

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELAGATI BİLİM DALI

OSMANLI DÖNEMİ ARAP ŞAİRLERİNDEN
MUHAMMED EL-ME'ÛLÎ VE DİVANI

SERHAT EYMEN NURAY

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN:
PROF. DR. MUHAMMET VEHBİ DERELİ

KONYA-2026

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tez Jüri Üyeleri

Öğrencinin	Adı Soyadı	Serhat Eymen NURAY
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri/ Arap Dili ve Belagatı
	Programı	Doktora
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Muhammet Vehbi DERELİ
	Tezin Adı	Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden Muhammed el-Me'ûlî ve Divanı

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden Muhammed el-Me'ûlî ve Divanı başlıklı bu çalışma 24/04/2026 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora / Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler	
	Unvanı	Adı ve Soyadı
1	Prof. Dr.	Muhammet Vehbi DERELİ
2	Prof. Dr.	Muhammet TASA
3	Prof. Dr.	Halim ÖZNURHAN
4	Doç. Dr.	M. Fatih TURANALP
5	Doç. Dr.	İbrahim FIDAN

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	SERHAT EYMEN NURAY		
	Numarası			
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ / ARAP DİLİ VE BELAGATI ANABİLİM DALI		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	X	
Tezin Adı	OSMANLI DÖNEMİ ARAP ŞAİRLERİNDEN MUHAMMED EL-ME'ÛLÎ VE DİVANI			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Serhat Eymen NURAY

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	SERHAT EYMEN NURAY		
	Numarası			
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ / ARAP DİLİ VE BELAGATI ANABİLİM DALI		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	X	
	Tez Danışmanı	PROF. DR. MUHAMMET VEHBİ DERELİ		
Tezin Adı	OSMANLI DÖNEMİ ARAP ŞAİRLERİNDEN MUHAMMED EL-ME'ÛLÎ VE DÎVANI			

Bu çalışmada Umman coğrafyasında neşet eden Muhammed el-Me'ûlî'nin hayatı ve şiirleri kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Araştırma, giriş ve üç ana bölümden teşekkül etmektedir.

Giriş bölümünde araştırmanın konusu, önemi, amacı, yöntemi ve başvuru temel kaynaklar üzerinde durulmuştur. Ayrıca şairin yaşadığı dönemin siyasî, sosyal ekonomik ve ilmî durumundan bahsedilerek Osmanlı Dönemi Arap şiirine dair genel değerlendirme yapılmıştır.

Birinci bölümde şairin hayatı ve edebi kişiliği; nesebi, doğumu, vefatı, kişiliği edebi şahsiyetiyle alakalı bilgiler ele alınmıştır.

İkinci bölümde divandaki şiirlerin muhteva özellikleri değerlendirilmiş olup, şairin medih, gazel, ihvâniyyât, öğüt, zühd, hikmet, mersiye, hiciv muhtevasıyla kaleme aldığı şiirler örneklendirilmiştir. Şiirler Arapçası ve tercümesiyle sunulmuştur.

Üçüncü ve son bölümde ise divandaki şiirler nazım türleri, kaside yapıları, vezin, kafiye, kelime dağarcığı gibi biçimsel değerlendirmelerin yanı sıra belagat sanatları açısından da incelemeye tabi tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belagatı, Şiir, Dîvân, Muhammed el-Me'ûlî, Umman

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	SERHAT EYMEN NURAY		
	Student Number			
	Department	BASIC ISLAMIC SCIENCES/ ARABIC LANGUAGE AND RHETORIC		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)		
		Doctoral Degree (Ph.D.)	X	
	Supervisor	PROF. DR. MUHAMMET VEHBİ DERELİ		
	Title of the Thesis/Dissertation	AN OTTOMAN PERİOD POET MUHAMMED AL-MAULİ AND HIS DİVAN		

This study comprehensively examines the life and poetry of Muḥammad al-Ma'ūlī, a poet who emerged from the Omani geographical and cultural milieu. The research consists of an introduction and three main chapters.

The introduction outlines the subject, significance, objectives, and methodology of the study, as well as the principal sources consulted. It also provides an overview of the political, social, economic, and intellectual conditions of the period in which the poet lived, together with a general evaluation of Arabic poetry during the Ottoman era.

The first chapter focuses on the poet's life and literary personality, addressing issues such as his lineage, birth, death, personal characteristics, and literary identity.

The second chapter evaluates the thematic features of the poems contained in the dīwān. In this section, poems written in various thematic categories—including praise (madīḥ), love (ghazal), friendly poetry (ikhwāniyyāt), moral advice, asceticism (zuhd), wisdom (ḥikma), elegy (marthiya), and satire (hijā')—are analyzed and illustrated with examples. The poems are presented together with their Arabic texts and translations.

The third and final chapter examines the poems of the dīwān from a formal perspective. In addition to analyzing poetic genres, the structure of qaṣīdas, meter, rhyme, and vocabulary, the poems are also studied in terms of rhetorical and stylistic devices within the framework of Arabic rhetoric.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Poetry, Diwan, Muhammed al-Ma'uli,

İÇİNDEKİLER

TRANSKRİPSİYON	viii
KISALTMALAR	ix
ÖNSÖZ	x
GİRİŞ	1
1.Konu İncelemesi ve Muhammed el-Me‘ûlî’nin Yaşadığı Dönemde Umman’ın Durumu	2
1.1.Araştırmanın Konusu, Önemi, Amacı ve Yöntemi	2
1.2.Çalışmada Kullanılan Kaynaklar	3
2. Muhammed el-Me‘ûlî’nin Yaşadığı Dönemde Umman’ın Durumuna Genel Bakış	5
2.1. Siyasi Durum	7
2.2. Sosyal ve Ekonomik Durum	9
2.3. İlmî ve Kültürel Durum	10
3. Osmanlı Dönemi Arap Şiirine Genel Bir Bakış	12
BİRİNCİ BÖLÜM	17
MUHAMMED EL-ME‘ÛLÎ’NİN NESEBİ, HAYATI VE EDEBİ KİŞİLİĞİ....	18
1. Nesebi.....	18
2. Hayatı	18
3. Vefatı.....	25
4. Kişiliği.....	26
5. İlmî ve Edebi Şahsiyeti.....	28
İKİNCİ BÖLÜM.....	30
MUHAMMED EL-ME‘ÛLÎ’NİN ŞİİRİNDE MUHTEVA ÖZELLİKLERİ	30
1.Medih.....	33
1.1. Peygamberimizi (s.a.v.) Medihleri	35
1.2. Yöneticilere Yazdığı Methiyeler	40
1.2.1. Ya‘rubî Sultanlarını Methi.....	40

1.2.1.1. I. Sultân b. Seyf'i Methi.....	41
1.2.1.2. Bel-'Arab b. Sultân b. Seyf el- Ya'rubî'yi Methi.....	50
1.2.1.3. I. Seyf b. Sultân'ı Methi.....	56
1.2.2. Valileri Methi	61
1.2.2.1.Sâlim b. Muhammed el-Mahrûkî'yi Methi.....	61
1.2.2.2. Âmir b. Muhammed'i Methi.....	62
1.3. Diğer Medihleri	65
2. Ğazel	68
2.1. Afif Ğazel.....	69
2.2. Hissî Ğazel.....	71
3. İhvâniyyât.....	81
4. Dini Şiir ve Hikmet.....	88
4.1.Nasihât.....	88
4.2. Zühd.....	95
4.3. Özlü Sözler/Hikmet	99
4.4. Duâ ve Münâcât.....	102
5. Mersiye	106
6. Hiciv.....	113
7. Diğer Konular.....	120
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	129
MUHAMMED EL-ME'ÛLÎ'NİN ŞİİRİNDE ŞEKİL VE ÜSLÛP ÖZELLİKLERİ	129
1. Şekil Özellikleri	130
1.1. Nazım Şekilleri.....	130
1.2. Kaside ve Yapısı.....	132
1.2.1. Ma'tla'	133
1.2.2. Mukaddime.....	136
1.2.2.1.Medih.....	137
1.2.2.2. Ğazel	141
1.2.2.3.A'tlâl	142
1.2.2.4.Tasvîr.....	145
1.2.3. Tehalluş.....	146
1.2.4. Hâtime.....	148

1.3. Vezin ve Kafiye	152
2. Üslûp Özellikleri.....	156
2.1. Kelime Dağarcığı	157
2.2. Cümle Yapıları.....	161
2.2.1.Haberî Cümleler	162
2.2.2. İnşâî Cümleler	166
2.2.2.1. Emir	166
2.2.2.2. Nehiy	171
2.2.2.3. Nidâ.....	173
2.2.2.4. Ta'accub	175
2.2.2.5. İstifhâm	176
2.3 Anlatım Yöntemleri.....	179
2.3.1. Muhâvere.....	179
2.3.2. Taḥkiye	182
2.3.3. Beyânî Üslûplardan Yararlanma	185
2.3.3.1. Teşbîh	186
2.3.3.2. İsti'âre.....	192
2.3.3.3. Kinâye.....	194
2.3.3.4. Mecâz.....	197
2.3.4. Bedî'î Sanatlardan Yararlanma	198
2.3.4.1.Cinâs	199
2.3.4.2. İktibâs.....	201
2.3.4.3. Tıbâk.....	206
2.3.4.4. Mukâbele.....	208
2.3.4.5. Husnu't-Ta'fîl	210
2.3.4.6. Te'kîdu'l-Medh bimâ Yuşbihu'z-Zem	211
2.3.4.7. Raddu'l-'Acûz 'ale's-Sadr	215
2.3.4.8. Murâ'âtu'n-Nazîr.....	217
2.3.4.9. Taşrî'	218
2.3.4.10. Mubâlağa	227
SONUÇ	231
KAYNAKÇA	235

TRANSKRİPSİYON

ا	: A, a – E, e	س	: S, s
ُ	: U, u	ش	: Ş, ş
ِ	: İ, i	ص	: S, s
آ	: Â, â	ض	: D, d
ؤ	: Ū, ū	ط	: T, t
ي	: Î, î	ظ	: Z, z
ء	: ’	ع	: ‘
ب	: B, b	غ	: Ğ, ğ
ت	: T, t	ف	: F, f
ث	: S, s	ق	: K, k
ج	: C, c	ك	: K, k
ح	: H, h	ل	: L, l
خ	: <u>H</u> , <u>h</u>	م	: M, m
د	: D, d	ن	: N, n
ذ	: <u>Z</u> , <u>z</u>	و	: V, v
ر	: R, r	ه	: H, h
ز	: Z, z	ي	: Y, y

Bu çalışmada benimsenen transkripsiyon alfabesi; ağırlıklı olarak şahıs adları, eser isimleri ve bibliyografik künyeler için kullanılmış, yer yer de bazı kelimelerin telaffuzunu daha açık kılmak amacıyla kullanılmıştır. Türkçede yerleşik biçimde kullanılan ve okunuşu zihinlerde berrak olan özel adlar için ise transkripsiyon yoluna gidilmemiş, bu isimlerin alışılmış yazımları korunmuştur.

Tamlama hâlindeki isimlerde Arapçadaki telaffuz esas alınmış; ancak okuma kolaylığı gözetilerek bu tür adlar bitişik biçimde yazılmıştır. Harf-i tariflerin gösteriminde “el-” şeklindeki küçük harfli kullanım tercih edilmiş; bu ilke, cümle başlarında ve dipnotlarda geçen isimler için de tutarlı biçimde sürdürülmüştür. Şemsî harflerle başlayan kelimelerde ise, harf-i tarif kelimenin telaffuzuna uyarlanarak ilk harfin okunuşu esas alınarak belirtilmiştir.

KISALTMALAR

as.	: aleyhi's-selâm
b.	: ibn
bk.	: Bakınız.
bs.	: basım
C.	: cilt
Çev.	: çeviren
<i>DİA</i>	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
ed.	: editör
h.	: hicrî
Hz.	: hazreti
M.Ö.	: milattan önce
ö.	: ölüm tarihi
r.a.	: radıyallahu anh
s.a.v.	: sallallahu aleyhi ve sellem
thk.	: tahkik eden
t.y.	: Tarihi yok.

ÖNSÖZ

Belirli bir vezin ve kafiye içerisinde şairin, yaşadıklarını, hissiyatlarını ve düşüncelerini kendine özel ve etkileyici bir üslupla aktardığı edebiyat türü olan şiir, insanın iç ve dış dünyasına açılan bir olgudur. Şiir özellikle şairin yaşadığı dönemin siyasi ve toplumsal yapısını, dini ve ahlaki değerleri gibi olguları okuyucusuna yansıtması yönünden önemli bir konuma sahiptir. Söz konusu durumları aktarırken edebi sanatlarla ve söz güzellemesi gibi sanatsal saiklerle muhataba aktarılması da şiirin oluşturduğu etkiyi artıran unsurlardandır. Tüm bu olgular neticesinde okuyucu şiirlerde kendini bulabilmektedir.

Şiir, evrensel bir iletişim aracı haline gelmiş ve hemen her toplumda ve dönemde kaleme alınmıştır. Dolayısıyla her toplum kendi bünyesinde şairler yetiştirmiştir. Pek çok toplum ve dönemde kaleme alınan şiirler, geniş coğrafyalara yayılmış, farklı üslup özellikleri ve muhtevaları bünyesinde barındırmıştır. Bu anlamda Arap şiiri de edebiyat dünyasına eşsiz eserler bırakmıştır. Arap coğrafyasında tarih sahnesine çıkan millet ve siyasi yapı edebiyat dünyasına tanıklık etmiştir. Bu durum, şiirin olgunlaşmasına ve kesintisiz bir şekilde sürmesine de zemin hazırlamıştır.

Arap şairleri, farklı dönemlerde kaleme aldıkları şiirlerle hem kendi iç dünyalarını yansıtmış hem de insanlığa hitap eden fikirleri dile getirmiştir. Çalışmamıza konu olan Muhammed el-Me'ûlî de bu kültürün temsilcilerinden biri olarak değerlendirilebilir. Araştırma, Osmanlı hâkimiyet alanı dışında yer alan Umman'da yaşamış olmasına rağmen yerleşik dönemlendirme eğilimine göre o tarih aralığına tekabül etmesi sebebiyle Osmanlı dönemi Arap şairleri arasında değerlendirilen Muhammed el-Me'ûlî ve onun şiirlerini merkeze alması bakımından, alana mütevazı bir katkı sunulması gayesiyle kaleme alınmıştır.

Çalışma bir giriş ve üç bölümden meydana gelmektedir. Giriş kısmında şairin yaşadığı dönemin siyasî, sosyal, ekonomik, ilmî ve kültürel şartları ele alınmış, bunun yanı sıra Osmanlı dönemi Arap şiirine kısaca değinilmiştir. Birinci bölümde şairin

nesebi, hayatı, vefatı, kişiliği ve edebi şahsiyeti üzerinde durulmuş; ikinci bölümde ise şiirlerin muhteva yönü ve muhtevanın edebi ölçütlere ne derece uyum sağladığı değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Üçüncü bölümde ise şiirlerin biçimsel yapısı ve üslubu üzerinde durulmuştur.

Bu çalışmanın tamamlanmasında emeği geçen ve desteklerini esirgemeyen kıymetli isimlere şükranlarımı arz etmek vefanın bir gereğidir. Bu vesileyle ilk olarak araştırmanın ilk aşamasından tamamlanma aşamasına gelinceye kadarki süreçte katkılarını esirgemeyen Prof. Dr. Muhammet Vehbi DERELİ hocama müteşekkirim.

Serhat Eymen NURAY

2026/Konya

GİRİŞ

**KONU İNCELEMESİ VE MUHAMMED EL-ME'ÛLÎ' NİN YAŞADIĞI
DÖNEMDE UMMAN'IN DURUMU**

1.Konu İncelemesi ve Muhammed el-Me‘ûlî’nin Yaşadığı Dönemde Umman’ın Durumu

Çalışmanın bu bölümünde, ele alınan konunun mahiyeti ve edebî değeri ortaya konulacak, ardından çalışmanın hangi amaçla kaleme alındığı ve hangi yöntemlerin kullanıldığı ifade edilecek ve çalışmanın bu kısmı araştırmanın çerçevesini sunacaktır.

1.1. Araştırmanın Konusu, Önemi, Amacı ve Yöntemi

Araştırmanın konusunu Osmanlı Dönemi Arap şairlerinden Ummanlı Muhammed el-Me‘ûlî ve şiiri oluşturmaktadır.

Muhammed el-Me‘ûlî ve şiirleri hakkında Türkiye’de yapılan bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Şairin şiirlerine dair Arap coğrafyasında tespit edebildiğimiz bir adet yüksek lisans çalışması bulunmaktadır. 2017 yılında Umman Sultan Kâbus Üniversitesi Edebiyat ve Sosyal Bilimler Fakültesi’nde yapılan çalışmanın başlığı “Muhammed el-Me‘ûlî’nin Dîvânında Takdîm ve Te’hîr” şeklindedir.

Kendi içinde müstakil özellikleriyle ayrılan Arap edebiyatı dönemleri arasında XVI. Yüzyıl ile XIX. Yüzyılın başlarını da içine alan dönem Osmanlı idaresinin etkisiyle Osmanlı Dönemi olarak isimlendirilmiştir. Söz konusu dönemin önceki dönemlerin bir taklidi olduğu iddiası mevcuttur. Bu nedenle döneme ait edebî eserler gün yüzüne çıkarılmamıştır. Fakat yapılan araştırmalarda Arap dünyasında fazlaca dîvân ve edebi eserler olduğu gözlemlenmiştir. Muhammed el-Me‘ûlî’nin dîvânı da söz konusu iddiaların aksini ortaya koymak açısından incelenmeye değer görülmüştür. Bununla birlikte Türkiye’de fazla bilinmeyen şairin şiirlerinin hem muhteva hem üslup özellikleri açısından değerlendirilmesiyle Arap şiirine mütevazı bir katkı sunulması hedeflenmiştir.

Şairler ve onların kaleme aldıkları şiirler, yaşadıkları dönemin ve toplumun siyasi, kültürel ve sosyal durumlarını ortaya koyan önemli bir olgudur. Bu çalışmada hedeflenen bir diğer konu da el-Me‘ûlî’nin hayatının tamamını geçirdiği Umman’ın edebi yönlerini de ortaya koymaktır.

Bu çalışmanın giriş ve üç bölümden oluşması planlanmıştır. Giriş bölümünde şairin yaşadığı dönemin siyasî, sosyal, ekonomik, ilmî ve kültürel durumu ve Osmanlı Dönemi Arap Şiiri genel olarak değerlendirilmiştir. Birinci bölümde şairin hayatı, ilmî ve edebî yönü ele alınmıştır. Şairin hayatı ve edebi kişiliği ele alınırken şiirlerinden çıkarımlarda bulunulmuştur. İkinci bölümde el-Me‘ûlî’nin şiirleri muhteva açısından değerlendirilmiştir. Şair, hemen her temada şiir kaleme almıştır. Bunların değerlendirmesi yapılırken Arap şiirine küçük bir katkı sunulması hedeflenmiştir. Son bölüm olan üçüncü bölümde ise şiirlerin şekil özellikleri tespit edilmiş olup dilsel açıdan değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın yöntemine gelince, bu çalışmada, “doküman analizi” tekniği kullanılmıştır. Bununla birlikte, el-Me‘ûlî’nin dîvânında yer alan şiirler, nitel içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Çalışmanın ilk aşamasında dîvânda bulunan 207 şiir ve 4056 beytin tamamı okunmuş ve bu şiirler konu başlıklarına göre sınıflandırılmıştır. Bu tasnife göre bazı beyitler seçilmiş ve Arap edebiyatı açısından incelenmiştir.

1.2. Çalışmada Kullanılan Kaynaklar

Çalışmanın ana kaynağı Muhammed el-Me‘ûlî’nin şiirlerini ihtiva eden dîvânıdır. Dîvâna ait aynı muhakkike ait olmakla birlikte birisi 1984 yılında diğeri 2017 yılında iki tahkik çalışması mevcuttur. Her iki çalışmanın muhakkiki Abdu’l-Mun‘im Hâfâcî’dir. Bu çalışmaların her ikisi de Umman Sultanlığı Millî Miras ve Kültür Bakanlığı maiyetinde yapılmıştır. Nüshalarda herhangi bir farklılık, ekleme ya da çıkarma yoktur. Bakanlığın maiyetinde yapılan çalışmalar olması dolayısıyla Dîvân’ın yazma nüshalarına ulaşma gereği duyulmamıştır.

el-Me‘ûlî’nin yaşadığı dönemde Umman’ın siyasî, ekonomik, kültürel ve ilmî durumları ile Osmanlı dönemi Arap şiiriyle alakalı bilgilerin elde edilmesi için Sâlim b. Hammûd b. Şâmis b. Hamîs el-İbâdî es-Seyyâbî’nin *‘Umânu ‘Abra’t-Târîh*, İmâm Nûruddîn Abdullâh b. Humeyyid es-Sâlimî’nin *Tuḥfetu’l-A’yân bi-Sîreti Ehli ‘Umân*, Şevkî Dayf’ın *Târîhu’l-Edebi’l-‘Arabî: ‘Asru’d-Duvel ve’l-‘Îmârât el-Cezîratu’l-‘Arabiyye el-‘Irâk ‘Îrân*, Maḥmûd Şâkir’in *Mevsû’atu Târîhi’l-‘Halîci’l-‘Arabî*, C. C. Lorimer’in *Delîlu’l-‘Halîc (el-‘Kısmu’t-Târîhi)*, Humeyd b. Muhammed b. Bahît en-

Nahlî el-‘Umânî İbn Razîk’in *el-Fethu’l-Mubîn fî Sîreti’s-Sâdeti’l-Bû Sa’diyyîn*, Muhammed b. Abdullâh et-Tâî’nin *Târîhu ‘Umân es-Siyâsî*, Câ‘id b. Alî el-Muğîrî’nin *‘Unvânu’l-Ahbâr fî Târîhi Zencibâr*, Corcî Zeydân’ın, *Târîhu Âdâbi’l-Luğati’l-‘Arabiyye Buṭrus el-Bustânî*’nin, *Udebâu’l-‘Arab fî’l-Endelus ve ‘Aşri’l-İnbisât*, Muhammed Mustafâ Heddâra’nın *Dirâsât fî’l-Edebi’l-‘Arabiyyi’l-Ḥadîs* kitaplarına müracaat edilmiştir. Bununla birlikte Ethem Ruhi Fığlalı’nın “İbâziyye”, Mustafa L. Bilge’nin “Bû Saîd Hânedanı”, Câsim Avcı’nın “Ya‘rubîler” maddelerinden de istifade edilmiştir. Ayrıca Hüseyin Yazıcı’nın 2001 yılında Nüşa isimli dergide yayınlanan “XVII. Asır Arap Edebiyatının Kısa Bir Değerlendirilmesi ve Hızır b. Muhammed el-Amasî” ve Mustafa L. Bilge’nin *İslâm Tetkikleri Dergisi*’nde yayımlanan “Umân Tarihi Kaynakları” isimli makalelerinden de faydalanılmıştır.

Şairin hayatının ve edebi kişiliğinin değerlendirildiği birinci bölüm hazırlanırken istifade edilen kaynaklar arasında Sâlimî’nin *Tuhfetu’l-A’yân*’i, içerisinde el-Me‘ûlî’ye ait şiirlerin de olduğu el-Husaybî’nin Ummanlı şairleri konu edinen biyografik nitelikteki eseri *Şekâiku’n-Nu’mân*’i temel kaynak niteliğindedir. Bununla birlikte şairin hayatını konu edinen muasır çalışmalar da yer almaktadır.

Şiirlerin muhteva açısından değerlendirildiği ikinci bölümde el-Ḳayravânî’nin *el-‘Umde fî Mehâsini’s-Şi’ri ve Âdâbihî ve Naḳdih*’i, Ḳudâme b Ca‘fer’in *Naḳdu’s-Şi’r*’i ve el-‘Askerî’nin *Kitâbu’s-Şinâ’ateyn*’i olmak üzere diğer edebi tenkit kitapları başlıca tercih edilen eserlerdir. Temaların ıstılah tanımı verilirken Emîl Bedî’ Ya‘kûb ve Mîşâl ‘Âşî’nin *el-Mu‘cemu’l-Mufaşşal fî’l-Luğa ve’l-Edeb*’i, Aḫmed Maṭlûb’un *Mu‘cemu’n-Naḳdi’l-‘Arabiyyi’l-Ḳadîm*’i olmak üzere diğer ıstılah sözlüklerinden yararlanılmıştır. Bununla birlikte başlıklandırma ve yöntem açısından çalışmada da zikredilen son dönemlerde Türkiye’de kaleme alınan Osmanlı Dönemi Arap şiiriyle alakalı tezlerden de istifade edilmiştir.

el-Me‘ûlî’nin şiirinde şekil ve üslup özelliklerinin konu edildiği üçüncü bölümde ıstılahların açıklanması bağlamında Emîl Bedî’ Ya‘kûb’a ait *el-Mu‘cemu’l-Mufaşşal fî ‘İlmi’l-‘Arûḍ ve’l-Ḳâfiye ve Funûni’s-Şi’r* adlı esere sıkça başvurulmakla birlikte diğer ıstılah sözlüklerinden de istida edilmiştir. Anlatım yöntemleri başlığı altında değerlendirilen Beyân ve Bedî sanatlarının açıklanmasında *es-Sekkâkî’nin*

Miftâhu'l-'Ulûm'u, el-Cürcânî'nin *Esrâru'l-Belâğa fi 'Ilmi'l-Beyân*'ı ve el-Şazvînî'nin *Telhîşu'l-Miftâh*'ına başvurulmuştur. Bununla birlikte diğer belâgat kitaplarına da müracaat edilmiştir. Söz konusu ana kaynaklara ek olarak araştırmamızın hemen her aşamasında *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*'nin ilgili maddeleri de araştırmada kullanılmıştır.

2. Muhammed el-Me'ûlî'nin Yaşadığı Dönemde Umman'ın Durumuna Genel Bakış

Şâirin şiir dünyasını besleyen tarihî ve toplumsal zemininin kavranabilmesi amacıyla, yaşadığı dönemde Umman'ın genel yapısına kısaca temas edilmesi gerekli görülmüştür. Edebi metinler, tarihi, siyasi ve toplumsal bağlamın izlerini de taşır. Bu çerçevede önce dönemin siyasi yapısı ele alınmış, ardından sosyal ve ekonomik durumu ve son olarak da ilmî görünüm ortaya konmuştur. Fakat tezin bu bölümlerine geçmeden önce Umman'ın tarihçesiyle alakalı kısa bilgiler vermek yerinde olacaktır.

Arap Yarımadasının önemli bölgelerinden biri de günümüzde Umman Sultanlığının hüküm sürdüğü Umman topraklarıdır. Tarih kaynaklarında bu bölge için Mâcân (Magan) ismi de kullanılmaktadır. Bu isimlendirmenin bölgede erken dönemlerde varlık gösteren Sümerlerle irtibatlı olduğu belirtilmektedir. Sümerler, Umman'da yaşamışlardır ve orada bakır rezervinin çok olmasından dolayı Umman'ı Mâcân ismiyle de zikretmişlerdir. Zira bakır üretimi, bölgenin stratejik öneme sahip olmasının önemli unsurlarından biri olmuştur. İngiliz coğrafyacı Bertram Thomas ve tarihçi Bilinî'nin aktardıklarına göre Keldânîler de Umman'da yaşamış milletler arasındaydı ve onlar Umman'ı İblîta olarak adlandırmışlardır. Sonrasında Ummân b. Kahtân'ın hakimiyeti altına giren bölge Umman/Umân olarak isimlendirilmeye başlanmıştır.¹

Tarihi kaynaklara göre Umman, farklı dönemlerde birtakım medeniyetlerin hükümranlığı altına girmiştir. Sümerler ve Keldânîler ile başlayan süreç, Âd kavmi,

¹ Sâlim b. Hammûd b. Şâmis b. Hamîs el-İbâdî es-Seyyâbî, *Umânu 'Abra't-Târîh*, 2001, 67.

Fenikeliler, Âsurlular ve Bâbillilerle devam etmiş; ardından Farslar, Kahtâniler, Sebeîler, Ezdîler ile Umman tarihine yön verilmiştir.²

Hz. Peygamber, Umman'ın kralları olan 'Âbd ve Cîfer'e davet mektubu göndermiş ve bunun üzerine Umman İslâm ile müşerref olmuştur.³ Bununla birlikte Hâricî fırkaları içerisinde en mutedil çizgiyi takip eden ve günümüze kadar ulaşan tek kolu olan İbâdiyye, Abdullah b. İbâz tarafından kurulmuştur. Yemen ve Hadramut İbâdîliğinin çöküşünden iki yıl sonra, 751 yılında Culendâ b. Mesûd'un imamete getirilmesiyle Umman İbâdîliği resmen teşekkül etmiştir. Zamanla Gassân b. Abdullah el-Yahmedî'nin imam olmasıyla birlikte Umman, İbâdîliğin merkezi oldu.⁴

Umman, tarihi süreç içerisinde farklı milletlerin egemenliği altına girmiştir. Buna rağmen imâmet makamı varlığını ve sürekliliğini korumaya devam etmiştir. Umman'da hüküm süren son iki siyasî otorite sırasıyla; 1625-1741 yılları arasında Ya'rubîler ve 1744 yılından günümüze kadar Bu Sa'îdîler olarak karşımıza çıkar. Günümüzde Umman, Bu Sa'îdîler'in yönetimi altındadır.⁵ Söz konusu hânedanın kurucusu; Ya'rubîler döneminde Suhâr bölgesinde Umman imamı II. Seyf b. Sultân'a bağlı valilik yapan İmâm Ahmed b. Sa'îd'dir.⁶

Osmanlı dönemi ile şairin yaşamını sürdürdüğü coğrafya arasındaki irtibata kısaca değinmek yerinde olacaktır. Mevcut tarihî kaynaklar değerlendirildiğinde, Basra körfezine yönelik Osmanlı devletinin ilgisinin 1517 yılından itibaren belirginlik kazandığı anlaşılmaktadır. Mısır ve Hicazın Osmanlı hakimiyetine girmesiyle Hâdimu'l-Harameyn ünvanını üstlenen otorite, bölgede siyasî ve ticarî bakımdan ekili

² es-Seyyâbî, *'Umânu 'Abra't-Târîh*, 3/70.

³ es-Seyyâbî, *'Umânu 'Abra't-Târîh*, 3/114-116.

⁴ İmâm Nûreddîn Abdullâh b. Humeyyid es-Sâlimî, *Tuhfetu'l-A'yân bi-Sîreti Ehli 'Umân* (Kâhire: Matba'atu's-Şebâb, 1350), 1-2/84-88; Ethem Ruhi Fıglalı, "İbâziyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1999), 256-261.

⁵ Şevkî Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî: 'Aşru'd-Duvel ve'l-İmârât el-Cezîratu'l-'Arabiyye el-'Irâk 'Irân* (Kâhire: Daru'l-Me'ârif, ts.), 45; Mustafa L. Bilge, "Umân", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012), 140-144.

⁶ Mustafa L. Bilge, "Bû Sa'îd Hânedanı", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1992), 335-336.

bir konuma ulaşmıştır. Çeşitli zorlukların ardında Umman'ın başşehri olan Maskat, I. Sultân b. Seyf'in çabalarıyla 1650 yılında tamamen sömürgecilerden kurtarılmıştır.⁷

Bû Sa'îdiler döneminde Osmanlı Devletiyle olan ilişki daha ileri bir boyut kazanmıştır. Hânedanın kurucusu 1775 yılında İranlılara karşı Osmanlıların yanında olmuş ve onlara yardımcı olmuştur. Söz konusu hânedan döneminde Umman ticaretinin büyük bir kısmı Osmanlı devletiyle gerçekleştirilmekteydi.⁸ 1615–1743 yılları arasında hüküm süren Ya'rubîler döneminde yaşayan şair el-Me'ûlî'nin yaşadığı süreçte, Osmanlı–Umman ilişkileri yok denecek kadar sınırlıydı.

2.1. Siyasi Durum

Şairin yaşadığı dönemdeki siyasî durumun değerlendirilmesi çalışmanın mahiyeti açısından kıymetlidir. Arap yarımadası, eski dünyanın merkezi konumunda yer almaktadır ve bu özelliğiyle tarih boyunca önem arz etmektedir. 1615–1743 yılları arasında ve Nebhânîlerden sonra hüküm süren Ya'rubîler döneminde⁹ doğan el-Me'ûlî'nin tanıklık ettiği hükümdarların isimleri ve hüküm sürdükleri süre aşağıdaki şekildedir:¹⁰

el-İmâm Nâsır b. Mürşid (1034/1624- 1059/1649)

el-İmâm I. Sultân b. Seyf (1059/1649- 1091/1680)

el-İmâm Bel'arab (Ebu'l-'Arab) b. Sultân b. Seyf (1091/1680- 1104/1692)

el-İmâm I. Seyf b. Sultân (1104/1692- 1123/1711)

⁷ Maḥmûd Şâkir, *Mevsû'atu Târîhi'l- Halîci'l- Arabî* ('Ummân: Dâru Usâme li'n-Neşr ve 't-Tevzî', 2003), 1/175; Mustafa L. Bilge, "Umân Tarihi Kaynakları", *İslâm Tetkikleri Dergisi* 9 (1995), 284-285; Bilge, "Umân".

⁸ C. C. Lorimer, *Delîlü'l-Halîc (el-Kısmu't-Târîhi)*, çev. Kısmu't-Terceme bi-Mektebi Şâhibi's-Sumuvvî Emîri Devleti Kaţar, ts., 2/652; Bilge, "Bû Saîd Hânedanı".

⁹ Ḥumeyd b. Muhammed b. Bahît en-Naḥlî el-'Umânî İbn Razîk, *el-Fethu'l-Mubîn fî Sîreti's-Sâdeti'l-Bû Sa'diyyîn*, ed. Muhammed Ḥabîb Şâlih (Saltanatu 'Umân, Vizâratu't-Turâsi'l-Kavmî ve's-Şeḳâfe, 2016), 2/245 ve 536; Bilge, "Bû Saîd Hânedanı".

¹⁰ İbn Razîk, *el-Fethu'l-Mubîn fî Sîreti's-Sâdeti'l-Bû Sa'diyyîn*, 2/535-536.

Yukarıda verilen bilgiler neticesinde şair, dört hükümdarın idaresine tanıklık etmiştir. Söz konusu dört hükümdardan sadece Umman ibâdîliğinin önemli isimlerinden¹¹ olan el-İmâm Nâsır b. Mürşid hakkında şiir kaleme almamıştır. Bunun sebebi şairin; yaşının şiir yazmak için uygun olmaması ya da yaşadığı yerle merkezî hükümetin aynı yerde bulunmaması olabilir. Sonuç olarak şair, şiirlerini el-İmâm I. Sultân b. Seyf, Bel‘arab (Ebu‘l-‘Arab) b. Sultân b. Seyf ve I. Seyf b. Sultân için yoğunlaştırmıştır.

Nâsır b. Mürşid, I. Sultân b. Seyf ve Ebu‘l-‘Arab b. Sultân b. Seyf dönemlerinde iç politikada istikrar dönemi öne çıkar. Şairin Ya‘rubîler’in ilk devlet başkanı hariç diğer iki devlet başkanıyla ilgili kaleme aldığı şiirlerde de bu tarihi gerçeklik desteklenmektedir.¹² Umman, kendi topraklarının hakkını savunmuşlardır.¹³ İlk üç hükümdarın döneminde hareketli geçen dış ilişkilere rağmen Portekizlilere karşı başarılı mücadeleler vermişlerdir. Bu mücadelelerin neticesinde Umman, Portekizliler’den sonra önemli bir deniz gücü haline gelmiştir. Portekizlilerle yapılan bu mücadelenin yanısıra İnanla yapılan savaşta da başarılı olmuştur.¹⁴ Bu istikrâr, üçüncü sultan olan Ebu‘l-‘Arab döneminde devam etse de sekteye uğramıştır. Hükümdar, Cebrin’de güçlü bir kale inşa ettirmiş ve yönetim merkezini buraya taşımıştır. Bu radikal karar, kardeşi ile arasında büyük bir diplomatik krizin meydana gelmesine neden olmuştur. Cebrin’den önceki yönetim yeri olan Nezvâ’da, imam aleyhine propaganda yapılmış ve İmam iç savaşı önlemek adına sığındığı Cebrin kalesinde ölüme terk edilmiştir. Bu propagandaya rağmen Hicrî 1104 yılında I. Seyf b. Sultân’a biat etme zorunluluğu hasıl olmuştur.¹⁵ Merkezî hükümetin bulunduğu yerin değiştirilmesinin siyasî dengeyi bozduğu gerçeği de bu bilgiden anlaşılmaktadır.

¹¹ Câsim Avcı, “Ya‘rubîler”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013), 335-336.

¹² Muhammed el-Me‘ûlî, *Dîvân* (‘Umman: Vizâratu’t-Turâsi‘l-Kavmiyyi ve’s-Şekâfe, 1983), 34-35-151.

¹³ Şâkir, *Mevsû‘atu Târîhi‘l- Halîci‘l-‘Arabî*, 1/164.

¹⁴ Muhammed b. Abdullâh et-Tâ‘î, *Târîhu ‘Umân es-Siyâsi* (Kuveyt: Mektebetu‘r-Rabî‘ân li’n-Neşri ve‘t-Tevzî‘, 2008), 52-62.

¹⁵ es-Sâlimî, *Tuhfetu‘l-A‘yân bi-Sîreti Ehli ‘Umân*, 1-2/2/96; et-Tâ‘î, *Târîhu ‘Umân es-Siyâsi*, 62-63.

Şairin yaşadığı dönem içerisinde tanık olduğu son hükümdar olan ve 1104/1692- 1123/1711 yılları arasında hükümdarlık yapan I. Seyf b. Sultân yaşanan muhalif girişimlerden sonra kısa süre içerisinde içişlerindeki sıkıntıları gidermiş ve sonrasında dış ilişkilerdeki problemleri ortadan kaldırmak için gerekli tedbirleri almıştır. Hükümdarlık döneminde yaptığı en önemli iş askerî kuvvetleri desteklemek olmuştur.¹⁶ Bu kuvvetleri destekleyip güçlendirmesi, sömürgecilerin Umman'a karşı teyakkuz halinde olmalarını sağlamıştır. Portekizliler'e karşı yaptığı deniz savaşında başarılı olmuş ve bunun neticesinde Doğu Afrika'da bulunan birtakım yerleri ele geçirmiştir. Bu gelişmeler, Umman'ın bölgedeki gücünü artırmıştır.¹⁷

2.2. Sosyal ve Ekonomik Durum

Şairin yaşadığı dönemde Umman'daki etnik yapı, yerli Arap halkı ve İrânlılardan oluşuyordu.¹⁸ Halkın dini inanç ve uygulamaları Hâricî fırkaların en makulü ve bugüne ulaşan tek kolu olan İbâdiyye mezhebine dayanıyordu.¹⁹ İbâdiyye ismi mezhebin kurucusu Abdullah b. İbâd'dan gelmektedir. Umman İbâdîleri, Beyâsî, Biyâsî ya da Beyâzî isimleriyle de anılmaktadır. Toplam beş farklı İbâdî mezhep vardır. Bunlar; Basra, Hicaz, Yemen, Hadramut, Umman, Kuzey Afrika, Mağrib, Doğu Afrika ve Sudan İbâdîliğidir. Umman İbâdîliğini benimseyen halk, mezhebine çok bağlıydı. Otorite ve halk arasında, ulema sınıfının önemli bir konumu vardı.²⁰ Ulema sınıfından kimi alimler, devletin farklı yönetim kademelerinde görevlendirilmekteydi. İbâdiyye mezhebinde imâmet anlayışının zamanla şura usulünden veliaht usulüne geçmesiyle ulema sınıfı önemini kaybetmeye başladı.²¹ Bununla birlikte zikredilen imamlar döneminde ortaya konulan başarılı iç ve dış siyaset, sosyal hayata da değerli katkılarda bulunmuştur. Özellikle I. Seyf b. Sultân

¹⁶ Câ'id b. 'Alî el-Muğîrî, *'Unvânu'l-Ahbâr fî Târîhi Zencibâr*, ed. Muhammed 'Alî es-Şâlibî, 1422, 202; es-Seyyâbî, *'Umânu 'Abra't-Târîh*, 4/5; et-Tâ'î, *Târîhu 'Umân es-Siyâsî*, 66.

¹⁷ es-Sâlimî, *Tuhfetu'l-A'yân bi-Sîreti Ehli 'Umân*, 1-2/2/99; Şâkir, *Mevsû'atu Târîhi'l-Halîci'l-'Arabî*, 1/312-314; Mehmet Zahid Çokyürür, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden el-Habsî el-'Umânî ve Şiirleri* (Ankara: Eğitim Yayınevi, 2021), 22.

¹⁸ Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî: 'Aşru'd-Duvel ve'l-İmârât el-Cezîratu'l-'Arabiyye el-'Irâk İrân*, 38; Bilge, "Umân".

¹⁹ es-Sâlimî, *Tuhfetu'l-A'yân bi-Sîreti Ehli 'Umân*, 1-2/84-87.

²⁰ es-Sâlimî, *Tuhfetu'l-A'yân bi-Sîreti Ehli 'Umân*, 1-2/84-87; Ethem Ruhi Fığlalı, "İbâziyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1999), 256-261.

²¹ Fığlalı, "İbâziyye", 1999; Çokyürür, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden el-Habsî el-'Umânî ve Şiirleri*, 23.

döneminde deniz ticaretinin gelişmesiyle devlet bütçesi rahatlamış ve bu rahatlık halka da yansımıştır.²² Bu ekonomik rahatlık sonucunda Ummanlı tacirler zenginleşmişlerdir. Fakat bu zenginlik topluma fayda sağlamamıştır. Zira bu durum, zengin ve köylü sınıfın arasını açarak gelir adaletsizliğinin artmasına sebep olmuştur.²³ Netice itibariyle, şairin yaşadığı devirde yaşanan siyasî istikrar ve ekonomik refah artışı, toplumsal yapıyı doğrudan şekillendirmiştir. Söz konusu sosyo-ekonomik dönüşüm, mevcut veriler ışığında da gözlemlendiği üzere hem yapıcı hem de sarsıcı sonuçları beraberinde getirmiştir. Bu çift yönlü sonuçlar, dönemin sanat anlayışına, şairlerin tutumuna, şiirlerin muhtevasına ve üsluba etki etmiştir.

2.3. İlmî ve Kültürel Durum

Şairin yaşadığı dönemde özellikle siyaset ve ekonomi alanlarında meydana gelen her türlü olay, toplumun ilim ve kültür hayatı üzerinde etkili olmuştur. Umman'ın ilmî ve kültürel mirası, devlet ricalinin ticârî hamleleri, mîmarî bakış açısı ve ilmî çalışmalara katkısı ile ilişkilidir.

Nâsır b. Mürşid, I. Sultân b. Seyf ve Ebu'l-'Arab b. Sultân b. Seyf ve I. Seyf b. Sultân'ın hükümdarlık yaptığı dönemlerde kültürel manada değerlendirilebilecek birtakım imar ve ilmî faaliyetler meydana gelmiştir. Bu bağlamda Ya'rubî hanedanının ikinci hükümdarı olan I. Sultân b. Seyf imar faaliyetleri kapsamında Nezvâ kalesini yaptırmıştır.²⁴ Ebu'l-'Arab ise, Cebrîn kalesini inşa ettirmiş ve dönemin imar faaliyetlerine imzasını atmıştır.²⁵ Söz konusu şairin yaşadığı dönem dışında da hükümdarlar iktidarlarını sadece siyâsî otoriteyle değil aynı zamanda imar çalışmalarlarıyla güçlendirmişlerdir. Bu dönemdeki imar çalışmaları, sadece estetik amaçlı değil bununla birlikte özellikle dış tehditlere karşı savunma unsuru olarak yerine getirilmiştir. Zaman zaman bu imar çalışmaları kamu maliyesini zorlasa bile

²² et-Tâ'î, *Târîhu 'Umân es-Siyâsî*, 69.

²³ Avcı, "Ya'rubîler".

²⁴ es-Seyyâbî, *'Umânu 'Abra't-Târîh*, 4/13-14; et-Tâ'î, *Târîhu 'Umân es-Siyâsî*, 69.

²⁵ Avcı, "Ya'rubîler".

devlet adamlarının vakıf müesseselerinden ve mescit fonlarından borçlanarak imar faaliyetlerini tamamladıkları da tarihi kaynaklarda belirtilmektedir.²⁶

Özellikle ilk üç imam döneminde Umman siyâsî olarak çok önemli gelişmeler yaşamış, ekonomi açısından oldukça iyi ilerlemeler katetmiş, dönemin devletlerinin katında muteber görülmüştür. Fakat ilmi olarak geride kalmıştır. 1091/1680-1104/1692 yılları arasında hükümdarlık yapmış Bel‘arab (Ebu‘l-‘Arab) b. Sultân b. Seyf, durumdan rahatsızlık duyarak ilme daha fazla önem vermiştir.²⁷

Umman‘ı Mağribli Muhammed b. Zekerriyya el-Cerbî isminde İbâdî alim ziyaret etmiştir. el-Cerbî, Umman‘ın askeri ilerlemesini, dünya ile bağlantısını, ekonomik durumlarını gördükten sonra bu kadar gelişmeye rağmen ilim konusunda bir ilerleme olmadığını fark etmiştir. Bel‘arab (Ebu‘l-‘Arab) b. Sultân b. Seyf‘e ilmî durumu düzeltmesini salık veren bir mektup yazmıştır. Söz konusu mektupta ilmin izzet olduğunu, ilimsiz bir hayatın olamayacağını ve ancak ilimle kişinin yükselebileceğini ifade etmiştir.²⁸ Mektubunda her türlü gerekliliği anlatmış, uyarmış, uyandırmış ve teşvik etmiştir. İlmî yaymaya ve ona özen göstermeye meyilli olan Ebu‘l-‘Arab, el-Cerbî‘nin nasihatine kulak vermiş ve elinden gelen tüm gayreti sarf etmiştir. Hükümdar, Umman‘ın her tarafında eğitimin yayılmasını emretmiştir. İlme çok önem veren ve el-Cerbî‘nin mektubundan etkilenen Ebu‘l-‘Arab, Bühlâ yakınlarında Cebrîn Medresesini‘ni inşa etmiştir. Buraya Umman‘lı ilim talebelerini davet etmiş, onlara bütün imkanları sunmuştur. Hükümdar, onlarla müşfik ve kerîm bir baba şefkatiyle ilgilenmiştir.²⁹ İlme ve alimlere karşı muhabbet besleyen hükümdar, söz konusu medreseyi sarayın içerisinde inşa ettirmiştir. Sarayda bulunan odalardan bir kısmını bu medrese için tahsis etmiştir. Mimari açıdan harika bir yapıya sahip olan medreseden bir de nehir geçmekteydi. Medresede eğitim gören talebelerin

²⁶ Çokyürür, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden el-Habsî el-‘Umânî ve Şiirleri*, 28.

²⁷ es-Seyyâbî, *‘Umânu ‘Abra‘t-Târîh*, 3/253.

²⁸ es-Seyyâbî, *‘Umânu ‘Abra‘t-Târîh*, 253-254; et-Tâî, *Târîhu ‘Umân es-Siyâsî*, 63.

²⁹ es-Sâlimî, *Tuḥfetu‘l-A‘yân bi-Sîreti Ehli ‘Umân*, 1-2/79-82; es-Seyyâbî, *‘Umânu ‘Abra‘t-Târîh*, 3/254; et-Tâ‘î, *Târîhu ‘Umân es-Siyâsî*, 63.

hükümdara olan sevgi ve muhabbetleri bir şairin şu beyitlerinden de anlaşılmaktadır³⁰:

[Vâfir]

9 فَكَانُوا يُقْبَلُونَ عَلَى جَمَاهِ كَأَسْرَابِ الطَّيِّاءِ رَأَتْ مَعِينَا

1- Bir su kaynağı görmüş ceylan sürüleri gibi onun koruması altında bulunan yere (Cebrîn Medresesi) akın ediyorlardı.

Yukarıda verilen beyitten de anlaşılacağı üzere ilim talebeleri, hükümdara karşı fazla muhabbet besliyorlardı. Zira beyitten; ilim adamlarının kendisine aynı zamanda kalbi bir yönelme içerisinde oldukları, liderin otorite sahibi ve sığınılacak güvenli bir liman olduğu, insanların kendisine toplu bir şekilde geldiği anlaşılmaktadır. Kişilerin ilme kavuşması, canlılar için çok önemli olan suya kavuşma anına benzetilmektedir.

Söz konusu medreseden tamamı içtihad seviyesine ulaşmış elli âlim yetiştiği rivayet edilir. Buna ilave olarak, medreseden onlarca şair ve edîb de yetişmiştir. Başta Muhammed el-Me'ûlî olmak üzere, Sinân el-Ğâfirî, Cum'ah b. 'Abîdân bu şair ve ediplerendir.³¹ Aynı zamanda Uman'da el-Me'ûlî'nin yaşadığı dönemde Halef b. Sinân b. Halfân b. 'Useym el- Ğâfirî, Sâlim b. Muhammed el-Behlevî, Muhammed b. Mes'ûd eş-Şârimî, Sa'îd es-Serhanî el-Ezkevî ve el- Habsî el-Umânî gibi şairlerden de söz etmek mümkündür.³²

3. Osmanlı Dönemi Arap Şiirine Genel Bir Bakış

Memlûklülerin mağlup olduğu Mercidabık savaşından sonra, birçok edebiyat tarihçisine göre Arap şiiri için çöküş dönemi başlamıştır.³³ Söz konusu dönemle alakalı, dönemin şiirini yok sayanlar olduğu gibi çöküş ve durgunluk dönemi

³⁰ es-Seyyâbî, 'Umânu 'Abra't-Târîh, 255.

³¹ İbn Razîk, *el-Fetûhu'l-Mubîn fî Sîreti's-Sâdeti'l-Bû Sa'diyyîn*, 2/159-160; es-Seyyâbî, 'Umânu 'Abra't-Târîh, 3/256; Çokyürür, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden el-Habsî el-'Umânî ve Şiirleri*, 29-30.

³² Muhammed b. Râşid b. 'Uzeyz el-Huşaybî, *Şekâ'iku'n-Nu'mân 'alâ Sumûti'l-Cumân fî Esmâ'i Şu'arâ-i 'Umân*, 1427, 3/69.

³³ Corcî Zeydân, *Târîhu Âdâbi'l-Luğati'l-'Arabîyye* (Kâhire: Dâru'l-Hilâl, ts.), 3/293; Buṭrus el-Bustânî, *Udebâu'l-'Arab fî'l-Endelus ve 'Aşri'l-İnbisât* (Dâru Nazîr 'Abbûd, ts.), 3/210; Şevkî Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî: 'Aşru'd-Duvel ve'l-İmârât e's-Şâm* (Kâhire: Daru'l-Me'ârif, 1960), 44; Muhammed Mustafâ Heddâra, *Dirâsât fî'l-Edebi'l-'Arabîyyi'l-Ĥadîs* (Bejrût: Dâru'l-'Ulûmi'l-'Arabîyye, 1990), 15.

olduğunu savunanlar da vardır. Her iki görüşün fikirlerini destekleyen argümanlar mevcuttur. En önemli argüman, Türkçe'nin devletin resmi dili ilan edilmesidir. Türkçe kelimelerin kullanılmasıyla birlikte, önceki dönemlerde ortaya konulan edebi ürünler artık edebiyata kazandırılmaz hale gelmiştir.³⁴ Yukarıda kısaca üzerinde durulan iddiaların temkinli bir yaklaşımla ele alınması gerekmektedir. Bu süreci, çöküş dönemi olarak nitelendirmenin, her yüzyılda edebi bir dehânın ortaya çıkmasını bekleme eğiliminden kaynaklandığını söylemek yerinde olacaktır. Ayrıca bu tür dönemler için kesin hükümler ortaya koymak problemlidir.³⁵

Kısa değerlendirmesi yapılan Osmanlı dönemi şiiriyle alakalı son dönemde yapılan ayrıntılı ve sistematik araştırmalar, bu dönemde kaleme alınan şiirin yaygın kanaatin aksine belirli nitelikte olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'de Osmanlı dönemi şiirine dair yapılan çalışmaların genel bir çerçevesini çizmek yerinde olacaktır. Çalışmalar aktarılırken kronolojik bir düzen esas alınmıştır. Böylece Osmanlı dönemi şiiri üzerine yapılan doktora tezleri, basılan kitaplar ve makaleler aktarılarak birikimin görünür kılınması hedeflenmiştir. Osmanlı dönemi şâir ve şiirleriyle alakalı yapılan çalışmalar şu şekildedir:

Mehmet Mesut Ergin- İbn Masum Hayatı ve Şiiri-2007

Muhammet Tasa- İbnü's-Semmân ve Şiirleri-2007 (Adal Ofset)

Mehmet Mesut Ergin- Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Peygamber Methiyeleri-2007 (Marife Dergisi)

Mücahit Küçüksarı- -Arap Şâirlerden es-Sefercelânî ve Şiiri - 2013-Doktora (Necmettin Erbakan Üniversitesi- Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı)

İbrahim Fidan- Arap Şâirlerden İbnü'n-Nakîb ve Şiiri – 2014-Doktora (Necmettin Erbakan Üniversitesi- Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı)

³⁴ Zeydân, *Târîhu Âdâbi'l-Luğati'l-'Arabiyye*, 3/291-292; el-Bustânî, *Udebâu'l-'Arab fi'l-Endelus ve 'Aşri'l-İnbisât*, 3/210-211.

³⁵ Hüseyin Yazıcı, "XVII. Asır Arap Edebiyatının Kısa Bir Değerlendirilmesi ve Hızır b. Muhammed el-Amasî", *Nüsha* 1/2 (2001), 55.

Muhammet Vehbi Dereli- Osmanlı Dönemi Bediyyât Şâirlerinden: Âişe el-Bâûniyye ve Peygamber Methiyeleri- 2014 (Gece Kitaplığı)

Yusuf Sami Samancı- Arap Şâirlerden Mencek Paşa el-Yusufî vve Şiiri- 2017- Doktora (Necmettin Erbakan Üniversitesi- Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı)

Ahmet Yıldız- Nil Şâiri Hafız İbrahim ve Siyasi Şiirleri- 2017-Doktora (Necmettin Erbakan Üniversitesi- Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı)

Mevlüt Öztürk- İbnü't-Tayyib eş-Şerakî ve Şiiri- 2018-Doktora (Necmettin Erbakan Üniversitesi- Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı)

Mehmet Zahid Çokyürür- Arap Şâirlerden el-Habsî el-Umânî ve Şiiri- 2019- Doktora (Necmettin Erbakan Üniversitesi- Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı)

Selçuk Pekparlatır- Osmanlı Dönemi Şâirlerinden Yusuf el-Esîr ve Şiiri- 2019- Doktora (Necmettin Erbakan Üniversitesi- Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı)

Murat Göçer- Mâmiyye er-Rûmî'nin Ravdatu'l-Müştâk ve Behcetü'l-Uşşâk Adlı Divanının Tahkiki ve Değerlendirilmesi- 2019- Doktora (Necmettin Erbakan Üniversitesi- Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı)

İsmail Ekinci- Abdulgani B. İsmail en-Nablusî ve Divânu'l-Hakâik ve Mecmû'u'r-Rekâik Adlı Eseri- 2019- Doktora (Necmettin Erbakan Üniversitesi- Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı)

Orhan İyişenyürek- Abdullah eş-Şebrâvî ve Şiiri- 2019- Doktora (Necmettin Erbakan Üniversitesi- Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı)

Ramazan Bezci- Muhammed Emin ez-Zilevî ve Divanı-2019 -Doktora (Necmettin Erbakan Üniversitesi- Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı)

Bekir Tuna- el-Müftî Abdullatîf Fethullah ve Şiirleri- Doktora- 2019 (Necmettin Erbakan Üniversitesi- Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı)

Ramazan Şahin- Osman Bektaş el-Mevşilî ve Şiiri-2019 -Doktora (Necmettin Erbakan Üniversitesi- Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı)

Sedat Şensoy- Osmanlı Dönemi Arap Şâirlerinden Hasan el-Bûrînî ve Dinî Şiirleri- 2019

Ramazan Özkal- Osmanlı Dönemi Arap Şâirlerden Muhammed Emîn el-Muhibbî ve Şiirleri- 2022- Doktora (Necmettin Erbakan Üniversitesi- Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı)

Abdullah Gümüşsoy- Abdulaziz ez-Zemzemî ve Dîvânı- 2023- Doktora (Necmettin Erbakan Üniversitesi- Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı)

Mohammad Mohammadı- Osmanlı Dönemi Arap Şâirlerinden Şihabuddin İbn Matuk el-Huveyyi ve Şiiri- 2023- Doktora (Necmettin Erbakan Üniversitesi- Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı)

Abdullah Esat Bağcı- Arap Şâirlerden Ebu'l-Bahr el-Hattî ve Şiirleri- 2023- Doktora (Necmettin Erbakan Üniversitesi- Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı)

İzzettin Bilgehan- 18. Asır Arap Şâirlerinden el-Emir Es-San‘ani ve Divanı- 2023- Doktora (Necmettin Erbakan Üniversitesi- Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı)

Pervin Kasımoğlu- Hasan Alkadârî ve Dîvânu'l-Memnûn Adlı Eseri- 2024- Doktora (Necmettin Erbakan Üniversitesi- Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı)

Halil İbrahim Karaöz- Osmanlı Dönemi Arap Şâirlerinden İbrahim er-Riyâhî ve Şiiri- 2024- Doktora (Necmettin Erbakan Üniversitesi- Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı)

Abdeldjalil Labbas-Osmanlı Dönemi Arap Şâirlerinden İbn Ali el-Cezâirî ve Şiirleri-2025- Doktora (Necmettin Erbakan Üniversitesi- Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı)

Aziz Şimşek- 17.Yüzyıl Arap Şâirlerinden Ahmed el-Behlûl ve Divanı-2025-
Doktora (Necmettin Erbakan Üniversitesi- Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı)

Ala Elhîlal- Muhammed el-Feytûrî ve Şiirleri- 2025- Doktora (Necmettin Erbakan
Üniversitesi- Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı)

Türkiye'deki Arap Dili ve Belâgatı çalışmalarında Osmanlı Dönemi Arap Şiiri alanı son yirmi yılda ivme kazanmıştır. Yukarıda liste olarak verilen çalışmaların çoğunluğu Necmettin Erbakan Üniversitesi bünyesinde hazırlanan doktora tezlerinden meydana gelmektedir. Özellikle 2013 yılında başlayan bu çalışmalar, dönemin duraklama dönemi değil aksine çeşitliliğin arttığı dönem olduğunu ortaya koymakta, söz konusu dönemin edebi sanatlara ve ana temalara olan ilgisini kanıtlamaktadır. Şairlerin farklı ülkelerden olması Arap Şiirinin geniş coğrafyayı kapsayan yönünü de ortaya koymaktadır. Çalışılan bu divanlar, dönemin Şiirinin içerik, üslup ve belâgat sanatları açısından zengin bir süreç olduğunu kanıtlar niteliktedir.

BİRİNCİ BÖLÜM**MUHAMMED EL-ME'ÛLÎ'NİN NESEBİ, HAYATI VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ**

MUHAMMED EL-ME‘ÛLÎ’NİN NESEBİ, HAYATI VE EDEBİ KİŞİLİĞİ

Şairin hayatıyla ilgili biyografik eserlerde detaylı bilgiler yer almamaktadır. Dolayısıyla özellikle şairin hayatıyla ilgili bilgiler çoğunlukla divandan çıkarımlarla elde edilmiştir.

1. Nesebi

el-Me‘ûlî’nin nesebiyle ilgili başvurulacak en güçlü kaynak divanda yer alan beyitlerdir. Kaynaklarda yer alan bilgilerle divandan yapılan çıkarım arasında çelişki mevcuttur. *Şekâiku’n-Nu‘man* isimli eserde şairin tam ismi Muhammed b. Abdillâh b. Sa‘îd b. Râşid b. Muhammed el-Me‘ûlî el-Menhî el-Ma‘ravî’dir.³⁶ Bununla birlikte divanın muhakkiki tarafından kaleme alınan mukaddime bölümünde şairin ismi Muhammed b. Abdillâh b. Sâlim olarak geçmektedir. Dolayısıyla şairin künyesindeki üçüncü isimle alakalı bir ihtilaf söz konusudur. Yapılan araştırmaya göre el-Hafâcî’nin söylemi doğru olmaya daha yakındır. Şairin Ali b. Sâlim isimli bir alim için kaleme aldığı mersiye türündeki şiirindeki şu beyit söz konusu tartışmaya ışık tutmakta ve muhakkikin söylemini desteklemektedir:³⁷ [Tavîl]

10 وَ نَاظِمٌ هَذَا الْمُعَوِّذُ مُحَمَّدٌ سَلَالَةُ عَبْدِ اللَّهِ نَجَلِ الْمَسَالِمِ

10- Bunu yazan, Abdullah’ın oğlu, Sâlim’in torunu el-Me‘ûlî Muhammed’dir.

Şairin isminde yer alan bu belirsizlikler mezkûr beyitte geçen şairin beyanları ışığında değerlendirilmeye tabi tutulduğunda müellifin nesebinin Sâlimî nisbesine dayandığı tezi kuvvet kazanmaktadır. Şairin kendi şiirinde ele aldığı bu nisbesi, ismine dair ihtilafların açıklığa kavuşmasında birincil ve güvenilir kanıt niteliği taşımaktadır.

2. Hayatı

Şairin hayatında zorlukların olduğu divandaki şiirlerden anlaşılmaktadır. el-Me‘ûlî’nin doğduğu yerin Rustâk bölgesinin küçük bir yerleşim yeri olan Hûb köyü

³⁶ Muhammed b. Râşid b. ‘Uzeyz el-Huşaybî, *Şekâ’iku’n-Nu‘mân ‘alâ Sumûti’l-Cumân fî Esmâ’i Şu‘arâ-i ‘Umân*, 1427, 3/69.

³⁷ Muhammed el-Me‘ûlî, *Dîvân*, 379.

olduğuna dair bilgi yer almaktadır. Zira divanda “asıl yurdumuz olan Hûb” olarak ifade edilmektedir. Daha sonra maddi sıkıntılardan dolayı zengin bir yer olan Kurşâ kasabasına göç etmiştir. Bu hicretin Sultân b. Seyf döneminde (1059/1091) yazıldığına dair bilginin olması şairin genç yaşlardayken bu hicreti yaptığını ortaya koyar. Bununla birlikte şairin en son yolculuk yapıp yaşadığı yerin, nisbesinden de anlaşılacağı üzere Manah şehrinin Ma'râ köyü olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Hayatına dair önemli bilgilerin yer aldığı şiir, konunun önemine binaen bütün beyitleriyle verilmiştir.³⁸ [Tavîl]

1	كِتَابِكُمْ وَاقِي إِلَيْنَا فَسَرْنَا	سُرُورًا عَظِيمًا يُبْرِئُ الْقَلْبَ مِنْ سُومٍ
2	ذَكَرْتُمْ لَنَا أَنَّا تَرَكْنَا دِيَارَنَا	وَأَصْحَابَنَا أَهْلَ الْقَرَابَةِ وَالرَّحِمِ
3	فَلَا تَحْسَبُوا أَنَّا سَلَوْنَا رُبُوعَنَا	وَلَا دَارَ أَهْلِ الْوُدِّ وَالْحَالِ وَالْعَمِّ
4	وَلَا حِيْرَةَ بِالْهُوبِ حَنَا وَدَادَهُمْ	لِفِرْقَتِنَا عَنْهُمْ زَمَانًا بِلَا حُرْمِ
5	حَرَجْنَا مِنَ الْهُوبِ الَّتِي هِيَ دَارُنَا	طِلَابًا لِرِزْقِ اللَّهِ مِنْ غَيْرِ مَا إِثْمِ
6	عَلَى أَنْتَا الْأَوْلَادُ وَالْهُوبِ أُمْنَا	وَلَا يَسْتَوِي نَسْلُ الرِّجَالِ بِلَا أُمَّ
7	وَلَكِنْ حَرَجْنَا نَطْلُبُ الرِّزْقَ أَيُّنَمَا	يَكُونُ وَ مِنْ بَرِّ بَسِيطٍ وَ مِنْ بِيَمِّ
8	وَأَنَا بِحَيْرٍ فِي سُورٍ وَ نِعْمَةٍ	وَأَهْمَارُنَا تَجْرِي وَ أَرْزَاقُنَا تَنْمِي
9	لَأَنَّا جَعَلْنَا الْهُوبَ رَأْسًا لِمَالِنَا	كَذَلِكَ رَأْسُ الْمَالِ يَحْمِي عَنِ الْغُرْمِ
10	سَنَضْرِبُ فِي الْأَفَاقِ شَرْقًا وَ مَغْرِبًا	وَ نَقْطَعُ أَجْبَالًا وَ بِيَدًا بِلَا رَغْمِ
11	طِلَابُ رِضَى الْبَارِي لِكَسْبِ عِيَالِنَا	وَ لَا بُدَّ لِلْإِنْسَانِ مِنْ مَطْلَبِ الْقَسَمِ
12	عَلَيْنَا التَّمَاسُ الرِّزْقِ مِنْ كُلِّ وَجْهَةٍ	وَ نَرْضَى بِمَا يَقْضِي بِهِ اللَّهُ مِنْ حُكْمِ
13	وَ لَا تَحْسَبَنَّ الرِّزْقَ فَاتَكَ وَادِعَا	بِلَا حَرَكَاتٍ مِنْكَ بِالْجِدِّ وَ الْحُرْمِ
14	نَزَلْنَا بِكُرْشَا بِلْدَةِ الْعَرِّ وَ الْغَنَى	وَ أَصْحَابُنَا أَهْلُ الشَّجَاعَةِ وَ الْحُرْمِ
15	أُولَئِكَ قَوْمٌ قَدْ أَطَاعُوا إِمَامَهُمْ	وَ هُمْ سَادَةٌ حَادُوا عَنِ الْجَوْرِ وَ الْعَشْمِ

³⁸ el-Me'ûlî, *Dîvân*, 351.

وَأَجْدَادُهُمْ مِنْ قَبْلُ فِي الْحَرْبِ وَالسَّلَامِ	وَهُمْ أَهْلُ وُدٍّ لِلْأَيِّمَةِ كُلِّهِمْ	16
أَوْ سَوَاءً بِتَقْدِيرِ الْعَزِيزِ عَلَيَّ عِلْمِ	دَعِ الْهُوبَ وَالرُّسْتَانَ وَالْجَوْ وَالْع	17
إِمَامُ الْبِرَايَا سَيِّدُ الْعَرَبِ وَالْعَجَمِ	وَكُلِّ بِحَمْدِ اللَّهِ جَامِعِ شَمْلِهِمْ	18
فَتَى مَالِكِ نَجْلِ الْجَحَاجِحَةِ الشُّمِّ	هُوَ الْعَدْلُ سَيْفُ نَجْلِ سُلْطَانِ سَيِّفِنَا	19
وَحَنَّتْ رُغُودٌ فِي أَحْطَالٍ مِنَ الْوَسْبِيِّ	عَلَيْهِ صَلَاةُ اللَّهِ مَا لَاحَ بَارِقٌ	20

1. Mektubunuz tarafımıza ulaştı da kalpteki kederleri ortadan kaldıran büyük bir mutlulukla bizi sevindirdi.

2. Diyarlarımızı, dostlarımızı ve akrabalarımızı terk ettiğimizi (mektubunuzda) ifade etmişsiniz.

3. Köylerimizi, dostların, dayıların ve amcaların buldukları yerleri zihnimizden sildiğimizi zannetmeyin.

4. Hüb'daki komşularımızın sevgisine asla ihanet etmedik. Onlarla bir kabahat olmaksızın bir süre ayrı düştük.

5. Asıl yurdumuz olan Hüb'dan herhangi bir günahattan değil, Allah'ın rızığını aramak için çıktık.

6. Bizler Hüb'un evlatlarıyız. Hüb'a gelince O, bizim anamızdır. Erkeklerin nesli, ancak anneye ayakta kalır.

7. Fakat biz, ister karada ister denizde nerede olursa olsun rızkı temin etmek için (asıl yurdumuzdan) çıktık.

8. Ben iyiyim, sıhhat ve nimet içerisindeyim. Nehirlerimiz akmakta ve rızıklarımız artmaktadır.

9. Çünkü biz, Hûb'u sermayemiz kıldık. İşte böyle sermaye (sahibini) zarardan kurtarır.

10. Doğu ve Batı uzak ülkelere gideceğiz, zorlanmadan dağları ve çölleri aşacağız.

11. (Bu çabamız) ailemizin maişetini temin ederken Allah'ın rızasını kazanmak içindir. Zira insana nasibini aramak düşer.

12. Bize düşen rızık her yönden aramak ve Allah'ın hüküm olarak verdiği hükme razı olmaktır.

13. Rızkın sen bir gayret, ciddiyet ve kararlılık göstermeden, oturduğun yerden sana ulaşacağını sakın sanmayasın.

14. Nihayet izzet ve zenginlik diyarı olan Kurşâ'da konakladık. Oranın sakinleri, yiğitlik eden ve kararlılık sahibi kimselerdir.

15. Onlar, imamlarına itaat eden bir topluluktur. Ve onlar, zulmü ve haksızlığı reddeden bir topluluktur.

16. Onlar, imamların tamamına karşı sevgi duyan kimselerdir. Daha önce de onların ecdadı savaşta da barışta da böyleydi.

17. Artık Hûb, Rustak, Cevv yahut Alu diyarlarını bırakın. Onların hepsi Allah'ın takdiriyle aynıdır.

18. Onların dağınlığını Allah'ın hamdiyle toplayan, yaratılmışların imanı, Aarapların ve Acemlerin efendisidir.

19. O adaletin bizzat kendisidir. Sultan b. Seyf'in parlayan neslidir. O, asil ve şerefli bir sülalenin Malik soyunun bir ferdidir.

20. Sağanak halindeki ilkbahar yağmurları eşliğinde gökgürültüleri özlemle inledikçe Allah'ın salâtı onun üzerine olsun.

el-Me‘ûlî’nin doğum tarihiyle alakalı başvurulacak en muteber kaynak yine şairin divanıdır. Şair, Ali b. Sâlim için kaleme aldığı mersiye türündeki şiirinde tarih zikrederek doğum tarihiyle ilgili bilgiler sunmaktadır:³⁹ [Tavîl]

و نُورٌ دَيَّاجِينَا عَلِيُّ بْنُ سَالِمٍ	ثُوْقٌ بَحْرُ الْجُودِ وَ الزُّهْدِ وَ التُّقَى	1
وَقَاهُ إِلَهُ الْعَرْشِ شَرَّ الْمَظَالِمِ	فَتَى خَلْفِ النَّدْبِ الْهُمَامِ مِنَ الدِّي	2
جَمِيعِ الْبِرَايَا مِنْ جَهْلٍ وَ عَالِمِ	تَأَلَّمَ مِنْ فُقْدَانِهِ وَ وَقَاتِهِ	3
وَ إِحْسَانُهُ قَدْ عَمَّ كُلَّ الْمَعَالِمِ	لَقَدْ كَانَ فِينَا لِلْمُقَلِّتِينَ مَوْرِدًا	4
فَمَنْ مِنْهُ مِنْ أَحْيَائِنَا غَيْرُ سَالِمِ	وَ لَكِنْ قَضَاءُ اللَّهِ مَا عَنْهُ مَهْرَبٌ	5
بِتَدْبِيرِ خَلْقِ الْبَرِيَّةِ حَاكِمِ	وَ فِي شَهْرِ شَعْبَانَ تَوَافَتْ وَقَاتِهِ	6
وَ أَلْفٌ تَوَلَّى عَدَّهُ كُلُّ نَاطِمِ	مَضَتْ أَرْبَعٌ وَ الْعَشْرُ مَعَ مِائَةٍ حَلَّتْ	7
هُوَ الشَّهْمُ مَوْلَى عُرْبِهَا وَ الْأَعَاجِمِ	بِعَصْرِ إِمَامِ الْمُسْلِمِينَ وَ لَيْنَا	8
فَتَى مَالِكِ أَهْلِ النَّدَى وَ الْمَكَارِمِ	هُوَ الْعَدْلُ سَيْفُ نَجْلِ سُلْطَانِ سَيْنَا	9
سُلَالَةُ عَبْدِ اللَّهِ نَجْلِ الْمَسَالِمِ	وَ نَاطِمِ هَذَا الْمُعْوِيَّ مُحَمَّدٌ	10
وَ عَشْرٌ تَوَافَتْ فِي الْمَدَى الْمُتَقَادِمِ	وَ يَوْمَئِذٍ فَهُوَ ابْنُ سَبْعِينَ حُجَّةً	11

1. Cömertliğin, zühdün ve takvanın engin denizi, karanlığımızın nuru Ali b. Sâlim vefat etti.

2. Arşın Rabbinin kendisini koruduğu yüce himmet sahibi ve seçkin bir yiğitti.

3. Onun kaybı ve vefatıyla bilen bilmeyen bütün mahlûkât acı duydu.

4. O içimizde bulunan malı mülkü olmayanlar için bir kaynaktı. Onun ihsanı her yeri kapsamıştı.

³⁹ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, 379.

5. *Ne var ki Allah'ın hükmünden kaçış yoktur. Yaşayanlarımız arasında kim ölümden emniyettedir ki.*

6. *Bütün mahlukatı hikmetle yöneten Yaratici'nın takdiriyle Onun vefatı Şaban ayında gerçekleşti.*

7. *Yüz ve on dört yıl geçip gitti. Bin ile birlikte ki bunu her şair böyle hesaplar. (bu dünyadan ayrıldı.)*

8. *(Bu olay) Müslümanların imamı ve velimiz olan Arapların da Acemlerin de efendisi yiğit hükümdarın devrinde oldu.*

9. *O, adaletin kılıcı Sultan'ın oğludur. Kerem ve cömertlik ehli olan Maliki soyunun yiğididir.*

10. *Bunu yazan, Abdullah'ın oğlu, Sâlim'in torunu el-Me'ûlî Muhammed'dir.*

11. *Böylece o, uzun zamanın akışı içerisinde birbirini takip ederek gelip geçen yetmiş ve ona eklenen on yılın sahibiydi.*

Yukarıda verilen beyitlerden mersiye konulu olan kişinin hicrî 1114 yılında vefat ettiği net olarak şairin de ifadeleriyle anlaşılmaktadır. Şair, söz konusu beyitleri Seyf b. Sultân döneminde söylediğini de açıkça ifade eder. Ya'rubî hükümdarının hüküm sürdüğü (1104/1123) dönemse bu bilgiyi doğrulamaktadır. Şair de bu şiiri yazdığına yaşının 80 olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla şairin doğum tarihinin 1034/1624 yılında olduğu tahmin edilmektedir. Şair, bazı şiirlerinde yaşıyla alakalı bilgiler de vermektedir. Sâlim b. Muhammed el-Mahrukî'yi methettiği şiirinde yaşının yetmiş beş olduğunu şiirine yansıtmıştır.⁴⁰ Aynı şekilde dayısının oğlunun yabancı birisiyle evlenmesine dair yazdığı nasihat türü şiirinde de yaşının yetmiş olduğunu tarih vererek ifade eder.⁴¹ Benî Musab kabilesiyle ilgili kaleme aldığı bir

⁴⁰ el-Me'ûlî, *Dîvân*, 331.

⁴¹ el-Me'ûlî, *Dîvân*, 17.

şiiirinde de yaşının altmış sekiz olduğunu beyitlerde aktarmaktadır.⁴² Bu tür tarihleri şiiirlerinde zikrettiği için doğum tarihiyle alakalı çıkarımla tutarlı bulunmaktadır.

Şairin ailesiyle alakalı bilgilerse divanda bulunan beyitlerden çıkarım yapılarak elde edilmektedir. Babasıyla alakalı kaleme alınan beyitte şairin babasını kaybedip yetim kaldığı ya da farklı sebeplerden dolayı babasından ayrı düştüğü sonucuna ulaşılabilir. Söz konusu beyit şu şekildedir:⁴³ [Tavîl]

8 وَ مَا دَا عَلَى مَنْ لَا يَرَى وَالِدًا بَأَنَّ يَظِلَّ كَثِيبًا أَوْ عَلَيْهِ مُلَامٌ

8. Artık babasını göremeyen birinin kederli olmasında ne beis var ya da bundan dolayı kınanabilir mi?

el-Me‘ûlî’nin ailesiyle alakalı bir bilgi de oğlu ile ilgilidir. Şair, ekonomik zorlukların yanı sıra hayatın musibetlerini de tatmış biridir. Oğlunun vefatıyla alakalı kaleme aldığı mersiye türündeki şiiirinin bir beyti şu şekildedir.⁴⁴ [Tavîl]

35 وَ إِنَّ أَبْنِكَ مَحْبُوبًا فَيَعْفُوبُ فَبَلْنَا بَكِي يُوسُفًا حَتَّى أَصَرَ بِهِ الْعَمَّا

35. Şayet sevgiliye ağlıyorsam, bizden önce de Yakûb (a.s.) Yusuf’a ağlamıştı. Ta ki körlük ona zarar verene kadar.

Söz konusu şiiiri oğlu için yazdığı hem muhakkikin şiiirden önceki kısa bilgilendirmesinden hem de Yakûb (a.s.) Yusuf’a ağlaması ifadesinden anlaşılmaktadır. Şiiirde kaderine rıza gösterdiğini, şikayetini sadece Allah’a arz edeceğini, sabırlı olunması gerektiğini, ölümlerden ziyade boşa harcanan ömür için ağlanması gerektiğini ifade ederek cennet ve cehennem hatırlatmasıyla sözlerini tamamlar.

⁴² el-Me‘ûlî, *Dîvân*, 391.

⁴³ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, 392.

⁴⁴ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, 384.

3. Vefatı

Kaynaklarda kısıtlı bilgileri olan şairin vefat ettiği yerle alakalı divandan bir bilgi elde edilememiştir. Fakat tahminî vefat tarihine divanda yer alan bazı beyitler ışık tutmaktadır. Söz konusu beyitler şu şekildedir:⁴⁵ [Tavîl]

بَنَيْنَا بِحَنْبِ الرَّوْضَةِ الْآنَ مَسْجِدًا	1	لِيُوجِهَ إِلَيْهِ بِالْفَضَائِلِ مُنْعِم
بَنَيْنَا بِهِ نَرْجُو مِنَ اللَّهِ رَحْمَةً	2	وَ عَفْوَاً لَنَا وَ الصَّفْحَ عَنْ كُلِّ مَأْتَم
وَ تَارِيحُهُ فِي عَامِ سِتِّ وَ عَشْرَةِ	3	كَذَا مَائَةٌ مِنْ قَبْلِ ذَلِكَ يَا ابْنِمْ
تَعَاوَنَ أَهْلُ الرَّوْضَةِ الْكُلُّ مِنْهُمْ	4	بُنْيَانَهُ طُوبَى لَهُمْ حُسْنُ مَعْنَم
بِدَوْلَةٍ سَيْفِ نَسْلِ سُلْطَانِ سَيْفِنَا	5	إِمَامِ الْهُدَى أَهْلِ النَّدَى وَ التَّكْرَم
وَ ذِي رَوْضَةٍ فَاقَتْ عَلَى كُلِّ رَوْضَةٍ	6	بِنَحْلِ وَ أَشْجَارِ وَ زَهْرٍ مُتَمَم
فَهَذَا وَ صَلَّى اللَّهُ مَا لَاحَ بَارِقُ	7	عَلَى الْمُصْطَفَى الْهَادِي النَّبِيِّ الْمَكْرَم

1. Biz Ravza 'nın yanı başında bir mescit inşa ettik. Engin lütuflarıyla ihsanda bulunan Allah 'ın rızası için.

2. Onu Allah 'tan rahmet umarak, bizlere mağfîret etmesini ve her türlü günahdan dolayı affıyla muamele buyurmasını dileyerek kurduk.

3. Onun tarihi, on altıya rastlar. Bundan önce de yüz eklenmiştir ey oğul!

4. Ravza halkının tamamı bu binanın yapımında yardımlaşmıştır. Ne mutlu onlara! Ne güzel bir kazançtır!

5. Sultan oğlu Sultan Seyf'in neslinden olan Seyf'in hükümdarlığı zamanında. Hidayetin önderi, cömertlik ve kerem ehli o hükümdarın devrinde.

⁴⁵ el-Me'ûlî, Dîvân, 390.

6. *Bu Ravza, hurma ağaçlarıyla, türlü ağaçlarla ve bütünleyici çiçeklerle bütün bahçelerin üstündedir.*

7. *İşte durum böyledir. Şimşekler parladıkça salât ve selam hidayet kaynağı, şerefli nebî Mustafa'nın üzerine olsun.*

Mahda ismiyle bilinen bir bölgede yer alan Ravza olarak bilinen bir köye mescit inşa edildiğini, bu mescidin bir şahıs tarafından değil bölge halkının tamamının yardımlaşmasıyla gerçekleştirildiğini ifade ettikten sonra çalışmanın bu bölümü için kritik önemi haiz tarihi zikretmektedir. Şair, mescidin 1116 yılında inşa edildiğini açıkça ifade etmektedir. Dolayısıyla şairin 1034 yılında doğduğu da kabul edildiğinde seksen iki yaşından fazla yaşadığı anlaşılmaktadır. Şairin bu tarihten sonra başka bir şiiri bulunmamaktadır. Bununla birlikte hicrî 1123 yılında vefat eden Seyf b. Sultân'dan başka yöneticiye şiir yazmadığı düşünüldüğünde şairin vefatının 1116 yılından sonra gerçekleştiğini kabul etmek daha uygun olacaktır.

Divandaki şiirler genel olarak değerlendirildiğinde şairin doğduğu yer, doğum tarihi ve vefatıyla alakalı bilgiler doğru olmaya daha uygundur. Şairin nerede vefat ettiğiyle ilgili kaynaklarda ve divanda bir bilgiye rastlanmamıştır. Bununla birlikte Umman'dan farklı bir ülkeye gittiğiyle ilgili net bilgiler de bulunmamaktadır. Bu durum da düşünüldüğünde Umman sınırları içerisinde vefat ettiği sonucuna ulaşılabilir.

4. Kişiliği

Çalışmanın muhteva özellikleri bölümünde de işaret edileceği üzere şairin Ya'rubî hükümdarlarına medih türünde fazlaca şiirler yazması ve şiirlerinde hükümdarlardan ihsan beklediğini açıkça zikretmesi ekonomik açıdan sıkıntı çektiğini gösterir. Hükümdarların ihsanlarına nail olmak amacıyla kaleme alması kendisinin ailesini ve bakmakla yükümlü olduğu kimseleri önemseydiğini ve insani ilişkilerini

devam ettirmek istediğini ortaya koymaktadır. Söz konusu hükümdarlardan ihsan aldığı şairin divanından anlaşılmaktadır:⁴⁶ [Kâmil]

29 أَمْطِرْ عَلَيَّ سَحَائِبًا مِنْ فِضَّةٍ مِنْ أُمَّلٍ مِثْلَ الْبَحَارِ هُوَامِي

29. Üzerime gümüşten yağmurlar yağdır. Denizler gibi coşup taşan o parmak uçlarından.

Yukarıda örnek olarak verilen beyitten de anlaşılacağı üzere şair zorluklar içerisinde bir hayat yaşamıştır. Zira memduhtan açıkça ihsan beklemektedir.

Şairin evli olduğu ve aile hayatını önemseydiği şiirlerinden anlaşılmaktadır. Muhammed el-Me‘ûlî’nin evlilik hayatına dair biyografi eserlerinde bilgi yer almamaktadır. Fakat verilen beyitten anlaşılacak iki durum vardır. Bunlardan birisi, şair tek eşliydi ve mutluydu. Diğeri, şair birden fazla evliydi ve bu durumdan muzdaripti. Söz konusu beyit şu şekildedir :⁴⁷ [Kâmil]

36 إِنْ كُنْتَ تَبْغِي رَاحَةً وَ فَلَاحَةً فَاقْنَعِي بِوَاحِدَةٍ تَعِشُ بِرَجَاءِ

36. Şayet rahat ve kurtuluş istiyorsan bir eşle kanaat et ki; bir umut içerisinde yaşayasın.

el-Me‘ûlî’nin zühd ve takva içerisinde bir hayat sürmeye çalıştığını, dini emir ve yasaklara uymaya çalışıp bunu insanlara da tavsiye ettiğini, ölümün gelebileceği endişesiyle dini daha güzel yaşaması gerektiğinin bilincinde olduğunu kaleme aldığı şiirlerden anlayabiliyoruz. Buna örnek teşkil edebilecek beyit şu şekildedir:⁴⁸ [Tavîl]

12 هَلُمَّ نُقْضِي الْعُمَرَ فِي الدِّينِ حَالِصًا وَ نَخْلَعُ دِكْرِي عَالِجٍ وَ زُرُودِ

12. Geliniz ömrü halis bir dindarlık içerisinde geçirelim. Âlic ve Zerûd’un hatrasını söküp atalım.

⁴⁶ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, 396.

⁴⁷ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, 19.

⁴⁸ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, 140.

Yukarıda verilen beyitleri kaleme alırken şair, kendisinin 70 yaşında olduğunu ve kalan ömrünü güzel bir şekilde geçirmeyi arzuladığını ifade etmiştir. Hayatında zühd ve takvayı önemseydiği anlaşılmaktadır.

el-Me‘ûlî’nin yaşadığı toplum içerisindeki konumu, sadece şairlikten ibaret değildir. Yaşadığı çevredeki sorunları çözebilen, toplumsal barışın ve merkezi otoritenin yanında yer almayı tercih eden bir kişiliğe sahip olduğu şairin dönemin yöneticilerinden biri için yazdığı şu beyitlerinden anlaşılmaktadır:⁴⁹ [Kâmil]

فَاعْصُونَا	وَإِذَا أَرَدْتُمْ ضِدَّهُ	هَكَذَا	فَإِذَا أَرَدْتَ دَوَامَ شَيْءٍ	3
حِينَ	هَذَا يَجِلُّ وَدَاكُ يَعْقُدُ	بَيْنَكُمْ	لَا يَسْتَوِي حِلٌّ وَ عَقْدٌ	4
بَيْنَنَا	مَا بَيْنَ آبَاءِ هُمْ وَ	مُفَرَّقٌ	إِنَّ الْخِلَافَ مُشْتَّتٌ وَ	5

3. Eğer işlerin bu şekilde (huzur içerisinde) devam etmesini istersen (bana uy.) Yok aksini isterseniz o zaman bize karşı çıkın!

4. Aranızdakini (sorunu) çözmekle düğümlemek bir olmaz. Biri çözerken diğeri aynı anda düğüm atarsa (düzen kurulmaz.)

5. Şüphesiz anlaşmazlık baba ve oğulların arasını bile dağıtıcı ve parçalayıcıdır.

Şair, hükümdarlardan ihsan talep etmiştir. Aldığı bu ihsanlardan dolayı müreffeh bir yaşam sürmüştür. Aile hayatına değer vermiştir. Yanı sıra takvayı önemsemiştir.

5. İlmî ve Edebi Şahsiyeti

el-Me‘ûlî, Umman’da yaşadığı yüzyılda şiirleriyle dikkat çeken önemli isimler arasında yer almaktadır. Gerek şiirlerindeki edebî başarısı gerekse dönemin ve

⁴⁹ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, 423.

toplumun ruhunu yansıtan temsil gücü, onu bu dönemin önemli şairlerinden biri kılmaktadır.

Şair, hislerini ve duygularını ifade etme gücüne sahip, kuvvetli bir şiir yeteneğine ve dil yetkinliğine sahiptir. Sahip olduğu bu derinlik onu kendi döneminde yaşayan insanları coşturan bir şair haline getirmiştir. Bununla birlikte tecrübeleri şiir diliyle ifade etme konusunda da dikkate şayan bir yetkinliği vardır.

Şair, İslami kültüre ve Arap kültürüne vukufiyet elde etmiştir. Bu kültürel birikim neticesinde şair, çağdaşları arasında önemli bir konuma gelmiştir. Genç yaşlarında şiir yazmaya başlayan el-Me'ûlî, kaside yapısındaki sağlamlığı, üslubu, güçlü hitabeti ve kelime kadrosunun uyumuyla dikkat çekmiştir. Bununla birlikte el-Me'ûlî, toplumsal olaylara da değindiği için⁵⁰ toplumsal şair olarak da ifade edilebilir. Özellikle toplumsal olayları konu edindiği şiirlerinde tarih vermiştir.

Şairin dil kullanımı konusunda titiz bir kişiliğe sahip olduğu şu beytinden anlaşılabilir:⁵¹ [Kâmil]

حُذِّهَا مُبْرَأَةً مِنَ التَّدْلِيسِ وَالْأَلْحِ 35
إِنْ فَهِيَ أَتَتْ لِحَبِيرٍ إِمَامٍ

35. Onu her türlü hileden ve dil kusurlarından arınmış bir şekilde kabul et. Zira o, imamların en hayırlısı için gelmiştir.

Şairin Arap diline ve dil bilgisine olan hakimiyetini, şiirde yapaylığa ve zorlamaya karşı duruşunu, üslubunun ciddiyetini ve şiirine olan güvenini ortaya koyan bu beyit, hem şairin hem de divanın genel üslubunu gözler önüne sermektedir. Aynı zamanda bu beyitler şairin tevazusuna da delil olabilir. Şair, şiirinde kusur etmiş olabileceğini, eğer böyleyse mazur görmesini ifade eder.

⁵⁰ el-Me'ûlî, *Dîvân*, 14.

⁵¹ el-Me'ûlî, *Dîvân*, 46.

İKİNCİ BÖLÜM

MUHAMMED EL-ME'ÛLÎ'NİN ŞİİRİNDE MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

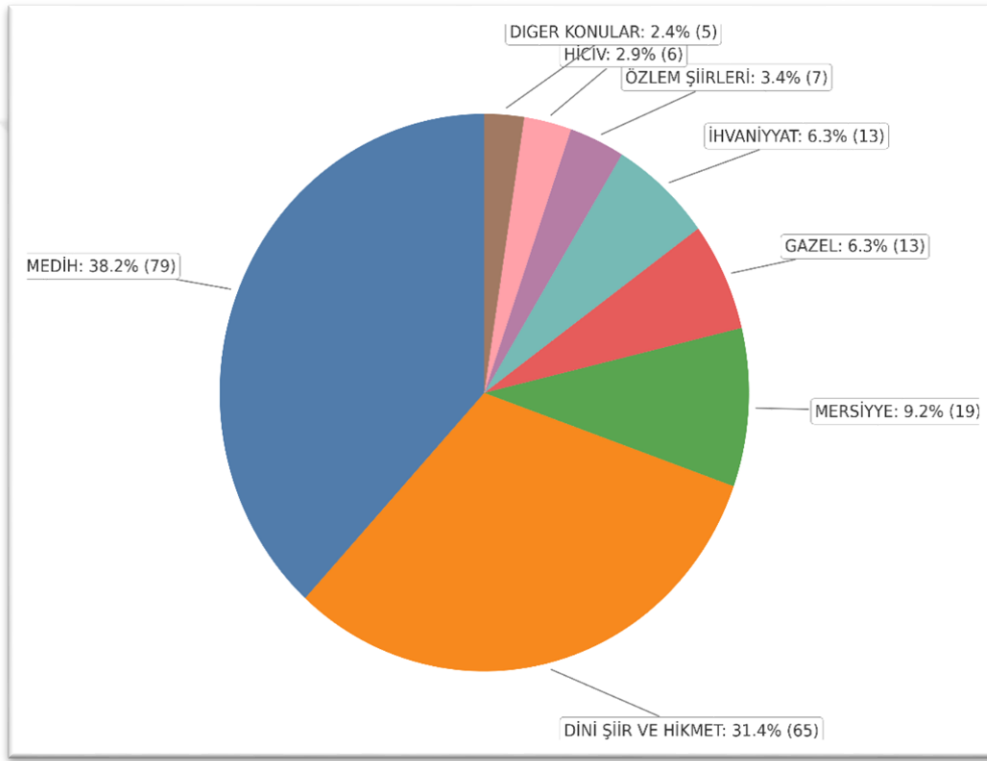
Muhammed el-Me'ûlî'nin divânı incelendiğinde şiirin konusu ve teması olarak kabul edilen muhtevânın geleneksel muhteva konularına sâdık kaldığı, bununla birlikte şairin pek çok amaç ve muhtevada şiirler kaleme aldığı görülmektedir. Söz konusu konuları ve şiirleri değerlendirmeye geçmeden önce hem tablo hem grafikte muhtevalar kısmı genel çerçevede ele alınacaktır. Bu bağlamda dîvândaki şiirler ana konuları esas alınarak gruplandırıldığında, aşağıdaki tabloda sunulan sayısal dağılım ortaya çıkmaktadır:

Muhteva	Şiir Sayısı	Beyit Sayısı
Medih	79	2148
Dini Şiir Ve Hikmet	65	855
Mersiye	19	464
Ġazel	13	178
İhvâniyyât	13	162
Hiciv	6	60
Diğer Konular	12	189
Toplam	207	4056

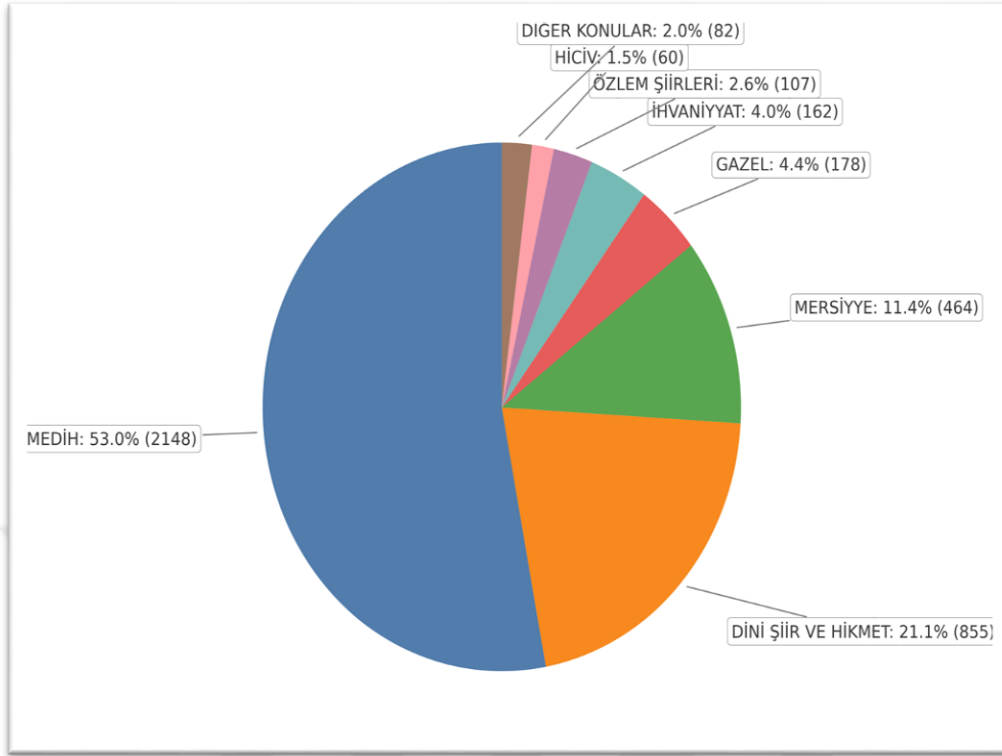
Tablo incelendiğinde, şiirlerin büyük bir bölümünün medih ile dinî şiir ve hikmet türlerinden müteşekkil olduğu tespit edilmiştir. Bu iki ana türü mersiye, ğazel ve ihvâniyyât izlemektedir. Şâir, yoğun olmamakla birlikte, hiciv temasında da şiirler kaleme almıştır. 'Diğer konular' başlığı altında toplanan şiirlerinde ise dostlarına duyduğu özlemden, yaşadığı bölgedeki bir kaleden, inşa edilen camilerden ve döneminde yaşanan kıtlıktan söz edilmektedir. Bu temaların varlığı, şâirin sosyal çevresine ve etrafında cereyan eden hadiselerle karşı duyarlılığını göstermektedir. Şâirin medih türünde kaleme aldığı şiirlerin birçoğu, döneminin devlet adamlarına yöneliktir. Bu olgu, şâirin yöneticilerle kurduğu yakınlığı açıkça ortaya koymaktadır. Şâirin hicve yalnızca altı şiir tahsis etmiş olması, medihe yönelik yoğun eğilimiyle

birlikte değerlendirildiğinde, maddî ve manevî himaye ilişkilerinin belirleyici etkisini göstermektedir. Zira devlet başkanları çevrelerinde medih, ikbal kanallarını açan bir amaç taşırken; hiciv, bu kanalları kapatma riski taşır. Bu nedenle şâir, ihtiyatlı davranarak hicvi sınırlı tutmuş, himâyeye beklentisine uygun davranmıştır.

Yukarıda verilen tabloda yer alan şiir sayısının grafik olarak ifadesi şu şekildedir:

Muhtevanın beyit sayısına göre sayısal dağılımı ise şu şekildedir:

1. Medih

“Medih” kelimesi çoğulu “medâih” ve “emâdih” olup kimi kaynaklarda “midha” ve “umdûha” kavramıyla da ifade edilir.⁵² Lugavî açıdan “güzel övgü, övme” anlamlarına gelir.⁵³ Terim olarak ise medih, “Bir kimsenin yüce insani faziletlerini, örnek niteliklerini ya da bir kavmin, şehrin veya milletin asaletiyle kahramanlığını övmek amacıyla kaleme alınan şiir türüdür.”⁵⁴ Bu çerçevede medih “övgü şiiri” olarak da ifade edilebilir.⁵⁵ Medih türü, yaygın olarak kaside şeklinde kaleme alınmıştır.⁵⁶ Medih, fahr, hiciv ve mersiye, klasik Arap şiirinin dört temel bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümler, kasidelerin çerçevesini belirlemiş ve özellikle medih,

⁵² Ebû ‘Abdurrahmân el-Ĥalîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu’l-‘Ayn*, thk. Mehdî el-Mahzûmî, İbrâhîm es-Sâmerrâî (Beyrût: Mektebetu’l-Hilâl, 1988), 188; Ebû Bekr Muhammed b. el-Ĥasan b. Dureyd el-Ezdî, *Cemheratu’l-Luġa*, ed. Ramzî Munîr Ba’labekkî (Beyrût: Daru’l-‘İlm li’l-Melâyîn, 1987), 1/506.

⁵³ Ebû’l-Fağl Muhammed b. Mukerrem b. ‘Alî Cemâluddîn b. Manzûr er-Ruveyfî’î, *Lisânu’l-‘Arab* (Beyrût: Dâru Sâdır, 1414/1993), 2/589.

⁵⁴ Emîl Bedî‘ Ya‘kûb ve Mişâl ‘Âşî, *el-Mu‘cemu’l-Mufaşşal fi’l-Luġa ve’l-Edeb* (Beyrût: Daru’l-‘İlm li’l-Melâyîn, 1987), 2/1132-1133.

⁵⁵ İsmail Durmuş, “Methiye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 406-408.

⁵⁶ Turan Karataş, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Yedi Gece Kitapları, 2001), 279.

Arap şiir tarihi boyunca önemli bir yere sahip olmuştur.⁵⁷ En kıymetli medih, duygu, samimiyet ve gerçeklik barındırandır. Medih türündeki şiirler genelde şâirin gönlünden doğan duygularla ve kalıcı özelliklerin zikredilmesiyle şekillenir.⁵⁸ Medih, güzellik, endam ve gençlik gibi gelip geçici birtakım niteliklere dayanırsa bu tür geçici özellikler zamanla kaybolacağından böyle bir medih kalıcı değer taşımaz.⁵⁹ Arap edebiyatının hemen her döneminde karşılaşılan medih kavramı, her ne kadar yapmacıklık taşıması yönüyle hoş karşılanmasa da, menfaat temelli bir yüceltme olarak da okuyucuyla buluşabilir.⁶⁰

Arap şiirinin erken dönemlerinde medih, genellikle yapılan iyiliklere karşılık vermek ya da kabile mensuplarını yüceltmek gibi amaçlarla yazılırken, zamanla şâirlerin toplumsal konumunu kuvvetlendiren bir araç haline gelmiştir. Saray çevresinde tanınma, siyasi destek ve himaye kazanma gibi durumlar için de kullanılır hale gelmiştir. Bu gelişme, medih türünün kullanım alanının genişlemesine sebep olmuştur. Her ne kadar yazılış amacı zamanla değişime uğramış olsa da Kudâme b. Ca'fer (ö. 337/948) medih türünün akıl, adalet, iffet ve cesarete dayanması görüşünü sürdürmüştür.⁶¹ Ebû Hilâl el-Askerî (ö. 395/1005) de söz konusu çerçevede görüş beyan etmiştir.⁶² Sebat, yiğitlik, azim, zulme direnme, hikmet ve doğru hüküm verme gibi faziletlerin; iffet, vakar, nâmus, dirâyet ve basiret gibi hasletlerle birlikte Kudâme b. Ca'fer'in belirlediği dört temel erdem başlığı altında zikredilebileceği konusu genel kanaati ortaya koymaktadır. Söz konusu tasnifin bu şekilde kabul edilmesinin temelinde birçok güzel ahlakın kendinden önce gelen bir başka faziletten doğduğu; her erdemın kendisini besleyen köklü bir esasa dayandığı fikri yer almaktadır.⁶³

⁵⁷ Aḥmed Maṭlûb, *Mu'cemu'n-Nakdi'l-'Arabiyyi'l-Ḳadîm* (Bağdat: Vizâratu's-Sekâfe ve'l-İ'lâm, Dâru's-Şuûni's- Sekâfiyyeti'l-'Âmme, 1989), 2/271.

⁵⁸ Ya'kûb - 'Âşî, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal fi'l-Luğa ve'l-Edeb*, 2/1133.

⁵⁹ Ebû 'Alî el-Ḥasen b Reşîk el-Ḳayravânî, *el-'Umde fi Meḥâsini's-Şi'ri ve Âdâbihî ve Nakdih*, ed. Muhammed Muḥyiddîn 'Abdülḥamîd (Beyrût: Daru'l-Cîl, 1981), 2/135.

⁶⁰ Ya'kûb - 'Âşî, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal fi'l-Luğa ve'l-Edeb*, 2/1133.

⁶¹ Ebu'l-Ferec Ḳudâme b Ca'fer b Ḳudâme el-Bağdâdî, *Naḳdu's-Şi'r* (İstanbul: Maṭba'atu'l-Cevâib, ts.), 26-28.

⁶² Ebû Hilâl el-Ḥasen b. Abdillâh b. Sehl b. Sa'îd b. Yaḥyâ el-'Askerî, *Kitâbu's-Şinâ'ateyn*, ed. Ali Muhammed el-Bicâvî - Ebu'l-Faḍl İbrâhîm (Beyrût: el-Mektebetu'l-'Unsuriyye, 1419), 98.

⁶³ el-Ḳayravânî, *el-'Umde fi Meḥâsini's-Şi'ri ve Âdâbihî ve Nakdih*, 2/132.

Cahiliye döneminden itibaren Arap şiir tarihinin her döneminde medih türünde şiirler çeşitli sebeplerle ve farklı kimseler için kaleme alınmıştır.⁶⁴ Osmanlı dönemi şâirleri de, Hz. Peygamber başta olmak üzere yöneticiler ve ilmiyeden birçok şahsiyet için , Arap şiirinde öne çıkan cesaret ve cömertlik gibi niteliklerin yanısıra dini, ahlakî ve askerî erdemleriyle övmek suretiyle medih türünde şiirler kaleme almışlardır.⁶⁵

el-Me‘ûlî’nin methiyeleri incelendiğinde, Hz. Peygamber’i, devlet erkânını ve yakın çevresini öven şiirler kaleme aldığı tespit edilmiştir. Özellikle dönemin devlet başkanlarının cesaretini, cömertliğini ve Ya‘rubî hükümdarlarının dönemin insanlarını her yönden gözettiğini övgü dolu kelimelerle ifade etmiştir. Şâirin özellikle yöneticilere dair övgüleri, birtakım gayelere dayanmaktadır. el-Me‘ûlî, hükümdarın himaye ve ihsanına mazhar olma isteği, memdûhun adaletini, siyasal kudretini ve meşruiyetini öne çıkarmak, dönemin hükümdarlarını ve onların idaresini müreffeh bir çerçevede sunmak gibi amaçlarla medih şiirlerini yazmıştır. Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde şâirin övgü içerikli şiirleri incelenecektir.

1.1. Peygamberimizi (s.a.v.) Medihleri

Nebevî methiyeler, şiirin tasavvufi ilhamlarla beslenen bir koludur. Doğruluk ve samimi duygularla kaleme alınan bu methiyeler, dini duyguların incelikle ifade edildiği şiirlerdendir. Şâirlerin dini gayeleri ve maksatları sebebiyle kendine has bir karakter kazanmış, sıradan bir övgü türü olarak değil gönüllerde yer eden manevî bağlılık ifadesi olarak hayat bulan nebevî methiyeler özel bir önem arz eder.⁶⁶ Arap ve Türk edebiyatında Peygamber methiyeleri, na‘t olarak da ifade edilmiştir.⁶⁷ Hz. Peygamber de şiire önemli bir misyon yüklemiştir. Bu bağlamda, Abdullah b. Revâha (ö. 8/629), Ka‘b b. Mâlik (ö. 50/670) ve Hassân b. Sâbit (ö. 54/674) gibi Peygamber şâirleri ve müminlerin ileri gelen şâirleri İslâm’ın ilk yıllarından itibaren hem

⁶⁴ Durmuş, “Methiye”, 29/406-408.

⁶⁵ İbrahim Fidan, *Osmanlı Dönemi Arap Şâirlerinden İbnu'n-Nakîb el-Huseynî ve Şiirleri* (Ankara: Gece Kitaplığı, 2016), 88-89.

⁶⁶ Zekî Mubârek, *el-Medâihu'n-Nebeviyye* (b.y.: Muessesetu Hindâvî, ts.), 15.

⁶⁷ Mustafa Çiçekler, “Na‘t”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 435.

Peygambere karşı ithamları çürütmüşler hem de Hz. Peygamber’i öven şiirler söylemişlerdir.⁶⁸

Dini şiir geleneğinin önemli bir unsuru olarak kabul edilen ve özellikle Memlûkler ve Osmanlılar döneminde dikkat çekici bir yaygınlık kazanan Peygamber methiyelerinin bu konuma gelmesinde çeşitli etkenler vardır. Dönemin devlet yöneticileri arasında yaşanan siyasi çekişmeler, insanların yaşadığı ekonomik zorluklar, ahlakî sıkıntıların sebep olduğu durumlar gibi etkenler bunları arasında zikredilebilir. Bu etkenler, siyasî, toplumsal ve dinî sebepler olarak da ifade edilebilir. Fakat bu sayılan durumların daha da ötesinde şâirlerin Peygamberimize karşı duydukları sevgi ve muhabbet yer almaktadır.⁶⁹

Na’t şâirleri, Peygamberin engin şahsiyetini ellerinden geldiğince bütün taraflarıyla ortaya koymaya çalışmışlardır. Fakat o şâirlerden üstün olanlar bu eşsiz şahsiyetin daha önce temas edilmemiş, farklı yönlerine temas edebilenlerdir. Bununla birlikte Peygamber methiyeleri söyleyen şâirler, Allah rasulüne duydukları derin sevgiyi, O’na kavuşma isteğini ve yakınında bulunma özlemlerini dile getirmiştir. Bu muhabbetin kaynağı; iman bilinci, Hz. Peygamber’in Allah katındaki değerli konumu, O’nun yüce bir ahlak ile inanan kimselerin üzerinde oluşturduğu derin tesir, O’na duyulan bağlılık ve O’na verdikleri değerdir. O’nun adını anmaktan huzur duymuş, sevgilerini ortaya çıkardıklarında gönüllerinde bir huzur bulmuşlardır.⁷⁰

Osmanlı dönemi şiirleri arasında da önemli bir yer tutan Peygamber methiyeleri, içerik açısından bir zenginlik ortaya koyar. Hz. Peygamberin kutlu doğumu, mübarek nesebi, değerli ahlakı, mübarek ehl-i beyti, sahâbîleri ve ortaya koyduğu mucizeleri farklı yönleriyle övülerek anlatılmıştır. Bunun yanında, kendisine

⁶⁸ Mehmet Yalar, “İslami Arap Şiiri ve Hz. Peygamber”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (UÜİF Dergisi)* 18/1 (2009), 75. İbn Seyyid en-Nâs, *Minahu’l-Midâh ev Şu’arâu’ş-sahâbeti mimmen Medeha Rasûl ev Rasâhu*, ed. ‘Afet Vişâl el-Ĥamze (Dımeşk: Dâru’l-Fikr, 1987).

⁶⁹ M. Mesut Ergin, “Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Peygamber Methiyeleri”, *Marife* VII/1 (2007), 120.

⁷⁰ Muhammed Maĥmûd Sâlim, *el-Medâihu’n-Nebeviyye ĥattâ Nihâyeti’l-‘Aşri’l-Memlûkî* (Dımeşk: Dâru’l-Fikr, 1417), 218-220.

duyulan derin hasret dile getirilmiş, şefaati istenmiştir. Tüm bu duygular, salât ve selâmla pekiştirilmiştir.⁷¹

Dîvânda şairin iki adet Peygamber methiyesi tespit edilmiştir. Bu şiirlerden birine şair Hz. Peygamber'e olan sevgi, bağlılığını, ona duyduğu özlemi dile getirerek şu beyitlerle başlar.⁷² [Tavîl]

1	أَلَا إِنِّي فِي نِعْمَةٍ وَ مَسْرَةٍ	وَ صِحَّةِ أَعْضَاءِ بِذِكْرِ مُحَمَّدِ
2	بَدَا لِي مِنَ الْأَشْوَاقِ مَا لَا أُطِيقُهُ	لِرُؤْيَا قَبْرِ الْهَاشِمِيِّ مُحَمَّدِ
3	تَبَدَّى لَنَا نُورٌ بِيَثْرَبَ حَيْثُمَا	وَصَلْنَا إِلَى رُبْعِ النَّبِيِّ مُحَمَّدِ
4	ثَنَائِي وَ تَذْكَارِي وَ وُدِّي وَ طَاعَتِي	وَ مَدْحِي لِحَبِيبِ الْعَالَمِينَ مُحَمَّدِ
5	دَنَا فَتَدَلَّى لَا دَنُو مَسَافَةٍ	وَ لَكِنَّ إِكْرَامًا لِقَدْرِ مُحَمَّدِ
6	ذَرِ الْعَدْلَ عَيِّي يَا عَدُوْلُ فَإِنِّي	مُتَقِيمٌ عَلَى مَدْحِي وَ وُدِّ مُحَمَّدِ
7	رِضَا اللَّهِ حَقُّ فِي اتِّبَاعِ رَسُولِهِ	وَ طَاعَتُهُ يَا صَاحِبِ دِينِ مُحَمَّدِ

1. Doğrusu ben Muhammed Mustafa'yı zikretmekle büyük bir nimet, neşe ve afiyet içerisindeyim.

2. Hâşimî olan Muhammed Mustafa'nın kabrini görmeye dayanamadığım bir özlem ve hasret bende belirdi.

3. Nebi Muhammed Mustafa'nın hane-i saadetlerinin bulunduğu bölgeye ulaştığımızda Medine'de bir nûr görüldü.

4. Övgüm, anmam, sevgim, bağlılığım ve iltifatım Âlemlerin en hayırlısı Muhammed Mustafa'yadır.

5. Sonra yaklaştıkça yaklaştı. Bu yakınlık, mesafenin yakınlığı değildir. Bilakis bu yakınlık, Muhammed Mustafa'nın kadrini yüceltmek ve ona ikramda bulunmak içindir.

⁷¹ Sâlim, *el-Medâihu'n-Nebeviyye hattâ Nihâyeti'l-'Aşri'l-Memlûkî*, 218-278; Ergin, "Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Peygamber Methiyeleri", 120.

⁷² el-Me'ûlî, *Dîvân*, s. 133.

6. *Ey fazlaca kınayıp eleştiren! Beni kınamayı bırak artık. Hiç şüphe yok ki ben Muhammed Mustafa'ya övgüme ve O'nun muhabbetine sadık biriyim.*

7. *Allah'ın hoşnutluğu, Peygamberinin yolunda gitmek konusunda haktır. Ey dostum! Allah'ın Peygamberine itaat etmek, Muhammed'in dinine uymakla mümkündür.*

Bu beyitlerden sonra şair, Hz. Peygamber'i övmenin bütün sıkıntıları giderdiğini, ahlakî üstünlüklerini, yüzünün nurunu ve bütün insanlara üstün kılındığını medih kısmına geçerek ifade etmektedir:⁷³ [Tavîl]

8	جَلَاءَ كُلِّ هَمٍّ عَن فُؤَادِي مَدِيحُهُ	و لَا مَدَحٍ يَنْجُو مِثْلَ مَدَحِ مُحَمَّدِ
9	حَلَا مَدْحُهُ فِي كُلِّ قَلْبٍ كَمَا	بِأَسْمَاءِ أَهْلِ الْأَرْضِ اسْمُ مُحَمَّدِ
10	حَزَائِنُهُ مَمْلُوءَةٌ كَرَمًا فَمَنْ	يَرَى فِي كَرَامَاتِ الرِّضَا كَمُحَمَّدِ
11	زَمَانِي تَوَلَّى وَ انْقَضَى فِي بَطَالَةٍ	لِأَيِّ بِهِ لَمْ أُحْيِ مَدَحِ مُحَمَّدِ
12	شَهِدْتُ بِأَنَّ اللَّهَ فَضَّلَهُ عَلَى	جَمِيعِ الْبَرَايَا مَنْ كَمِثْلِ مُحَمَّدِ
13	صَنَائِعُهُ مَشْكُورَةٌ وَ أَفْعَالُهُ	مُؤَثَّرَةٌ فَارْعَبْ لِدِينِ مُحَمَّدِ
14	ضِيَاءُ دِكَاةٍ مِنْ سَنَا نُورِ وَجْهِهِ	فَمَا فِي الْوَرَى وَجْهٌ كَوَجْهِ مُحَمَّدِ

8. *Rasulullah'ı övmek, bütün tasayı sinemden çekip çıkarır. Muhammed Mustafa'yı medihten başka hisleri ortaya koyan hiçbir medih yoktur.*

9. *Muhammed Mustafa'nun ismi yeryüzü ahalisinin (insanların) isimlerini hoş kıldığı gibi. O'nu övmek, her kalpte latif iz bırakır.*

10. *Muhammed Mustafa'nın hazineleri cömertlikle doludur. Kim görmüştür Muhammed Mustafa gibi üstünlükleri olan birisini.*

11. *Zamanım yüz çevirdi ve Hz. Muhammed'i övmediğim zamanlar boşa gitti. Zira ben, O'nu övdüğüm bu kasidemle, Muhammed Mustafa'yı methetmeye can vermiş sayılmam.*

12. *Ben Allah'ın Muhammed Mustafa'yı, O'nun gibi olan bütün insanlara üstün kıldığına şahitlik ediyorum.*

⁷³ el-Me'ûlî, *Dîvân*, s. 133.

13. Muhammed Mustafa'nın eylemleri, mükâfatlandırılması gereken şeylerdir. O'nun işleri, çok etkileyicidir. Öyleyse, Muhammed Mustafa'nın dinini arzu et.

14. Ve Muhammed Mustafa'nın yüzünün nurunun parlaklığından doğan ışıltılı ışıl olan nurunu arzu et. Yaratılmışlar içerisinde O'nun yüzünden daha güzel hiçbir yüz yoktur.

Verilen beyitlerin akabinde şair, maddi ve manevi sıkıntılardan kurtulmanın Peygamberi anmakla mümkün olduğunu ifade ederek şiirin isme değil ismin şiire verdiği şerefi ortaya koyar. Tevessül ve Salât-u selâmla methini tamamlar:⁷⁴ [Tavîl]

25	هُوَ الْمَوْرِدُ الْعَذْبُ الَّذِي طَابَ وَرْدُهُ	فِيَا رَبِّ أَوْرِدْنِي حِيَاضَ مُحَمَّدٍ
26	لَأُمَّتُهُ فِي دِينِهَا حَيْرٌ أُمَّةٌ	وَهُمْ حَيْرٌ سَادَاتِ الْوَرَى بِمُحَمَّدِ
27	يَسِيرٌ عَلَى مَنْ يَسَّرَ اللَّهُ رُبَّنَا	زِيَارَةَ قَبْرِ لِلشَّفِيعِ مُحَمَّدِ
28	عَلَيْهِ صَلَاةُ اللَّهِ مَا هَبَّتِ الصَّبَا	وَمَا فَاهَ مَخْلُوقٌ بِذِكْرِ مُحَمَّدِ
29	أَقُولُ لِنَفْسِي قَدْ رَأَيْتُ حَيَالَهُ	أَلَا قَدِّمِي حَيْرًا لِأَحْرَاكِ تُرْشِدِ
30	فَهَدِي هِيَ الْبُشْرَى تَقُورُ بِهَا غَدَاً	بِرُؤْيَا نَبِيِّ فَأَحْمِدِ اللَّهَ مُحَمَّدِ
31	وَفَتَحَ مُبِينٍ لَا يُكَدِّرُهُ قَدَى	وَنَصْرٍ عَزِيزٍ بِالسُّرُورِ مُؤَيَّدِ
32	وَعُنْوَانَ حَيْرَاتٍ وَحَوْجَرَائِمِ	وَفَكَ أَسِيرٍ بِالذُّنُوبِ مُقَيَّدِ
33	وَفَضْلٍ وَإِنْدَارٍ لِمَنْ كَانَ غَافِلًا	وَبُشْرَى وَتَذَكَارٍ لِمَنْ هُوَ يَهْتَدِ
34	فَطُوبَى لِعَبْدٍ وَحَدَّ اللَّهُ مُخْلِصًا	وَلَمْ يُؤْذِ مَخْلُوقًا وَبُعْدًا لِمُعْتَدِ

25. Muhammed Mustafa, zikredilmesiyle gönlü hoşnut kılan tatlı bir pınar gibidir. Ya Rab! Beni Muhammed Mustafa'nın havz-ı kevserlerine ulaştır.

26. Muhammed Mustafa'nın ümmeti, dini konusunda en hayırlı ümmettir. Onlar, O'na karşı, insanların şerefliyelerinin en hayırlısıdır.

27. Rabbimiz olan Allah'ın kolaylaştırdığı kimseye, Muhammed Mustafa'nın şefaatinin istemek için kabrini ziyaret etmek kolaydır.

⁷⁴ el-Me'ûlî, Dîvân, s. 134.

28. *Saba rüzgârı estiği ve insanlık Muhammed Mustafa'yı zikretmekle terennüm ettiği sürece Allah'ın rahmeti Muhammed Mustafa'nın üzerine olsun.*
29. *Nefsime şunu telkin ediyorum: Ben, O'nun hayalini gördüm. Ey nefsim! Haydi, o zaman, ahiretin için öyle bir iyilik yap ki hak yola iletilesin.*
30. *İşte bu yarın kendisiyle kurtuluşa ereceğin bir müjdedir. Muhammed Mustafa'yı rüyada görmekten dolayı, Allah'a şükret ki methedilesin.*
31. *Bu incecik bir tozun bile bozamayacağı (bulandıramayacağı) apaçık bir galibiyettir. Bu, mutlulukla perçinlenmiş şerefli bir yardımdır.*
32. *Güzelliklerin işaretleri, hataların silinmesi ve esirin kurtarılması günahlarla sınırlıdır. (günahlara bağlıdır.)*
33. *Gafil olan kimse için bir iyilik ve uyarı vardır. Doğru yolda olan kimse için bir müjde ve hatırlatma vardır.*
34. *Dini Allah'a has kılarak, tevhid inancını benimseyen, hiçbir insana zarar vermeyen kula müjdeler olsun. Aşırı giden kula da vah olsun.*

Yukarıda verilen beyitlerde şair, Hz. Peygamber'i zikretmeyi, tatlı bir pınara benzettir. Onun dininin en hayırlı din olduğunu ifade ederek Havz- Kevseri talep eder. Şefaatinin talep edilmesi gerektiğini ve bununla ziyaret esnasında istenmesi gerektiğini, güzelliklere ulaşmanın iyilikle olabileceğini ifade eder.

1.2. Yöneticilere Yazdığı Methiyeler

el-Me'ûlî, Ya'rubî sultanlarını ve devletin yönetici kademelerinde görev alan kimseleri, onlara olan hayranlığını dile getirme ve onlardan ihsan talep etme gibi çeşitli saiklerle methetmiştir.

1.2.1. Ya'rubî Sultanlarını Methi

Dîvândaki medih şiirleri genel olarak değerlendirildiğinde şâirin kırk yedi şiirinde Ya'rubî Sultanlarını methettiği tespit edilmiştir. Toplam beyit sayısı ise 1588'dir. Bir başka ifadeyle toplam şiirlerin yaklaşık %22'sini yöneticileri medih için kaleme aldığı şiirler oluşturmaktadır. Aynı şekilde toplam beyit sayısının yaklaşık %38'ni de yöneticilere methi kapsamaktadır. Şâir, söz konusu medihlerde; akıl, iffet,

cesaret ve adalet gibi erdemleri temel medih ögeleri olarak kullandığı gibi bu ögeleri dolaylı olarak da zikretmiştir. Bu ögeler de memdûhun cömertliği, ilim sahibi, hoşgörülü ve sabırlı oluşu gibi hasletlerdir.

1.2.1.1. I. Sultân b. Seyf'i Methi

Tam adı Sultân b. Seyf b. Mâlik b. Bel'arab b. Sultân b. Mâlik b. Ebi'l-'Arab b. Sultân b. Mâlik b. Ebi'l-'Arab b. Muhammed b. Ya'rub b. Sultân b. Hamîr b. Müzâhim b. Ya'rub b. Muhammed b. Ya'rub b. Mâlik b. Ya'rub b. Malik el-Ya'rubî el-'Arabî'dir. Amcasının oğlunun ölümünden sonra tahta çıkmıştır.⁷⁵

Sultân b. Seyf, Nâsır b. Mürşid'in vefatından sonra devlet yönetimine sahip olur olmaz Portekizlilerle savaş konusunda yoğun bir çaba içerisine girmiştir. O dönemde Umman'ın başkenti, en büyük şehri ve önemli ticaret merkezi olan Maskat ve Maskat'ın doğusunda yer alan Matrah, Portekizlilerin elindeydi. O bölgede yaşayan insanların yöneticileri ise Hintlilerdendi. Portekiz o dönemin en kuvvetli Avrupa devletiydi. Öyleki birtakım Hristiyanlar Portekiz'in en büyük destekçilerindendi. Sultân b. Seyf'in birlikleri Ravî kalesini ele geçirmek için yoğun bir mücadele içerisindediydi. Zaman içerisinde Maskat'ın önemli bir şehri olan Matrah'ta dağlara gözetleme yerleri kurmuşlardı. O dönemde savaş Portekizliler ve Sultân b. Seyf'in birlikleri arasındaydı. Fakat o dönemde Portekizlilerin Sultân b. Seyf'i ve birliklerini Matrah'tan çıkarmaya güçleri yoktu. Aynı şekilde Sultân b. Seyf'in de Maskat'a ve dolayısıyla Matrah'a girmeye gücü yoktu.⁷⁶

Ya'rubî hükümdarlarından olan Sultân b. Seyf için "Sâhibu'l-Kâf" denilmiştir. Böyle bir isimlendirilmenin yapılmasında onun kimya ilmine olan vukufiyeti önemli bir etkidir.⁷⁷ Aynı zamanda Sultân b. Seyf'in hükümdarlığı sürecinde halk rahat bir dönem yaşamıştır. Halk, rahat yaşantı sebebiyle, her daim hükümdara olan saygılarını göstermekten geri durmamıştır. Enflasyonun düştüğü, fiyat istikrarının yaşandığını ve ticaretle uğraşan kimselerin kar ettiği bir dönem olmuştur.⁷⁸ Bu bilgiler ışığında Sultân

⁷⁵ İbn Razîk, *el-Fethu'l-Mubîn*, 2/148.

⁷⁶ es-Seyyâbî, *Umânu 'Abra't-Târîh*, 4/200.

⁷⁷ İbn Razîk, *el-Fethu'l-Mubîn*, 2/148.

⁷⁸ Sa'îd 'Abdu'l-Fettâh 'Âşûr, *Târîhu Ehl-i 'Umân*, Saltanatu 'Umân Vizâratu't-Turâsi'l Kâvî ve's-Sekefe, 1400/1980, 46.

b. Seyf'in hükümdarlık döneminin siyasî, askeri ve ekonomik açıdan oldukça başarılı olduğu sonucuna ulaşılabilir. Bu durum halkın hükümdara olan bağlılığını, sevgisini artırmış ve şâirlerin kaleme aldıkları şiirlere de olumlu olarak yansımıştır.

Sultân b. Seyf'in Zilkade ayının dördüncü günü vefat ettiği, şâirin hükümdar hakkında kaleme aldığı mersiye türündeki şiirinden anlaşılmaktadır. Söz konusu şiirin ilgili beyti şu şekildedir:⁷⁹ [Hafîf]

27 كَانَ بِالْأَرْبَعَاءِ مِنْ شَهْرِ ذِي الْمَعْدَةِ مَوْتُ الْإِمَامِ أَعْنِي الْجَوَادَا

27. İmam 'ın yani o cömert zatın ölümü Zilkade ayının 4. günüydü.

el-Me'ûlî, Sultân b. Seyf için kaleme aldığı medih türüne kaleme aldığı bir şiirinin mukaddime bölümüne nesîb ile başlamıştır. Ayrılmasından dolayı duyduğu üzüntüyü, bu ayrılışın sadece ruhsal sonucunun olmadığını, fiziksel acı da hissettiğini, kendisine duyduğu özlemi ifade ederek başlar. Söz konusu beyitler şu şekildedir:⁸⁰ [Hafîf]

1	مُنِعْتُ مُقْلَتِي لَدَيْدَ الرَّقَادِ	فَاسْتُبِدَّتْ مِنْ بَعْدِكُمْ بِالسُّهَادِ
2	وَكَذَا الْجِسْمُ لَا يَقْرُّ عَلَى فَرْ	شٍ كَأَنَّ الْفِرَاشَ شَوْكُ قَتَادِ
3	قَدْ أَطَلْتُمْ بُعَادَنَا بَعْدَ قُرْبِ	مَا عَلِمْتُمْ عَدَابَنَا فِي الْبِعَادِ
4	طَالَ مَا قَدْ سَعَدْتُ دَهْرًا	بِلُفْيَاكُمْ وَ لَكِنَ مَا دَامَ لِي إِسْعَادِي
5	إِنَّ صَبْرِي مِنْ بَعْدِكُمْ فِي انْتِقَاصِ	قَدَرِ شَوْقِي إِلَيْكُمْ فِي زِدْيَادِ
6	وَ حَنِينِي عَلَيْكُمْ وَ أَنِينِي	كَيْفَ أَحْفِي هَوَايَ وَ الْحَالُ بَادِي

1. Firkatinizle gözlerime uyku haram oldu. Sizden sonra uykusuzluğa mağlup oldu gözlerim.

2. (İnsanın) beden(i) de işte böyledir. Beden de aynı şekilde tek bir kilim üzerinde ömrünü geçirmez. Sanki o kilimler geven ağacından bir diken gibidir.

⁷⁹ el-Me'ûlî, *Dîvân*, s. 106.

⁸⁰ el-Me'ûlî, *Dîvân*, s. 55.

3. *Ve siz bunca yakınlıktan sonra ayrılığı uzattınız. Mesafeler konusunda (çektığımız) acıyı siz bilmiyorsunuz.*
4. *Size kavuşmakla elde ettiğim mutluluk, uzun bir müddet sürdü. Ancak sevincim ayrılık sonrası devam etmedi.*
5. *Sizden sonra sabrım azalma eğilimindedir. Size olan özlemim, artmaktadır.*
6. *Benim hasretim ve feryadım (âhım) sizin içindir. Durum ortadayken size olan sevgimi nasıl gizleyebilirim.*

Şair, yukarıda verilen beyitlerin devamında, güzellik tasvirlerine yer vermiştir. En güzel kokunun misk ve reyhan çiçeğinin kokusu olduğunu ve memdûhun da böyle güzel koktuğunu, yumuşak tabiatlı, nazik ve yufka yüreklilik gibi güzel hasletler barındırdığını ifade ettikten sonra medih bölümüne geçiş yapar.⁸¹ [Hafif]

أَخْلَفْتُ	وُدَّهَا	طَوَالَ	الليالي	25
فَمَحَاهُ	الزَّمانُ	مَحَوُ	المِدادِ	
مَحَوُ	بَأْسِ	الإمامِ	ذِي العَدْلِ	سلطان
بْنِ	سَيْفِ	شَحْرُورِ	كَيْدِ	الأَعْدَائِ
هُوَ	بِحُرِّ	السَّخَاءِ	والجودِ	والإحس
ان	وَ	الفَضْلِ	وَ	الهُدَى
وَ	الرَّشَادِ			
سَرِيٍّ	كَهْفُ	الهُدَى	حَيْرُ	هَادِي
يَعْرَبِيٍّ	مُهَدَّبٌ	مَاجِدٌ	مُعْطٍ	
أَسَدٌ	فَارِسٌ	جَمِيلٌ	جَوَادٌ	
لَوْدَعِيٍّ	سَمِيدَعٌ	أَرْجَبِيٍّ	هُوَ	بِحُرِّ
			لِلْجُودِ	حَيْرُ
			جَوَادِ	

25. *Geceler boyu sevgisini geride bıraktı. Zaman, mürekkebin silinmesi gibi o sevgiyi yok etti.*
26. *Ve zaman, adil İmam Sultân b. Yûsuf'un üzüntüsünü silip süpürdüğü gibi, düşmanların tuzağının karanlığını silip yok etti.*
27. *O, cömertliğin, eli açıklığın, karşılıksız vermenin, üstünlüğün, doğruluğun ve doğru yolun denizi gibidir.*
28. *Ya 'rûbî; edepli, eğitimi, kibar, şerefli, karşılıksız veren, seçkin, yol göstermenin sığınağı, kılavuzluk yapanların en hayırlısıdır.*

⁸¹ el-Me'ûlî, Dîvân, s. 56.

29. O; aslan, kahraman, nazik, cömert, evin direği, ataların en temizidir.
 30. O, keskin zekâlı, şeref sahibi, eli açıktır. Ve O, cömertlik açısından bir denizdir. Eli açıkların en hayırlısıdır.

el-Me‘ûlî, şiirlerini bir geçim kaynağı olarak düşünmelidir ki memdûhun cömertliğine ısrarla vurgu yapmaktadır. Edepli, eğitilmiş ve nazik oluşu gibi birtakım özellikleri ifade eder. Soyunun temizliğine de vurgu yapan şair, şiirinin devamında İmamın hükümdarlığının daim olması için dua etmiştir. Aile boyu cömert olduklarını bir kez daha yineleyen el-Me‘ûlî, nasihati de elden bırakmayarak toplumsal yönünün varlığını şu beyitlerle ortaya koymuştur:⁸² [Hafif]

عَلَى رَعْمٍ جُمْلَةً الْحَسَادِ	جَعَلَ اللَّهُ مُلْكَهُ خَالِدًا فِينَا	31
و ابْقَ فِي الْمَلِكِ يَا كَرِيمَ الْأَيْدِي	عِشْ وَ جُدْ وَ اسْمُ وَ اسْتَفِدْ وَ تَقَرَّدْ	32
وَ ارْعَ وَ اجْلُ الْقَدَى وَ حَقِّقْ مُرَادِي	وَ اِحْمِ وَ اعْزُ الْعِدَى وَ غَمِّ الْأَعَادِي	33
وَ اسْلُ وَ اسْتُرْ أَيَا طَوِيلِ النَّجَادِ	أَنْتَ عِشْ وَ انْتَعِشْ وَ زِدْ وَ اِحْمِ	34
وَ اعْتِرَازِ وَ عِزَّةِ وَ سَدَادِ	أَنْتَ وَ ابْنَاكَ أَهْلُ فَضْلِ وَ عَدْلِ	35
وَ اصْطَفَاكُمْ عَلَى جَمِيعِ الْعِبَادِ	ثَبَّتَ اللَّهُ مُلْكَكُمْ وَ ارْتَضَاكُمْ	36
حِي بِمِصْرَ وَ الشَّامِ أَوْ بَعْدَادِ	وَ عَدَا مَدْحُكُمْ يُكْرِرُ فِي كُلِّ النَّوَا	37

31. Bütün hasetçilere rağmen Allah, İmam Sultân b. Yûsuf'un bizdeki hükümdarlığını kalıcı kılsın.

32. (Güzel) Yaşa! Cömert ol! Yüce ol! İstifade et! Eşsiz ve yegâne ol! Ey eli açıkların en cömerdi! Hükümranlıkta kalmaya devam et!

33. Düşmanı ele geçir ve onunla savaş! Düşmanları tasalandır. Gözetip koru! Gözdeki kiri gider ve muradımı gerçekleştir!

34. Ey kılıç bağı uzun! (uzun boylu) (Güzel) Ömür sür. Yaşa. Ayağa kalk. Kendine gel. Büyük ol. (Kendini) koru, gözet. Öv. Artık düşünme. (yanlıları) ört.

35. Sen ve senin iki oğlun iyiliksever, adil, izzet sahibi, şerefli, doğruluk sahibisiniz.

⁸² el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s. 57.

36. Allah sizin hükümdarlığınızı devamlı kılsın! Allah sizden hoşnut olsun! Allah, sizi kulların tamamına üstün kılsın!

37. Sizin methiniz, Mısır, Şam ya da Bağdat'ta, dünyanın her tarafında dilden dile tekrar edilmeye başlandı.

Şair, Portekizlilerle savaş halinde olan ve Maskat'ı portekizlilerden alan Sultân b. Seyf'in⁸³ askeri başarısını aynı kasidenin devamında şu beyitlerle ifade eder:⁸⁴

[Hafîf]

الرِّدْعِ وَ الْحَرْبِ فِي أَقْصَى الْبِلَادِ	وَ سَكَنْتُمْ نَزْوَى وَ جُنْدُكُمْ فِي	38
لِ أَسِيرًا لَمْ يُفِدِهِ الْيَوْمَ فَادِي	وَ عَدَا فِي الصَّعَارِ وَ الْهُونِ وَ الدُّ	39
فَتَرَاهُ يَهِيمٌ فِي كُلِّ وَادِي	سَكَنَ الْوَعْرَ بَعْدَ مَا قَرَّ عَيْنًا	40
يُنَادَى عَلَيْهِ فِي كُلِّ نَادِي	دَمَّرَ اللَّهُ مُلْكَهُ أَيْنَ مَا كَانَ	41
بِالْبَيْضِ وَ اللَّدَانِ الصَّبَاعِ	قَدْ طَلَعْتُمْ عَلَيْهِمْ طَلْعَةً تُعْرَفُ	42
مَعَ حُلُومِ تَمِيلُ بِالْأَطْوَادِ	بِمَسَاعِيرِ فِي الْجِلَادِ خِفَافٌ	43
لَيْسَ نُحْطِي مَتِينَةَ الْأَعْوَادِ	وَ قَسَى صُفْرٍ بِأَيْدِي شُيُوخِ	44
دِ شِدَادٍ تَحَاهُمُ فِي الْجِلَادِ	وَ شَبَابٍ أَشَدُّ بَطْشًا مِنَ الْأَسْنِ	45
يَقْطِفُونَ الزَّمَانَ بِالْاجْتِهَادِ	لَا يَقْرُونَ جَنْبَهُمْ فِي الْحَشَايَا	46
نَا وَ تَرْمِي الْأَمْوَاجَ كَالْأَوْتَادِ	فِي جُيُوشِ تَمْوجُ كَالْبَحْرِ طُوفًا	47
كِرَامِ مُطَهَّمَاتِ حِيَادِ	بِحِيُولِ شَوَارِبِ ضَمْرٍ قُبِّ	48
وَ كَانَ الْأَعْدَاءُ سِرْبِ الْجِرَادِ	فَكَأَنَّ الْجِيُوشَ مِنْ رِيحِ عَادِ	49
دَهْرُهُمْ بِالْعَمَى وَ طُولِ النَّكَادِ	فَرَقَ اللَّهُ شَمْلَهُمْ وَ رَمَاهُمْ	50
رِ فَصَارُوا بِحِفْدِهِمْ كَالرَّمَادِ	أَحْرَقَتْهُمْ حَرَارَةُ الْحِفْدِ فِي الصَّدِّ	51
الْحَزْرِ تَحْتَالُ فِي الثِّيَابِ الْحَدَادِ	وَ عَدَارَاهُمْ عَدَتْ بَعْدَ لُبْسِ	52

⁸³ es-Seyyâbî, 'Umânu 'Abra't-Târîh, 4/200.

⁸⁴ el-Me'ûlî, Dîvân, s. 57.

38. Siz, Nezvâ'yı mesken tuttunuz. Ordularınız Rad bölgesindedir. Savaş ise memleketin en uzak uçlarındadır.
39. Fidyeye verenin fidyesinin fayda vermediği günde hakirlik, alçaklık ve aşağılık da bir savaş esiri oldu.
40. İçi ferahladıktan sonra, sarp yerleri mesken tuttu. Ve sen O'nu her vadide gezinirken görürsün.
41. Allah, her seslenen kimse için nerede kendisine seslenilirse seslenilsin onun hükümdarlığını yerle bir etti.
42. Siz, aklıyla, uzun mızraklarıyla tanınan bir çehre olarak onlara birden çıkıp geldiniz.
43. Yüksek dağlara yaslanan akıllarla birlikte, kavgalarda kullanılan ateş için süngüyle.
44. Şahinlerin yayları, yaşlı kimselerin elindedir. Biz, değneklerin sertliğini hissedemiyoruz.
45. Gençler, aslanlardan daha cesurdur. Sen, güçlü kimselerin, sadece kavgalarda ortaya çıktığını zannedersin.
46. Onlar, yanlarına zalimliği yerleştirmezler. Onlar, çalışmakla zamanı hasat ediyorlar.
47. Ey İmam Sultan b. Seyf! Sen, denizin tufanda dalgalandığı gibi, ordular arasında dalgalanıyor, dolaşıyorsun. Ve sen dalgaları, dağlar gibi savuruyorsun.
48. Uzun, ince, gem vurulmuş, değerli, törenler için hazırlanmış mükemmel ve muhteşem atlarla. (dolaşıyorsun.)
49. Sanki bu ordular, Âd'ın rüzgarı gibidir. Ve düşmanlar da çekirge sürüleri gibiydi.
50. Allah, onların birliklerini, bütünlüklerini dağıttı ve onları sağa sola savurdu. Onların yaşamları körlük ve uzun süren bahtsızlıklar içerisindedir.
51. Gönüllerinde bulunan kinin ateşi onları kavurdu. Onlar kinleri sebebiyle kül gibi oldular.
52. Onların bakire kızları, ipekten elbiseleri giydikten sonra, elbiseler içerisinde kendilerini beğenirken yas giysileri giyer gibi oldular.

el-Me‘ûlî, yukarıda verilen beyitlerde sultanın denizin dalgalarının şiddetli bir şekilde dalgalandığı gibi ordular arasında atlarla dolaştığını, düşmanların çekirge sürüleri gibi olduğunu, besledikleri kin sebebiyle dağılıp gittiklerini ifade ettikten sonra, şu beyitlerle memdûhu övmeye devam eder:⁸⁵ [Hafif]

53	يَا فَتَى سَيْفِنَا وَ يَا مَلْجَأَ الْأَخْلَاقِ بَلْ يَا مَهْجَنَ الْأَسَادِ
54	إِنَّ مَدْحِي لَكُمْ بِهِ أَرْجِي الْفَوْزَ وَ غَدَاً وَ النَّجَاةَ يَوْمَ الْمَعَادِ
55	وَ سُوراً لَنَا وَ حُزْنَ الْأَعَادِ هَذِهِ نِيَّتِي وَ هَذَا اعْتِمَادِي
56	وَ اعْتِمَادِي أَنْ لَا أَحْصَ سِوَاكُمْ بَامْتِدَاحِي لِأَنَّ هَذَا اعْتِمَادِي
57	وَ اعْتِمَادِي مَدْحِي لَكَ وَ ثَنَائِي لَسْتُ أَهْوَى فِي الطَّبَعِ غَيْرَ اعْتِمَادِي

53. *Ey bizim kılıcımızın sahibi! Ey (güzel) ahlakların sığınağı! Hatta ey aslanların en cesaretlisi!*

54. *Benim bu övgüm, sizin içindir. Ve ben, bu övgümle yarın sizin için bir kazanç ve ahiret gününde de bir kurtuluş umuyorum.*

55. *(Bu övgümle) bizim için mutluluklar ve düşmanların üzüntüsünü arzuluyorum. İşte benim niyetim ve inancım tam da budur.*

56. *Benim inancım, medihlerimi sizden başkasına ayırmamam yönündedir. Çünkü bu benim güvencemdir.*

57. *Alışkanlığım, sizi övmek ve yüceltmektir. Yaratılış gereği ben, alışkanlığım olmayan bir şeyi arzulayacak değilim.*

Genellikle Peygamber methiyelerinde kullanılan “ahiret gününde de bir kurtuluş umuyorum.” ifadesinin yer alması şairin memdûha karşı abartılı söylemler kullandığını ortaya koymaktadır.

el-Me‘ûlî, kasidesini salına salına yürüyen bir geline benzeterek sultana ithaf etmiştir. Kendisinin usta bir şair olduğunu vurgulayıp, şiirin memdûhla değer

⁸⁵ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s. 57-58.

bulduğunu söyleyerek sultandan bir beklenti içerisinde olduğunu hissettirmiştir. Son beyitler şu şekildedir:⁸⁶ [Hafif]

تَهَادَى فِي ثِيَابِ الْأَجَادِ وَالْإِبْجَادِ	هَآءُ يَا ابْنَ الْعُلَى عَرُوساً	58
خَزَمَهَا الصَّعْبُ عِنْدَهُ كَالْوَهَادِ	حَاكَهَا مَاهِرٌ حَلِيفُ الْقَوَائِي	59
بُنْتُ فِكْرٍ كَرِيمَةٍ الْمِيْلَادِ	هِيَ كَالدُّرِّ الْجُمَانِ نَقَاءِ	60
مِثْلُ فَضْلِ الْآبَاءِ وَالْأَجْدَادِ	ذَاتُ حُسْنٍ لَهَا عَلَى الشَّعْرِ فَضْلٌ	61
ظِ دِقَاقٍ مَعَ الْمَعَانِي الْبَوَادِي	زَانَهُ مَدْحُكُمْ وَجُودُهُ أَلْفَا	62

58. *Ey yüceliğin oğlu! İşte sana asalet ve özel tasarlanmış elbiseleri içerisinde salına salına yürüyen bir gelin.*

59. *Onu kafiyelerin dostu bir usta dokudu. Ona göre en zor olan şeyler bile alçak araziler gibidir.*

60. *O, inci gibi tertemizdir. Kıymetli bir doğuma sahip olan, düşünceli biridir.*

61. *Onun eşsiz bir güzelliği vardır. Baba ve dedelerin üstünlüğü gibi onun da şiire karşı bir üstünlüğü vardır.*

62. *Onu, değerli anlamlarla beraber önemli lafızların varlığıyla sizin methiniz süsledi.*

Şair, kasidede söz konusu hükümdarın bir çok kişisel özelliklerini tavsif etmektedir. Bunlardan en önemlisi dönemin Umman askeri gücüdür. Devlet merkezinin her ne kadar savaşılan yerlere uzak olsa da başarılı bir askeri güce sahip olduğunu vurgular. Aslında şair, hükümdara kendisi olmasa bile gölgesinin dünyayı titrettiği mesajını vermektedir. Hükümdarın cömertliğine de sıklıkla vurgu yapan el-Me‘ûlî, sultanın sadece zengin olmadığını bizzat zenginliğin kaynağı olduğunu farklı şekillerde söyleyerek sultandan ihsan istediğini de ifade etmektedir.

el-Me‘ûlî, medih türünde kaleme aldığı bir başka şiirine fazla alışık olunmayan bir üslup ortaya koyarak insanların yaşantılarıyla alakalı birtakım öğütlerle başlamış ve yaşadığı dönemin hükümdarlarından olan Sultan b. Seyf’i öven ifadelerle şiirine

⁸⁶ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s. 58.

devam etmiştir. Burada, öğüt üslubuyla yazılmış ve hükümdarı öven beyitlerden bazılarını paylaşmak yerinde olacaktır:⁸⁷ [Remel]

أَكْثَرَ النَّاسِ إِذَا مَا كَثَرَ آلُ
مَالٍ فِي كَفَيْهِ فِي دُنْيَاهُ ضَلَّ
إِنَّمَا قَاوُونَ مِنْ أَجْلِ الْعِنَى
سَاخَ فِي الْأَرْضِينَ بِمَا قَدْ عَمَلْ
فَإِذَا أَوْتِيَتْهُ فَاعْمَلْ بِمَا
جَاءَ فِي الْقُرْآنِ فِي السَّبْعِ الطَّوَالِ

50. Dünyasında avuçlarının arasında mal fazlalaştığı zaman insanların çoğu yollarını şaşırmıştır.

51. Şüphe yok ki Kârûn, zenginliğinden dolayı, yapıp ettiklerinin neticesiyle yerin dibine geçmiştir.

52. (Kârûn'a verilen mal gibi bir) mal sana verildiğinde Kur'ân-ı Kerîm'de, yedi uzun sûrede gelen emirlerle amel et!

Yukarıda zikredilen beyitlerde şâir, kişinin zenginliğinin kişiyi saptırmaması gerektiğini, Kur'ân-ı Kerîm'de anlatılan Kârûn örneğiyle telmîh yaparak okuyucuya öğüt vermek amacıyla ifade etmiştir. Son beyitte okuyucusunu karşısındaymış gibi düşünerek zenginliğin verilmesi durumunda insanların çoğunun düştüğü yanlışı yapmamasını emretmiştir. Böyle bir durumda özellikle Kur'ân-ı Kerîm'in uzun sûrelerinden Bakara, Âl-i İmrân, Nisâ, Mâide, En'âm, A'râf ve Tevbe'de geçen emirlerle amel etmesini söylemiştir. İnsanın yaşamıyla alakalı birçok konuda öğütlerde bulunan şâir, son beyitlere doğru Sultân b. Seyf'i metheden beyitler kaleme almıştır.⁸⁸ [Remel]

98 كُنْ كَسُلْطَانَ بْنِ سَيْفٍ فِي الْوَرَى
و امْتَنِّلْ أَخْلَاقَهُ ثُمَّ اشْتَمِلْ
99 فَهُوَ مُحَمَّدٌ بِحُلُقٍ مُرْتَضَى
عَمَّ أَهْلَ السَّهْلِ جُودًا وَ الْجَبَلِ
100 وَ هُوَ سَيْفُ اللَّهِ فِي الْأَرْضِ عَلَى
مَنْ طَعَى وَ امْتَاَزَ بِالْجَهْلِ وَ ضَلَّ

⁸⁷ el-Me'ûlî, *Dîvân*, s. 324.

⁸⁸ el-Me'ûlî, *Dîvân*, s. 326.

101 إِنْ جَرَى دِكْرٌ لَهُ فِي مَخْفِيلٍ تَشْتَفِي الْأَجْسَامُ مِنْ كُلِّ الْعِلَلِ

98. Cömertlik konusunda Sultân b. Seyf gibi ol. O'nun (güzel) ahlâkını kendine örnek kıl ve sonra da onu özümse!

99. O, hoşnut olunan ahlakla övülmeye layıktır. Şehirde ve köyde yaşayan kimseler için cömertlik açısından O'nun ahlakı yayılmıştır.

100. O, devlete başkaldıran, bilgisizliğiyle ayırt edilen ve yanlış yola sapan kimse için Allah'ın yeryüzündeki kılıcıdır.

101. Bir mecliste O'nun adı geçse, bedenler bütün sıkıntılarında şifa bulur.

Yukarıda verilen medih türünün bazı beyitlerinde şâir, hükümdarı cömertlik konusunda övmüş, okuyucusuna cömertlik konusunda Sultân b. Seyf gibi olmasını söylemiştir. Hem şehirde hem de köyde yaşayan kimselere aynı ölçüde cömert olduğunu ifade etmek suretiyle hükümdarın herkes için adil davrandığını söylemek istemiştir. Hükümdarın devletin bekasını koruyan bir yapısının olduğu ve hükmü altındaki insanların kendisine duyduğu güven de verilen beyitlerden anlaşılmaktadır.

1.2.1.2. Bel-‘Arab b. Sultân b. Seyf el- Ya‘rubî’yi Methi

Bel-‘Arab b. Sultân b. Seyf b. Mâlik b. Bel ‘Arab b. Sultân el-Ya‘rubî, hicri 1091-1104 (1680-1692) yılları arasında Umman’da hüküm sürmüştür. Yöneticilik görevi kendisine geçince adalet yerini bulmuş, hüküm sürdüğü halk kendisine teşekkür etmiş ve güzel sözlerle anmıştır. Kaynaklarda asıl ismi Bel‘arab b. Sultan olarak geçen Ya‘rubî hükümdarı cömertliğiyle tanındığından dolayı Ebu’l- ‘Arab lakabıyla da anılmıştır.⁸⁹

Ebu’l- ‘Arab, Umman’ın şehirleşme hareketine önemli katkılar sağladı. Umman’ın Yebrîn ya da Cebrîn olarak bilinen şehrini kurdu. Kurmuş olduğu bu şehirde, önemli bir konuma sahip olan ve Yebrîn adıyla bilinen bir kale inşa etti. Ebu’l-

⁸⁹ Humeyd b. Muhammed en-Nahlî el-‘Umânî İbn Razîk, *el-Fethu’l-Mubîn fî Sîretî’s-Sâdeti’l-Bû Sa İdiyyîn*, 6. bs., thk. Muhammed Habîb Salih, Mahmûd b. Mubarek es-Selîmî, Saltanat-u ‘Umân Vizâratu’t-Turâşî’l Kavmî ve’s-Şekâfe, 2/161.

'Arab, ilme oldukça önem veren bir liderdi. Kurmuş olduğu bu şehirde, toplumların tarihi ve kültürel anlamda ilerlemesinde önemli bir fonksiyona sahip bir medrese açtı. Açmış olduğu bu medresede hem hocalar hem de öğrenciler için bütün çaba ve gayretini ortaya koydu, onları servetini harcamak suretiyle dini ve fenni ilimlere teşvik etti. Ebu'l-'Arab'ın kurmuş olduğu medresede eğitim görüp, döneminin önemli âlimlerinden sayılan 50'ye yakın isim vardır. Bunların bir kısmı; fakîh ve müftî olan Şeyh Halef b. Sinân ve Muhammed b. Abdillâh b. Cum'a'dır. Yine aynı medresede eğitim görmüş ve edebiyatçı olan Râşid el-Habsî de hükümdarın hayatında önemli bir konuma sahiptir. el-Habsî, hükümdar için medih türünde şiirler kaleme almış ve hükümdar da bu şiirlere karşılık olarak şâire, birtakım hediyeler vermiştir.⁹⁰

Şâir, yaşadığı dönemde devlet yöneticiliği yapmış olan ve yukarıda hayatına değinilen Ebu'l-'Arab için medih türünde pek çok şiir yazmıştır. Ebu'l-'Arab için kaleme almış olduğu şiirlerinden birine kendisine övgüler yaparak başlamış, bulutun yağmur yağdırmasına benzeterek cömertliğinden, yiğitliğinden ve derin görüşe sahip olduğundan bahsetmiştir.⁹¹ [Meczû'u'l-Kâmil]

و	رَمْتَنِي	الْأَيَّامُ	أَوْ	ضَاقَتْ	عَلَيَّ	مَدَاهِي	1
و	جَفَا	الْأَقَارِبُ	سَاحِي	و	انْحَلَّ	عَقْدُ	عَصَائِي
و	إِلَى	الْحِضْمِ	الزَّاحِرِ	الْأَسَدِ	الهِزْبِ	الضَّارِبِ	3
و	إِلَى	السَّحَابِ	الْمَاطِرِ	الْعَدْقِ	الهُتُونِ	السَّكَبِ	4
هُوَ	نَسَلُ	سُلْطَانِ	الإِمَا	م	الْيَعْرُبِي	الْوَاهِبِ	5
أَعْنِي	أَبَا	العَرَبِ	الهَمَّا	م	ابْنِ	الهَمَامِ	6
نَدَسُ	لَهُ	رَأْيٌ	يَفِيلُ	شَبَا	الحُسَامِ	القَاضِبِ	7

1. Günler beni savurdu ya da düşüncelerim bana ağır geldi.

2. Akrabalar bana gönül koydular ve sarıklarımın düğümleri çözüldü.

3. (Bu şiirim) taşan bir okyanus, etkileyici bir aslan olana ithaftır.

4. Sağanak sağanak, bol yağmur yağdıran, dökken buluta ithaftır.

⁹⁰ Sâlim b. Hammûd b. Şâmis es-Seyyâbî, 'Umânu 'Abra't-Târîh, 5. bs.,1435/2014, 4/200.

⁹¹ el-Me'ûlî, Dîvân, s. 34-36.

5. O da karşılıksız ihsanda bulunan Sultan İmam Ya‘rub’un soyudur.
 6. Yiğit oğlu yiğit, muzaffer Ebu’l- ‘Arab’ı kast ediyorum.
 7. Öyle derin bir görüşe sahiptir ki keskin ve yargılayıcı kılıcın keskinliğini dahi bozguna uğratar.

Kasidenin devamında şair, Ya‘rubî hanedanındaki sultanların tamamından övgü dolu sözlerle bahseder. Neseplerinin soylu olduğunu, güzel işler yapmayı önemsediklerini, geleneklerine bağlı bir hayat sürdürdüklerini şu medih beyitleriyle ifade eder:⁹² [Meczû‘u’l-Kâmil]

8	مِنْ سَادَةٍ سَادُوا الْأَنَا	مَ بِمَحْتَدٍ و	مَنَاصِبِ
9	فَهُمْ أَوْلُو مَنِّ و	سَانَ و	عُرْفِ سَاكِبِ
10	و أَوْلُو احْتِسَابٍ و	بِ فَضَائِلٍ و	مَنَاقِبِ
8. Öylesi beylerin neslindedir ki onlar, asalet sahibi ve nesebi soylu insanlara sahiptirler.
 9. O insanlar, hayra, iyiliğe ve güzel geleneklere sahip olan kimselerdir.
 10. Onlar, (hayatlarında) hoşnut ve erdemli, faziletli işler elde etmeye çalışan kimselerdir.

Hanedana mensup sultanları övdükten sonra şair, Ebu’l-‘Arab’ın insanların sığınağı olduğunu, kendisinin yanında yer alanları koruduğunu ifade eder. Şiirinden dolayı sultanın kendisine birtakım ihsanlarda bulunduğunu, kendisini üstünlüklerle ödüllendirdiğini söylediği beyitler şu şekildedir:⁹³ [Meczû‘u’l-Kâmil]

11	و دُعَافُ كُلِّ مُعَانِدٍ	و مُعَادُ كُلِّ مُصَاحِبِ
12	حَامِي وُلَاةٍ أُمُورِنَا	و بَعَوَاسِلِ قَوَاضِبِ
13	و مُعِزُّ كُلِّ مُنَاصِرِ	و مُدِلُّ كُلِّ مُضَارِبِ
14	فَهُوَ الَّذِي أَنْقَى الْهُمُو	مَ بِهِ و يُصْلِحُ جَانِبِي

⁹² el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s. 34.

⁹³ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s. 34-35.

15	لَا زِلْتَ يَا أَهْلَ الْأَقَا	ضِلَّ فِي أَجَلٍ مَرَاتِبِ
16	و عَدُوُّ الشَّانِي الْمَعَا	نِدُّ فِي أَجَلٍ مَصَائِبِ
17	أَدْعُوكَ دَعْوَةَ مُسْتَجِحِ	يِرِّ مِنْ زَمَانٍ غَائِبِ
18	لَا أَحْتَشِي إِنْ كُنْتُ لِي	مِنْ خَافِضٍ أَوْ نَاصِبِ
19	كَيْفَ الزَّمَانُ يُصِيبُنِي	مِنْ صَرَفِهِ بِنَوَائِبِ
20	و نَدَى يَدِيكَ مُصَاحِبِي	بُؤْسًا لِلزَّمَانِ الدَّاهِبِ
21	فِي مِدْحَتِي لَكُمْ لَمَّا	أَدَّيْتُ حَقَّ الْوَاجِبِ
22	مِنْ حَيْثُ قَبْلَ حَصَصْتَنِي	بِمَوَاهِبٍ وَ رِعَائِبِ
23	وَ حَبَوْتَنِي بِفَضَائِلِ	فَصَفَّتْ لَدَيْكَ مَشَارِبِي
24	عَلَى مَنْزِلَتِي رَفَعْتَ وَ	النَّجْمِ الرَّفِيعِ الثَّقَابِ

11. O, tıpkı her (kendisine karşı gelerek) direnen kimsenin ölümüne sebep olan zehir gibidir. Ve her yanında olanın bir limanı (sığınağı) gibidir.

12. O, ileri gelenlerimizi mızrak ve kılıçlarla koruyandır.

13. O, her destekçisine değer katan ve kendisiyle çelişeni küçük düşürendir.

14. O, varlığıyla kederleri yok eden ve benim hâlimi düzeltendir.

15. Ey saygın insan! Sen hala rütbelerin en yüce konumundasın.

16. Saldırgan düşmanın en büyük musibet anlarında bile inatçıdır.

17. Kayıp gitmiş bir zamandan sana sığınan biri olarak sana yalvarıyorum.

18. Ben, beni alçaltıcı ve yükseltici özelliklere sahip olmaktan çekinmiyorum.

19. Nasıl oluyor da zaman, şanssızlıkla onu boşa harcamaktan dolayı benim başımı sıkıntıya sokuyor.

20. Cömertliğin dostumdur benim, geçip giden zamana da yazıklar olsun.

21. Bu övgü şiirimde, size olan borcumu hakkıyla ödeyemedim.

22. Sen bana hediyeler ve arzu edilen şeyleri bahşetmeden önce seni hakkıyla övemedim.

23. Sen beni iyiliklerle ödüllendirdin. Senin sayende ağızım tat buldu.

24. Benim konumumu yüce parlak yıldızlar seviyesine yükselttin.

el-Me‘ûlî, şiirini sultana ithaf ettiğini belirttiği şu beyitlerle sonlandırır:⁹⁴

[Meczû‘u‘l-Kâmil]

32	و	إِلَيْكَ	وَاضِحَةً	المعَا	لِي	كَالْعُرُوسِ	الكَاغِبِ
33	جَاءَتْ	كَمِثْلِ	الشَّمْسِ	سِ	مُحَدِّقَةً	بُنُورِ	تَأَقِبِ
34	جَاءَتْ	تَجَرُّ	دُيُوهَا	بِرَوَافِعِ	و	نَوَاصِبِ	
35	عَدْرَاءَ	لَيْسَ	بِهَا	أَذَى	أَوْ	مُتَثَلِّبِ	لِلتَّالِبِ

32. İşte gencecik bir gelin gibi üstün hasletleri olan bu şiirimi sana sunuyorum.

33. O keskin bir nurla sarılmış bir güneş gibi geldi.

34. Ve bu gelin, büyük bir gayretle elbisesinin eteğini çekerek geldi.

35. İşte bu gelin, bakire olarak ve kendisinde hiçbir kusur ve iftira eden bir kimsenin lekeli olmaksızın geldi.

Yukarıdaki şiirde şair, memdûhun nesebini, kahramanlığını ve siyasi gücünü ifade ederek toplumsal düzenin sağlayıcısı olduğunu vurgular. Memdûhun sadece güçle değil basiretle de yöneticilik yaptığını ortaya koyar. Sultanın Ya‘rubî soyundan geldiğini övgüyle zikretmesi, şahısla birlikte neslinin de kıymetli olduğunu ifade eder.

Ya‘rubî hükümdarlarından olan Ebu‘l-‘Arab’ın hayatı aktarılırken de ifade edildiği üzere hükümdar, ilme, âlimlere ve medreselerde öğrenim gören ilim talebelerine değer vermiş ve onların daha müreffeh bir hayat sürmeleri için elinden gelen bütün gayreti ortaya koymuştur. Bununla birlikte hükümdarın kendisini ilmî yönden geliştirdiği ve dil eğitimine önem verdiği şu beyitten anlaşılmaktadır:⁹⁵

[Meczû‘u‘l-Kâmil]

⁹⁴ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s. 35.

⁹⁵ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s. 62.

3 و النَّاطِقُ الْمَرْزِي عَلَى لُغَةِ الْأَعَاجِمِ وَ الْعَرَبِ

3- O, hem Arapları hem Arap olmayanları hitabette âciz bırakandır.

el-Me'ûlî'nin medih şiirleri kaleme almasının temelinde çeşitli maksatlar bulunmaktadır. Şâirin yaşadığı ekonomik sıkıntılar nedeniyle yöneticinin ihsanını çekmek amacıyla bu tür medih şiirlerini kaleme aldığı söylenebilir. Şâir, söz konusu methiyelerinden birine, Ya'rubî hükümdarlarından olan Ebu'l-'Arab'ın soyunun asaletinden bahsederek başlar. Hükümdarın cömertliği, kahramanlığı, makamının önemi ve hükmü altındaki insanlara verdiği sözleri tutması gibi niteliklerini sıraladıktan sonra, Ya'rubî hükümdarının ihsanını celbetme amacını taşıyan ifadelerle şiirini sonlandırır:⁹⁶ [Meczû'u'l-Kâmil]

6	قَد	أَنَّ	مَا	مَنْبَتِي	و	أَنَا	الْمَطِيْعُ	لَكَ	وَ	الْحُبِّ
7	إِنِّي	رَجَوْتُ	بِحُسْنِ	ظَنِّي	أَنْ	تَجُودَ	بِمَا	أُحِبُّ		
8	مَوْلَى	يَا	مَوْلَى	الْوَرَى	أَنْتَ	الْمَنَى	لِأَلِي	الْأَدَبِ		
9	جُدْ	لِي	بِنَفْسِي	إِنِّي	أَرْجُو	الْغِنَى	فِي	الْمَكْتَسَبِ		
10	وَ	أَنَا	الْمَرْجِي	إِنَّ	مَنْ	يَرْجُو	نَوَالَكَ	لَمْ	يَحْبَبْ	

6. (Ey Sultan!) Bana vadetmiş olduğunu yerine getirmenin zamanı geldi. Ve ben sana itaat ediyorum ve sana karşı sevgi besliyorum.

7. İstedğim şeyi cömertçe bağışlamayı hüsn-ü zan ederek umdum.

8. Ey benim ve insanların efendisi! Sen ediplerin arzu ettiği birisisin.

9. Bana karşı cömert ol. Ben kazançta zenginlik istiyorum.

⁹⁶ el-Me'ûlî, *Dîvân*, s. 62

10. *Ben senden ihsanda bulunmanı umuyorum. Senin hediyelerini uman kimsenin umutları boşa çıkmaz.*

Verilen beyitlerden de anlaşılacağı üzere şairin şiirlerini ihsan elde etmek için kaleme aldığı anlaşılmaktadır. Bu durum, iç karışıklık ve taht kavgaları sebebiyle ekonomik sıkıntı yaşandığı ve bu sıkıntıdan kendisinin de etkilendiği kanaatini destekler niteliktedir.

1.2.1.3. I. Seyf b. Sultân'ı Methi

Seyf b. Sultân (ö.1123/1711), Umman'ın tamamının yönetimini kardeşi Bel-'Arab b. Sultân'dan almıştır. Seyf b. Sultân'ın hükümdarlığı Yarubilerin ve diğer kimselerin onayıyla olmuş, kimse hükümdarlığına karşı çıkmamıştır. Seyf b. Sultân, yönetimde kaldığı sürece adil imam olarak hükümdarlığını sürdürmüştür. Halkı arasında adaleti tesis etmiştir ve zayıfı güçlüye karşı hep korumuştur, kollamıştır. Umman ve diğer şehirlerin halkları hükümdarlığına boyun eğmiştir. Portekizlilerin nüfuzlarının olduğu ve işgal ettikleri Hindistan ve Doğu Afrika bölgelerinde, Portekizlilerle savaşmıştır. Umman'ı imar etmiştir. Umman, Seyf b. Sultân ile güçlenmiş ve güzel bir memleket olmuştur. 1123/1711 senesinin Ramazan ayının 3. gecesini olan Cuma gecesinde Rüstâk'da vefat etmiştir. Kabri Rüstâk'tadır. Oğlunun hükümdarlığı döneminde, kabrinin üstüne sağlam bir kubbe inşa edilmiştir. Kabir, Vehhabiler tarafından yıkılmıştır.⁹⁷

Seyf b. Sultân, yüksek kararlılık ve azme sahip aktif bir hükümdardı. O, askeri mücadelenin sadece dönemin teknolojileriyle hazırlanmış savaş araçlarıyla olabileceğini savunmuştur. O dönemde atın önemli bir fonksiyonunun olduğunu düşünen Seyf b. Sultân, her bölgeden at getirilmesi için emir vermiştir ve oldukça fazla ücretlerle atları temin etmiştir. Zira o, atı Müslümanların kuvvetinin ve hükümdarların savaş için hazırlık yaptığının nişanesi olarak görmüştür. O dönemde Portekizlilerin nüfuzlarının yoğun olduğu Hindistan bölgesine farklı bölgelerden aldırıldığı çok sayıda atla saldırı düzenlemiştir. Hükümdar, askeri deha olarak sayılabilecek birisiydi. Hükümdarlığı döneminde bağımsızlığını korumak ve gelecek saldırılara karşı önlem

⁹⁷ İbn Razîk, *el-Fethu'l-Mubîn*, 2/162.

almak amacıyla kara ve deniz komutanlığını kurmuştur. Öyleki kurmuş olduğu deniz komutanlığına bağlı donanmaları konu edinen bir şiir, şâir Muhammed b. Sâlih b. el-Basrî tarafından kaleme alınmıştır.⁹⁸

Muhammed el-Me‘ûlî, 1104-1123 yılları arasında hükümdarlık yapmış olan Seyf b. Sultân’ı medih için bir kaside kaleme almıştır. Seyf b. Sultân için sadece bir medih türünde şiir kaleme almış olması, farklı sebeplerden kaynaklanmış olabilir:

1. Çalışmamızın “Siyasî Durum” başlığı altında değerlendirmesini yaptığımız gibi Ya‘rubî devletinde iktidar geçişleri her zaman problemsiz olmamıştır. Seyf b. Sultan, Bel‘arab ile girdiği mücadele sonucu yönetime sahip olmuştur. Şair, taraf olmayı düşünmemiştir.

2. Önceki hükümdarlarla kurulan şahsi dostluk, onlardan aldığı hediyeler ve hâmilik ilişkisinin son bulması ya da yeni hükümdarın kendi şairlerini seçmiş ve el-Me‘ûlî’nin yeni halkanın dışında kalmış olma ihtimali düşünülebilir.

3. Seyf b. Sultân, askeri ve siyasi konulara daha fazla zaman ayırmıştır. Bu durum da hükümdarın sanata fazla ilgi gösteremediği anlamına gelebilir. Dolayısıyla şairlerin teşvik edilme oranında azalma meydana gelmiş olabilir.

4. Seyf b. Sultân’ın hükümdarlık yıllarının, şairin yaşlılık dönemine denk gelmesi muhtemeldir. Dolayısıyla önceki hükümdarlar döneminde gösterdiği edebi üretkenliği azalmış olabilir.

Zikredilen ihtimaller neticesinde varılan kanaat şudur: İlgili hükümdar adına tek bir kasidenin mevcudiyeti, şairin yaşlılık döneminde bulunması ve buna bağlı olarak edebi verimliliğinin düşmesiyle ilişkilidir. Aşağıda değerlendirilmesi yapılacak şiirin muhtevası da göz önüne alındığında şairin ömrünün bu son döneminde sınırlı sayıda şiir kaleme aldığı tezi daha makul görünmektedir.

el-Me‘ûlî, kasidesinin girişinde siyasi otoriteye itaati sadece bir zorunluluk değil, toplumsal düzenin temeli olan ahlakî bir erdem olarak sunar. Şair, Seyf b. Sultan’ın şahsında var olan şeref, vakar, otorite, yiğitlik, hoşgörü, basiret gibi vasıfları

⁹⁸ es-Seyyâbî, *‘Umânu ‘Abra’t-Târîh*, 5. bs.,1435/2014, 4/213-214.

öne çıkarırken, hükümdarın bu üstün ahlakını tesadüfi bir kazanç olarak değil; asaletini ve şanını borçlu olduğu şanlı ecdadına, yani köklü nesebine dayandırır. Bu durum, hükümdarın iktidarını tarihi bir süreklilik ve meşruiyet dairesine oturtmaktadır.⁹⁹

[Meczû'u'l-Kâmil]

1	و	طَوْعاً	لِلْإِمَامِ	م	الْيَعْرُبِي	الْمُقْتَدِرِ
2	بْنِ	سُلْطَانَ	بْنِ	سَيْفِ	ذِي	الْمَعَالِي وَ الْقُدَرِ
3	فَهُوَ	الْإِمَامُ	الْإِمَامُ	مُ	ابْنِ	الْهَمَامِ الْمُنْتَصِرِ
4	و	ابْنِ	الْجَحَاحِجَةِ	الَّذِي	بَيْنَ	وُجُوهُهُمْ مِثْلُ الْعُرْرِ
5	أَهْلُ	الْفَضَائِلِ	وَ الْوَسَا	ئِلِ	وَ الرِّسَائِلِ	وَ السَّيْرِ
6	وَ	ذُووِ	الْمَوَاتِدِ	وَ	الْقَوَا	و الْبَدْرِ
7	وَ	هُمْ	الْعَطَارِفَةُ	الْأُلَى	سَادُوا	بِسَيْبِ مُنْهَمِرِ
8	هَذَا	الْإِمَامُ	إِمَامٌ	عَدَ	لِ	بِالْمَأْتِرِ يَشْتَهَرِ
9	لَا	يَسْتَبِدُّ	بِرَأْيِهِ	فَهُوَ	الْحَلِيمُ	أَحُو بَصَرِ
10	وَ	إِذَا	أَرَادَ	إِرَادَةً	فِي	الْخَلْقِ شَاوَرَ مَنْ حَضَرَ

1. Baş üstüne, derhal, dediğiniz gibi yapılacaktır. Güç ve kuvvet sahibi Ya 'rûbî hükümdarı!

2. Ey yücelik ve değer sahibi Seyf b. Sultân b. Seyf!

3. O, cesur, yiğit, yüce gönüllü, büyük başarılar elde etmiş devlet başkanıdır.

4. O, yüzleri atın alnındaki beyazlık gibi olan şerefli saygın kimselerin evladıdır.

5. O, birtakım üstünlüklere, araçılara, yazışmalara, hayat hikâyelerine sahip birisidir.

6. Onlar sofraya sahibi, insanlara faydalı, benzersiz özelliklere sahip ve içerisinde çokça para olan keseye sahip kimselerdir.

7. Onlar sağanak gibi akan bir ihsan ile efendilik etmiş olan ilk cömert kimselerdir.

8. Bu imam, kahramanlıklarla ün kazanmış adalet sahibi bir imamdır.

⁹⁹ el-Me'ûlî, Dîvân, s. 173.

9. Kendi görüşüyle başına buyruk davranmaz, despotça bir yaklaşımda bulunmazdı. O, hoşgörülü, müsamahakâr ve basiret sahibi bir kişiliğe sahipti.

10. İnsanlar hakkında bir karar vereceği zaman, yanında bulunan kimselerle istişare ederdi.

Aynı kasidenin devamında şair, yöneticilerin en önemli vasıflarından biri olan adaletin değerini, memdûhun adaletinin yayıldığını, adaletiyle meşhur olduğunu mübalağa üslubunu da kullanarak şu beyitlerle ifade etmiştir:¹⁰⁰ [Meczû'u'l-Kâmil]

11	قَدْ	بَثَّ	عَدَلَ	اللَّهِ	فِي	الْأَفَاقِ	طُرًّا	فَاشْتَهَرَ
12	عَمَّ	الْبَسِيطَةَ	عَدْلُهُ	كَالشَّمْسِ	نُورًا	و	القَمَرِ	
13	كَمْ	قَدْ	عَفَا	عَمَّنْ	جِئِي	الذَّنْبِ	العَظِيمِ	و كَمْ غَفَرَ

11. Memleketin dört bir yanında Allah'ın adaletini tamamen yaydı ve ün kazandı.

12. Güneşin ve ayın aydınlatması gibi O'nun adaleti, dünyayı kuşatmıştır.

13. Büyük hata yapan kimselerden affettiği ve göz yumduğu nice insanlar vardır.

Bu beyitlerden sonra şair, medih türünde alışılmıştın dışındabir kullanım olan nasihat edici özelliğini yansıtır. Devlet başkanına karşı isyan edilmemesi gerektiğini, isyanın büyük günahlardan sayıldığını, dini boyutunu ifade eder. Daha sonra Ya'rubî soyundan gelen kimselerin sabah akşam zikirle meşgul olan kimseler olduğunu vurgular. Aynı kasidede şair, memdûhu övmeye şu beyitlerle devam eder:¹⁰¹ [Meczû'u'l-Kâmil]

45	فَتَنَدَارَكَ	الْخَلْقَ	الإِمَا	مُ	بِعَوْنِ	رَبِّ	مُقْتَدِرِ
46	نَجَّاهُمْ	مِنْ	وَرُطَةٍ	وَ	وَقَاهُمْ	مِنْ	كُلِّ شَرِّ
47	تَاهَتْ	عُمَانُ	بِهِ	فَعَدُو	لُ	اللَّهِ	فِي الْأَرْضِ
48	فَهُوَ	الحُسَامُ	المُعْتَصَى	وَ	هُوَ	الشُّجَاعُ	المُبْتَدِرُ
49	مِثْلُ	الشَّهَابِ	إِذَا انْبَرَى	أَوْ	كَالْحَرِيقِ	المُسْتَعْرِزِ	

¹⁰⁰ el-Me'ûlî, *Dîvân*, s. 174.

¹⁰¹ el-Me'ûlî, *Dîvân*, s. 175.

50 كَيْفَ الْخَلَّاصِ إِذَا بَدَا أَوْ هَزَّ صَارِمَهُ الدَّكْرَ

45. Sultan, insanların sıkıntılarına karşı her şeye gücü yeten Allah'ın yardımıyla çare bulmuştur.

46. Sultan, onları bu çıkmaz durumdan kurtarmış ve onları her türlü kötülükten korumuştur.

47. Umman, Seyf b. Sultân'la gurur duymuştur. Yeryüzünde Allah'ın adaleti yayılmıştır.

48. Seyf b. Sultân, ihtiyaç duyulan zamanlarda keskin bir kılıç gibidir. Cesur ve kuvvetlidir.

49. Karşı koyduğunda parlak bir yıldız ya da tutuşmuş bir ateş gibidir.

50. Seyf b. Sultân meydana çıktığında ve keskin kılıcını savurduğunda kurtuluş nasıl olacak?

el-Me'ûlî, kasideyi sultanın hayatı boyunca başarılı olmasını dilediği duasıyla bitirmektedir:¹⁰² [Meczû'u'l-Kâmil]

60 دُمْ يَا إِمَامَ الْمُسْلِمِينَ مُوَفَّقًا طُولَ الْعُمُرِ

61 مَا لَاحَ بَرْقٌ أَوْ هَمَى وَدُقُّ السَّحَابِ وَ اَهْمَرُ

62 أَوْ حَنَّ مُشْتَاقٌ إِلَى الْأَوْطَانِ مِنْ طُولِ السَّفَرِ

63 أَوْ لَاعَبَتْ رِيحُ الصَّبَا عُصْنَ النَّفَا وَفَتَّ السَّحَرِ

64 أَوْ نَاخَ طَيْرٌ بِالضُّحَى مِنْ فَوْقِ أَغْصَانِ الشَّجَرِ

65 أَوْ تَمَّ بَدْرٌ بِالذَّجَى أَوْ لَاحَ صُبْحٌ وَ انْفَجَرَ

66 هَذَا مِنْ الْعَبْدِ الَّذِي بِمَدِيحِهِ كَيْ يَفْتَحِرُ

67 مَا لَاحَ بَرْقٌ بِالذَّجَى أَوْ نَاخَ طَيْرٌ بِالشَّجَرِ

60. Ey müslümanların lideri! Hayatınız boyunca başarılı olmaya devam edesiniz.

61. Şimşek parladıkça ve bulutlardan gelen şiddetli yağmur yağıp da sağanak halini aldıkça.

¹⁰² el-Me'ûlî, *Dîvân*, s. 176.

62. Yolculuğun uzunluğundan dolayı, vatanlarına karşı özlem duyan kimselerin özlemi arttıkça.
63. Saba rüzgarı, seher vaktinde kum tepelerinde bulunan ağaçların dallarını oynattığı müddetçe.
64. Kuşluk vakti, ağaçların dallarının üzerinden kuşlar öttükçe.
65. Gecenin karanlığında dolunay tamamlandığı sürece. Ve şafak söküp, tan yeri ağardıkça.
66. Bu şiir, övünmek için medihlerini ortaya koyan Allah'ın kullarındandır.
67. Gecenin karanlığında herhangi bir şimşek parladıkça. Ya da ağaçta kuşlar öttükçe.

Şair, yöneticiler için kaleme aldığı medihlerinde genellikle memdûhun cömertliğine, adaletine, şerefli oluşlarına kahramanlıklarına değinir. el-Me'ûlî, şiirlerinde methedilenin soyluluk, doğruluk, izzet, güzel ahlak, asalet, saygınlık, cesaret, hoşgörü, ileri görüşlülük gibi meziyetlerinden de bahseder. Yöneticileri övmek amacıyla yazdığı şiirlerinde sıklıkla dua ve temenni cümlelerine de müracaat eder.

1.2.2. Valileri Methi

el-Me'ûlî, valiler için de fazla olmamakla beraber medih şiirleri kaleme almıştır. Söz konusu medihleri aşağıda değerlendirilmiştir.

1.2.2.1.Sâlim b. Muhammed el-Mahrûkî'yi Methi

Şâir el-Me'ûlî, yaşadığı dönemde valilik yapmış ve dostu olan el-Mahrûkî'ye güçlü bir edebi üslupla medih türünde bir şiir kaleme almıştır. Şair, onun cömertlik, erdem ve hitabet gibi üstün vasıflara sahip olduğunu, soyunun kıymetini ve herkesi kapsayan adaletini şu beyitlerle ifade eder :¹⁰³ [Kâmil]

ذِي الْجُودِ وَالْأَجْمَالِ وَالْأَفْضَالِ	مِنِّي السَّلَامُ عَلَى الْوَلِيِّ الْوَالِي	1
الزَّكَاةِ الْأَبْيِّ السَّيِّدِ الْمِفْضَالِ	وَ إِلَى الْإِمَامِ وَلِيِّنَا وَ صَفِينَا	2

¹⁰³ el-Me'ûlî, *Dîvân*, s. 331.

بَحْرِ الْفَصَاحَةِ سَالِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ	3
ذَاكَ الْمَكْرُمِ بِالتَّقَى الْمُتَعَالِ	
هُوَ سَيِّدِي الصَّانِي الْأَبِيُّ الْمُرْتَضَى	4
زَاكِي الْأُرُومَةِ ذُو النَّجَارِ الْعَلِيِّ	
سَهْلُ الْخَلِيقَةِ زَاهِدٌ وَ مُتَوَرِّعٌ	5
عَدْلُ الْقَضَا فِي أَسْفَلٍ أَوْ عَالِي	
السَّابِقُ الْفَصَحَا بِجُودَةٍ لَفْظِهِ	6
لَوْ أَطْبُوا فِي الْجَرِيِّ وَ الْإِنْبَالِ	

1. Cömert, birçok güzelliklere ve üstünlüklere sahip olan ulu'l-emre benden selam olsun.
2. Yardımcımız, dostumuz, iyi kalpli, büyüğümüz, değerli ve erdemli olan imama benden selam olsun.
3. Güzel ve etkili konuşmanın denizi Sâlim b. Muhammed'dir. Bu vali, takva ve üstün özelliklerle nimetlendirilmiştir.
4. O samimi bir liderimiz ve kendisinden insanların hoşnut olduğu büyüğümüzdür. O'nun soyu temiz ve yücedir.
5. O, alçak gönüllü ve zahittir. Adalet konusunda ister alt tabaka ister üst tabakadan olsun herkes için eşittir.
6. Onlar akıcılıkta ve ihsanda sözü uzatsalar bile sözünün güzelliğiyle fasihleri geride bırakandır.

Kasidenin devamında şair, valiyle aralarındaki şahsi dostluk bağından, ona sevgisinden, valiye gösterdiği hürmetten, onun fedakarlığından bahseder.

1.2.2.2. Âmir b. Muhammed'i Methi

el-Me'ûlî, döneminde görev yapmış başka bir vali için de medih türünde bir kaside kaleme almıştır. Mukaddime, gazelle başlamaktadır. Şair, yaşattığı ayrılığı ve reddedilmeyi kaderin bir cilvesi olarak değerlendirir. Sevgilinin yüz güzelliğinden, endamından, gözlerinden ve bakışlarından bahseder. Bunları çeşitli benzetmelerle desteklemektedir. Âşık boyun eğdikçe sevgilinin o kadar kibirlenip naz yaptığını ifade eder. Bu beyitlerden sonra güzel ahlaklı, cömert, alicenap ve adalet sahibi olduğunu, özellikle akrabalarına karşı kaba olmadığını, valilik yaptığı toplulukta yaşayan ihtiyaç

sahibi insanların daha bir şey demelerine fırsat vermeden onların sıkıntılarını giderdiğini ifade etmiştir. Ahlaki erdemlerin bahsedildiği söz konusu beyitler şu şekildedir:¹⁰⁴ [Hafif]

20	وَ اَزُو عَنْ عَامِرٍ وَ اَحْلَاقِهِ الْحُسْنَى	حَدَّثَ عَنْ جُودِهِ وَ سَخَائِهِ
21	ذَلِكَ الْمَرْتَضَى الْجَوَادُ فَطُوبَى	لَامْرِئٍ ظَلَّ نَحْتِ لِيَوَائِهِ
22	أَيُّ شَخْصٍ لَمْ يَمَسَّ فِي أَسْرِ جَدَوَاهُ	فَكُلُّ تَرَاهُ مِنْ أُسْرَائِهِ
23	يَضَعُ الشَّيْءَ فِي مَوَاضِعِهِ وَ هُوَ	وَلِيَّ اللَّهِ مِنْ حُلْصَائِهِ
24	أَسْعَدَ اللَّهُ جَدَّهُ حَيْثُ مَا كَانَ	مِنْ الْأَرْضِ فَهُوَ مِنْ سَعْدَائِهِ
20. Vali Âmir ve kendisinin güzel ahlakından bahset. Onun cömertliği ve ali cenaplığından konuş.
21. Bu vali, hoşnut olunan ve cömert birisidir. Onun sancağı altında hayatını sürdüren kimselere ne mutlu.
22. Herhangi biri esaretteyken onun faydası kendisine dokunmaz. Herkes, kendisini onun esirlerinden görürdü.
23. O, bir şeyi mutlaka yerli yerine koyar. (Her şeyi gereğince yapar.) Allah'ın has kullarından olan bir Allah dostudur.
24. Allah, onun neslini yeryüzünde nerede olursa olsun mutlu etsin, onlara yardım etsin. Zira o, Allah'ın mübarek kullarındandır.

Şair, memdûhun cömert bir kişiliğe sahip olduğun şu beyitlerde ifade eder:¹⁰⁵

[Hafif]

33	لَا تَسْأَلُهُ يُعْطِي بَعِيرٍ سُؤَالَ	فَكَأَنَّ السُّؤَالَ مِنْ حُصَمَائِهِ
34	إِنْ أَتَاهُ فَقِيرٌ قَوْمٍ يُرِيدُ الْفَضْلَ	مِنْهُ يُجِبُهُ قَبْلَ دُعَائِهِ

¹⁰⁴ el-Me'ûlî, *Dîvân*, s. 437.

¹⁰⁵ el-Me'ûlî, *Dîvân*, s. 438.

33. Ondan bir şey isteme, sorgusuz sualsiz verir. Sanki ondan istemek onun düşmanlarındandır.

34. Valisi olduğu toplulukta yaşayan ihtiyaç sahibi ondan iyilik isteyen birisi geldiğinde istemeden önce ona karşılık verirdi.

Şair, valinin özelliklerini bazı peygamberlere benzetmiştir. Yüz güzelliğinin Hz.Yusuf'a, dinin emirlerini yerine getirme ve yasaklarından kaçınmasının Hz. Yahya'ya, halim olmasının Hz. Musa'ya, takvasının Hz. İsa'ya benzediğini ifade ederek kasidesini dini değerlerle süslemiştir. Dua ve temenniyle kasidesini tamamlar. Söz konusu beyitler şu şekildedir:¹⁰⁶ [Hafîf]

عَمْرِي فِي عَدْلِهِ وَ قَضَائِهِ	35	أَحْمَدِي فِي صِدْقِهِ وَ وَقَائِهِ
هَيْنَ لَيْنِ الطَّبِيعَةِ سَهْلًا	36	ذُو حَشْوِعِ اللَّهِ فِي سَجْرَائِهِ
هُوَ بَحْرُ الْمَعْرُوفِ وَ الْجُودِ وَ الْفَضْلِ	37	فَطُوبَى لِمَنْ يُرَى بِفِنَائِهِ
يَا حَلِيفَ التُّقَى قَدْ اخْتَارَكَ اللَّهُ	38	أَمِينِ الْوَرَى عَلَى أُمَّنَائِهِ
وَ ارْتَضَاكَ الْإِمَامُ سُلْطَانُ سَيْفِ	39	وَالِيَا فِي نَزْوَى عَلَى أَوْلِيَائِهِ
يُوسُفِي فِي الْحُسْنِ بَلْ عَمْرِي	40	فِي تُفَاهِ وَ بَأْسِهِ وَ مَضَائِهِ
لَا نَظِيرَ لَهُ وَ لَا مِنْ شَبِيهِ	41	فِي عِلَاهِ وَ خُلْفِهِ وَ سَنَائِهِ
نَوَّرَ اللَّهُ وَجْهَهُ بِجَمَالِ	42	فَتَعَالَى عَلَى شَمْسِ سَمَائِهِ
ذَلِكَ الدَّهْرُ لَيْسَ يُقْضَى بِشَيْءٍ	43	فَكَأَنَّ الْخُطُوبَ مِنْ أَسْدِقَائِهِ
أَنْتَ أَوْفَى الْأَنْامِ وَ إِلَّا عَهْدًا	44	أَنْتَ يَحْيَى فِي نُسْكِهِ وَ صَفَائِهِ
أَوْ كَمُوسَى فِي لُطْفِهِ أَوْ كَعِيسَى	45	فِي هُدَاهُ وَ زُهْدِهِ وَ تُفَائِهِ

35. O, adilliğinde ve hüküm vermesinde Hz. Ömer (r.a.) gibi, doğruluk ve vefasında da Hz. Peygamber gibidir.

¹⁰⁶ el-Me'ûlî, Dîvân, s. 444.

36. *O, sade ve hoş bir mizaca sahiptir. Aynı zamanda anlayışlıdır. Ve O, dostları arasında Allah'a karşı saygı duyan birisidir.*
37. *O, doğruluğun, cömertliğin ve nezaketin denizi gibidir. Müjdelersun O'nun avlusunda görülen kimseye...*
38. *Ey Allah'tan sakınanların dostu! Ey sorumlu kimselerinin üzerine insanların en güvenilirini! Allah (bu görev için) seni seçti.*
39. *İmam Sultan Seyf, Nezvâ'da (Umman'da bulunan dini başkent) dostlarına vali olmadan hoşnut oldu.*
40. *O, yüz güzelliği konusunda Hz. Yusuf gibidir. Ve o, Allah'tan korkması, yiğitlik, cesaret ve keskin zekâlılığı konusunda tıpkı Hz. Ömer gibidir.*
41. *O, yücelik, yaratılış ve şeref konularında benzersiz ve emsalsiz birisiydi.*
42. *Allah, O'nun yüzünü güzellikle nurlandırsın. O gökyüzünün güneşlerinden daha yücedir.*
43. *Bu zamanda, bir şey için herhangi bir hüküm verilmedi. Sanki aksilikler, arkadaşlarından kaynaklanmaktadır.*
44. *Sen vaade vefada insanların en sadığıdır. Sen, dini yaşamak ve içtenlik konusunda Hz. Yahya gibisin.*
45. *O, halim selim olma konusunda Hz. Musa gibidir. O, hidayeti, zahidane bir hayat yaşaması ve takva konusunda da Hz. İsa gibidir.*

Şair, valilere yazdığı şiirlerinde valilerin alçakgönüllü, samimi, zâhid, güzel ahlaklı, cömert, adil, olduklarından bahseder. Anlayışlılık, nezaketlilik, vefa, ihlas gibi özellikler de yazılmıştır. Valiler için kaleme aldığı medih şiirlerinde, dua ve temennilere de yer vermektedir.

1.3.Diğer Medihleri

Şâir, yukarıda Peygamberimize ve yöneticilere yazmış olduğu medih şiirlerinden farklı olarak arkadaşları ve kabileler hakkında da medihler kaleme almıştır. Bu bölümde ilk iki bölümde verilen başlıklarla uygun olmayan medihlerden örnekler incelenecektir.

el-Me'ûlî kaleme aldığı bir fmedih şiirini, Benî Musab kabilesi için yazmıştır. Kabileyle alakalı tarihi kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Bu kabileye

mensub insanların ilim ehli kimseler olarak geçmişte de şerefli olduklarını, düşmanlarına karşı üstünlüğünü, namaz kılan, zikirle meşguliyet içerisinde olan kimseler olduklarını, toplumsal dayanışmanın önemli olduğunu ifade etmiştir. Onların zafer kazanması, adaletle yönetilmesi için dua eder ve onları öven kişi olarak kendi yaşına ve kimliğine dikkat çeker. Hicrî 1107 yılına atıfta bulunduğu şiir aşağıdaki şekildedir:¹⁰⁷ [Tavîl]

1	بَيِّ مُصْعَبٍ أَنْتُمْ أَوْلُو الْعِلْمِ وَ الْهُدَى	و أَجْدَادُكُمْ فِي السَّلَفِينَ كِرَامٌ
2	وَ هُمْ أَهْلُ فَضْلِ فِي الْوَرَى وَ كِرَامَةٍ	وَ هُمْ فِي الدِّيَاجِي سَجْدٌ وَ قِيَامٌ
3	أَوْلَائِكَ حِزْبُ اللَّهِ حَقًّا وَ هُمْ	صَلَاةٌ وَ ذِكْرٌ دَائِمٌ وَ قِيَامٌ
4	أَقَامُوا بِدِينِ اللَّهِ وَ اسْتَمْسَكُوا بِهِ	وَ طُوبَى لَهُمْ دَارَ السَّلَامِ مَقَامٌ
5	وَ مَنْ سَارَ مِنْهُمْ سِيرَةَ نَبَوِيَّةٍ	وَ مَنْ وَدَّهُمْ مِنَّا عَرَاهُ مُلَامٌ
6	وَ فِي وَجْهِ مَنْ يَقْلَاكُمْ آلَ حِرْيَةٍ	وَ إِنْ كَانَ ذَا قُرْبَى حَصَى وَ رِعَامٌ
7	فَإِنْ مَدَّ لِي فِي الْعُمْرِ لَا بُدَّ زَوْرَةٍ	وَ إِنْ كَانَتْ الْأُخْرَى فَلَيْسَ أُلَامٌ
8	وَ نَاظِمٌ هَذَا الْمُعْوِي مُحَمَّدٌ	وَ إِذَا ذَكَرَ الْإِخْوَانُ لَيْسَ يَضَامٌ
9	لَهُ فِي حِسَابِ السِّبِّ سَبْعُونَ حِجَّةً	وَ يَنْقُصُ عَامٌ فِي الْحِسَابِ وَ عَامٌ
10	يُخْصُّكُمْ بِالْحَمْدِ وَ الشُّكْرِ وَ الثَّنَاءِ	ضِعَافٌ وَ أَشْرَافٌ لَنَا وَ هِمَامٌ
11	وَ نَدْعُو لَكُمْ بِالنَّصْرِ وَ الْعَدْلِ عُدْوَةً	لِي أَنْ يَعْشِينَا النَّعَاسَ مَنَامٌ
12	فَإِنَّ سِلَاحَ الْمُؤْمِنِينَ دُعَاؤُهُمْ	إِذَا جَنَّ لَيْلٌ وَ ادْلَاهُمْ ظَلَامٌ
13	وَ لَا زَالَ ذِكْرَاكُمْ يَلُمُّ بِقَلْبِنَا	إِلَى أَنْ يُوَارِيَنَا ثَرَى وَ
14	وَ فِي عَامٍ سَبْعَ بَعْدَهَا مِئَةً	خَلَّتْ وَ أَلْفُ نِظَامِي عِنْدَهُنَّ

1. Ey Benî Mus'ab! Sizin ilim sahibi ve hidayete ermiş kimselersiniz. Sizin ecdadınız gelmiş geçmiş kimseler arasında cömerttir.

¹⁰⁷ el-Me'ûlî, *Dîvân*, s. 391.

2. Onlar, insanlar arasında fazilet ve şeref sahibi kimselerdir. Onlar karanlık gecelerde secde eden ve kıyamda duranlardır.
3. İşte onlar gerçekten Allah'ın tarafında olanlardır. Onlar namaz, daimi zikir ve kıyamla var olurlar.
4. Onlar Allah'ın dinini ayakta tuttular ve ona sımsıkı sarıldılar. Ne mutlu onlara! Onların yurdu, esenlik yurdudur.
5. Kim onlardan Peygamberi bir yol izlerse ve kim onlara dost olursa bizden bir kınama görmez.
6. Ey Ciryeye Halkı! Size düşmanlık edenin yüzüne –yakınıınız bile olsa- çakıl taşı ve toprak vardır.
7. Eğer ömrüm bana mühlet verirse, mutlaka bir ziyaretim olacaktır. Şayet diğeri olursa (Eğer ömrüm yetmezse) bu yüzden kınanacak değilim.
8. Bu kasideyi kaleme alan kişi Muhammed el-Me'ûli'dir. Dostları onu andığında asla zulme uğramaz.
9. O, yetmiş yıl saydı ömründen. Ve bir yıl eksik, bir yıl fazla olsa da fark etmez.
10. Bizim zayıflarımız, eşrafımız ve liderimiz sizi hamd, şükür ve övgüyle seçkin kılar.
11. Sizlere her sabah zafer ve adalet için dua ediyoruz. Uyku bizi sarana dek yakarışlarımız devam eder.
12. Zira müminlerin en güçlü silahı dualarıdır. Gecenin bastırduğu, karanlığın çöktüğü vakitlerde.
13. Toprak ve mezar taşı bizi örtene kadar sizin hatıranız kalbimizde yer etmeye devam eder.
14. Bu şiirin yazıldığı yıl, bin yüz yediydi. Bu satırlarım sonunda sizlere selam olsun.

Beyitlerde şair, söz konusu kabileyi nesebi üzerinden değil ahlaki ve dini değerlerle methetmektedir. Müminlerin silahının dua olduğunu ifade ederek fiziksel gücünün yanında manevi gücünde ne kadar önemli olduğunu vurgular. Bu da şairin, dini yönünün varlığını ispatlar niteliktedir. Bununla birlikte şair, sadece devlet yöneticileriyle değil dönemindeki asil ailelerle sıkı ilişki içerisindeydi. Şairin yetmiş altı yaşında olmasına rağmen hala güçlü bir şiir yeteneğine sahip olması da edebi kişiliğinin gücünü ortaya koyar.

2. Ğazel

Sözlükte, genç erkeklerin genç kızlarla yaptıkları gönül okşayıcı ve latif konuşmalar, tatlı sözlerle şakalaşmak anlamlarına gelen¹⁰⁸ Ğazel, terim olarak genel anlamıyla kadınlara duyulan sevgi, özlem ve muhabbeti, kadınların hoşuna gidecek ifadelerle coşkulu bir şekilde ortaya çıkarmayı; onların güzel huy ve ahlaklarını taşkın duygularla söylenen şiirleri ifade eder.¹⁰⁹

Ğazel; nesîb ve teşbîb isimleriyle de ifade edilir.¹¹⁰ Bunların Ğazelden farklı olduğunu düşünen alimler olmakla birlikte dil alimlerinin çoğunluğu farklı olmadığını, aynı anlama geldiklerini savunmaktadır.¹¹¹ Edebi tenkit kitaplarında klasik Arap şiirinin en eski ve temel konularından biri kabul edilen Ğazelin, Fars ve Türk edebiyatlarında da önemli bir konumu vardır.¹¹²

Arap edebiyat tarihinin hemen her döneminde Ğazel temalı şiirler kaleme alınmıştır. Söz konusu tema kimi zaman kasidelerin mukaddimesi şeklinde yazılırken kimi zaman müstakil şiir olarak yazılmıştır.¹¹³ Erken dönemlerden itibaren Ğazelin önemli kısmı, kadının güzellik, eda ve cazibe unsurlarının tasvîrine dayanır. Özlem, kavuşma arzusu, ayrılık acısı, bekleyiş, sevgiliye duyulan hasret gibi temalar yer alır. Bu tür duygular şiire dönüştüğünde, Arap şiirinin en köklü damarlarından biri olan Ğazel türü ortaya çıkmıştır. Zaman içerisinde değişen sosyal şartlar ve kültürel etkileşim sebebiyle zaman içerisinde çeşitlenmiş ve hem bedevi hayatın saflığını hem de şehirleşmiş toplumların zevkini yansıtan bir görünüm kazanmıştır.¹¹⁴

¹⁰⁸ el-Ĥalîl b. Aĥmed, *Kitâbu'l- 'Ayn*, 4/383; İbn Dureyd, *Cemheratu'l-Luĝa*, 2/819.

¹⁰⁹ Ya'kûb - 'Âşî, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal fi'l-Luĝa ve'l-Edeb*, 2/901; Maţlûb, *Mu'cemu'n-Nakdi'l-'Arabiyyi'l-Ķadîm*, 2/144; el-Baĝdâdî, *Naĥdu's-Şi'r*, 134; Mecdî Vehbe-Kâmil el-Muhendis, *Mu'cemu'l-Muştalahâti'l-'Arabiyye fi'l-Luĝa ve'l-Âdâb* (Beyrût: Mektebetu Lubnân, 1984), 265.

¹¹⁰ Ĥassân Ebû Rihâb, *el-Ķazel 'Inde'l-'Arab* (Kâhire: Matba'atu Mısr, 1947), 9.

¹¹¹ Mücahit Küçüksarı, *Osmanlı Dönemi Arap Şâirlerinden İbrâhîm es-Sefercelânî ve Şiirleri* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2017), 57.

¹¹² Haluk İpekten, "Ğazel", *DİA* (İstanbul, 1996), 440-442.

¹¹³ Nebîl Hâlid Ebû 'Alî, "Me'ânî Şi'ri'l-Ķazel Beyne't-Taĥlîd ve't-Teccîd fi'l-'Aşri'l-Memlûkî ve'l-'Uşmânî", *Mecelletu'l-Câmi'ati'l-İslâmiyye* 17/2 (2009), 2; Mehmet Mesut Ergin, "Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Sosyal Unsurlar", *Nüşa* 21 (2006), 48.

¹¹⁴ Sâmi ed-Dehân, *el-Ķazel munzu Neş'etihî hattâ Şadri'd-Devleti'l-'Abbâsiyye* (Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, ts.).

el-Me‘ûlî’nin gâzellerinin çoğunlukla şiirlerinin ana konusunu oluşturduğu görülmektedir. Bu gâzeller, afîf ve hissî olarak söylenmiştir. Şâirin, atlâl gibi konulu bir mukaddimeden sonra gâzel beyitleri kaleme aldığı olmuştur.

2.1. Afif Gâzel

Müstehcen ifadeler kullanmadan, şâirlerin gönüllerinde yer edinen aşktan, aşkın insanda meydana getirdiği duygulardan, ayrılıktan, özellikle sevgilinin manevi güzelliklerinden, sevgililerin arasını arkalarından konuşarak ayırmaya çalışanlarla mücadelede bahseden şiirler, afif gâzel olarak isimlendirilmiştir.¹¹⁵

el-Me‘ûlî’nin gâzelleri genel olarak değerlendirildiğinde; aşk, ayrılık ve özlem temalarında şekillenmiştir. Bu üç başlık içerisinde aşk ve ayrılık konularına farklı bir önem atfetmiştir. Aşkın meydana getirdiği duyguları, aşkın kendisinde oluşturduğu fizikî yıkımdan ve rûhî ıstıraptan bahseder. Aynı zamanda ayrılığın kendisinde oluşturduğu hüznü, fiziki olarak ayrılık olsa da aslında kalbin ve ruhun özlediği yerde tutsak kaldığını, ayrılığın kaçınılmaz olduğunu, aslında bu durumun da her iki tarafın isteğiyle meydana gelmediğini konu edinir. Böylece şâir, gâzel teması çerçevesinde sevgiliye duyduğu özlem ve hasreti şiirlerinde işlemiştir.

Şâir, sevgilisinin uzaklığını, kalbinin ıstırap içinde olduğunu, bedenini fiziksel olarak ayrı fakat ruhunun ise özlenen mekanda var olduğunu gâzel beyitleriyle dile getirir: [Kâmil]

فَعَدَا حَلِيفَ صَبَابَةٍ مِنْ بَعْدِهِ	جَارَ الْحَيِّبِ عَلَى الْكَيْبِ بِبُعْدِهِ	1
بِعَرَامِهِ وَ يَهْجُرِهِ وَ بِصَدِّهِ	وَ عَدَا يُعَدِّبُ قَلْبُهُ وَ فُؤَادَهُ	2
وَ الْقَلْبُ مِنْهُ غَائِبٌ فِي نَجْدِهِ	فَالْجِسْمُ مِنْهُ فِي تَهَامَةٍ نَازِلٌ	3

1- Sevgili kederli aşığa uzaklığıyla zulmetti. Ve o âşık ayrılığından sonra aşk ateşinin yoldaşı oldu.

¹¹⁵ Vehbe- el-Muhendis, *Mu ‘cemu’l-Muştalahâti’l- ‘Arabiyye fî’l-Luğa ve’l-Âdâb*, 266; Aḥmed Matlûb, *Mu ‘cemu’l-Muştalahâti’l-Belâgiyye ve Taṭavvuruhâ* (Beyrût: Mektebetu Lubnân Nâşirûn, 2007), 302; Riḥâb, *el-Gâzel ‘Inde’l- ‘Arab*, 157.

2- O'nun aşkı, ayrılığı ve nazı yüzünden kalbi ve gönlü azap içindedir.

3- O'nun bedeni Tihâme'de konakladı. Ama kalbi Necid'de kayboldu.

Yukarıda örnek olarak verilen beyitlerde, şair aşkın insanı ikiye böldüğünü coğrafi tasvirlerle ifade ederek içsel acısını ortaya koyar.

Aşağıda örnek olarak verilen gâzel beyitleri, maşukun naz ve kayıtsızlığını merkeze alır. Şâir, sevgilinin bu tavrının ruhî sıkıntıya ve uykusuzluğa yol açtığını belirtir. Gönlünün aşktan dolayı yanıp tutuştuğunu şu beyitlerle ifade eder:¹¹⁶ [Basît]

مَعْبَى جَارٍ بِالْهَجْرَانِ حِينَ عَسَا	نَوْمِي نَفْسِي قَاتِلِي بِالصَّدِّ مِنْ مَلِّ	2
قُدَّ الْحَشَا فَعَدَا نَوَاكٍ مُلْتَبَسَا	بِضَامِرِي أَبَدًا حُبُّ الْحَيِّبِ ثَوَى	3

2- Beni öldüren, usanç duyup benden yüz çevirerek uykumu kaçırdı; ayrılık vakti geldiğinde bir nehir gibi akıp gitmekteydi.

3- İçimde her zaman sevgilinin aşkı yer etmiş. Bu aşk içimi parçaladı ve hasretin beni şaşkına çevirdi.

Verilen beyitlerden de anlaşılacağı üzere şaire göre aşk, bir duygu olmakla birlikte uykuları dahi kaçıran fiziksel bir güçtür. Hissedilen sıkılmışlık duygusu, sadece mesafeden kaynaklı değil duygusal soğukluğundan da kaynaklandığını gösterir. Sevgilisinin bu uzaklığının sebebini bilemediği için de karamsarlığı ön plandadır.

Şâir, sevgiliye duyulan derin hasret ve özlemden bahseder. Bu duygusal halini gâzel temasına uygun olarak kaleme alır. Bununla birlikte uzaklık ve imkânsızlık sebebiyle kendisini çaresiz hissettiğini ve ye's içerisinde olduğu şu sözlerle ifade eder:¹¹⁷ [Tavîl]

لِحُسْنِكَ حَتَّى لَا نَكَادُ نُطِيقُ	سَكْرَنَا بِحَمْرِ الشُّوقِ وَ الْبُعْدِ وَ التَّوَى	1

¹¹⁶ el-Me'ûlî, *Dîvân*, s. 213.

¹¹⁷ el-Me'ûlî, *Dîvân*, s. 271.

فَهَلْ مِنْ مُبَلِّغٍ عَنَّا إِلَيْكَ بِرِسَالَةٍ	2
وَأَنْبِيَّ نُرَجِّي وَ الْمَكَانُ سَحِيقٌ	
وَمَنْ فَارَقَ الْأَحْبَابَ يَوْمًا فَإِنَّهُ	3
بِأَسْوَأِ حَالٍ بَعْدَهُمْ لِحَقِيقٌ	
فَفَارَقْنَا مَنْ لَا يُرِيدُ فِرَاقَنَا	4
وَقَارَبْنَا مَنْ لَا نَرَاهُ يَشُوقُ	

1- Hasret şarabıyla sarhoş olduk. Senin güzelliğin karşısında neredeyse dayanamıyoruz.

2- Bizden sana bir mesaj iletecek var mı? Nasıl umut bağlayabiliriz ki, mesafe çok uzak!

3- Kim bir gün sevdiklerinden ayrılırsa, onlardan sonra en kötü hale düşmeye layıktır.

4-Bizi terk etmek istemeyenleri biz terk ettik. Bize özlem duymayanlara biz yaklaştık.

Şair, bu beyitlerde ruhunun ait olması gereken yerden uzaklaştığını buna karşılık ruhen bulunmadığı insanlarla birlikte olma mecburiyetini ifade ederek hayatın acımasızlığını gözler önüne serer. O, afif gazel şiirlerinde aşk ve ayrılık konularına daha fazla önem verir. Aşkın fizikî ve ruhî sonuçlarından bahseder. Fiziksel olarak ayrılığın varlığına birlikte ruhun ayrılığının mümkün olmadığı ifade eden şair, gazellerini yazarken genel yapıya sadık kalmıştır.

2.2. Hissî Ğazel

Sevgilinin dış güzelliklerini tavsif etmesi ya da sadece duyduğu aşkı beyan etmesi açısından ikiye ayrılan ğazelin hissî ğazel türünde şâirler, zaman zaman müstehcen ifadelerde kullanmaktadır ve sevgilinin dış görünüşüne ait niteliklerini nefsânî arzulara öncelik vererek tasvir etmektedir.¹¹⁸

el-Me‘ûlî’nin hissî ğazelleri değerlendirildiğinde sevgilinin yanaklarının ve endamının güzelliğinden, bakışlarından ve gerdanından övgü dolu sözlerle bahsettiği görülmektedir. Bunun yanı sıra saçının yan perçemi, kirpikleri ve inciye andıran

¹¹⁸ Vehbe - el-Muhendis, *Mu‘cemu’l-Muştalahâti’l-‘Arabîyye fî’l-Luġa ve’l-Âdâb*, 266; Fidan, *Osmanlı Dönemi Arap Şâirlerinden İbnu’n-Nakib el-Huseynî ve Şiirleri*, 162.

dışleriyle tanımlanan ağzının güzelliğinden, ince belinin ve yürüyüşünün dikkat çekiciliğinden farklı edebi sanatlarla ve güzel ifadelerle bahseder. Fahiş hissî gazel olarak değerlendirilen sevgilinin göğüslerine de zaman zaman yer verdiği görülür.

Aşağıda örnek olarak verilen beyitlerde şâir, sevgisinin tezahürünü esirgemesinden ve onu ihmal edişinden, sevgisinde vefasız davrandığından, sevgilisinin ona sevgisini göstermediğinden, gül gibi yanaklarının güzelliğinden, bu güzelliğin onda hem hayranlık hem de sızı uyardığından bahsetmektedir. Sevgilinin boyunu, şâirin gönlünü yaralayıcı bir kılıçla tasvir etmektedir. Şâir, sevgilisinin göğüslerini mızrak örneklemesiyle anlatmaktadır. Mızrak tasviri şiir gelenğinde güzellikle ilişkilense de bu sızı ve incinme için de kullanılmaktadır. Şâir, sevgilinin güzelliğinin hayranlık uyandırıp acı verdiğini, sevgilisinin verdiği sözleri tutmadığını ve onu beklettiğini, sevgilisini çok kıskandığını, gözünden sakındığını, çeşitli fiziksel niteliklerine de temas ederek şu beyitlerle dile getirmiştir:¹¹⁹ [Tavîl]

عَزَّالٌ غَزَا قَلْبِي بِحَيْلٍ صُدُودِهِ	1
خُدُودِهِ أَحْشَائِي بَوْرِدٍ هُودِهِ	
قَدَّ قُوى صَدْرِي بِقَامَةِ قَدِّهِ	2
أَرْدَفَ أَكْبَادِي بِرِمْحٍ نُودِهِ	
يُمَاطِلُنِي إِنْ رُمْتُ إِنْجَارَ وَعْدِهِ	3
بِنَفْسِي عَزَّالٌ لَا بَقِيَّ بَوَعُودِهِ	
يُخْلِفُنِي لَمَّا طَلَبْتُ وَصَالَهُ	4
يُنَجِّزُ لِي مَنْ وَعْدِهِ بَوَعِيدِهِ	
أَعَارُ عَلَيْهِ مِنْ لِحَاطِي فَكَيْفَ لَا	5
أَعَارُ عَلَيْهِ مِنْ فَلَائِدِ جِيدِهِ	

1- Bir ceylan, gönlümü uzak duruşunun atıyla fethetti. Yanaklarının gülüyle yüreğimde derin izler bıraktı.

2- Boyunun zarıflığıyla göğsümün güçlü yapısını parçaladı. Göğüslerinin mızrağıyla ciğerlerimi dağladı.

3- Şayet sözünü yerine getirmesini istersem beni oyalıyor. Canım feda olsun ki, ceylan sözlerinde hiç durmadı.

¹¹⁹ el-Me'ûlî, *Dîvân*, s. 110.

4- Onunla kavuşmayı istediğimde o sözünde durmaz. Bana verdiği söz yerine sadece tehdidini yerine getiriyor.

5- Bakışlarımdan bile kıskanırım onu, nasıl kıskanmayayım. Boynundaki gerdanlığından bile kıskanırım.

Me'ûlî, sevginin yıkıcı gücünü fiziksel bir savaş meydanı gibi tasvir eder. Sevgi beslediği kişinin davranışı eleştirmekle birlikte hayranlık uyandıran karakterini ortaya koyar. Şairin soyut bir şeyi somutlaştırması hayal gücünün canlılığını gösterir.

Şair, bir başka şiirinde sevgilinin yüzündeki parlaklığı öylesine güçlü bir nur olarak tasvir etmiştir ki bu güzellik karşısında ceylan dahi ona bakamayarak uzaklaşır. Güneşin keskinliğini andıran bu güzellik, sevgilinin etkileyici sözleriyle birleşerek insanları etkisi altına alır; bakışlarıyla akılları baştan çıkarır. Sevgilinin incileri etrafına ışık saçarken, şair onun fiziksel özelliklerinden duyduğu hayranlığı şu beyitlerle dile getirmiştir:¹²⁰ [Kâmil]

تَرْتَدُّ مِنْهُ مِثْلَ فَاحِمٍ جَعْدِهِ	نُورٌ إِذَا رَأَتْ الْعَزَّالَةَ وَجْهَهُ	4
رَدَّ الشُّمُوسَ بِنُورِهِ وَ بَسْعَدِهِ	ظَنِّي مَرَاعِيهِ الْحَشَا عَجَبًا لَهُ	5
و بِلَحْظِهِ وَ بِدُرِّهِ وَ بِوَرْدِهِ	هَذَا الَّذِي يَسْبِي الْعُقُولَ بِلَفْظِهِ	6
وَ بِهَجْرِهِ وَ بِبُعْدِهِ وَ بِقَدِّهِ	وَ بِخَصْرِهِ وَ بِنَحْرِهِ وَ بِتَغْرِهِ	7

4- O öyle bir nurdur ki ceylan yüzünü gördüğünde zifiri karanlık gece gibi geri çekilir.

5- O öyle bir ceylandır ki merası iç organlardır. Ne kadar da ilginç! Güneşleri bile nuru ve mutluluğuyla geri çevirdi.

6- İşte bu, akılları sözleriyle, bakışıyla, incisiyle ve gül gibi yanaklarıyla esir eden kişidir.

7- Kalçasıyla, boynuyla, ağızıyla, ayrılığıyla, uzaklığıyla ve endamıyla (beni esir eden odur.)

el-Me'ûlî, bir başka gâzel türünde kaleme aldığı şiirinde sevgilisini ince ve zarif bir bambu dalına benzetmektedir. Sevgilisinin akılları baştan alan ve büyüleyici

¹²⁰ el-Me'ûlî, *Dîvân*, s. 111.

bir güzelliğe sahip olduğunu, O'nun aşkına ulaşmanın çok değerli olduğunu, bu sevgiliyle buluşmak için insanların en değerli servetlerini dahi seve seve feda edeceğini, güzelliğinin hem aya hem güneşe benzediğini, geyik yavrusu gibi zarif ve narin olmakla birlikte vefasız olduğunu, O'nun gidişiyle insanların hüzne boğulduğunu şu beyitlerle ifade eder:¹²¹ [Kâmil]

1	مَرَّتْ كَحُوطِ الحَيْرَانَةِ عَادَةً	تَسْبِي العُقُولِ وَ تَخْطِفُ الأَذْهَانَ
2	لو تَطْلُبُ المَالَ النَّفِيسَ تَوَاصِلًا	مِنْ عِنْدِ كُلِّ العَالَمِينَ لَهَانَا
3	شَمْسِيَّةٌ قَمَرِيَّةٌ رَشَعِيَّةٌ	تَدَكَرُهَا عَنْ دِينِنَا أَهَانَا
4	لما رَأَيْتَنِي وَاقِفًا بِطَرِيقِهَا	فَتَنَفَّرْتُ بَلْ أَنْكَرْتُ مَا كَانَا
5	يا هذه مَا أَطْيَبَ الدُّنْيَا لَوْ أَنَّ	هَرَكَ فِي كُلِّ الأُمُورِ هَوَانَا
6	أَوْلَيْتَ أَفْعَدَةَ الرِّجَالِ بُعِيدَ مَا	فَارَقْتِ جِيرَتَهُمْ هَوَى وَ هَوَانَا

1- Genç kız, bambu dalı gibi ince ve zarif bir şekilde geçti. Öyle ki o akılları esir ediyor ve zihinleri ele geçiriyor.

2- Eğer o sadece buluşmak için bütün insanlardan değerli bir servet istese bu insanlara çok basit gelirdi. (Verdikleri servet gözlerinde hafif gelirdi.)

3- O güneş gibi parlak, ay gibi güzel yüzlü ve geyik yavrusu gibi narindir. Onu hatırlamak bile bizi dinimizden (manevi huzurumuzdan) alıkoydu.

4- Beni yolunda dururken gördüğünde ürküp kaçtı. Hatta sanki hiçbir şey yaşanmamış gibi (beni) tanımazdan geldi.

5- Ey Sevgili! Eğer senin nazın bana her işte hafif gelseydi dünya ne kadar da güzel olurdu.

6- Sen, onların yöresinden ayrıldıktan kısa bir süre sonra erkeklerin kalplerine aşkı ve sıkıntıyı yükledin.

Şâir, bir başka şiirine Arap harfleriyle yaptığı sembolik anlatımla başlar. Muhtemelen ayn ve mim harfleri sevgilisinin yüz hatlarını oluşturmaktadır. O'nun

¹²¹ el-Me'ûlî, *Dîvân*, s. 424.

yüzünün adeta ilahi bir yazıt gibi kusursuz ve güzel olduğunu biraz da aşırıya giderek ifade eder. Sevgilinin kokusunun ve konuşmasının oldukça etkileyici olduğunu, O'nun yüzündeki her bir detayın kusursuz güzelliğe sahip olduğunu, kaşlarının yay gibi kavisli olduğunu, kaş ve burnunun mükemmel bir orantıya sahip olduğunu, sevgilisini her ne kadar uzakta olsa da yüreğinde hissettiğini şu beyitlerle ifade eder:¹²² [Hafif]

و هو نُونٌ تَبْرِيٌّ و عَيْنٌ و مِيمٌ	كَتَبَ الْحُسْنَ فِي مُحْيَاكَ سَطْرًا	1
نَشْرُهُ الْمَسْكُ ذُرَّةٌ مَنْظُومٌ	حَاجِبٌ مُقَلَّةٌ فَمَ لَوْلُؤِي	2
نِ بِحَدِّكَ و هو سِرٌّ عَظِيمٌ	فُطِرَتْ قِطْرَتَانِ مِنْ قَلَمِ الْحُسِّ	3
إِنَّ لَا بَعْدَهَا خَلْقٌ دَمِيمٌ	قُلْ نَعَمْ فِي لِقَائِنَا لَا تَقُلْ لِي لَا	4
مَنْ مِنَ الْعَالَمِينَ مِنْهُ سَلِيمٌ	عَنُونُ الْكَوْنِ فِيهِ صُورَةٌ قَوْسٍ	5
بُتُّه تَحْتَهُنَّ جَفْنٌ سَقِيمٌ	قَوْسُهُ حَاجِبَاهُ و الْأَنْفُ تَشَا	6
حَاضِرٌ و هو فِي الْفَوَادِ مُقِيمٌ	عَجَبًا مِنْهُ و هو نَاءٍ بَعِيدٌ	7
و عَلَيْهِ السَّلَامُ التَّسْلِيمُ	رَحِمَ اللَّهُ مَنْ سَخَا بِجَوَابٍ	8

1- Güzellik, senin çehrende bir satır yazdı. O altın tozlu “nun”, “ayn” ve “mim” harfi gibidir.

2- Kaş, gözbebeği ve inci gibi bir ağız. Onun kokusu misk gibidir. İncileri ise dizili halde parıldar.

3- Yanaklarına güzelliğinin kaleminden iki damla damlatıldı. Bu büyük bir sırdır.

4- Buluşmamız konusunda bana “evet” de. Sakın “hayır” deme. Gerçekten “evet” dedikten sonra “hayır” demek kötü bir huydur.

5- Kâinatın başlığında bir yay resmi var. Dünyalardan kim ondan sağ çıktı.

6- O'nun yayı kaşlarıdır. Burnu ise ona benzer. Onların altında da bitkin bir göz kapağı vardır.

¹²² el-Me'ûlî, Dîvân, s. 381.

7- Ne garip ki O, uzak ve erişilmesi zordur. Aynı zamanda da kalpte hep hazır ve yerleşmiş halde bulunur.

8- Allah cömertçe karşılık verene merhamet etsin. O'na esenlik ve selam olsun!

Verilen beyitlerde, yanaklara iki damla damlatılması sevgilinin yanaklarındaki gamze ya da benlerdir. Sevgili bedenen uzak olsa da şairin hayalinde hep var olduğunu ifade ederek aşkın fiziksel mesafeyi ortadan kaldırdığını vurgular. Şiirini dua cümlesiyle bitirmesi sevgilisini önemseydiğini ortaya koyar. Bununla birlikte dördüncü şatırdaki ifade Musakkab el-‘Abdî’den tazmindir.

Şâir bir başka şiirinde, sevgiliye duyduğu aşkı ve hasretini yoğun duygularla ifade etmektedir. Şiire güçlü bir ifadeyle başlar ve sevgilinin uzaklığı sebebiyle yaşadığı derin acının kendisini ne kadar perişan ettiğini söyler. Leyla ve Mecnun’a ait güçlü imgeler bulunmaktadır. Şâir, sevgilisine Leyla olarak hitap ederken kendisini de Mecnun’un yerine koymaktadır. Şiire giriş cümlelerinde Leyla’sına kavuşmanın mümkün olup olmadığını sorgular. Deli gibi âşık olduğunu ve bu derdinin dermanı ancak kendisine kavuşmakla mümkün olduğunu sevgilisine söyler. Sevgilisi olmasaydı aşk için bu kadar ıstırap çekmeyeceğini, tahammülünün azaldığını, özleminin arttığını, kara sevdalı birisinin kendisine feda etmesinde şaşılacak bir şey olmadığını, ölünceye kadar seveceğini ve sevgisinin asla azalmayacağını, sevgilisinin narin olduğunu, onun için feda edilmeyecek hiçbir şeyin olmadığını, güzelliğinin şimşek çakınca çıkan parlaklık gibi olduğunu, aşkı için kendisini feda ettiğini şu beyitlerle ifade etmektedir:¹²³ [Kâmil]

حَتَّىٰ غَدَا قَلْبِي قَتِيلَ هَوَاكَ	قَدْ طَالَ يَا لَيْلَىٰ عَلَيَّ نَوَاكَ	1
رِ الشُّوقِ هَلْ لِي مَأْمَلٌ بِلِقَاكَ	الْجِسْمُ مَيِّ ذَائِبٌ فِي حَرِّ نَا وَ	2
و دَوَاءُ دَاءِ الْعَاشِقِينَ هَوَاكَ	هَلَّا عَلِمْتَ بَأَنِّي بِكَ هَائِمٌ	3
مَا لِي طَيْبٌ فِي الْأَنَامِ سِوَاكَ	لَا تَبْخَلِي بِالْوَصْلِ إِلَيَّ عَاشِقٌ	4
لَا تَهْجُرِي مَنْ فِي الْهَوَىٰ يَهْوَاكَ	صَلِي فَإِنَّ لَا أُطِيقُ تَصَبُّرًا وَ	5

¹²³ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s. 281.

6	مَنْ الَّذِي يَنْهَاكَ عَنْ وَصْلِ الْهَوَىٰ وَ	أَخُوكَ عَنْ وَصْلِ الْحَبِيبِ نَهَاكَ أ
7	مَاذَا يَضِيرُكَ إِنْ وَصَلْتَ مُعَذِّبًا	دَنِفًا كَكَيْبِ الْقَلْبِ لَا يَنْسَاكَ
8	فَاللَّهُ يَزْعَى مَنْ يُوَاصِلُ حُبَّهُ	رَعَى الَّذِي يَزْعَى الْهَوَىٰ وَ رَعَاكَ وَ
9	فَعَسَاكَ يَا نَشْوَانَةَ الْأَلْحَاظِ أَنْ	تَصِلِي عَمِيدًا فِي هَوَاكَ عَسَاكَ
10	فَأَقْضِي بِمَا شِئْتِ عَلَىٰ مَرِّ الْفَضَا	مَنْ بَرَكَ فَذَاكَ فَأَنَا جُعِلْتُ وَ
11	لَا لَوْلَاكَ مَا أَبْلَى الْهَوَىٰ جِسْمِي وَ	أَمْسَيْتُ صَبًّا فِي الْهَوَىٰ لَوْلَاكَ
12	قَلَّ بَجُلْدِي أَفَى الْأَسَىٰ صَبْرِي وَ	ازْدَادَ شَوْقِي نِمْ طَالَ عَنَاكَ وَ
13	لَا غَرَوُ إِنْ بَاعَ الْمُتَيْمُّ نَفْسَهُ	إِنْ كَانَ يَا لَيْلَىٰ يَلْتَمُّ فَكَ
14	قَدْ بَعَثَ نَفْسِي فِيكَ بَيْعًا قَاطِعًا	عَجَبًا لِمَنْ قَدْ بَاعَهَا وَ شَرَاكَ
15	أَنْتِ الَّذِي عَذَّبْتِ قَلْبِي فِي الْوَرَىٰ	لَا يَزَالُ جَوَاكَ حَتَّىٰ الْمَمَاتِ وَ
16	الَّذِي أَفْلَمَ تَرَقَّى لِلْمُنْسِمِ وَ	مُسْتَوْتِقٌ فِي ذَا الرَّجَا بِرَجَاكَ
17	لَوْ تَرَحَّمِينَ لَكَانَ خَيْرًا لِلَّذِي	يُصْبِحُ تَحْتَ ظِلِّ رِدَاكَ يُمْسِي وَ
18	الهِجْرَانُ وَ الصَّدُّ وَ مِنْكَ الْهَوَىٰ وَ	يُبُّ كُلُّ قَدْ جَرَى بِرِضَاكَ
19	جِسْمِي نَحِيلٌ لَا يَزَالُ مِنَ الْهَوَىٰ	حَتَّىٰ غَدَا مِنْ سُقْمِهِ كَحَشَاكَ
20	إِنْ كَانَ عَارٌّ فِي الْوِصَالِ فَلَا أَرَىٰ	عَارًّا عَلَيَّ بِأَنْ أُقْبَلَ فَكَ
21	ذِيَاكَ بَرَقُ لَاحٍ لِي مِنْ عَارِضِ	أَمْ ذَاكَ يَا لَيْلَىٰ ضِيَا سَنَاكَ
22	الْأَنَامِ جَمِيعُهُمْ يَا مُنْبِتِي أَنَا وَ	فَالكُلُّ مِنَّا يَفْتَدِي بِضِيَاكَ
23	الْعُدُولُ جَمِيعُهُمْ قَلْبِي وَ نَفْسِي وَ	مَنْ يِرَاكَ وَفَاكَ اللَّائِمُونَ وَ وَ
24	لَمْ سَقِيًّا لِأَيَّامِ الشَّبَابِ مَضَتْ وَ	سَقَاكَ تَرْجِعُ عَلَيَّ مَعْهُودَهَا وَ

1- Ey Leyla! Ayrılığın bana çok uzun geldi. Öyle ki kalbim aşkının kurbanı oldu.

2- Bedenim, aşk ateşinde eriyip gidiyor. Sana kavuşma umudum var mı?

3- Sana deli gibi aşık olduğumu anlasana. Aşıkların derdine çare ancak senin aşkındır.

4- *Kavuşmaktan beni mahrum etme çünkü ben aşığıım. Bütün insanlar içinde bana derman olacak senden başka kimsem yok.*

5- *Burada benimle buluş! Zira artık ben tahammül edemiyorum. Sana karşı sevgi besleyeni terk etme.*

6- *Seni aşktan uzak tutmaya kim zorluyor. Yoksa kardeşin mi seni sevgilinle buluşmaktan alıkoyuyor.*

7- *Aşk acısı çeken birisiyle kavuşmak sana ne zarar verebilir ki? O hasta haliyle ve mahzun kalbiyle seni asla unutamıyor.*

8- *Allah aşkına sadık olanı koruyup, gözetir. Allah sevdasını koruyanı da gözetir. Seni de korusun.*

9- *Ey sarhoş edici bakışlara sahip olan! Umulur ki sen benle bağını (tekrar) kurarsın.*

10- *İsteddiğini yap bu engin alemde. Seni yaradana yemin olsun ki ben sana feda kıldım.*

11- *Sen olmasaydın aşk bedenimi bu kadar yıpratmazdı. Aşk yüzünden bu kadar perişan olmazdım sen olmasaydın.*

12- *Gam sabrımı tüketti. Tahammülüm azaldı. Özlemim arttı ve senin uzaklığın iyice uzadı.*

13- *Leylam! Senin dudaklarını öpecekse eğer, kara sevdalı bir aşığın kendini feda etmesinde şaşılacak bir şey yoktur.*

14- *Ben kendimi senin için kesin olarak sattım. Onu satıp seni satın alan kişiye ne mutlu!*

15- *İnsanlar arasında kalbime azap veren sensin; ölüme kadar senin içindeki o yakıcı aşk ateşi asla sönmeyecek.*

16- *Şu halinden belli olan kişiye merhamet etmez misin? O ki, bu umut kapısında senin umuduna sımsıkı tutunmuştur.*

17- *Eğer merhamet etseydin, senin elbisenin atlında akşamlayıp sabahlayan kimse için daha iyi olurdu.*

18- *Sevgi, engellemek, ayrılış ve acı vermek senden gelir. Bunların hepsi senin isteğinle olur.*

19- *Bedenim aşk yüzünden zayıf kalmaya devam ediyor. Öyle ki bedenim hastalıktan dolayı senin gibi narin oldu.*

20- *Eğer kavuşmak ayıp sayılıyorsa senin dudaklarını öpmek bana ayıp gelmez.*

21- *O, bir buluttan çakan şimşek miydi, yoksa ey Leyla, senin güzelliğinin parıltısı mıydı?*

22- *Ey benim dileğim, arzum! Ben ve bütün insanlar, bizden olan herkes senin ışığınla yol alırs.*

23- *Ruhum, kalbim, (beni) eleştirenler, onların tamamı, kınayanlar ve seni gören herkes seni korusun.*

24- *Geçip giden gençlik günlerine selam olsun. Artık geri dönmüyorlar, keşke sana da o günlerin tazeliği nasip olsa.*

Şair sevgilinin yanaklarını güllere benzeterek ne kadar güzel olduğunu, gözleri ve bakışlarının korunmuş bir cevher gibi aynı zamanda keskin ve öldürücü olduğunu, bakışlarının ok gibi kalbe saplandığını ve acılar bıraktığını, yanaklarının da bir o kadar yumuşak ve pürüzsüz olduğunu, sevgilisiyle kavuşmanın her dert ve hastalık için bir şifa kaynağı olacağını şiirinde ifade etmiştir. Şiirin son şatırında Tağlib kabilesine mensub ve kabilesiyle övünmekle meşhur olan Amr b. Külsûm'ü (ö. 584/600) örnek

göstererek sevgilisinin yüzünün güzelliğini gördüğünde sevgilinin kabilesiyle değil bizzat kendisiyle gurur duyacağını şu beyitlerle ifade etmiştir:¹²⁴ [Tavîl]

زَهَا وَرَدَ حَدِيثَهَا عَلَى الْوَرْدِ بِهَجَّةً	1
حَمَاهُ عَنِ الْأَخَاطِطِ طَرْفٌ مُدَكَّرٌ	
و خَدُّ أَسِيلٍ زَرْجِيٍّ مُنَعَمٌ	2
إِذَا نَامَ يُدْمِيهِ الْمَنَى وَ التَّفَكُّرُ	
رَمْتَنِي بِسَهْمٍ مِنْ جُفُونِ فَوَاتِرِ	3
لَهَا فِي الْحَشَا وَخَزُّ الْمَدَى لَيْسَ يَفُتَّرُ	
دَوَاءٌ لِكُلِّ الدَّاءِ وَ السَّقَمِ وَصَلَهَا	4
وَ هَجْرَانُهَا نَارٌ عَلَى الْقَلْبِ تَسْعُرُ	
هِيَ الشَّمْسُ نَوْرًا لَا يَمَلُّ شُرُوقَهَا	5
مَعْظَمَةٌ عَنْهَا النُّوَاطِرُ تَقْصُرُ	
وَ فَاتِنَةٌ إِنْ فَاهَ فُوهَا بِمَنْطِقِ	6
تَفَاوَحَ مَسْكٌ مِنْ شَدَاهِ وَ عَنَبُرُ	
لَوْ أَنَّ ابْنَ كَلْتُومٍ رَأَى حَسْنَ وَجْهَهَا	7
لَكَانَ بِهَا لَا بِالْقَبِيلَةِ يَفْخُرُ	

1- Yanaklarındaki gül, güllerin üzerinde bir güzellikle parılıyor. Bir erkek gözü O'nu bütün bakışlardan koruyor.

2- Yanakları pürüzsüz, zarif, süslenmiş ve güzeldir. Uyuduğunda arzuları ve düşünceleri onu kanatıyor.

3- Beni, sönmüş göz kapaklarından attığı bir okla vurdu. Bu okun içimde bir bıçak gibi batışı hiç dinmiyor.

4- Onun kavuşması her dert ve hastalık için bir şifadır. Ondan ayrılmak ise kalbi tutuşturan ateş gibidir.

5- O parlaklık açısından bir güneş gibidir. O'nun bıkmaz doğuşu. Öyle ki gözler onun ihtişamından dolayı nuruna bakmaya güç yetiremiyor.

6- Büyüleyici bir dille konuştuğu zaman dudaklarında misk ve anber kokuları yayılıyor.

¹²⁴ el-Me'ûlî, *Dîvân*, s. 168.

7- *Şayet İbn Külsûm O'nun yüzünün güzelliğini görseydi kabilesiyle değil bizzat O'nun kendisiyle gurur duyardı.*

Hissî gazel türünde endam, boy- pos, yürüyüş, yanak, kaş, göz ve dudak gibi güzellik unsurlarına yer verilmiştir. Şair, aşık olduğu kimseyi cezlana, yüzünü aya, yürüyüşünü bambu ağacının dalına benzetmesi ve dişlerini inciye benzetmesi Klasik Arap edebiyatının genel kaidelerine uyumluluk göstermektedir.

3. İhvâniyyât

İhvâniyyât, şâirlerin aralarında kardeşlik bağı bulunan şâirlere, dostlara ve yöneticilere yazdıkları gerek uygun bir sebep üzerine gerekse özel bir gerekçe olmaksızın birbirleriyle teâtî ettikleri mektupları içine alan ve şâirlerin hünerlerini sergiledikleri şiir türlerinden biridir.¹²⁵ Özellikle Abbâsî döneminde yaygınlaşan bu tür; kutlama, taziye, ricada bulunma, özlem, teşekkür, sitem, özür ve hasta ziyareti gibi amaçlarla kaleme alınmıştır. Ayrıca bu şiirlerin, dostlukları pekiştirici, yöneticilere yakınlık sağlayan ve akrabalık ilişkilerini güçlendiren yönü de bulunmaktadır.¹²⁶

Dîvân incelendiğinde şâirin toplam 13 ihvâniyyât temalı şiir kaleme aldığı görülmektedir. Toplam beyit sayısı ise 162'dir. Bu şiirler, Ramazan bayramı tebriği, hastalığı sebebiyle arkadaşından gelen mektuba mukâbelede bulunmak, ailesi ve arkadaşından gelen mektuplara cevap, özlem, muhabbet, dostluk ve özür gibi amaçlar çerçevesinde yazılmıştır.

Örnek olarak şâir, ihvâniyyât türünde kaleme aldığı şiirinde mektup aldığını ve bu mektuptan duyduğu memnuniyetini, mektubu yazan kardeşine ve babasına karşı duyduğu özlemine, duyduğu hasreti mektupların gideremeyeceğini ve kavuşma isteğini şu sözlerle kaleme almıştır:¹²⁷ [Tavîl]

أَتَانِي كِتَابٌ مِنْ شَقِيقِي وَ وَالِدِي فَصَارَ أَحْبَلِي مِنْ طَرِيفِي وَ تَالِدِي 1

¹²⁵ Cebbûr 'Abdu'n-Nûr, *el-Mu'cemu'l-Edebî* (Beyrût: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, 1984), 9.

¹²⁶ Mañlûb, *Mu'cemu'n-Nağdi'l-'Arabiyyi'l-Ķadîm*, 1/120-121; Ergin, "Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Sosyal Unsurlar", 42.

¹²⁷ el-Me'ûlî, *Dîvân*, s. 47.

كَوْصَلِ حَبِيبٍ مِنْ حَبِيبٍ مُبَاعِدِ	و لما أتاني صارَ للهيمَ كاشِفاً	2
و أنشره أُخْرَى بتلك المِشاهدِ	أفْلِيهِ طَوْرًا وَأَطْوِيهِ تَارَةً	3
أخو وَلِهَ أشْجَاهُ ذَكَرُ المعاهدِ	فأصْبَحْتُ ذَا شَوْقٍ شَدِيدٍ كَأَنِّي	4
أنا واجد في الشوق رفقا بواجد	أَيًّا واحداً في هَجْرِهِ و جَفَائِهِ	5
رُقَادِ جُفُونِي عن لذيذ المراقِدِ	وَ عِنْدِي مِنَ الشَّوْقِ المَبْرَحِ مَا نَفَى	6
بها ليس نُسْلِيْنَا سَطْوَرُ الكواغِدِ	ولو أَلْفَ خَطِّ ما تَسَلَّتْ قلوبنا	7
قطعنا بتدآبِ شِدَادِ القَدَائِدِ	ولو أَنَّ دُونَ الوَصْلِ قطعَ فدَائِدِ	8

1- Bana kardeşimden ve babamdan bir mektup geldi. Bu benim en değerli ve kadim mirasım oldu.

2- Mektup bana ulaştınca, tıpkı uzak bir sevgiliyle kavuşmak gibi kederim ve gamım ortadan kalktı.

3- Bazen mektubu açıp inceliyorum bazen onu dürüp katlıyorum. Bazen de o sahneleri hayal ederek o mektubu tekrar açıyorum.

4- Öyle şiddetli bir özlem içindeyim ki; sanki eski tanıdık yerlerin hatırasıyla kederlenmiş, aşk acısının kendisini hüznlendirdiği perişan biriyim.

5- Ey beni terk eden ve bana ilgisiz kalan kişi! Ben özlem içinde yanıp tutuşan biriyim. Bana merhamet et.

6- Bende öyle yakıcı bir hasret var ki o göz kapaklarımdan tatlı uykuları sürgün etti.

7- Eğer binlerce mektup yazılsa bile, kalbimiz o mektuplarla teselli bulmaz. Kâğıtların satırları bizi avutamaz.

8- Şayet kavuşmamızın önünde uzak mesafeler varsa bile azimle ve güçlü bineklerle o mesafeleri aşarız.

el-Me'ûlî, aileden gelen bir haberin dünyevi hiçbir zenginlikle kıyaslanamayacağını vurgular. Mektubu zaman zaman açarak özlem giderir. Bu şiirden dönemin haberleşme kültürü anlaşılmaktadır. Her ne kadar uzak olsa da aile bağlarının güçlü olduğunu bu mektupla ifade eder.

Şâir, bir başka şiirinde gelen mektuptan duyduğu sevinci, mektubun kendisinde oluşturduğu etkiyi, geçmişte yaşamış olduğu anıları unutamadığını, mektubun edebi değerini, kaleme alınan ifadelerin anlamlarının güzelliğini, dostuna karşı yaptığı övgüyü, sevgi ve bağlılığın gücünü şu sözlere kaleme almıştır:¹²⁸ [Tavîl]

1	أَتَانِي كِتَابٌ مِنْ سَلِيلِ مُحَمَّدٍ	حَلِيفِ الْوَدَادِ الْعَدْبِ أَهْلِ التَّوَدُّدِ
2	فَتَى ذُو نَدَى نَسْلِ الْكَرِيمِ بِلْعَرَبِ	سَلَالَةِ عَبْدِ اللَّهِ أَهْلِ التَّهَجُّدِ
3	أَتَانِي كِتَابٌ مِنْكَ يَا ابْنَ مُحَمَّدٍ	فَكَانَ لِقَلْبِي كَالزُّلَالِ الْمَبْرَدِ
4	وَمَا أَتَانِي غُدْوَةٌ وَ قَرَأْتُهُ	سَلَا الْقَلْبُ عَنْ ذِكْرِي طُلُوبٍ وَ مَعَهْدِ
5	وَ عَنْ حَيْرَةٍ بِالْمُنْحَى وَ مَلَاعِبِ	بُحْرُوبِي وَ عَنْ زَيْدٍ وَ عَمْرُو وَ مَزِيدِ
6	وَ لَمْ أَنْسَ أَيَّامًا لَنَا وَ لِيَالِيَا	حَسَانًا نُفَضِّيهَا عَلَى رَغْمِ حُسَدِ
7	صِنَاعَةٌ فِكْرٍ كَالْجَوَاهِرِ رُصِّعَتْ	تَمَائِلُهُ مِنْ لَوْلُؤٍ وَ زَبْرَجِدِ
8	أَتَى صَادِرًا نَظْمًا وَ نَثْرًا سَطُورُهُ	ضَمِينُهُ طَرِسٍ كَالْجَمَانِ الْمَنْصَدِ
9	تَرَى فِيهِ أَبْكَارَ الْمَعَانِي كَأَنَّهَا	قَلَائِدُ عَقِيَانٍ بِأَجْيَادِ حُرْدِ
10	تَفَاوَحَ رِيحَ الْمَسْنِكِ مِنْ نَشْرِ طَيْبِهِ	تَفَاوَحَ مَاءِ الْوَرْدِ فِي خَدِّ أَعْيَدِ
11	وَ حُسْنُ ثَنَاءٍ مَعَ سَلَامٍ مُنَمَّقِ	أَتَى وَارِدًا مِنْ سَيِّدِ لِمُسَوِّدِ
12	وَ لَمَا قَرَأْتُ النِّظْمَ جَاشَتْ فَرِيحِي	كَأَذِي بَحْرِ بِالْفَصَاحَةِ مُزِيدِ
13	فَلَا تَحْسَبَنَّ الْبُعْدَ يُسْلِي أَحَا الْهَوَى	كَرِيمًا وَ إِنْ كَانُوا بِأَبْعَدِ مَقْعَدِ
14	وَ لَا تَحْسَبَنَّ الْمُعْوِيَّ مُحَمَّدًا	يُضَعِّعُهُ زَلْزَالُ وَاشٍ وَ حُسَدِ
15	وَ عِشْ فِي سُرُورٍ وَ ابْقَ فِي نَعَمٍ وَ دُمِّ	بِحَيْرٍ وَ فِي نُعْمَى وَ عِزِّ مُحَمَّدِ

1- Bana tatlı bir sevgiye bağlı, muhabbet ehli, Muhammed'in soyundan olan bir dosttan bana mektup geldi.

2- O, Abdullah'ın soyundan gece ibadetine düşkün, cömert Belarab soyundan gelen cömert birisidir.

¹²⁸ el-Me'ûlî, Dîvân, s. 137.

- 3- *Ey Muhammed'in oğlu, bana senden bir mektup geldi. Kalbime soğuk bir kaynak suyu gibi serinlik verdi.*
- 4- *O mektup sabah erken saatlerde bana ulaştığında ve onu okuduğumda, gönül eski yurtları ve hatıraları unuttu.*
- 5- *Vadideki sevgili komşuları, oyun alanlarını, Huzvâ'daki dostları, Zeyd'i, Amr'ı ve Mezyed'i.*
- 6- *Geçmiş günleri ve geceleri unutmadım. Kıskanç kimselere rağmen ne güzel vakitler geçirdik.*
- 7- *Bu mektup, inciler ve zümrütlerle süslenmiş sanat eserleri gibi işlenmiş bir düşünce ürünü gibiydi.*
- 8- *İncili bir levha gibi düzenli dizilmiş, satırları şiir ve nesirlerle yazılmış şekilde bana (bir mektup) geldi.*
- 9- *Onda sanki taptaze genç kızların boyunlarına takılan gerdanlıklar gibi orijinal anlamlar görürsün.*
- 10- *Nasıl ki gül suyu, güzel bir yanağın üzerinde yayılırsa (bu mektubun) güzel kokusundan miskin rayihası yayıldı.*
- 11- *Süslü bir selamla ne güzel bir övgü. Efendiden kölesine ulaşan (bir mektup) geldi.*
- 12- *Ben beyitleri okuduğumda ilhamım coştu. Denizin dalgaları gibi fasih kelimeler köpürdü.*
- 13- *En uzak yerlerde olsalar bile uzaklığın, asil bir aşığı unutturacağını sanma!*
- 14- *Muhammed el-Me'ûlî'nin iftiracı ve haset edenlerin iftiralarıyla sarsılacağını asla zannetme!*
- 15- *Sevinç ve mutluluk içinde yaşa. Nimetler içerisinde kal. İyilik üzere, şan ve şerefle hayatına devam et!*

el-Me'ûlî, mektubun geldiği kişinin soyunun önemini vurgular. Bu ismin ibadete olan düşkünlüğünü ifade eder. Dostluğa duyduğu muhabbetten kaynaklı mektubun şaire geçmişin hüznünlü hatıralarını bile unutturduğu ifade eder. Mektubu her yönüyle bir sanat eseri olarak görür. Görselliğinin yanısıra duygusal yönünün de olduğunu ifade etmesi şairin dostuna karşı özlemini ortaya koyar. Son beyitlere doğru şair kişiliğiyle alakalı bilgiler aktarır.

Şâir, dostluktan duyduğu mutluluğu, dostundan gelen mektubun verdiği sevinci, mektubu gönderen Sâlim b. Muhammed'in övülmeye layık olduğunu, uzaklığın dostluğu bozamayacağını şu sözlerle ifade etmektedir.¹²⁹ [Kâmil]

1	قَدْ كَانَ قَلْبِي قَبْلَهُ مُتَحَيِّرًا	فِي أَمْرِهِ لَمَّا أَتَانِي فَاهْتَدَى
2	قَبْلَتُهُ وَ لَتَمْتُهُ وَ ضَمَمْتُهُ	وَ نَشَرْتُهُ وَ قَرَأْتُهُ لَمَّا بَدَا
3	وَ طَوَيْتُهُ وَ نَشَرْتُهُ وَ ضَمَمْتُهُ	فَرِحًا بِهِ فَأَزَالَ عَن قَلْبِي الصَّدَى
4	مِن سَالِمِ بْنِ مُحَمَّدِ أَهْلِ الثَّقَفَى	وَ الْفَضْلِ وَ الْجُودِ الْمُؤْتَلِ وَ النَّدَى
5	وَ ابْنِ الدِّينِ جُدُوهُمْ مَشْهُورَةٌ	بِفَضَائِلِ وَ وَسَائِلِ فِي الْمُنْتَدَى
6	لَا تَحْسَبَنَّ الْبُعْدَ يُفْسِدُ وَدَنَا	أَوْ قَوْلَ حَاسِدِنَا وَ إِنَّ طَالَ الْمَدَى
7	وَ اسْلَمَ سَلِمَتَ سَلَامَةٍ مَحْرُوسَةٍ	فِي حِصْنِ بَهْلَا فِي النَّعِيمِ مُخَلَّدَا
8	ثُمَّ الصَّلَاةُ عَلَى الشَّفِيعِ الْمَرْتَضَى	أَهْلِ الرِّضَى أَعْنِي النَّبِيِّ مُحَمَّدَا

- 1- Kalbim, o mektuptan önce onun durumu konusunda şaşkın ve kararsızdı. Bana (mektup) ulaştığında kalbim doğru yolu buldu.
- 2- Onu (mektubu) öptüm, kokladım ve bağrıma bastım. O görüldüğünde, açtım ve okudum.
- 3- O mektuba duyduğum sevinç sebebiyle katladım, tekrar açtım ve yeniden bağrıma bastım. Ve o kalbimdeki hüznün ve sıkıntıyı giderdi.
- 4- Bu mektup, takva ehli, fazilet, cömertlik, eşsiz iyilik sahibi ve asil olan Salim b. Muhammed'den gelmiştir.
- 5- O, dedeleri faziletleri ve iyilikleriyle meclislerde meşhur olanların oğludur.
- 6- Uzaklığın ya da (görüşmediğimiz) zaman uzasa bile haset edenlerin sözlerinin dostluğumuzu bozacağını asla zannetme!
- 7- Korunmuş bir selamet içerisinde esen kal! Bahlâ kalesinde ebedi nimetler içinde mutlu yaşa!

¹²⁹ el-Me'ûlî, *Dîvân*, s. 113.

8- *Sonra rıza ehli, kendisinden hoşnut olunan şefa'at edici Muhammed'e salât olsun! Peygamber Muhammed'i kastediyorum.*

Şair, gelen b mektubun sadece bir bilgidenden ibaret olmadığını karanlıkta yolunu kaybetmiş birisinin bulduğu hidayet kaynağı olduğunu vurgular. Bu, dostluk kavramının şairin hayatındaki önemini gösterir. Mektubun Sâlim b. Muhammed'den geldiğini açıkça zikretmiş ve Behlâ'da yaşadığını söylemiştir. Söz konusu Behlâ Kalesi, Umman Sultanlığında UNESCO Dünya Miras Listesine alınan ilk yapı olma özelliğine sahiptir. 1988 yılında UNESCO tarafından evrensel kültürel miras olarak tescillenmiştir. Kale, savunma amacıyla tasarlanmış ve yapılmıştır.

Şâir, bir başka ihvâniyyât türü şiirine İbn Sinân isimli arkadaşına doğrudan hitap ederek başlamıştır. O'na karşı duyduğu özlemine, sağlık ve afiyet temennilerini, eski günleri güzellikle yâd ederek ve aynı zamanda arkadaşına medihte bulunarak şu beyitlerle ifade etmiştir.¹³⁰ [Seri]

1	إِنْ كُنْتُ قَدْ عُدْتُ إِلَى الْعَافِيَةِ	فَإِنَّا فِي عَيْشَةٍ رَاضِيَةٍ
2	إِنْ بَتَّ فِي صِحَّةٍ نَاعِمًا	فَإِنَّا فِي لَذَّةٍ صَافِيَةٍ
3	اللَّهُ يَكْفِيكَ الْأَذَى وَالْقَدَى	وَتُصْبِحُنَّ فِي فَرْحَةٍ كَافِيَةٍ
4	أَجَارَكَ الرَّحْمَنُ مَنْ كَانَ مَا	تَخَافُهُ مِنْ عِلَّةٍ خَافِيَةٍ
5	أُعِيدُكَ مِنْ شَرِّ الْبَلَايَا وَمَنْ	شَرِّ الْوَسَاوِسِ بِالْكَافِيَةِ
6	وَأَبَقَ بَقَاءَ الدَّهْرِ فِي بَلَدَةٍ	الْمَعْمُورِ مَا عَمَّرْتَ فِي الْعَافِيَةِ
7	يَا ابْنَ سِنَانَ أَنْتَ فِي رَاحَةٍ	تَتَرَى وَفِي عَيْشَةٍ رَاضِيَةٍ
8	مَا دُمْتَ حَيًّا نَحْنُ فِي سَلْوَةٍ	قُلُوبِنَا مِنْ أَجْلِكُمْ صَافِيَةٍ
9	سَقِيًّا لِذَهْرٍ قَدْ خَلَا مُدَّةً	خَلَا وَ أَيَّامَ بِهِ خَالِيَةٍ
10	إِذْ نَحْنُ فِي غُنْفَوَانِ الصَّبِيِّ	وَهُمَّتْنَا فِي الْعَلَا عَالِيَةٍ

¹³⁰ el-Me'ûlî, *Dîvân*, s. 443.

11 وَ نَجْمُنَا يَسْطَعُ بَيْنَ السُّعُودِ وَ حَضْرَتُنَا فِي الْوَرَى

12 وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي حَصَّنَا بِالْعِزِّ وَ النُّعْمَى وَ الْعَافِيَةِ

1. Eğer sen sağlığını kavuştuyun, bizler de razı olduğumuz bir hayat içerisindeyiz.
2. Eğer geceyi sağlık ve mutluluk içerisinde geçirdiyse, bizler de katışıksız bir haz üzereyiz.
3. Allah seni dert ve sıkıntıdan korusun ve tam bir mutluluk içinde uyanasın.
4. Rahman, korku duyduğun o gizli illetlere karşı seni korusun.
5. Seni, belaların ve vesveselerin şerrinden koruması için Allah'a Fâtiha ile dua ederim.
6. Mamur beldede yaşadığın sürece ömrünü sağlık içerisinde geçir!
7. Ey İbn-i Sinân! Sen peş peşe gelen rahatlıklar içindesin. Sen temiz bir yaşam içindesin.
8. Sen yaşadığı sürece biz rahatlık ve huzur içindeyiz. Sizden dolayı kalplerimiz teselli içindedir.
9. Selam olsun geçmiş zamana ki bir süre gelip geçti. O günler boşluk içinde gelip geçti.
10. O vakit biz gençliğin baharındaydık. Gayretimiz yücelere erişmişti.
11. Yıldızımız talih yıldızları arasında parlıyordu. Saygınlığımız yaratılmışlar arasında ulviydi.
12. Hamd olsun Allah'a ki bizi izzet, nimet ve afiyetle seçip şereflendirdi.

Verilen beyitlerde şairin ruhun manevi sıkıntılardan kurtulması için Fatiha sûresiyle dua etmesi, ayetlerin insan hayatındaki önemini ortaya koyar. Geçmişe dair özlemine dile getirmesi hatıralara vefalı olduğunu gösterir. Arkadaşlarından gelen mektupların kendisi için değerli olduğu ortaya çıkar.

4. Dini Şiir ve Hikmet

Bu başlık altında öğüt, zühd, özlü söz ve münâcât ile alakalı bilgiler verildikten sonra şâirin bu konularda kaleme aldığı şiirlerin değerlendirilmesi uygun olacaktır. Şâir bu konularda dikkate değer şiirler yazmıştır.

4.1.Nasihah

Nasihah kelimesi, “hatırlatmak, nasihat etmek, doğru yolu göstermek” gibi anlamlara gelip “*İnsana ödül ve ceza yoluyla kişinin kalbini yumuşatacak birtakım şeyleri hatırlatmaktır.*”¹³¹ İnsanlara nasihat eden, insanın hatırlaması gereken şeyleri hatırlatan, insanlara iyiliği emredip onları kötülüklerden alıkoyan kimse ise vâiz olarak isimlendirilir.¹³²

el-Me‘ûlî, dîvânında farklı konularda öğüt niteliğinde şiirler kaleme almıştır. Şâirin dîvânda en çok kullandığı üslup türünün öğüt olduğunu ifade etmek doğru olacaktır. Öğüt üslubu ile kaleme aldığı şiirlerinde hayatın her alanına dair ifadeler yer vermiştir. el-Me‘ûlî, çiftçiye işini yaparken nelere dikkat etmesi gerektiğini, yabancı bir kadınla evlenmek isteyen dayısının oğluna yabancı bir kadınla evlilikte nelere önem vermesinin uygun olacağını, infak etmenin önemini, insanlar ile ilişkilerde adaletin konumunu, olaylara teenni ile yaklaşmanın önemini, verilen bir söze sadık kalınmasının gerekliliğini, öğüt üslubuna uygun ifadelerle genel olarak nida ve emir ifadeleriyle ortaya koymuştur. Dîvân incelendiğinde şâirin öğüt üslubunu, farklı muhteva özelliklerine sahip şiirlerinde de kullandığı, bununla birlikte öğüt üslubu ile kaleme alınmış müstakil şiirlerinin de bulunduğu anlaşılmaktadır.

Şair, aşağıda yer alan şiirine Allah’ın katında değerli bir kul olabilmenin yollarından en önemlisinin hayırlara ve güzelliklere sarılmakla mümkün olabileceğini ifade ederek başlamıştır. İnsan hayatının şekillenmesinde önemli konuma sahip olan arkadaşlık seçimiyle ve istişare etmenin önemiyle ilgili telkinlerde bulunmaktadır:¹³³ [Meczû’u’l-Kâmil]

¹³¹ İbn Manzûr, *Lisân’l-‘Arab*, 7/466; el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbu’l-‘Ayn*, 2/228.

¹³² Ahmed Muhtar Abdulhamîd Ömer, *Mu‘cemu’l-Lugati’l-‘Arabiyyeti’l-Mu‘âsıra*, Alemu’l-Kutub, 2008, 3/2468.

¹³³ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s. 55.

1	مَنْ كَانَ عِنْدَ اللَّهِ غَالِبٌ	لَا شَكَّ بِالْخَيْرَاتِ آيِبٌ
2	وَمَنْ اتَّقَاهُ فَازَ فَوْ	رًا لَا يَخَافُ مِنَ الْعَوَاقِبِ
3	مَنْ لَا يُفَكِّرُ فِي الْعَوَاقِبِ	دَهْرًا يَعِيشُ بِغَيْرِ صَاحِبِ
4	وَ قَلَاهُ كُلُّ مُسَاعِدِ	و جَفَاهُ أَوْلَادُ الْأَقَارِبِ
5	وَ أَهَانَهُ كُلُّ الْأَنَا	م مِّنْ الْأَبَاعِدِ الْأَقَارِبِ

1. Kim, Allah'ın katında kazanmışsa şüphe yok ki o, hayırlara tutunandır.
2. Her kim ki, Allah'tan korkarsa, sonucundan endişe etmeyeceği bir kazanç elde eder.
3. Yaşamı boyunca sonunu düşünmeyen kimse, arkadaşsız yaşar.
4. Her bir yardımcısı, onu terk etmiştir. Akrabalarının çocukları da ona kırılmıştır.
5. Uzaktan yakından bütün insanlar onu hor görmüştür. (Onurunu kırmış ve incitmişlerdir.)

Bir başka şiirinde, ayıp arayan insanlarla dostluk yapılmaması gerektiğini, aksine güzel hasletleri olan kimselerle arkadaşlık yapılmasını öğütleyen şair, istişarenin öneminden bahseder. Şiirin son beyitlerine doğru Allah'ın rahmetinden bahsederek Kur'ân-ı Kerim'in Müslümanın hayatındaki önemini salık vermiştir. Arap dili gramerinin önemi de vurguladığı beyitler şu şekildedir:¹³⁴ [Meczû'u'l-Kâmil]

27	إِنْ لَمْ يُؤَدِّبْ فَهُوَ بَا	خِعٌ نَفْسِهِ وَ الطَّبَعِ غَالِبٌ
28	مَا ضَرَّهُ لَوْ أَنَّهُ	مِنْ ذَنْبِهِ أَنْ جَاءَ تَائِبٌ
29	فَلَعَلَّ رَبَّ الْعَرْشِ يَقُ	بِلُ تَوْبَةَ الْعَدْلِ الْمُوَظِّبِ
30	فَهُوَ الرَّحِيمُ بِخَلْقِهِ	وَ لَخَلْقِهِ جَمُّ الْمَوَاهِبِ
31	فَارْجُوهُ فِي الْعُقْبَى فَمَنْ	يَرْجُو سِوَاهُ فَهُوَ خَائِبٌ
32	وَ عَلَيْكَ بِالتَّقْوَى فَتَقْوَى	اللَّهِ مِنْ خَيْرِ الْمَكَاسِبِ

¹³⁴ el-Me'ûlî, Dîvân, s. 57.

33	و تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ و اذْرُسُهُ	و اَكْرَمَهُ و وَاظْبَبَ
34	فَهُوَ الصِّرَاطُ الْمُسْتَقِيمِ	مُ وَاذْرُسُهُ حَيْرُ الْمَادِبِ
35	و النَّحْوَ لَا هُمْلُهُ فَهْ	و اَسَاسُ كَلِّ بَيَانِ كَاتِبِ

27. Şayet huy, eğitilmezse o huy kişinin kendisine zarar verir ve huy galip gelir.
28. Günahından tevbe ederek gelse o karakter ona zarar vermez.
29. Umulur ki Âlemlerin Rabbi olan Allah, düzenli ve devamlı bir şekilde yapılan tövbeyi kabul eder.
30. O, yarattıklarına karşı çok merhametlidir ve Allah'ın lütuflarının tamamı sadece kulları içindir.
31. Ben ahiret yurdunda, rahim olan Allah'ı istiyorum. Kim O'ndan başkasını isterse o kimse, umutları boşa çıkandır.
32. Takvaya sınımsız sarıl. Çünkü Allah'tan korkmak, kazançların en hayırlısıdır.
33. Kur'ân-ı Kerim'i öğren, tefekkür et, O'na saygı göster ve düzenli bir şekilde devam et.
34. O, dosdoğru yolun ta kendisidir. O'nu tefekkür etmek, ziyafetlerin en değerlisidir.
35. Nahvi de öğren, onu ihmal etme. Çünkü nahiv, bir yazı kaleme alan kimsenin ifadesinin tamamının aslını oluşturur.

el-Me'ûlî, toplumsal yalnızlaşmanın temelini kişinin geleceğini düşünmemesine bağlar. İdeal dostun özelliklerini ifade ederek, dostluğa duyduğu önemini ve insanların hayatında istişarenin önemini vurgular. Şair, şiirinde hem çevresel etkiye hem de insanın fitratına dikkat çeker. Şair, nahvin Arap dili açısından önemli olduğunu ancak sağlam bir nahiv bilgisiyle bir beyan ortaya konulabileceğini ifade eder. Bu durum, şairin hayatındaki nahiv ilminin değerini gösterir. Şiiri sadece sanat aracı değil aynı zamanda toplum ıslahı aracı olarak görür. Şair, müstakil olarak hikmet türünde şiirler kaleme aldığı gibi farklı temalarda da hikmet beyitlerini kullanmaktadır.

Şâir, bir gence ilim konusunda birtakım nasihatler vermek üzere kaleme aldığı şiirinde, ilmin genç yaşlarda daha kalıcı olduğunu, ilim ile cehaleti karşılaştırarak insan hayatında ilmin ne kadar kıymetli olduğunu şu sözlerle telkin etmektedir:¹³⁵

[Basît]

تَعَلَّمَ الْعِلْمَ حَقًّا يَا فَتَى عُمَرَ	1
وَلَا تَدَعُ فَضْلَهُ مَا دُمْتَ فِي الصَّغَرِ	
فَالْعِلْمُ سَهْلٌ إِذَا مَا كُنْتَ فِي صِغَرٍ	2
وَعَيْرٌ سَهْلٌ إِذَا مَا كُنْتَ فِي الْكِبَرِ	
وَالْعِلْمُ أَثْبَتُ لِلْفِتْيَانِ مَنْفَعَةٌ	3
قَدْ كَانَ تَعْلِيمُهُمْ كَالنَّقْشِ فِي الْحَجَرِ	
وَأَنَّ فِي الْعِلْمِ آدَابًا وَتَذَكِيرَةً	4
وَاللِّعَافِلِينَ وَتَذَكِيرًا لِمَذَكِرِ	
وَعِبْرَةٌ وَعِظَاتٍ ثُمَّ مَنْفَعَةٌ	5
لِلسَّائِلِينَ وَ أَفْكَارًا لِمُعْتَبِرِ	
فَصَاحِبُ الْجَهْلِ مَوْضُوعٌ وَلَا عَجَبٌ	6
وَصَاحِبُ الْعِلْمِ عِنْدَ الْخَلْقِ ذُو قَدْرِ	
يَنَالُ مَنْزِلَةَ الْأَحْرَارِ عَبْدُهُمْ	7
بِالْعِلْمِ وَالْحُرُّ يَعْذُو أَشْرَفَ الْقَدْرِ	

1. Ey delikanlı! İلمي tam olarak öğren! Gençlik çağında olduğun sürece ilmin kulpuna sımsıkı sarıl!

2. Zira ilim, gençlik zamanında olduğun sürece kolay, ileri yaşlarda zordur.

3. İlim, gençler için fayda açısından daha sağlamdır. Gençlerin eğitim-öğretimleri taşa yazmak gibidir.

4. Şüphesiz ilimde edepler ve bir öğüt vardır. Hem gâfiller için bir uyarı hem de ibret alıp hatırlayan için bir hatırlatmadır.

5. (İlimde), ilmi arzu edenler için birtakım öğüt, uyarılar ve fayda, ders almak isteyen kimseler için de birtakım fikirler vardır.

6. Cehalet sahibi kimse, değersizdir ve bunda şaşılacak bir şey yoktur. İlim sahibi kimseye gelince o, insanların katında çok kıymetlidir.

¹³⁵ el-Me'ûlî, Dîvân, s. 161.

7. İlimle meşgul olan köleler ilimle, hür kimselerin konumuna yükselir. Hür olan kimse de en değerli kimseye dönüşür.

Kasidenin devamında kötü insanlarla oturulmaması gerektiğini, dostluk kurulacak kişilerin çok konuşan ve yalan söyleyen kimselerden olmaması gerektiğini, gıybet eden arkadaşın fayda vermediğini şu sözlerle ifade eder:¹³⁶ [Basît]

مُشَافِقٍ مُشْفِقٍ صَافٍ مِنَ الْكَدْرِ	إِنِّي نَصَحْتُكَ فَاسْتَمْسِكْ بِنَصِيحَتِي	8
وَفِرَّ عَنْهُمْ وَكُنْ مِنْهُمْ عَلَى حَدَرٍ	فَلَا تُجَالِسْ أَهْلِيلَ السُّوءِ يَا وَلَدِي	9
وَلَا تُجَالِسْ كَثِيرَ الضَّحْكَ دَا رِبِّ	وَلَا تُجَالِسْ كَثِيرَ الضَّحْكَ دَا رِبِّ	10
فِي الْفِعْلِ وَالْقَوْلِ وَالْأَخْبَارِ وَالْأَثَرِ	وَلَا تُصَاحِبْ أَخَا كَذِبٍ وَكُنْ فَطِنًا	11

8. Sana nasihat ettim. Her türlü gamdan arınmış, şefkatli ve merhametli birinin öğüdüne sımsıkı sarıl!

9. Evladım! Kötü insanlarla oturup kalkma! Onlardan süratle uzaklaş. (Onların arasında bulunacaksan bile) Onlara karşı temkinli ol!

10. Şüphe sahibi, çok fazla gülen kimseyle ve faydasız, çok konuşan kimseyle dostluğunu sürdürme!

11. Yalan söyleyenle arkadaşlık etme! Eylemde, sözde, haberde ve eserlerde her daim ferasetli ol!

Akabinde, ilim insanlarının bulunduğu ortama değer kattığını, mescitlerde zikirle meşgul olunması gerektiğini, anne babaya iyi davranılması gerektiğini, kibrin zararını, dünyanın geçici zevklerden ibaret olduğunu asıl yaşamın ahiret olduğunu, sevgide de nefrette de mutedil olunması gerektiğini şu sözlere ifade eder:¹³⁷

¹³⁶ I-Me'ûlî, Dîvân, s. 161.

¹³⁷ el-Me'ûlî, Dîvân, s. 256.

وَجَلَسَ السُّوءُ عِنْدِي أَعْظَمَ الصَّرِي	فَإِنَّ مَجْلِسَ أَهْلِ الْعِلْمِ مَرْتَبَةٌ	13
مُعَلِّمٌ لَكَ هَادٍ فَاسْتَمِعْ حَبْرِي	إِنِّي أَمِينٌ صَفِيٌّ الْوَدِّ ذُو مَقَّةٍ	14
أَعْنِي بِذَاكَ سَلِيمَانًا فَتَى عِبَرِ	أَحْصُ بِالنُّصْحِ مُحَمَّدَ اللَّقَاءِ لَنَا	15
مُرْتَلِّ الدِّكْرِ وَالْآيَاتِ وَالشُّورِ	كُنْ فِي الْمَسَاجِدِ ذَا صَمْتٍ وَذَا فِكْرٍ	16
مُحَافِظًا هُمَا فِي مُدَّةِ الْعُمُرِ	وَ بَرِّ يَا سَيِّدِي بِالْوَالِدِينَ وَ كُنْ	17
فَإِنَّ بَرَّهُمَا مِنْ أَطْيَبِ السَّبِيْرِ	وَ رَاعِ حَقَّهُمَا فِي كُلِّ مَنْزِلَةٍ	18
إِنَّ ابْنَ آدَمَ مَخْلُوقٌ مِنَ الْمَدْرِ	إِيَّاكَ وَ الْكِبَرَ لَا تَسْلُكُ لَهُ طُرْفًا	19
فَإِنَّ طَالِيهَا مِنْهَا عَلَى حَظَرِ	لَا تُشْعِلَنَّ الْقَلْبَ بِالْدُنْيَا وَ زُخْرِفَهَا	20
وَ لَيْسَ يَحْتَارُهَا إِلَّا ذَوُو غُرَرِ	هِيَ الْعُرُورُ فَلَا يَغْرُزُكَ ظَاهِرُهَا	21
تَلْقُ السُّرُورَ بِجَنَاتٍ عَلَى سُرُرِ	وَ اصْرِفْ هُمُومَكَ لِلْآخِرَى وَ كُنْ	22
وَ اجْعَلْ مَحِلَّتَهُ فِي أَرْزَعِ الْقَدْرِ	وَ أَفْءُ الْمَعْلَمِ فِيمَا قَالَتْ مِنْ أَدَبِ	23
وَ لَا تُخَالِفْهُ وَ احْذَرْ صَوْلَةَ الْبَطْرِ	وَ لَا تُخَالِفْهُ فِي قَوْلٍ وَ فِي عَمَلِ	24
لِكُلِّ مَنْ جَاءَ مِنْ بَدْوٍ وَ مِنْ حَضَرِ	فَإِنَّهُ نَاصِحٌ لَا شَخْصَ يُشْبِهُهُ	25
الْوَالِدِ الْمَشْفُوقِ الْمَشْهُورِ فِي الْحَبْرِ	وَ احْفَظْ جَنَاحَكَ دَابًّا لِلْمُعَلِّمِ فَهُوَ	26

13. İlim adamlarının bulunduğu meclis şüphe yok ki (ulvi) mertebeye sahiptir. Bana göre hoş olmayan meclis, zararların en büyüğüdür.

14. Şüphe yok ki ben güvenilir, içtenlikli sevgiye sahip tertemiz, sana rehberlik yapan ve sana yol gösteren birisiyim. Benim söylemime kulak kesil!

15. Bu öğüdümü, bizimle bir araya gelmeye layık olan övülmüş birisine bahşediyorum. Bununla nasihat ehli olan Süleyman'ı kast ediyorum.

16. Mescitlerde, suskunluk ve tefekkür sahibi, zikri, ayetleri ve sureleri okuyan ol!

17. *Ey dostum! Anne ve babana iyi davran ve yaşamları boyunca o ikisine koruyucu ol!*

18. *Her durumda, onların hakkını gözet! Zira onlara iyi davranmak davranışların en güzelidir.*

19. *Kibirden uzak dur! Onu asla adet edinme! Zira insanoğlu çamurdan yaratılmıştır.*

20. *Kalbin, dünya ve onun geçici zevkleriyle meşgul etme! Çünkü bunları isteyen kimse, tehlike üzeredir.*

21. *Dünya aldatıcıdır. Dünyanın dış görünüşü senin aklını çelmesin. Bu dünyayı sadece aldanan kimseler tercih eder.*

22. *Gayretini ahirete çevir! Uyanık ol! (Şayet böyle olursan) tahtlar üzerine kurulmuş cennetlerde mutlulukla karşılaşırın.*

23. *Hocanın ahlak konusunda söylemiş olduğu şeyler konusunda onun izini takip et! Onun konumunu en yüce mertebeye yükselt!*

24. *Söz ve fiil konusunda ona karşı çıkma! Ona karşı çıkma ve şımarıklığın despotluğuna karşı tetikte ol!*

25. *Zira o, köy ve şehirden gelen herkes için eşi benzeri olmayan bir nasihat edicidir.*

26. *Büyük bir ihtimam içinde, hocana kanatlarını ger! Çünkü O, tecrübeleriyle meşhur, şefkatli bir babadır.*

Me'ûlî, soylu olmanın yetmediğini gerçek asaletin ilimle olması gerektiğini belirterek liyakatın esas alınması gerektiğini savunur. Ey Genç! Ve Ey Evladım! Lafızlarını kullanarak samimiyetini ve babacanlığını ortaya koyar. Karakter eğitiminin sadece bilgiyle değil ahlak inşasıyla mümkün olacağını ifade eder. Nasihatlerin hem şehirli hem bedevi kimseler için önemli olduğunu söyleyerek ahlakın evrenselliğini ortaya koyar. Beyitlerin muhatabının da Süleyman isimli bir genç olduğu beyitlerden anlaşılmaktadır.

Şâir, bir nutfesinde, insanın irfanını artıracak özellikleri, karşısındaki hayali bir insan profiline şu sözlerle anlatır:¹³⁸ [Tavîl]

ثَلَاثٌ تَزِيدُ الْمَرْءَ نُورًا وَ حِكْمَةً	1
أَلَا إِنِّي أُوصِيكَ مِنْهَا فَكَثِّرْ	
قِرَاءَةَ قُرْآنٍ وَ طُولُ تَفَكُّرٍ	2
وَ تَالِثُهَا ذِكْرُ الْإِلَهِ الْمَصُونِ	

1. Üç şey vardır ki kişi bunlarla nurunu ve irfanını artırır. Kulak kesil. Ben onları yapmayı sana tavsiye ediyorum. Sen (bunları) çoğalt.

2. Kur'ân-ı Kerîm okumak, uzun uzun tefekkür etmek ve üçüncüsü ise insana (dilediği gibi) şekil veren İlâh'ı zikretmektir.

4.2. Zühd

Zühd, bir şeye karşı isteksiz olmak, arzu etmemek, az yemek, bir şeyi terk etmek ve ondan yüz çevirmek, mal ve dünyaya karşı istekli olmamak, helal olan dünyalıklardan hesap korkusu ve haram olan dünyalıklardan da ceza korkusu sebebiyle uzak durmak gibi anlamlara gelmektedir.¹³⁹

el-Me'ûlî'nin tasavvufla ilişkisi bilinmemektedir. Şiirleri incelendiğinde, tasavvuf alanına dair şiirlerin doğrudan yer almadığı fakat zühd türünde şiirler kaleme aldığı gözlemlenmektedir. Zühd türünde kaleme aldığı şiirlerinden en kısası 2 beyit, en uzununu ise 37 beyittir. Şâir, matlâsında dünya ve dünyanın süslerinin aldatıcı olduğunu ifade ettikten sonra, eskiden yaşamış olan Lahmîlerin son hükümdarı Numan b. Münzir, Şeddâd b. Âd, eski Mısır krallarının unvanı olan Firavun ve İsrailoğullarına gönderilen, kendisine Zebûr verilen Hz. Dâvûd'u örnek göstererek hayatın çok kısa olduğunu, döneminde birçok şeye sahip olan kimselerden hiçbir eser kalmadığını, dünyada yaşayan herkesin zamanla unutulduğunu, asıl meselenin Allah'a kul olmak olduğunu, bu düşüncelerle sürdürülen hayatın Müslümanlar için cennetle

¹³⁸ el-Me'ûlî, *Dîvân*, s.165.

¹³⁹ Ebû Naşr İsmail b. Hammâd el-Cevherî el-Fârâbî Ebû Naşr el-Cevherî, *Tâcu'l-Luğa ve Şihâhu'l-'Arabiyye*, thk. Aḥmed 'Abdulḡafûr 'Atṡâr, Dâru'l-'İlm li'l-Melâÿîn, Beyrût, 1987, 2/481; Ahmed Muḡtar, *Mu'cemu'l-Luḡati'l-'Arabiyyeti'l-Mu'âsıra*, 2/1001.

sonuçlanacağını, Allah'ın emirlerine isyan eden kimselerin ise cehenneme gireceğini şu sözlerle ifade etmiştir:¹⁴⁰ [Tavîl]

1	أَرَى الدُّنْيَا وَ زُخْرُفَهَا غُرُورًا	و كَمْ أَرَى لِلْوَرَى فِيهَا سُورًا
2	و أَيُّ فَيِّ يَدُومُ لَهُ سُورُزْ	إِذَا كَانَ الْبَقَاءُ بِهَا قَصِيرًا
3	فَأَيْنَ الْأَوْلُونَ مِنَ الْبِرَايَا	و مَنْ مَلَكَ الْحَوَزْنَقَ وَ السَّدِيرَا
4	وَ شَدَّادُ بْنُ عَادٍ وَالْجَلْنَدَى	و فِرْعَوْنُ الَّذِي يَدْعُو ثُبُورًا
5	وَ عَمْرُو وَ امْرُؤُ الْقَيْسِ بْنِ حُجْرٍ	وَ دَاوُدُ الَّذِي حَارَ الرَّبُورَا
6	وَ مَنْ أَعْلَاهُمْ مَجْدًا وَ عَيْصًا	وَ أَفْحَرُهُمْ وَ أَكْثَرُهُمْ نَفِيرَا
7	وَ أَنْدَاهُمْ يَدًا وَ أَشَدُّ بَطْشًا	مَضُورًا لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا يَسِيرَا

1. Dünya ve dünyanın zinetlerini aldatıcı görüyorum. Orada neşe içerisinde nice Âdemoğlu görüyorum.
2. Orada kısa bir süre kalıncaksa kimin sevinci daimi olur.
3. Önceki insanlar nerelerdeler? Havernak ve Sedir saraylarına sahip olan (Numan b. Münzir) nerede?
4. Şeddad b. Âd, Celendâ ve (insanları) yok olmaya çağıran Firavun nerede?
5. Amr, İmruulkays b. Hucr ve Zebûr'a sahip olan Hz. Dâvûd nerede?
6. Ki Hz. Dâvûd, şeref ve neseb bakımından onların en üstünü, övünmeye en layık olanı ve askeri en çok olanıydı.
7. (Hz. Dâvûd) onların en cömerdi ve en kuvvetlisiydi. Onla da çok kısa bir süre kaldılar.

Kasidenin devamında şair, bir genç üzerinden örnek vererek dünya hayatının geçiciliğinden bahseder. Gençlere dair tavsiyelerde bulunması şairin yol gösterici vasfını ortaya koyar. Allah'a karşı isyan içinde olanların cehenneme gireceklerini

¹⁴⁰ el-Me'ûlî, *Dîvân*, 156.

âyetlerden de iktibas yaparak insanlara hatırlatır. Söz konusu beyitler şu şekildedir:¹⁴¹

[Tavîl]

و شَيْدَ فِي دُرَى الدُّنْيَا فُصُورًا	و لَوْ مَلَكَ الْفَتَى مَالًا عَظِيمًا	8
مِنَ الدُّنْيَا إِذَا سَكَنَ الْقُبُورًا	فَمَا يُعْنِيهِ عَن شَيْءٍ عَظِيمٍ	9
غَدَا يُصَلِّيهِمْ رَبِّي سَعِيرًا	فِيهَا وَئِيلَ الْعَصَاةِ مِنَ الْمَعَاصِي	10
و صَبَّرَ يَوْمَهُمْ يَوْمًا عَسِيرًا	هَلُمَّ فِيهَا شَرَابٌ مِنْ حَمِيمٍ	11
و تَسْمَعُ فِي الْبُكَاءِ هَلُمَّ زَفِيرًا	هَلُمَّ فِيهَا شَهيقٌ و اضْطِرَابٌ	12
يَكُونُ الشَّرُّ فِيهِ مُسْتَطِيرًا	أَ يَنْفَعُهُمْ حَلِيلٌ ذَاتَ يَوْمٍ	13
يُصَبُّ عَلَيْهِمْ صَبًّا كَبِيرًا	وَ يَعْشَاهُمْ عَذَابٌ مِنْ حَمِيمٍ	14
وَ لَمْ يَجِدُوا هُنَاكَ هَلُمَّ مُجِيرًا	إِذَا فِيهَا اسْتَعَاثُوا لَمْ يُعَاثُوا	15
وَ هُمْ قَدْ حَلَدُوا فِيهَا دُهُورًا	هَلُمَّ فِيهَا صَرِيحٌ لَمْ يُعَاثُوا	16
لَهُ صَارَتْ أَمَاكِنُهَا مَصِيرًا	أَعَدَّ اللَّهُ لِلْعَاصِي جَحِيمًا	17
وَ جَاءَ يُقُولُهُ ظَلْمًا وَ زُورًا	فَحَيْثُ أَتَى بِقَوْلٍ غَيْرِ صَدَقٍ	18

8. Bir genç, çok fazla mala sahip olsa, bu dünyanın en yüksek tepesine şatolar bina etse.

9. (Mala sahip olan o genç) Kabirlere girdiği zaman, dünyaya dair hiçbir büyük şey ona fayda vermez.

10. Asiliklerinden dolayı isyan edenlere yazıklar olsun. Yarın, Rabbim onları Cehennem'e atacaktır.

11. Onlar için Cehennem'de, kaynar su vardır. Allah o günü, onlar için zor güne dönüştürür.

12. Onlar için Cehennem'de, inleyip feryat etme ve üzüntü vardır. Onların ağlamalarında çığlıklar duyarsın.

¹⁴¹ el-Me'ûlî, Dîvân, 157.

13. Kötülüğün beklenen bir felaket olduğu günde onlara hiçbir dost fayda sağlar mı?
14. Onları, sıcak sudan bir azap kaplar. Onların üzerine geniş çaplı (ateşten su) dökülür.
15. Onlar, Cehennem'de, yardım istedikleri zaman onlara yardım edilmez. Cehennem'de, kendileri için bir himaye eden bulamazlar.
16. Cehennem'de onlar için bir (yardım için) çılgılık vardır. Fakat onlara yardım edilmez. Onlar, muhakkak Cehennem'de ebedi olarak kalacaklardır.
17. Allah, (emirlerine) karşı gelene, cehennemi hazırlamıştır. Onun menzilleri ona barınak olmuştur.
18. Oraya doğruluktan uzak bir söz sebebiyle geldi. Onu bir haksızlık ve iftira içinde söyleyerek geldi.

el-Me'ûlî, Allah'a itaat eden kimseye mükafat olarak cennetin verileceğini cennetteki nimetleri de zikrederek ifade etmiştir. Özellikle hurilerin vasıflarından birtakım benzetmeler yaparak bahsetmiştir. Ve müminlere müjdeyle kasidesini sonlandırır. Zühd temalı kasidelerden şairin insanları irşad ederek doğru yola iletme gayreti anlaşılmaktadır. Bu da şairin, şiirini bir tebliğ aracı olarak da kullandığını ortaya koymaktadır.

Şâir, dünyayı bir yılanı benzeterek insanın dünyaya karşı dikkatli olması gerektiğini fakat tümüyle dünyadan da uzaklaşamayacağını ifade ederken orada olan kimseleri bir yolcuya benzeterek asıl amacın Allah'a itaat etmek ve O'na isyan etmemek olduğunu şu sözlerle açıklar:¹⁴² [Tavîl]

أَلَا فَاحْذَرِ أَنْ تُضْرَسَ فِيهَا	أَلَا إِنَّمَا دُنْيَاكُمْ مِثْلُ حَيَّةٍ	1
بِأَحْوَالِهَا مِنْ أَنْ تُمَرَسَ فِيهَا	وَ كُنْ عَلِمًا فِيهَا وَ لَا تَكُ جَاهِلًا	2
بِأَحْوَالِهَا أَوْ مَنْ نَفَرَسَ فِيهَا	فَمَا يَسْتَوِي مَثَلَانِ مَنْ هُوَ جَاهِلٌ	3
إِلَى دَارِهِ الْأُخْرَى وَ عَرَسَ فِيهَا	وَ مَا أَهْلُهَا إِلَّا كَمِثْلِ مُسَافِرٍ	4
وَ لَا تَمْشِ فِي أَرْضِ الْبَسِيطَةِ تَيْهَا	أَمَّا أَسْوَةٌ فِيمَا مَضَى لَكَ فَاعْتَبِرْهُ	5

¹⁴² el-Me'ûlî, *Dîvân*, 431.

6 إِذَا مَا أَطَعْتَ اللَّهَ سِرًّا وَ جَهْرًا وَ لَمْ تَعْصِ فَاجْزُرْ ذُنُوبَكَ فِيهَا

1. İyi bilin ki! Dünyanız, bir yılan gibidir. Doğrusu o dünyada ısırılmaktan sakınmalısın.
2. Dünyaya alıştırmaya karşı dünyalık işlerden cahil olma!
3. Dünyanın durumlarını bilmeyenle o hususları inceleyen hiç eşit olabilir mi?
4. Bu dünyanın sakini, ancak ahirete doğru seyahat eden ve orada (Allah'a kavuşmasından dolayı) düğün yapan kimse gibidir.
5. Senin için gelip geçen şeylerde örnek vardır. Onlardan ibret al! Yeryüzünde asla böbürlenerek yürüme!
6. Açıkta ve gizlide Allah'a itaat ettiğin ve O'na isyan etmediğin sürece dünyadaki sıkıntılarına tahammül et!

Şâir, zühd üslubuyla kaleme aldığı şiirlerinde; dünyanın aldaticı olduğunu, insanların aldaticı olmasına rağmen neşe içerisinde yaşadığını, dünyada elde edilen malların kıymetinin olmadığını, ölümün varlığından dolayı dünyada biriktirilen her şeyin yok olduğunu, cennetin değerini, cennette müminleri ne beklediğini, cehennem nasıl olduğunu, kıyamet gününde dostların fayda sağlamayacağını, Allah'a kul olmanın önemini, ölümden gafil olunmaması gerektiğini, Allah'a itaat edilmesi ve asla isyan edilmemesini, zühd hayatı yaşarken kişinin kibri bırakmasını dile getirmiştir. Zühd temalı şiirlerinde yer yer birtakım benzetmelere de yer vermiştir. Şiirleri sadece edebi araç değil, insanları doğru yola iletme vesilesi olarak görmüştür.

4.3. Özlü Sözler/Hikmet

el-Me'ûlî'nin şiirlerinde görülen hikemî söyleyişler, her ne kadar görünüşte öğüt şiirlerinin çerçevesine yaklaşırsa da, mahiyetleri itibarıyla özlü söz kategorisinde

mütalaa edilebilir. Öğüt merkezli beyitlerde, dîvândaki uygulamalarına uygun olarak, özlü sözler çoğunlukla ‘ثلاث’ ifadesiyle başlatılan düzenli bir tasnifle ifade edilir.

Dinin bozulmasını üç farklı sebebe bağlayan şâir, nutfe olarak kaleme aldığı şiirinde şu ifadelere yer vermektedir.¹⁴³ [Tavîl]

ثَلَاثُ فَسَادُ الدِّينِ عِنْدَ اتِّبَاعِهَا	1
وَ لَيْسَ هُنَا إِلَّا الْمَذْمُومُ صَاحِبًا	
فَطَاعَةُ إِبْلِيسَ وَ نَفْسٍ وَ زَوْجَةٍ	2
فَلَا تَكُ يَا ذَا الثَّلَاثِ مُصَاحِبًا	

1. Kendilerine uyulmasıyla dini bozulmasına sebep olan üç şey vardır. Onlara sahip kimse sadece kınanır.

2. (Bu üç şey) şeytan, nefis ve hanıma boyun eğmektir. Bu üç şeye sahip olan kimseyle sakın arkadaş olma!

Şâir, özlü sözleri söylerken sadece dini hayatla değil aynı zamanda siyasi otoriteyle alakalı olarak hükümdarların sakınması gereken şeylere de dikkat çekmiştir. Hükümdarlığın devamını birtakım alışkanlıklara bağlayan el-Me‘ûlî, siyasî otoritenin devamlılığını sağlayan alışkanlıkları şöyle dile getirmiştir.¹⁴⁴ [Tavîl]

ثَلَاثُ خِصَالٍ يَفْسُدُ الْمَلِكُ عِنْدَهَا	1
وَ لَا يَسْتَقِيمُ الْأَمْرُ إِنْ هِيَ حَلَّتْ	
فَطَلْمُ الْوَرَى وَ الْبَغْيُ وَ الْجَوْرُ ثَالِثٌ	2
وَ يَصْلُحُ مُلْكُ الْمَلِكِ وَ لَتْ	
مَضَى عُمَرِي فِي حَرْثِ دُنْيَا دَنِيَّةٍ	3
وَ لَمْ أَرْ فِيهَا مِنْ دَوَامِ حَارِثِ	
وَ أَشَقَى بِجَمْعِ الْمَالِ مِنْ كُلِّ وَجْهَةٍ	4
وَ أَبْجَلَ عَنْ نَفْسِي لِأَسْعَدِ	

1. Üç alışkanlık vardır ki bunlarla iktidar bozulur. Şayet bunlar bir yere yerleştiğinde düzgün ilerlemez.

¹⁴³ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s. 58.

¹⁴⁴ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s. 76.

2. Bunlar; insanlara zulüm, haddi aşmak ve üçüncüsü de gaddarlıktır. Bu özellikler geçip gittiğinde ise hükümdarın otoritesi düzgün olur.

3. Hayatım bu rezil dünyayı ekip biçmekle geçti. Dünyayı ekip biçen kimse için burada bir devamlılık görmüyorum.

4. Dünya malını biriktirmekle her açıdan sıkıntı yaşarım. Mirasçılarımı mutlu etmek için nefsimi cimri kesiliyorum.

Muhammed el-Me‘ûlî, bireyin varoluşunu sadece dünyevî bir refah ya da mücerret bir uhrevî kurtuluş olgularına hapsetmez; aksine bu iki sahayı meczeder. Şair; kişiyi felakete sürükleyen veya selamete erdiren hâlleri, dinin nizamını muhafaza eden temel ilkeleri ve sosyal bağlamda kişinin itibarını inşa eden yahut sarsan vasıfları bir bütünlük içinde sunar. Öyle ki; kalbî huzursuzluklardan bedenî rahatsızlıklara kadar uzanan geniş durumları, hikmetli sözlerle ifade eder :¹⁴⁵ [Tavîl]

و عَاصِ الْهَوَىٰ يَا أَيُّهَا الْمَرَابِثُ	ثَلَاثٌ هَلَاكُ الْمَرْءِ فِيهِمْ فَخَلَّهَا	1
تُذَمُّ مَعَ الْأَخْيَارِ وَالْفَحْشُ ثَالِثٌ	هِيَ الْعَضْبُ الْمَذْمُومُ وَالْعَجَلَةُ الَّتِي	2
و يُحْمَدُ بِالْحَيْرَةِ عِنْدَ الْبَرِيَّةِ	ثَلَاثٌ بِحَسْبِ الْمَرْءِ يُصْلِحُ دِينَهُ	3
و صِدْقُ يُوَاخِيهِ وَإِخْلَاصُ نِيَّةِ	خَلَاصُ الْفَتَى مِنْ كَلِّ حَقِّ لِرَبِّهِ	4
و صَاحِبِهَا فِي الشَّرِّ طُولَ حَيَاتِهِ	ثَلَاثٌ سَقَامُ الْجِسْمِ وَالْقَلْبِ عِنْدَهَا	5
و كَثْرَةُ نَوْمِ الْمَرْءِ فِي عُذْوَاتِهِ	فَكَثْرَةُ وَطْءٍ لِلْعَوَانِي وَ ثُخْمَةٌ	6

1. Üç şey vardır ki, kişinin helakı bunlardadır. Bunları terk et! Nefsine asi ol! Ey kendisini bunlardan alıkoyan!

2. Bunlar; kınanan öfke ve aceleciliktir ki; hayırlı kişilerle bir aradayken yerilir ve üçüncüsü ise çirkin söz ve davranıştır.

¹⁴⁵ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s. 77.

3. Üç şey vardır ki, kişi bunlarla dinini düzene koyar ve insanların katında hayırla yad edilir
4. Kişinin Rabbin rızası için her türlü haktan vazgeçmesi, kişiye arkadaş olan bir doğruluk ve samimi niyet.
5. Üç şey vardır ki, onlarda bedeninin ve kalbin müzmin hastalığı vardır. Ve bu üç özelliğe sahip olan kimse hayatı boyunca kötü bir haldedir.
6. Bu üç şey; güzel kadınlarla cinsi münasebeti fazlaca yapmak, aşırı şişkinlik ve sabahları çok uyumaktır.

Şairin kaleme aldığı hikmet türü şiirlerde genellikle ‘iki şey vardır.’, ‘üç şey vardır.’ gibi ifadelerle müracaat etmesi şairin hem eğitimci yönünü hem de okuyanın zihninde kalıcılığı sağlamak istediğini ortaya koyar.

4.4. Duâ ve Münâcât

Münâcât, sözlükte “sırrını paylaşmak, gizlice ve fısıldayarak konuşmak”¹⁴⁶ anlamlarına gelir. Edebiyat terimi olarak “Allah’a yakarış, af dileme ve yalvarma meramıyla kaleme alınan mensûr ve manzum eserleri ifade eder.” biçiminde tarif edilmektedir.¹⁴⁷

Çeşitli nazım şekilleriyle ele alınan münâcâtlarda samimiyetle Allah’a yönelerek duygulu ve incelikle O’na sığınma ve bütün istekleri O’ndan talep etme duygusu vardır. Bu duyguyu günahkâr oluşunu kabul ederek ve pişmanlıkla dile getirmek esastır. Münâcâtlarda özellikle Allah’ın bağışlayıcı sıfatlarına sıklıkla mürâaat edilir. Bununla birlikte, Allah’ın affedici oluşunu ifade eden âyet ve hadislerden de iktibâs yapılarak O’nun affına mazhar olmak için bir vesile aranır. Bu vesileye Hz. Peygamber de dahil edilir ki Allah’ın onun hürmetine bağışlaması talep edilir.¹⁴⁸

¹⁴⁶ İbn Dureyd, *Cemheratu'l-Luğa*, 2/146; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 15/308; Mecduddîn Ebû Tâhir Muhammed b. Ya'kûb el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhtât*, ed. Muhammed Na'im el-Arksûsî (Beirut: Muessetu'r-Risâle, 2005), 1/1337.

¹⁴⁷ Karataş, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, 299; Muhsin Macit, “Münâcât”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2020), 562-564.

¹⁴⁸ Macit, “Münâcât”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*.

el-Me‘ûlî’nin aşağıda ele alınan şiirinin ana teması, insanın günahlarının farkına varması ve bu ağırlık altında edilerek Allah’ın sonsuz affına sığınmasıdır. Şair kendi nefsiyle hesaplaşırken her beytin sonunda *عَفْوِكَ اللَّهُمَّ يَا رَبَّ الْأَنَامِ* “Affını dilerim ey Allah’ım, ey mahlûkâtın Rabbi!” ifadesine sıklıkla müracaat ederek şiire bir zikir havası da katmaktadır. Muhammed el-Me‘ûlî, söz konusu şiirin ilk beyitlerinde kendisinin gaflet içerisinde olduğunu, kalbinin günahlarından dolayı meşguliyet içerisinde olduğunu, günahlarının çok olduğunu söyleyerek Allah’ın karşısındaki acziyetini ve günahlarını itiraf eder:¹⁴⁹ [Remel]

1	لَا تَلُومُونِي فَمِثْلِي لَا يُلَامُ	إِنَّ مِثْلِي فِي هَوَاهُ لَا يُلَامُ
2	إِنَّ قَلْبِي فِي اشْتِعَالٍ وَاهْتِمَامٍ	عَفْوِكَ اللَّهُمَّ يَا رَبَّ الْأَنَامِ
3	مَا اجْتَوَيْتَنِي وَانْقَلَبْتَنِي عَنْ مَقَامِ	لِي ذُنُوبٌ كَالشَّمَارِيخِ الْعِظَامِ
4	وَاجْتِرَامِي لَا يُضَاهِي بَاجْتِرَامِ	عَفْوِكَ اللَّهُمَّ يَا رَبَّ الْأَنَامِ
5	إِنَّ قَلْبِي مِنْ ذُنُوبِي فِي اضْطِرَابٍ	وَ عَيْبُونِي مِنْ هُمُومِي لَا تَنَامُ

1. Beni ayıplamayın. Zira benim gibi birisi ayıplanmaz. Benim gibi birisi aşkıdan ötürü kınanmaz.

2. Şüphe yok ki benim kalbim bir meşguliyet ve endişe içerisinde. Ey Allah’ım! Ey mahlûkâtın yaratıcısı! Affını istiyorum.

3. (Birşeyden) yüz çevirmem ve değişmem (bulduğum) bir makamdan dolayı değildir.

4. Benim günahım hiçbir günahla kıyaslanmaz. Ey Allah’ım! Ey mahlûkâtın yaratıcısı! Affını istiyorum.

5. Şüphe yok ki kalbim günahlarımdan dolayı huzursuzluk içerisinde. Ve gözlerime üzüntülerimden dolayı uyku girmiyor.

¹⁴⁹ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s. 345.

Şair, günahlarını itiraf ettikten sonra devamında dünya hayatının geçiciliğinden bahsederek sadece dünyadan uzaklaşmak değil dünyanın aldatıcı unsurlarına karşı uyarılarını şu sözlerle aktarır:¹⁵⁰ [Remel]

17 فَدَعِ الدُّنْيَا وَ عَادِرْ جَمْعَهَا فَهِيَ كَالرَّقِشَاءِ فَاحْذَرْ

18 ضُرُّهَا فَهِيَ تَعْدَى نَفْعَهَا إِنَّ كُنْتَ تَهْوَى فَاحْتَفِظْ

17. (Ey insan!) Dünyayı bırak ve dünyalık biriktirmeyi de terk et. Dünya, rengârenktir. Dünyanın zehirlerinden sakın.

18. Dünyanın zararı işte buradadır. Ve bu dünyanın zararı, faydasını geçmiştir. Eğer istersen bu nasihatimi tut.

Şair, günahlarının çokluğunu benzetmeye başvurarak itiraf eder fakat Allah'tan da ümidini kesmediğini, ne kadar çok günahı da olsa affedeceğinin umudu içerisinde olduğunu şu sözlerle ifade eder:¹⁵¹ [Remel]

29 إِنَّ ذَنْبِي مِثْلُ تَعْدَادِ الرِّمَالِ لَيْسَ يُحْصَى أَوْ كَأَمْثَالِ الْجِبَالِ

30 لَيْسَ إِلَّا اللَّهُ أَرْجُو ذَا الْجَلَالِ يَغْفِرُ الذَّنْبَ الْعَظِيمَ الْمَتَوَالِ

29. Doğrusu benim günahlarım sayılamayacak derecede kum taneleri ya da dağlar kadar fazladır.

30. Ben ancak celâl sahibi olan Allah'ı arzu ederim. Allah sürekli yapılan büyük günahları da affeder.

¹⁵⁰ el-Me'ûlî, *Dîvân*, s. 345.

¹⁵¹ el-Me'ûlî, *Dîvân*, s. 346.

Günahı, insanın omuzlarına çöken ağır bir yüke benzeterek her bir günahıtan af dilediği, doğru yolu talep ettiği, kalbinin genişlemesini istediği beyitler şu şekildedir:¹⁵² [Remel]

تَائِبٌ مِنْ كُلِّ ذَنْبٍ قَدْ فَنِي	لَا تُؤَاخِذْنِي بِذَنْبِي إِنِّي	35
إِنِّي أَرْجُوكَ أَنْ تَرْحَمَنِي	ذَنْبِي مُوبِقٌ أَثْقَلَنِي	36
عَبْدُكَ الْمَذْنُوبُ يَبْكِي ذَنْبَهُ	عَفْوِكَ اللَّهُمَّ يَا رَبَّ الْأَنْامِ	37
وَاهْدِهِ لِلْخَيْرِ وَاشْرَحْ قَلْبَهُ	فَاكْشِفْ اللَّهُمَّ عَنْهُ كُرْبَهُ	38

35. Ey Allah'ım! Günahım sebebiyle beni sorumlu tutma. Zira ben son bulan günahlarımdan tövbe ettim.

36. Gerçekten benim günahım helak edicidir ve ağır gelmektedir. Ey Allah'ım bana merhamet etmeni arzu ediyorum.

37. Ey mahlûkâtın yaratıcısı! Affını istiyorum. Günahkâr kulun günahına ağlıyor.

39. Ey Allah'ım! Onun sıkıntısını gider. Onu hayra yönelt. Onun kalbini genişlet.

Muhammed el-Me'ûlî, dua temasıyla kaleme aldığı şiirini, Peygambere salât ve selam ile bitirmiştir.¹⁵³ [Remel]

خَيْرُ رُسُلِ اللَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ	خَادِمُ الْمُحْتَارِ عَوْثُ الْمُسْلِمِينَ	76
عَفْوِكَ اللَّهُمَّ يَا رَبَّ الْأَنْامِ	وَعَلَى أَصْحَابِهِ وَالتَّابِعِينَ	77
جَمِيعِ الْأَوْلِيَاءِ وَ الْمُؤْمِنِينَ	مِنْ لَدُنْ آدَمَنَا وَ الْآخِرِينَ	78
رَضِي اللَّهُ عَنْهُمْ أَجْمَعِينَ	عَفْوِكَ اللَّهُمَّ يَا رَبَّ الْأَنْامِ	79

¹⁵² el-Me'ûlî, *Dîvân*, s. 346.

¹⁵³ el-Me'ûlî, *Dîvân*, s. 349.

76- O âlemlerin Rabbi olan Allah'ın en hayırlı elçisidir. O, Ahmed-i Muhtârın hizmetkârı ve Müslümanların yardım çağrısıdır.

77- Ey mahlûkatın yaratıcısı! Affını istiyorum. Peygamberin ashâbına ve Tâbiüne Allah salât etsin!

78- Bütün peygamberlere ve müminlere de Allah salât eylesin. Âdem atamızdan sonrakilere kadar.

79- Allah onların hepsinden razı olsun! Ey mahlûkatın yaratıcısı! Affını istiyorum.

5. Mersiye

Mersiye, ölünün ardından ağıt yakmak ve onun meziyetlerini söylemek için yazılan şiirlere verilen isimdir.¹⁵⁴ Mersiye, Arap şiirinin en eski konuları arasında yer alır. Söz konusu temanın üç ana bölümü vardır. Bu bölümlerden birisi ölen kimsenin ardından duyulan acının ağlayarak dile getirildiği nedbdir. İkincisi ölen kişinin cömertlik, cesaret ve vefa gibi güzel hasletlerinin zikredildiği te'bîn bölümüdür. Son bölüm ise ölenin kaybından dolayı duyulan acılara katlanmanın öğütlendiği sabır, taziyedir.¹⁵⁵

Şâir, kaside ve mukatta'alardan oluşan mersiye türünde şiirler de kaleme almıştır. Mersiye türünde kaleme aldığı şiirlerin bir kısmını yöneticiler bağlamında hükümdar, vali ve kadılara; bir kısmını kendi döneminde yaşamış şeyhlere; bir kısmını arkadaşlarına; bir kısmını oğlu ve kardeşlerine söylemiştir.

Şairin, dönemin önemli hükümdarlarından olan Sultân b. Seyf'in vefatından sonra kaleme aldığı şiir, toplam 62 beyitten oluşmaktadır. Beyitlerinin tamamının örnek olarak incelenmesi yerine iki ana bölümden (acı ve ağlama, ölen kimsenin iyi

¹⁵⁴ Vehbe-el-Muhendis, *Mu 'cemu'l-Muştalahâti'l- 'Arabiyye fî'l-Luğa ve'l-Âdâb*, 176.

¹⁵⁵ Şevkî Dayf, *er-Risâ* (Kâhire: Dâru'l-Ma'ârif, 1980), 86; Faruk Toprak, "Mersiye", *DİA* (Ankara, 2010).

hasletleri) örneklerin incelenmesi uygun olacaktır. Mersiye'nin bazı bölümleri şöyledir:¹⁵⁶ [Hafîf]

1	هَجَرَتْ بَعْدَكَ الْعَيْونُ الرَّقَادَا	وَ تَمَلَّتْ جُفُوهُنَّ السُّهَادَا
2	نَبَأٌ كَادَتْ الْكَوَاكِبُ تَنَّهُ	دُّ لَهُ وَ الرُّبَى تَصِيرُ وَهَادَا
3	وَ تَكَادُ الْأَرْضُونَ تَزْحَفُ وَ الْأُ	فُلَاكُ تَنْشَقُّ خَيْفَةً وَ انْتِقَادَا
4	وَ تَكَادُ الْأَرْوَاحُ مِنْ لَوْعَةِ الْفُق	دَانِ حُزْنًا تُفَارِقُ الْأَجْسَادَا
5	وَ تَكَادُ الْقَوَاضِبُ الْبُتْرُ مِنْ فَق	دِ عَلَيْهِ نُحَارِبُ الْأَعْمَادَا

1. Gidişinle uykular haram oldu gözlere. Göz kapakları, yalnızca uykusuzluğu ağrılıyor.
2. Bir haber geldi. O gelen haber sebebiyle neredeyse yıldızlar gürültüyle yıkılacak ve tepeler alçak araziler gibi olacaktı.
3. Korkuyla, endişeyle (yokluğundan dolayı) neredeyse yeryüzü dümdüz olacak, gökyüzündeki cisimler yarılıp (yerinden) ayrılacaktı.
4. Kaybın eleminden duyduğu hüzünden dolayı az kalsın ruhlar, bedenlerden ayrılacaktı.
5. Keskin kılıçlar O'nun kaybindan dolayı neredeyse kınlarına savaş açacaklardı.

Yukarıda verilen beyit, klasik mersiye türünde ilk bölümü oluşturan ve ölen kişinin kaybindan dolayı duyulan acının dile getirildiği ağlama bölümü örneğidir. Şâir, klasik usûle riayet ederek hükümdarın vefatı sebebiyle hissettiği duygularını açıklamıştır. İlk beş beyitte vefatından sonra insanların üzüntüden dolayı düzenlerinin bozulduğunu onların uykularıyla örneklendirmiştir. Vefat haberinden sonra kendisini sevenlerin hayatlarının alt üst olduğunu; yıldızların yok olmasıyla, yeryüzünün dümdüz olmasıyla, ruhların bedenlerden ayrılmasıyla eş değer tutmuştur. Vefatından dolayı hissedilen üzüntüyü kılıç ile anlatmıştır. Hüznün ileri boyutta olduğunu kılıcın kınında dahi duramayışıyla örneklendirmiştir. Şair, aynı zamanda bu beyitlerde memdûhun ölümünü kıyametin kopuş sahnesi üzerinden tasvir ediyor. Mersiye türünde kaleme alınan şiirlerin ayırt edici özelliği olan geçmiş zaman kipinin, şâir

¹⁵⁶ el-Me'ûlî, *Dîvân*, s. 105.

tarafından da kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu ayırt edici özellik çerçevesinde şiirin, klasik mersiye şiir yapısı dikkate alınarak nazm edildiği söylenebilir.

Şâir, klasik mersiye türünün ikinci bölümünü oluşturan ölen kimsenin iyi ve güzel hasletlerinden bahsetme kısmını da ifade etmiştir:¹⁵⁷ [Hafîf]

16	لَسْتُ أَحْصِي لَهُ فَضَائِلَ تَنْزِي	جَمَّةً كَلَّمَا سَأَلْتُ أَفَادَا
17	يَا لَهُ مِنْ إِمَامٍ صِدْقِي	هَمُّهُ فِي ذَاتِ الْإِلَهِ اجْتِهَادَا
18	بَاسِطِ الْعَدْلِ بَازِلِ الْمَالِ مُلْكِي	يَعْرُبِي أَوْزِي الْأَنَامِ زِنَادَا
19	حَيْثُ سَادَ الْوَرَى بَعْدِلٍ وَ فَضْلِي	سَادَ بِالْعَدْلِ مَنْ تَوَلَّى وَ سَادَا
20	قَدْ حَبَاهُ الْإِلَهُ مَجْدًا وَ عِزًّا	وَ سَخَاءً وَ طَارِقًا وَ تِلَادَا

16. Onun özelliklerini peş peşe sayamam. Her (saymak) istediğimde bana (yeni erdemler) öğretiliyor.

17. (Hayatı boyunca) Derdi Allah için mücadele etmek olan, ne kadar da doğru ve sadık bir hükümdardır.

18. Adaleti (yeryüzüne) yayan, servetini karşılıksız veren ve insanlara karşı cömert¹⁵⁸ bir Ya'rubî mülkü hükümdarıdır.

19. Şöyle ki, insanlara adaletle ve faziletle hükmetti. O'ndan sonra gelenler de böyle bir adaletle hükmettiler ve efendi oldular.

20. Allah O'na şeref, güç, cömertlik, kendini yenileme ve geleneğe bağlılık bahşetmiştir.

Şâir, yukarıda örnek olarak verilen beyitlerde vefat eden Sultân b. Seyf'in güzel davranışlarının çokluğundan, tebaasına karşı sadık oluşundan, sadece Allah için

¹⁵⁷ el-Me'ûlî, *Dîvân*, s. 106.

¹⁵⁸ أَوْزِي ifadesinin Arapça müradif kalıbı أَوْزِي ifadesidir. Bu her iki ifadede de kinâyeye vardır. “İnsanlara fayda vermekten, insanların geçimleri için yardımda bulunmaktan, maişet sağlamaktan, bir evin ocağının tütmesi için yardımda bulunmaktan” kinâyedir.

çalışma azminden, adaletinden, faziletinden, şan ve şerefinden, gücünden, cömertliğinden bahsetmektedir. Dolayısıyla hükümdarın güzel davranışlarını ifade etmiş ve mersiye türünün ikinci bölümüne de güzel bir şekilde geçiş yapmıştır.

Yukarıda verilen beyitler ve şiirin kalan beyitleri incelendiğinde şiirde, mersiye türünü medih türünden ayıran en önemli özellik olan geçmiş zaman kipinin kullanıldığı gözlemlenmektedir. Bu bağlamda Arap şiir geleneğindeki mersiye türü şiir yapısıyla örtüşmektedir. Yine mersiye şiirinin özelliklerinden olan acı ve ağlama, ölen kimsenin iyi hasletleri ve ölümden kaynaklanan acıya karşı sabretme kısımlarından ilk iki bölüm ile acıya karşı sabretme bölümü müşahede edilmiştir. Şairin son beyitlerde duacı olması azâ kapsamında değerlendirilebilir. Görünen o ki şair, kendi üslubuyla mersiye'nin bütün unsurlarını mezcetmiştir.

Şâirin, yaşadığı dönemde valilik görevinde bulunmuş Râşid b. Halef için kaleme aldığı mersiye türünde bir nutfesi ve bir kasidesi bulunmaktadır. 2 beyit şeklinde kaleme almış olduğu nutfe şiirinde valinin vefat tarihini ifade etmektedir. 44 beyitten oluşan kaside türündeki şiirin ilk dört beytinde, ölümün insanların tamamını etkilediğini, özellikle hükümdarları hüznlendirdiğini, her yerde ölümle karşılaşabileceğini, ölümle bütün insanların tanışacağını, dünyada iken düzgün bir hayat yaşamazsa kişinin bu rahatlıktan sonra kedere düşer kalacağını şâir, ölümün üzüntü ve acı verici yönünün ifade edildiği nedb bölümünde kaleme almıştır. Mersiye'nin ilk dört beyti şu şekildedir:¹⁵⁹[Kâmil]

طُرًّا وَ أَحْزَنَ جُمْلَةَ الْحَكَّامِ	الموتُ أبكى جُمْلَةَ الأَقْوَامِ	1
فِي كُلِّ مَنْزِلَةٍ وَ كُلِّ مَقَامِ	وَ أَقَامَ فِي مَنْجٍ نَعِيًّا دَائِمًا	2
وَ أَذَاقَهُمْ شُرْبًا وَ طَعَمَ سَمَامِ	وَ سَقَى جَمِيعَ الخَلْقِ كَأَسَا مَرَّةً	3
بُؤْسًا وَ أَلْبَسَهُمْ ثِيَابَ سَقَامِ	وَ أَرَاهُمْ بَعْدَ النَّعِيمِ وَ لَذَّةِ	4

1. Ölüm, insanların tamamını toplu bir şekilde ağlatır. Hükümdarların tamamını da hüznlendirir.

¹⁵⁹ el-Me'ûlî, *Dîvân*, 360.

2. (Ölüm) Her konumda ve her yerde sürekli ölümden haber vereni yeryüzünde yüksek bir yere yerleştirdi.

3. (Ölüm) İnsanların tamamına bir defa bir kadeh içirir. Onlara içkinin ve zehrin tadını tattırır.

4. (Ölüm) İnsanlara nimetler ve hazdan sonra gam gösterir. Onlara müzmin hastalığın elbisesini giydirir.

Şâir, daha sonra te'bîn bölümüyle devam etmiştir. Bu bölümde vali Râşid b. Halef'in insanlara iyilik yaptığını, cömertliğini, faziletli bir şahıs olduğunu, Allah'tan korktuğunu, büyüklüğünü, izzetli kişiliğini, onurlu oluşunu, hükümlerinde adaleti tesis ettiğini, iyiliksever birisi olduğunu, düşmana karşı çok güçlü olduğunu, Müslümanlara karşı çok şefkatli ve merhametli olduğunu şu beyitlerle ifade etmektedir:¹⁶⁰ [Kâmil]

بِوَفَاةِ ذِي الْإِيمَانِ وَ الْإِحْسَانِ 5
وَ الْإِعْطَاءِ وَ الْآلَاءِ وَ الْإِنْعَامِ

وَ الْفَضْلِ وَ الصَّدْرِ الرَّحِيمِ وَ ذِي 6
التَّقَى وَ الْجُودِ وَ الْإِجْلَالِ وَ الْإِعْظَامِ

وَ الْعِزِّ وَ الشَّرْفِ الرَّفِيعِ وَ ذِي الْحِجَى 7
وَ الْعَدْلِ وَ الْمَعْرُوفِ الْأَحْكَامِ

5. İman, iyilik, cömertlik, hayır dua ve lütuf sahibinin vefatı sebebiyle kaleme alıyorum.

6. Fazilet sahibi, geniş yürekli, Allah'tan sakınan, cömert, muhterem ve değerli kişinin vefatı...

7. İzzetli, şerefli, akıllı, adalet sahibi ve ahvali bilinen zatın vefatı...

Şâirin mersiye türünde kaleme almış olduğu bu şiir, klasik mersiye türünün bölümlerinden olan nedb ve te'bîn bölümlerini ihtiva etmektedir. Özellikle şâir, te'bîn bölümüne bu şiirinde fazlaca yer vermiştir. Yukarıda te'bînden sadece bir kısım beyitler sunulmuştur. Şiirin sonuna kadar, Râşid b. Halef'in iyi özelliklerinden bahsetmeye devam etmiştir. Söz konusu beyitlerde memdûhun övgüye değer sıfatlarının peş peşe sunulması şairin tensîku's- sıfât'ına da şiirinde yer verdiğini ortaya koymuştur. Birkaç beyitte ölümün insanlara neler hissettirdiğini ifade etmiş ve diğer beyitlerde de vefat eden valinin açıkça ismini zikretmek suretiyle önemli vasıflarından bahsederek şiirini tamamlamıştır. Osmanlı döneminde yaşamış olan

¹⁶⁰ el-Me'ûlî, *Dîvân*, 360.

şâirlerin mersiye türündeki şiirlerine bakıldığında genellikle son beyitlerde Hz. Peygamber'e (s.a.v.) salavat getirilerek şiirlerin tamamlandığı müşahede edilmekle birlikte bu şiirde bu durum uygulanmamıştır. Mersiye, medihten ayıran en önemli özellik olan geçmiş zaman kipinin kullanıldığı gözlemlenmiştir. Her ne kadar 'azâ bölümüne yer verilmemiş olsa da şâirin kaleme almış olduğu mersiye türündeki şiir, klasik Arap edebiyatında kaleme alınan mersiye türü şiirlerle benzerlik göstermektedir. Mersiye türünün en önemli özelliklerinden birisi kendisine şiir yazılan kişinin vefat ettiğinin şâir tarafından bildirilmesidir. Medih türünde yazılan şiirlerle mersiye türünde kaleme alınan şiirleri birbirinden ayıran en önemli vasıf, mersiyede kişinin bizzat vefatına dair ya da vefatını çağrıştıracak bir lafzın kullanılmasıdır.¹⁶¹ Şâir, kasidenin yukarıda verilen bölümünün beşinci beytinde valinin vefatını بَوفاً lafzıyla ifade etmiştir. Şâirin bu kullanımı şiirin, medih türünden ayrıldığı ve mersiye türüyle kaleme alındığı konusunda okuyucuda hiçbir şüphe bırakmamaktadır. Aynı zamanda dîvânda kaçınıcı kaside olduğu zikredildikten sonra muhakkik tarafından وَقَالَ بِيْرْتِي الْوَالِي رَاشِدَ بْنَ خَلْفٍ "Vâli Râşid b. Halef'e yas tutarak şöyle dedi." ifadesi kullanılmış ve mersiye için kaleme alındığı saptanmıştır.

Şâir, oğlunun vefatından dolayı da mersiye türünde şiir kaleme almıştır. Ailesinden birini kaybetmesinden dolayı kaleme aldığı bu şiirin değerlendirilmesi de uygun olacaktır. Şâirin, mersiye türünde kaleme aldığı şiirine klasik mersiye türündeki bölümlendirmeye riayet etmediği, alışılmışın dışında bir üslupla şiirin ilk beyitlerini kaleme aldığı gözlemlenmiştir. Şâir, oğlunun vefatından dolayı duyduğu üzüntüsünü karşısında sanki iki dostu varmış gibi şiirine yansıtmaktadır. Hüzün ve keder duygularının kendisini yalnız bırakmadığını, kendisine sürekli ıstırap verdiğini ifade ederek ya beraber savaşmayı ya da kendi başına savaşmayı mecâzî olarak hüzün ve kederinden talep etmiş, mücadele ile teslimiyet arasında bir seçim yapması gerekliliğini şu beyitlerle kaleme almıştır:¹⁶² [Tavîl]

خَلِيلِيَّ إِنَّ اِهْمَّ وَ الْحَزْنَ حَيِّمَا 1
بِقَلْبِي عَلَى رَغْمِي فَمَا الرَّأْيُ فِيهِمَا

¹⁶¹ Mustafa Sâdık er-Rafi'î, *Târihu Âdâbi'l- 'Arab*, ts., 3/72.

¹⁶² el-Me'ûlî, *Dîvân*, 382.

وَأَنْ يَتَرَكَابِي نَاحِلَ الْجِسْمِ مُسْتَقِيمٍ	يُرِيدَانِ إِلَّا يَتَرَكَابِي لِي سَلْوَةً	2
وَأَنْ كُنْتُمْ لَا تَسْتَعْدَانِ فَأَحْجَمًا	فَإِنْ تَسْعَدَنِي سَمِيرًا وَ تَقَدَّمَا	3
وَقَدْ جَيْشًا جَيْشًا عَلَيْنَا عَرْمَرَمًا	لَقَدْ أَجْمَعَا أَمْرِيهِمَا وَ تَخَالَفَا	4
أَمْ الْحَرْبُ أُخْرَى خَوْفًا أَنْ تَنْدَمَا	نُؤَلِّقِيهِمَا بِالذُّلِّ وَ الصِّعْرِ عُنُوءَةً	5

1. Ey iki dostum! Gam ve hüznün istemesem de kalbime çöktü. Sahi o ikisi hakkında görüşünüz nedir? Ne yapmalı?
2. Bana hiçbir teselli bırakmak istemiyorlar. Beni, zayıf, hasta ve dermansız halde terk etmeye kararlılar.
3. Beni mutlu etmek istiyorsanız kolları sıvayın ve öne çıkın. Yok bana yardım etmeyecekseniz o zaman geri durun.
4. O ikisi birbirleriyle çeliştikleri halde kararlarını verdiler ve bize karşı muazzam bir ordu meydana getirdiler.
5. O ikisini zorlukla boyun eğerek ve zillet içerisinde mi karşılayalım yoksa pişman olmalarından korkarak savaşmak mı daha evladır?

Şâir, yukarıda bir kısmı verilen şiiri toplam 63 beyitte kaleme almıştır. Sonraki beyitlerde aklıyla kalbi arasında kaldığını, aklının zor günlere karşı güçsüz olduğunu fakat kalbinin tam tersini söylediğini, bu hüznün ve kederle savaşması gerektiğini, zorluklardan duyduğu şikâyeti ne kadar acı çekse de sabırla göğüsleyerek kimseye paylaşmadığını, ölümün soğuk yüzüne karşı hazırlıklı olduğunu, kayıplarından dolayı gözlerinden yaşlar geldiğini ama bu durumun dünyanın sonu olmadığını, verdiği kayıpların kendisi için bir sınav olduğunu ve bu sınavı ancak sabırla geçebileceğini bildiğini ifade etmiştir. Şâir, kaleme aldığı bu mersiyeyle, zor zamanlarda sabır ve teslimiyet duygularıyla nasıl zafer kazanılacağını ifade etmiştir. O, yaşadığı bütün acılara rağmen yılmayan, yorulmayan ve her durumda Allah'a tevekkül eden bir insandır. Ölüme ağlamanın gerekliliği yanında kişinin hayatına da değer vermesi gerektiğini, direncin, sabrın ve inancın simgesiyle okurlarına aktarmıştır.

Bu bölümde yukarıda verilen örneklerle yetinmek uygun olacaktır. Şâir tarafından, Şeyh Ali b. Mesûd'a,¹⁶³ Şeyh ve Kadı Abdullah b. Muhammed el-

¹⁶³ el-Me'ûlî, *Dîvân*, 136.

Hamûdî'ye,¹⁶⁴ arkadaşı İbn Hamîs'e,¹⁶⁵ döneminde kadılık yapan Sâlih b. Saîd'e,¹⁶⁶ Mutasavvıf Ali b. Sâlim'e¹⁶⁷ ve Muhammed b. Abdullah b. İmrân'a¹⁶⁸ da mersiye türünde şiirler kaleme alındığı gözlemlenmiştir. Sonuç olarak şâir, mersiye türünü yazarken bütün mersiyelerinde olmasa da önceki şâirlerin yolunu tutmaya gayret etmiş ölenin arkasından ağıtta bulunma, güzel davranışlarını zikretme gibi usulleri de takip etmiştir. Bazı mersiye türündeki şiirlerini Peygamberimize salât-u selâmla bitirmiştir.

6. Hiciv

Birini kötüleme, yerme, alay etme,¹⁶⁹ şiirle kötüleme, birisinde bulunan kusurları söyleme¹⁷⁰ anlamlarına gelen hiciv, edebî terim olarak “Bir bireyin ya da topluluğun adillik ve yiğitlik ölçülerine aykırı oluşunu; geleneklerin ve yaşam biçimlerinin çirkinliğini şiir yazmak suretiyle ifade etmektir.”¹⁷¹ Cahiliye döneminden beri Arap şiirinin ana temalarından biri kabul edilen hiciv, medhin zıttıdır. Medih türünde nasıl ki övülecek kişinin erdemleri zikredilirse, zıddı olan hiciv türünde de cimrilik, korkaklık, vefasızlık ve yalan gibi kötü hasletler konu edilir.¹⁷² Hicivde, toplumsal yaşamda görülen bozulmalar, yanlış gidişat, kurumlardaki düzensizlikler, genel ahlaka uymayan davranışlar da kaleme alınır.¹⁷³

Şâirin toplam altmış beyitten oluşan altı hiciv şiiri yazdığı bilinmektedir. Bu şiirlerinden birinde Muhammed'in soyundan gelen Abdullah isimli bir kişinin korkak, cahil, sefih, ahlaksız ve alçak olduğunu; kötü bir babanın soyundan geldiğini, her şeyin

¹⁶⁴ el-Me'ûlî, *Dîvân*, 248.

¹⁶⁵ el-Me'ûlî, *Dîvân*, 337.

¹⁶⁶ el-Me'ûlî, *Dîvân*, 357.

¹⁶⁷ el-Me'ûlî, *Dîvân*, 379.

¹⁶⁸ el-Me'ûlî, *Dîvân*, 410.

¹⁶⁹ İbn Dureyd, *Cemheratu'l-Luğa*, 1/499; el-Halîl b. Aḥmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, 4/65.

¹⁷⁰ Muhammed b. Muhammed b. 'Abdurrezzâk el-Huseynî ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, ed. Mecmû'a mine'l-Muḥakkiḳîn (Daru'l-Hidâye, ts.), 40/729.

¹⁷¹ Vehbe-el-Muhendis, *Mu'cemu'l-Muştalâḥâtî'l-'Arabîyye fi'l-Luğa ve'l-Âdâb*, 422; Ya'kûb-'Âşî, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal fi'l-Luğa ve'l-Edeb*, 2/1281.

¹⁷² Muhammed Sirâcuddîn, *el-Hicâu fi's-Şi'ri'l-'Arabî* (Beyrût: Dâru'r-Râtibi'l-Câmi'iyye, ts.), 6; İsmail Durmuş, “Hiciv”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1998), 447-449.

¹⁷³ Karataş, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, 182.

meydana çıkacağı kıyamet günü onun rezil olacağını, lanete uğrayacağını ve aşağılanacağını şu sözlerle dile getirir:¹⁷⁴ [Kâmil]

1	دَرُوشُ يَا ذَا الْخِلْفَةِ الشُّوْهَاءِ	شُوْءَى أَبِ لَكَ يَا أَبَا الْعَوَعَاءِ
2	يَا كَعْبَةَ الْأُنْدَالِ بَلْ يَا أُرْدَلِ الْ	أُرْدَالِ بَلْ يَا أَجْهَلَ الْجُهَلَاءِ
3	يَا سِيءَ الْأَخْلَاقِ بَلْ يَا أفسَقِ الْ	فُسَّاقِ بَلْ يَا أَجَبَنَ الْجُبْنَاءِ
4	يَا مَعِدَنَ الْإِفْسَادِ بَلْ يَا مَوْرِدِ الْ	أَوْغَادِ بَلْ يَا تَوَلَّبَ الْبَيْدَاءِ
5	يَا سَلَّمَ الْجُهَّالِ بَلْ يَا عَنُوءَةَ الْ	عُدَّالِ بَلْ يَا أَثْقَلَ الثُّغَلَاءِ
6	يَا أَقْدَرَ الْأَخْلَاقِ حُلُقًا فِي الْوَرَى	يَا فُرْحَةَ فِي الْقَلْبِ وَالْأَحْشَاءِ
7	يَا أَكْذَبَ الضُّلَّالِ فِي أَحْبَابِهِمْ	وَأَحْسَنَ مَنْ يَمْشِي عَلَى الْعَبْرَاءِ
8	وَرَمَيْتَ عَبْدَ اللَّهِ نَسْلَ مُحَمَّدٍ	قَاضِيَ الْوَرَى بِالْقَوْلَةِ الشَّنْعَاءِ
9	حَاشَا ابْنَ مُحَمَّدٍ الْوَلِيِّ الْمُرْتَضَى	أَهْلُ الْوَفَاءِ وَمَعْدَنَ الْآلَاءِ
10	تَعَسًّا وَفُبْحًا يَا سُؤْلَةَ مُشْمَلٍ	وَشُرْفَتَ إِذْ أَعْمَلْتُ فِيكَ نِدَائِي
11	مَا كَانَ حَقُّكَ يَسْتَحِقُّ هِجَائِي	وَأَحْرَبَنِي ضَيَّعْتُ فِيكَ هِجَائِي
12	وَمِنَ الْعَجَائِبِ أَنَّ شَخْصَكَ مَيِّتٌ	وَتُعَدُّ فِي الدُّنْيَا مِنَ الْأَحْيَاءِ
13	قَدْ ضَاقَ وَصْفُ النَّمِّ فِيكَ لِأَنِّي	رَأَيْتُكَ لَا شَيْئًا مِنَ الْأَشْيَاءِ
14	مُرِّقَتِ كُلِّ مُرِّقٍ دُونَ الْوَرَى	يَا ضَيِّفَ وَقْتِ الْخَلِّ يَوْمَ غَلَاءِ
15	أَتَعِيبُ مَنْ لَمْ تَسَوْ شَيْعَ نِعَالِهِ	وَتَسْبُهُ يَا أَحْبَبْتَ السُّفَهَاءِ
16	شُلَّتْ يَدَاكَ وَفَضَّ فُوكَ وَفَرَّقَتْ	أَيْدِيكَ يَا أَخَا مِحْنَةٍ وَشَقَاءِ
17	وَأَرَاكَ يَا أَعْمَى الْعُيُونِ عَنِ الْهُدَى	مُتَحَرِّفًا فِي طَخِيَةِ عَمِيَاءِ
18	وَأَرَاكَ عَيْتَ النُّورِ فِي آفَاقِنَا	وَرَكَّضْتَ خَيْلَ الْجَهْلِ فِي الظُّلْمَاءِ
19	لَوْ كَانَ يَعْلَمُ آدَمُ مِنْ صُلْبِهِ	تَأْتِي لَفَرًّا وَحَادًا عَنِ حَوَاءِ
20	لَوْ تَنَصَّفَ الْعَبْرَاءُ مِنْكَ لَسُحَّتْ فِي	قَعْرِ الْفَرَارِ بِصُورَةِ شُوْهَاءِ

¹⁷⁴ el-Me'ûlî, *Dîvân*, 27-28.

21	حُذِّهَا مُعَلَّلَةً تُلَاطِمُ مَوْجِهَاً	بِالدِّمِّ مِثْلَ تُلَاطِمِ الدَّامَاءِ
22	جَاءَتْكَ تَسْعَى بِالسُّمُومِ سَرِيعَةً	فِي السَّعْيِ مِثْلَ الْحَيَّةِ الرَّقْشَاءِ
23	تَكْسُوكَ يَوْمَ الْحَشْرِ ثَوْبَ مَذَلَّةٍ	حَتَّى تَجِيءَ بِتِكَّةِ سَوْدَاءِ
24	إِنْ لَمْ تَتُبْ فَعَلَيْكَ لَعْنُ إِهْنَاءِ	أَبْدًا مُقِيمًا يَا أَبَا الْفَحْشَاءِ

1. *Ey Derviş! Ey çirkin sûretli yaratık. Babanın kötülüğü sana geçmiş ey ayak takımının babası!*
2. *Ey pespayelerin kiblesi! Hayır, bilakis alçakların en alçağı! Hayır, hayır, ey cahillerin en cahili!*
3. *Ey kötü ahlaklı! Hayır, bilakis ey fâsıkların en fâsığı! Hayır, ey korkakların en korkağı!*
4. *Ey bozgunculuğun kaynağı! Bilakis sıradan insanların kaynağı! Hayır, hayır çölde kaybolmuş zavallı!*
5. *Ey cahillerin basamağı! Bilakis, ey kınayan kimselerin zorbası! Hayır, hayır ey tembel kişi!*
6. *Ey yaratılmışların en kötü ahlaklısı! Ey kalplerde ve bedenlerde bir yara gibi olan!*
7. *Ey haberlerinde yalancıların en yalancısı! Ey çolak arazide gezenlerin en aşağısı!*
8. *Sen Muhammed'in neslinden olan Abdullah'a iftira attın. İnsanların kadısına karşı çirkin söz söyledin.*
9. *Murteza Veli Mahmud'un oğlu hariç (O'na iftira yakışmaz.) O, vefalı ve nimetlerin kaynağına sahip bir aileye mensuptur.*
10. *Yazıklar olsun, kahrolası ey Muşmula'nın soyu! Ben sana seslendiğimde bile onurlandın.*
11. *Sen, benim bu hicvimi dahi hak etmiyorsun. Ne kötü ki, hicvimi senin için boşa harcadım.*
12. *Ne gariptir ki sen ölü bir kimsesin. Fakat yine de dünyada yaşayanlardan sayılıyorsun.*
13. *Kınama vasfı bile sana dar geliyor. Çünkü ben hiçbir şey gibi değersiz görüyorum.*

14. *Ey pahalılık günündeki katlık zamanının misafiri! Sen yaratılmışlar içinde paramparça oldun.*
15. *Ey akılsızların en pisi! Sen, ayakkabısının bağcığı bile olamayacağı kişiyi mi ayıplıyorsun ve ona sövüyorsun.*
16. *Ey bela ve bedbahtlığın kardeşi! Ellerin kurusun! Ağzın dağılsın ve ellerinle ulaşacağın şeyler paramparça olsun.*
17. *Ey doğruluğa karşı kör olan! Ben seni karanlık bir bilinmez içinde bocalarken görüyorum.*
18. *Görüyorum ki sen ufkumuzda parlayan nuru küçümsedin. Cehaletin atlarını karanlıklarda koşturdun.*
19. *Eğer Âdem, soyundan senin gibi birisinin geleceğini bilseydi kaçır ve Havvâ'dan uzak dururdu.*
20. *Eğer yer seni adaletle değerlendirseydi seni cehennem dibinde çirkin bir surette yok ederdi.*
21. *Dalgaları birbirine çarpan deniz gibi al bu hicvi. Yergi dolu bir öfke tufanı gibi al bunu.*
22. *O, sana hızla zehir taşıyan bir yılan gibi geldi. Hız konusunda tıpkı benekli bir engerek yılanı gibiydi.*
23. *Ta ki siyah bir kuşakla mahşere gelene kadar kıyamet günü seni bir rezillik elbisesi saracak.*
24. *Ey edepsizliğin atası! Eğer tövbe etmezsen, sonsuza dek Allah'ın laneti üzerine olsun.*

Şâir, bir başka hiciv türünde kaleme almış olduğu şiirinde, hicvettiği arkadaşının kötü huylu oluşunu, çevresindeki kimselere sıkıntı verdiğini ve hatta cehennem bile O'nun varlığından sıkıntı duyacağını şu beyitlerle ifade etmektedir:¹⁷⁵

[Tavîl]

تَفِيْلٌ لَوْ أَنَّ الْأَرْضَ تَعْقِلُ صَاحِبِي أَبَتْ طَاعَةً لِلَّهِ أَنْ يَطَّأَ الْأَرْضَا 1

¹⁷⁵ el-Me'ûlî, *Dîvân*, 226.

لَهَا أَفْسَمْتُ بِاللَّهِ لَسْتُ بِهِ أَرْضَى	2	و لَوْ أَنَّ نَارَ اللَّهِ تَعْلَمُ أَنَّهُ
بِأَخْلَاقِهِ الشُّؤْمَى وَ صَارُوا بِهِ مَرْضَى	3	و مَنْ ضَاقَتِ الدُّنْيَا عَلَى جُلْسَائِهِ
و صُحْبِي وَ كُلَّ الحَلْقِ وَ الطُّولِ وَ العَرْضَا	4	مَلَلْتُ حَيَاتِي مِنْهُ وَ الأَجْرَ وَ الوَرَى

1- Katlanılması zor biri...Eğer yeryüzü arkadaşımın hakikatini anlarsaydı Allah'a itaat ederek onun toprağa basmasını reddederdi.

2- Şayet Allah'ın ateşi (cehennem ateşi) onu tanısaydı, ondan razı olmadığına Allah adına yemin ederdi.

3- Onun kötü ahlakı sebebiyle dünya, onunla oturup kalkanlara dar gelmiş ve onlar hasta olmuşlardır.

4- Ben, O'nun yüzünden hayatımdan, mükâfatımdan, insanlardan, dostlarımdan, tüm yaratılmışlardan, her şeyden ve her yönden bıktım, usandım.

Yukarıda örnek olarak verilen birinci beyitten hicvedilen kişinin şairin arkadaşı olduğu anlaşılmaktadır. Son beyit de aynı şekilde şair ile hicvedilenin yakın olduğunu ortaya koymaktadır.

el-Me'ûlî, bir başka şiirinde hicvettiği öz kardeşlerine kapısını açtığını fakat gerekli olan vefa ve dostluğu bulamadığını, onların kendisine kınama ve eleştiri yönelttiklerini, yakın bulduğu kimselerin zor zamanlarında kendisine destek olmalarını beklerken onların tam tersine felaketlerin büyümesine sebep olduğunu, her şeye rağmen kendisinin vefaya hala bağlı olduğunu, kardeşlerine doğru yolu göstermeye çalıştığını fakat onların buna önem vermediğini, zamanın, sözlerin ve insanların önünde dimdik durduğunu şu beyitlerle ifade etmektedir:¹⁷⁶ [Tavîl]

و إِلَّا فَادْخُلَاهُ وَ أَقْبَلَا مَا حَيَّيْتُمَا	1	و لَمَّا قَرَعْتُمْ بَابَ عُنِّي فَتَحْتُهُ
عَلَى حَرِّهَا مِنْ حَرِّهَا قَدْ وَقَيْتُمَا	2	و أَجَجْتُمَا نَارَ المَلَامَةِ فَاصْبِرَا
فَأَخْلَقْتُمَا كَنَّى فَمَا دَا حَشِيْتُمَا	3	ظَنَنْتُكُمَا عَوْنًا عَلَى كُلِّ حَادِثٍ

¹⁷⁶ el-Me'ûlî, *Dîvân*, 364.

عَلَيَّ أ هَذَا مِنْكُمْ لَا سَقَيْتُمَا	4	وَ أَصْبَحْتُمَا عَوْنَ الْحَوَادِثِ إِنْ أَنْتَ
و أَلْبَسَنِي مِنْ عِزِّهِ مَا رَضَيْتُمَا	5	إِذَا مَا حَبَّانِي اللَّهُ يَوْمًا بِنِعْمَةٍ
و مَا زَالَ طُولَ الدَّهْرِ قَوْلِي سَقَيْتُمَا	6	إِذَا عَثَرْتُ فَلَمْ بِشَخْصِي لَا لِعَاءَ
و إِنَّكُمْ فِي جَفَوْتِي مَا بَقَيْتُمَا	7	و إِيَّيَّ مُقِيمٌ مَا حَيَيْتُ عَلَى الْوَفَا
لِأَنَّكُمْ فِي رَأْبِ حَالِي دُعَيْتُمَا	8	و حَاشَاكُمْ الْإِفْسَادُ فِي بَيْعِ حِصَّتِي
جَرَى مِنْ أَحْيِكُمْ فِيكُمْ لَا مُنَيْتُمَا	9	قَطَعْتُمْ حِبَالَ الْوَدِّ مِنِّي فَمَا الَّذِي
و لَسْتُ بِنَاسٍ وُدَّكُمْ لَوْ نَسَيْتُمَا	10	و إِيَّيَّ عَلَى الْعَهْدِ الْقَدِيمِ لِحَافِظًا
فَأَنْتُمْ إِلَى سُبُلِ التَّقَى قَدْ هَدَيْتُمَا	11	أَلَا مَا صَفَيْتُمَا قَوْلًا و فِعْلًا و خِلْفَةً
أَلَا فَادَّهَبَا فِي الْقَوْلِ مِنْ حَيْثُمَا	12	فَإِنْ كُنْتُمَا لَا تَقْبَلَا النَّصْحَ مِنْ فَتَى
فَقُولَا و سِيرَا و أَفْعَلَا كَيْفَ شِئْتُمَا	13	و هَا أَنَا ذَا و الدَّهْرُ و الْقَوْلُ وَالْمَلَلُ

1- Ne zaman ki siz beni eleştirinin kapısını çaldınız, ben o kapıyı açtum. Girin ve yaşadığınız sürece kabul edin!

2- Siz kınamanın ateşini tutuşturdunuz. O halde kınamanın yakmasına karşı sabırlı olun. Ve siz çoktan korunmuşunuz.

3- Ben sizin her musibet karşısında bana yardımcı olacağınızı zannetmiştim. Fakat kinayelerimi yıprattınız, eskittiniz. Sahi siz neden korktunuz?

4- Musibetler üzerime geldiğinde siz yardım eden değil musibetlere karşı destek olan oldunuz. Bu sizden mi geldi? O halde mutsuz olun.

5- Eğer bir gün Allah bana bir nimet lütfederse ve beni izzetiyle kuşatırsa, siz hoşnut olur musunuz?

6- Eğer tökezlersem bedenim yüzüstü yere çarpmaz. Çünkü benim hayat boyunca sözüm sizin selamet içerisinde olmanızdır.

7- Siz benimle olan dostluğunuzun zayıflamasında ısrarcı iken ben yaşadıkça vefaya karşı sadık kalacağım.

8- Haşa! Siz ikiniz bana düşen payı satma konusunda fesat çıkarmazsınız. Zira siz benim durumumu düzeltmek için çağrıldınız.

9- Benden dostluk bağlarını kestiniz, peki neden? Kardeşinizle aranızda ne oldu da onu istemediniz.

10- Ben eski sözüme karşı kalacağım. Siz unutsanız bile dostluğunuzu unutan ben olmayacağım.

11- Ey sözde, fiilde ve ahlakta temiz olmayanlar! Siz benim tarafımdan takva yollarına yönlendirildiniz.

12- Eğer bir kişiden nasihati kabul etmiyorsanız o halde gidin ve istediğiniz gibi konuşun.

13- İşte ben buradayım, zaman burada, insanlar burada. O halde konuşun, yürüyün ve dilediğinizi yapın.

Verilen beyitlerden hicvedilen kişinin şairin kardeşleri olduğu anlaşılmaktadır. el-Me'ûlî, mirastan kendisine kalanların kardeşleri tarafından satıldığını kinayeli bir şekilde ifade etmektedir.

Şâir, bir başka şiirinde hicvettiği arkadaşının kibirli olduğunu, herkesin ona tahammül etmekte zorlandığını, varlığının bile gereksiz olduğunu, cehennemlik ve kötü insanların dahi kendisine tahammül edemediğini, yüzünün çirkin olduğunu fiziksel eleştirilerde de bulunarak şu sözlerle ifade etmektedir:¹⁷⁷ [Tavîl]

1	ثَقِيلٌ عَلَى كُلِّ الْوَرَى مِنْ تَكْثُرِ	وَلَوْ أَنْصَفْتَ سَاخَتْ بِجِثْمَانِهِ الْأَرْضُ
2	وَلَوْ عَلِمَ الْعَاثُونَ فِي شَرِّ دَارِهِمْ	شَرِيكًا لَهُمْ هَذَا الْمَذْمُومُ لَمْ يَرْضُوا
3	فَيَا دَاءَ مَنْ يَزُونُو إِلَى قَبْحِ وَجْهِهِ	وَيَا مَنْ عَلَى كُلِّ الْوَرَى بَغَضَهُ فَرَضُ
4	لَقَدْ ضَاقَتِ الدُّنْيَا عَلَيَّ بِأَسْرَهَا	مِنْ أَخْلَاقِهِ وَاللُّوْخِ وَالطُّوْلِ وَالْعَرْضُ

1- O kibriyle tüm insanlar için ağır bir yüküdür. Şayet adalet olsaydı, yer yarılıp O'nun cesedini (vücudunu) içine alırdı.

2- Eğer günahkârlar, O'nu yurtlarında bulunanların en zararlılarından olduğunu bilselerdi, bu aşağılık adamın onlarla birlikte olmasından hoşnut olmazlardı.

¹⁷⁷ el-Me'ûlî, Dîvân, 256.

3- *Ey onun çirkin yüzüne bakmak zorunda kalanların hastalığı! Ve ey tüm insanların yüzünü çevirmek zorunda kaldığı kişi!*

4- *Ondan sonra onun ahlaksızlığı yüzünden dünya artık bana dar geliyor. Yüzey, uzunluk ve genişlik...*

Yukarıda örnek olarak verilen beyitlerden şairin kimi hicvettiği anlaşılmasa da çalışmanın 117. Sayfasında örnek olarak verilen beyitlerdeki ifadelerle yakın söylemler olmasından dolayı arkadaşını hicvettiği ifade edilebilir.

7. Diğer Konular

Bazı şiirlerin bu başlık altında değerlendirilmesi uygun olacaktır. Bu şiirlerden biri el-Me‘ûlî, yüksek ihtimalle dönemin önemli kalelerinden olan Cebrîn kalesiyle alakalı kaleme aldığı vasıf türündeki şiirdir. Kalenin eşsiz görünüşünü överek başladığı şiirinde; kaleyi dışarıdan gelen kimselerin de eşsiz olarak yorumladığını, teşbîhi biraz da abartarak kalenin Adn cennetlerine benzediğini, yapımında orijinallikten uzak kalınmadığını, kandillerini hattatlığıyla meşhur Abbâsî veziri İbn Mukle'nin (ö. 328/940) س harfine benzeterек eşsiz olduğunu, kale hakkında olumlu söz söyleyenin doğru söylediğini, olumsuz kanaat belirten kimsenin ise hataya düştüğünü şu sözlerle ifade etmiştir:¹⁷⁸ [Kâmil]

بُنْيَانٌ لَا تَبْعُدُ وَ أَنْتَ قَرِيبٌ	يَا سَائِلِي عَنْ حِصْنِ قَرِينِنَا لِمَ	1
فَهُوَ الْعَجِيبُ وَ مَنْ بَنَاهُ حُجِيبٌ	فَهَلَّمَ تَلَقَّ عَجَائِبًا بِشُمُوحِهِ	2
وَ بِنَاؤُهُ مَا مِثْلُهُ تَرْتِيبٌ	فَمُحَسَّنٌ وَ مُرَيَّنٌ وَ مُرْتَبٌ	3
وَ لِكُلِّ مَنْ يَزُورُهُ إِلَيْهِ حَيْبٌ	أَحْسَنُ بِمَا هُوَ فِي الْقُلُوبِ مُحَبَّبٌ	4
جَنَاتُ عَدْنٍ مَا بَهْنٌ غَرِيبٌ	يَنْسَى الْغَرِيبَ عِيَالَهُ فَكَأَنَّهُ	5
مِنْهُ فَمَا مِنْهُ الضِّيَاءُ يَغِيبُ	مَا أَبْصَرْتَ عَيْنَايَ أَحْسَنَ مَنْظَرًا	6
وَ فِيهِ وَ لَيْسَ إِلَى الْعِيَالِ يُؤُوبٌ	وَ يَوُدُّ مَنْ يُؤْوِيهِ يُسَجِّنُ دَائِمًا	7

¹⁷⁸ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, 31.

8	هُوَ رَائِقُ الْآفَاقِ بَحْرِي تَحْتَهُ	الْأَهْأَزُ وَ هُوَ بِسَاكِنِيهِ حَبِيبُ
9	عَالِي الْعِمَادِ عُلُوهُ مُتَرْتَبُ	وَ أَسَاسُهُ مِنْ جِصِّهِمْ مَصْبُوبُ
10	أَسْتَارُهُ بِسُرُوجِهِنَّ كَأَهَّأ	سِينُ ابْنِ مُقْلَةَ فِي الْحِصَى مَكْتُوبُ
11	أَوْ تَعْرُ غَانِيَةٍ يَرُوقُ تَبَسُّمًا	سَمَطِينَ فِيهِ اللَّؤْلُؤُ الْمَثْقُوبُ
12	مِنْ حُسْنِهِ الْعُرْفَاتُ لَمْ يُسْكَنْ بِهَا	مِنْ رُوحِ سَجَسَجِهِ النَّسِيمِ هُبُوبُ
13	مَنْ قَالَ فِي أَوْصَافِهِ هُوَ قِطْعَةٌ	مِنْ رَوْضَةِ الْجَنَّاتِ فَهَوُ مُصِيبُ
14	وَ إِذَا يَقُولُ رَأَيْتُ حِصْنًا مِثْلَهُ	بِعُمَانَ فِي التَّرْتِيبِ لَيْسَ يُصِيبُ
15	لَا عَيْبَ فِيهِ تَرَاهُ إِلَّا أَنَّهُ	يُنْسِي الْحَبَّ حَبِيْبَهُ فَيَطِيبُ

1. Ey köyümüzdeki kaleyi “Bu kale neden yapıldı?” diye soran kimse! Yakın olduğun halde uzak durma.

2. Haydi gel. Yüksekliğiyle eşsiz bir manzara olan (bu kale) ile karşılaş. Bu kale, harikadır ve bunu yapan kimse güzide birisidir.

3. Bu kale, güzelleştirilmiş, şatafatlı ve muntazamdır. Bu, planı bir benzerinde asla olmayan bir yapıdır.

4. Kalplerde uyandırdığı sevgi ne güzeldir! Kaleye (güzelliği nedeniyle) bakan herkes için o kale sevimidir.

5. Yabancı kimse (kaleyi bilmeyen), (o kalenin güzelliğinden dolayı) aile fertlerini unutur. Sanki o kale, Adn cennetleri gibidir. O Adn cennetleri, acayip değildir.

6. Benim gözlerim o kaleden daha eşsiz bir manzarayı görmedi. Ondan beliren parıltı kaybolacak değildir.

7. O kaleye sığınan, sürekli o kalede hapsolmayı temenni eder. Ailesine dönmeyi arzu etmez.

8. *Bu kale, harika bir vizyon eseridir. Bu kalenin altından ırmaklar akar. O kale, ahalisiyle birlikte sevimidir.*

9. *Direklerin yüksekliği, büyüklüğü aynıdır. Bu kalenin temeli, onların (Umman halkının) kireçlerinden kalıba dökülmüştür.*

10. *Kandilleriyle o kalenin dış cephesi, taşın üzerine yazılmış İbn Mukle'nin sîn harfi gibidir.*

11. *Ya da bu kandiller, içerisinde delinmiş inciler bulunan kolyelerin ipi gibi dizilmiş, tebessüm ederek parıldayan güzel bir kadının dişleri gibidir.*

12. *Ilık, meltem rüzgârının esintisinden dolayı içerisinde oturulmayan odaların olması bu kalenin güzelliklerindedir.*

13. *Kim bu kaleyi nitelerken “Bu kale, cennet bahçelerinden bir bahçedir.” derse o doğru söylemiştir.*

14. *Kim “Ben, Umman'da düzen konusunda o kaleye benzer bir kale gördüm” derse, o yanılmıştır.*

15. *Bu kalede görebileceğin hiçbir kusur yoktur. Ancak bu kale seven kimseye sevgilisini unutturur ve onu mutlu eder.*

Şâir, ölümü konu edinen biri on beş, diğeri dört beyit olmak üzere iki şiir kaleme almıştır. İncelendiğinde, dört beyitlik olan şiirin aslında diğer şiirin devamı niteliğinde olduğu görülmekle birlikte muhakkik tarafından bu ikisi farklı şiirler olarak düzenlenmiştir. Şâir, ölüm konusunda kaleme almış olduğu şiiri, karşısında biri varmış gibi yazmış ve şiirine bir soruyla başlamıştır. Muhammed el-Me'ûlî, ölümün mutlaka insana geleceğini, ölüme hazırlığın müslümânın hayatındaki en önemli amaçlardan biri olduğunu, ansızın gelen ölümü günahlar ve hatalardan arınmış bir şekilde

karşılamanın gerekliliğini, ölümden kaçışın imkânsız olduğunu Âl-i İmrân Sûresi'nin 91.ayetinden de iktibas yaparak şöyle ifade etmiştir:¹⁷⁹ [Meczû'u'l-Kâmil]

1	إِنَّمَا فَرَزْتُ مِنْ الْعَدَى	أَيْنَ الْفِرَارُ مِنْ الرَّدَى
2	وَ إِذَا سَلِمْتَ الْيَوْمَ مِنْهُ	يَأْتِي الْقَضَاءُ بِهِ غَدًا
3	فَإِذَا أَتَى مَاذَا تَقْوُ	لُ إِذَا دَعَاكَ إِلَى النَّدَا
4	الرَّأْيُ مِثِّي إِنْ أَتَى	قُلْ مَرْحَبًا بِكَ إِنْ بَدَا
5	لَوْ تُفْتَدَى مِنْهُ بِمَلْءِ	الْأَرْضِ لَمْ يُقْبَلْ فِدَا
6	لَوْ كُنْتَ فِي ظِلْمَاتِ بَحْرِ	زَاخِرٍ لَكَ لَاهِتَدَى
7	أَوْ كُنْتَ فَوْقَ الرَّاسِيَا	تِ الشَّامِحَاتِ لِأَنْجَدَا
8	فَتَأْهَبَنَّ وَ لَا تَكُنْ	فِي عَقْلَةٍ مَتَرَدِّدَا
9	فَلَعَلَّهُ يَأْتِي مَفَا	جَاءَةً فَكُنْ مَتَرَوِّدَا
10	لَا تَلْقَهُ بِرِذَائِلِ	مَتَلَوِّثًا مَتَعَمِّدَا
11	إِنْ كُنْتَ تَبْغِي الْفُوزَ فِي	رَوْضِ الْجَنَانِ مَحَلِّدَا
12	فَاغْسِلْ يَدَيْكَ مِنَ الزَّمَا	نِ وَ أَهْلِهِ مَتَفَرِّدَا
13	وَ اعْبُدْ إِيَّكَ بِكَرَّةٍ	وَ عَشِيَّةٍ طَوَّلَ الْمَدَى
14	وَ اقْنَعْ بِمَا تُؤْتَى وَ لَا	تُطَلِّقْ لِسَانَكَ لِلْجَدَى
15	لَكِنْ إِذَا أُعْطِيتَ شَيْئًا	لَا تَرُدُّ الْمُسْعِدَا

1. Düşmanlardan kaçsan da ölümden kaçış nerede?

2. Bugün, ölümden salim olmuş olsan da ölüm hükmü yarın mutlaka gelecektir.

3. Ölüm geldiği zaman ve seni çağırdığı zaman ona ne diyeceksin?

¹⁷⁹ el-Me'ûlî, Dîvân, s. 127.

4. *Bu konuda benim görüşüm: ölüm sana geldiğinde ve belirmediğinde ölüme “hoş geldin” de.*
5. *Ölümden dolayı yeryüzü dolusu mal varlığın fidye olarak verilse onun fidyesi kabul edilmez.*
6. *Taşkın denizin karanlıklarında olsan da mutlaka ölüm seni bulur.*
7. *Ya da büyük sarsılmaz yüksek dağlar üzerinde olsan da ölüm yardımına koşar. (seni bulur.)*
8. *Ölüme mutlaka hazırlıklı ol. Gelgitler yaşayarak gaflet içinde olma!*
9. *Ölüm, belki de ansızın gelecektir. Bu sebeple Ahiret için azıklan!*
10. *Ölümü, değersiz şeylerle kirlenmiş olarak ve hataları kasten yaparak karşılama!*
11. *Cennet bahçelerinde ebedi olarak kalmayı kazanmak istiyorsan.*
12. *İki elini, devrin günahlarından ve yaşayanlarından fert fert arındır!*
13. *Hayatın boyunca Rabbine sabah, akşam kulluk et!*
14. *Sana verilen nimete razı ol. Başkalarından bir şey istemek için dilini çözme!*
15. *Fakat sana bir şey verildiğinde de memnun olarak (bu verileni) geri çevirme!*

Me’ûlî’nin şiirleri incelendiğinde sosyal yönünün de güçlü olduğu sonucuna varılması yanlış bir değerlendirme olmayacaktır. O, yaşadığı bölgede meydana gelen toplumsal olayları da şiirlerinde kaleme almıştır. Bir şiirine toplumsal olaylardan sayılabilecek kuraklık hakkında kuraklığın verdiği zararı ifade ederek başlayan şâir, su kuyularının kurduğunu, kuraklığın yaşandığı dönemde insanların az miktarda azıkla hayatını sürdürdüğünü, bu kuraklığın 1080 yılında yaşandığını ifade ettikten sonra Sultân b. Yûsuf b. Mâlik’i methetmeye başlamış, onun cömertliğini ön plana çıkarmış, bu cömertliğin ona atalarından varis olduğunu ifade etmiş, Âlemlerin Rabbi

olan Allah'a dua etmiş, O'nu yüceltmiş ve son iki beyitte de Peygamber'e salat ve selam getirmiştir. Şiirin ilk beyitleri şu şekildedir:¹⁸⁰ [Tavîl]

1	وَ بَارِقَ بَعْضُ الْعَالَمِينَ نِسَاءَهُمْ	وَ ضَاقَ بِهِمْ مِنْ ذَلِكَ الْوَعْرُ وَ السَّهْلُ
2	وَ قَلَّ الْبِنَا وَ الْحَرْثُ وَ الزَّرْعُ لِلْوَرَى	وَ ضَاقَ بِأَهْلِهَا بِمَا الْعَلُو وَ السُّفْلُ
3	وَ قَدْ يَيْسَ الْأَبَارُ إِلَّا نَوَادِرًا	وَ أَكْدَى جَمِيعَ الْخَلْقِ وَ افْتَرَقَ الْأَهْلُ
4	فَبَعْضُ عَدَا فِي الْعَرَبِ يَطْلُبُ رِزْقَهُ	وَ بَعْضُ عَدَا فِي الشَّرْقِ وَاضْطَرَبَ الْجُلُ
5	تَرَى النَّاسَ سَكْرَى حَاشِعِينَ تَدَلُّلًا	مِنَ الْقَلِّ حَتَّى لَا يَصِيحَ لَهُمْ طِفْلُ
6	وَ عَهْدِي بِبَعْضٍ يَلْفُطُ النَّحْلُ بَلْحَهَا	وَ يَشْرَبُ مَاءً لَا يُمِرُّ وَ لَا يَخْلُو

1. Birtakım yetkili kimseler, eşlerini terk ettiler. Bu kuraklıktan dolayı engebeli araziler ve ovalar onlara dar geldi.

2. İnsanlar için yapılar, ekinler ve tarım ürünleri azalmıştır. Bu ürünlerin sahiplerini alçaklık ve yükseklik biktirmiştir.

3. Birkaçı hariç su kuyuların birçoğu kuruyup suyunu çekti. İnsanların hepsi (diğer insanlara karşı) cimri davrandılar ve insanlar dağılıp gittiler.

4. Bu insanların bir kısmı, rızıklarını temin etmek amacıyla sabah erken saatlerde yaşadıkları bölgenin batısına, bir kısım insanlar da doğusuna doğru yol almışlardır. İnsanların çoğu da sıkıntı yaşamışlardır.

5. Onlara bebek seslenmeyinceye kadar, kıtlık sebebiyle insanları kendinden geçmiş, alçakgönüllü ve zillet içinde görürsün.

6. Hurma ağaçlarından hurmalarını toplayan, acı da tatlı da olmayan bir suyu içen kimselere birtakım sözlerim vardır.

¹⁸⁰ el-Me'ûlî, *Dîvân*, s. 286-289.

Şâir, bir diğer şiirinde yaşadığı bölgede bulunan bir nehrin özelliklerini kaleme almıştır. Bu bölge geleneksel sulama sistemiyle ve su kaynaklarının fazlalığıyla bilinmekteydi. Bu da şâirin vâsif türünde şiir kaleme aldığını göstermektedir. Her ne kadar küçük olarak isimlendirilse de nehre haksızlık yapıldığını ve onun büyük olduğunu, diğer nehirlerden daha fazla övgüyü hak ettiğini, nehrin suyu sayesinde çevresinin yeşillendiğini, suyunun yokluğuyla toprakların kuruyacağını ve ekinlerin yetişmeyeceğini, nehrin suyunu cennet suyuna benzeterek mübarek bir yapısının da olabileceğini, nehrin suladığı yerlerde çok çeşitli, rengârenk bitkilerin çıktığını şu ifadelerle dile getirmiştir:¹⁸¹ [Serî]

1	يَا نَهْرًا سُمِّيَتْ بِالْأَصْغَرَيْنِ	و أَنْتِ أَرْزَيْتِ عَلَى الْأَصْغَرِ
2	لَوْ أَنْصَفَ النَّاسُ جَمِيعًا لَمَّا	سَمَّاكَ أَهْلُ الْأَرْضِ بِالْأَصْغَرِ
3	فَطُلَّ عَلَى أَهْمَارِ كُلِّ الْوَرَى	مِنْ كُلِّ أَفْطَارِ الْفَرَى وَ أَفْحَرِ
4	فَإِنَّمَا الْفَضْلُ الْجَمِيلُ الَّذِي	يَرَاهُ أَهْلُ الْأَرْضِ بِالْمَفْحَرِ
5	مَالِي أَرَى الْأَقْرَامَ فِي عَقْلَةٍ	لَوْ أَنْصَفُوا سَمَّوكَ بِالْكَوْتَرِ
6	يَا رُوحَ أَرْوَاحِ بَنِي آدَمَ	مِنْ مُوسِرٍ فِيهِمْ وَ مِنْ مُعْسِرِ
7	يَا خَيْرَ أَهْمَارِ الْوَرَى كُلِّهَا	مِنْ سَائِرِ الْبُلْدَانِ وَ الْأَحْضَرِ
8	رَفَعْتَ أَثْمَانَكَ لِي تُشْتَرَى	بِخَلْصِ الْعَقِيَانِ وَ الْجَوْهَرِ
9	حَتَّى تُرَى فَوْقَ الْعَلَا صَاعِدَا	نَحْلٍ كَيَوَانَ أَوْ الْمَشْتَرَى
10	يَا سَيِّدَ الْأَهْمَارِ مِنْ دَارِنَا	مَنْ كَانَ جَارًا لَكَ لَمْ يُعْسِرِ
11	وَ مَنْ شَرَى مَا أَنْتِ تُسْقِيهِ مِنْ	نَحْلٍ وَ مِنْ أَرْضٍ فَلَمْ تَحْسِرِ
12	قُدِّسَتْ مِنْ نَهْرٍ وَ مِنْ جَدُولِ	قَدْ فَازَ مَنْ يَشْرِي وَ مَنْ يَشْتَرِي
13	إِنْ يَحْسِرُ الْبَائِعُ مَا بَاعَهُ	بِمَا سَقَاهُ يَرْبِخُ الْمَشْتَرِي
14	كَأَنَّهَا مَأْوُكَ مِنْ جَنَّةِ	الْفِرْدَوْسِ أَوْ مِنْ مِسْكِيهَا الْأَذْفَرِ
15	حَلَوَتْ طَعْمًا وَ مَذَاقًا كَمَا	حَلَا مَذَاقُ الشَّهْدِ وَ السُّكَّرِ

¹⁸¹ el-Me'ûlî, *Dîvân*, 169.

16	كَأَنَّ مَاءَ الْوَرْدِ قَدْ حُولِطَتْ	سَلَسَّالَهُ مِنْ مَائِكَ الْأَطْهَرِ
17	لَوْلَاكَ أَمْسَتْ أَرْضُنَا قَفْرَةً	خَالِيَةً الزَّرْعِ وَ لَمْ تُبَدِّرِ
18	وَ لَا حَلَا فِيهَا لَنَا مَنْزِلٌ	يُرْوِقُ فِي الْمَرْأَى وَ لَا الْمَخْبِرِ
19	وَ أَنْتَ ذَا يَا أَيُّهَا الْأَصْغَرِينَ	بُورِكَتَ مِنْ تَهْرٍ وَ مِنْ جَعْفَرِ
20	عَسَى كَمَاضٍ تُصْبِحُ لَا تَأْتَلَى	تَجْرِي بِلَا كَدِّ وَ لَمْ تُزَجْرِ
21	كَأَنَّمَا مَاؤُكَ أَمْدَادُهُ	يُؤْتَى بِلَا كَدِّ مِنْ الْأَبْجَرِ
22	أَنْعَشَكَ اللَّهُ بِسُقْيَا حَيًّا	مُنْهَمِرِ الْأَنْوَاءِ مُشْعَنَجِرِ
23	كَيْ تُصْبِحَ الْأَرْضُونَ مُحْضَرَةً	بِنَبِيَّتِهَا الْمَتْسِقِ الْأَنْوَرِ
24	فَبَعْضُهُ مِنْ أَحْضَرَ يَانِعِ	وَ بَعْضُهُ مِنْ أَحْمَرَ أَحْمَرَ
25	وَ بَعْضُهُ مَنْ يَفْقِ أَيْضِ	وَ بَعْضُهُ مِنْ فَاقِعِ أَصْفَرِ
26	لَا دُقْتَ نُقْصًا مَا هَمَى وَابِلٌ	وَ مَا تَلَا قَارٍ عَلَى مِنْبَرِ

- 1- Ey Asgarayn olarak adlandırılan nehir! Oysa sen en küçüğü bile hafife aldın.
- 2- Şayet insanlar adil davranabilselerdi, sana “en küçük” ismini vermezlerdi.
- 3- Dünyanın dört bir yanındaki köylerden tüm yaratılmışların nehirlerine yukarıdan bak ve gururlan!
- 4- Zira gerçek üstünlük ve güzellik, yeryüzündeki insanlar tarafından bir övünç kaynağı olarak görülendir.
- 5- Ben niçin ileri gelenleri gaflet içinde görüyorum. (İleri gelenler) eğer adalet sahibi kimseler olsalardı sana “Kevser” ismini verirdilerdi.
- 6- Ey insanoğlunun ruhlarının ruhu! Zenginleri de fakirleri de besleyen!
- 7- Ey tüm yaratılmışların nehirlerinin en hayırlısı! Bütün güzelliklerin ve yeşilliklerin içindeki en güzeli!
- 8- Satın alınsın diye benim için kıymetini yükselttin. En saf altın ve değerli taşlar karşılığında alınıyorsun.
- 9- Öyle ki sen yükseklere tırmanırken görülmektesin. Neredeyse Satürn ve Jüpiter’in bulunduğu yere ulaşıyorsun.

- 10- *Ey bizim ÷lkemizin nehirlerinin efendisi! Sana komşu olan hiç kimse darlık yaşamaz.*
- 11- *Senin suladığın toprakları ve hurma bahçelerini satın alan kişi hiçbir zaman kayba uğramaz.*
- 12- *Sen kutsal bir nehir ve ırmaksın. Seni satan da satın alan da şüphesiz kazanmıştır.*
- 13- *Satıcı sattığını kaybetse bile, alıcı onun suladıklarından kazançlı çıkar.*
- 14- *Suyun sanki cennetten gelmiş gibidir. Adeta Firdevs cennetinden veya mis gibi kokan miskten.*
- 15- *Süz÷lmemiş bal ve şekerin tadı gibi tadın ve lezzetinle tatlı oldun.*
- 16- *Sanki gül suyu senin en saf ve temiz suyunla karışmış gibidir.*
- 17- *Sen olmasaydın, toprağımız çorak bir arazi olurdu. Ne bir ekin yetişir ne de bir tohum ekilirdi.*
- 18- *Ve içinde yaşanacak bir yerimiz bile olmazdı. Ne görünüşü ne de gerçek yüzü hoş olurdu.*
- 19- *Ey “en küçüklerden” biri olan sen! Sen mübarek bir nehir ve deresin.*
- 20- *Umarım her zaman böyle küç÷lmemeye (böyle akmaya) devam edersin. Zorluk çekmeden ve engellenmeden akar durursun.*
- 21- *Senin suyun, kabarcıkları zorluk çekmeden sanki okyanustan geliyor gibi.*
- 22- *Allah seni bardaktan boşanırcasına, kasırga gibi yağın yağmurla canlandırırın.*
- 23- *Ki yeryüzü en parlak ve ahenk içinde büyüyen bitkileriyle yemyeşil olsun.*
- 24- *Onun bir kısmı olgun yeşilden, bir kısmıysa parlak kırmızıdan.*
- 25- *Bir kısmı saf beyazdan ve bir kısmı da canlı sarıdandır.*
- 26- *Yağmur yağdığı ve bir okuyucu minberde (Kur’ân) okuduğı sürece sen hiçbir eksikliği tatma!*

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MUHAMMED EL-ME‘ÛLÎ’NİN ŞİİRİNDE ŞEKİL VE ÜSLÛP ÖZELLİKLERİ

Bir önceki bölümde dîvânın muhteva özellikleri detaylı bir şekilde tamamlanmıştır. Bu bölümde el-Me‘ûlî’nin şiirleri, şekil ve üslup açısından değerlendirilecektir.

1. Şekil Özellikleri

Şiirlerin şekilsel özellikleri incelenirken, öncelikle nazım türlerine ilişkin çerçeve ortaya konulacaktır. Bu bölümün ardından kasideler ve yapısal özellikleri değerlendirilecek; son olarak vezin ve kafiye konusunda bilgiler verilecektir.

1.1. Nazım Şekilleri

Arap şiirinde, aynı vezinde iki mısradan meydana gelen ve en küçük nazım birimi sayılan olguya beyit denilmiştir.¹⁸² Nazım türlerinin tasnifi, büyük ölçüde şiirlerdeki beyti sayısı esas alınarak yapılmıştır. Bu bağlamda yetîm, tek beyitten oluşan şiirlerdir.¹⁸³ İki beyitten meydana gelen şiirlere nütfe;¹⁸⁴ üç- altı beyitten oluşan şiirlere muqatta‘a ya da kıt‘a¹⁸⁵ denilmiştir. Kaşîde ise, en az yedi beyitten oluşan, belirli bir vezin ve kafiye düzeniyle, belirli esaslara dayalı ve yapı bütünlüğü içerisinde kaleme alınan bir nazım türüdür.¹⁸⁶

el-Me‘ûlî’nin şiirleri incelendiğinde, en kısıası 1 beyit, en uzununu 111 beyitten müteşekkil olmak üzere yetîm, nütfe, muqatta‘a ve kaşîde türlerinde şiirler kaleme aldığı; dolayısıyla klasik Arap şiirinin nazım türlerini etkin biçimde kullandığı anlaşılmaktadır. Şiirlerde gözlenen nazım türlerinin sayısal dağılımı ise aşağıda yer almaktadır:

¹⁸² Nihad M. Çetin, “Beyit”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1992), 66.

¹⁸³ Emîl Bedî‘ Yakûb, *el-Mu‘cemu’l-Mufaşşal fî ‘İlmi’l-‘Arûd ve’l-Kâfiye ve Funûni’ş-Şi‘r* (Beyrût: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1411), 182.

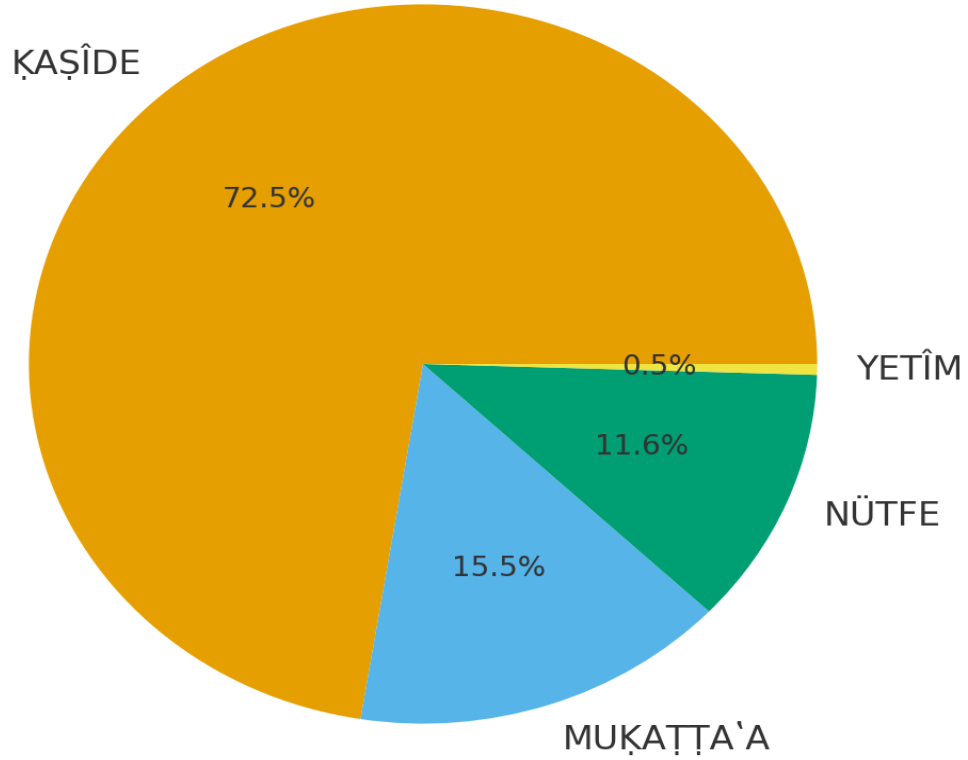
¹⁸⁴ Yakûb, *el-Mu‘cemu’l-Mufaşşal fî ‘İlmi’l-‘Arûd ve’l-Kâfiye ve Funûni’ş-Şi‘r*, 445.

¹⁸⁵ Yakûb, *el-Mu‘cemu’l-Mufaşşal fî ‘İlmi’l-‘Arûd ve’l-Kâfiye ve Funûni’ş-Şi‘r*, 378.

¹⁸⁶ Yakûb, *el-Mu‘cemu’l-Mufaşşal fî ‘İlmi’l-‘Arûd ve’l-Kâfiye ve Funûni’ş-Şi‘r*, 376; Hüseyin Elmalı, “Kaside”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2001), 562-564.

Nazım Şekli	Şiir Sayısı	Beyit Sayısı
Kaşîde	150	3863
Muqatta'a	32	144
Nütfe	24	48
Yetim	1	1
Toplam	207	4056

Tabloda verilen sayısal değerlerin şiir sayısına göre yüzde dağılımını gösteren grafik aşağıdadır:

Yukarıda verilen rakamsal veriler dikkate alınıp, şâirin şiirleri yoğunluk bakımından bir sıralamaya tabi tutulduğunda; şiir ve beyit sayısı bakımından başta kaçîde, ardından muḳaṭṭa'a sonrasında nütfe ve son olarak da yetîm gelmektedir. Yüzdellik açısından değerlendirildiğinde, %88'ini kaçîde ve muḳaṭṭa'a, %12'sini nütfe ve yetîm oluşturmaktadır. el-Me'ûlî, yukarıda verilen hem rakamsal hem yüzdellik bilgilerden de anlaşılacağı üzere yetîm, nütfe ve muḳaṭṭa'a türündeki şiirleri daha az kullanmış; hem şiir sayısı hem de beyit sayısı açısından kaçîde türündeki şiirleri ise daha fazla kullanmıştır.

Şâir, muhteva bakımından pek çok konuda kaside türünde şiirler kaleme almıştır. Kasideler içinde medih örnekleri daha yaygın olmakla birlikte; onun hiciv, ihvâniyyât, mersiye, ğazel, dinî şiir ve hikmet içerikli metinleri de kaside türünde yazdığı görülmektedir. Bu bağlamda, el-Me'ûlî'nin 111 beyitlik en uzun kasidesi ve diğer kasideleri birlikte değerlendirildiğinde, kaside yapısına uygun şiirler kaleme alabilecek yeterlikte bir şâir olduğu söylenebilir.

1.2. Kaside ve Yapısı

Kaside, “Kast etti, yöneldi, niyet etti” gibi anlamlara gelen فَصَدَّ fiilinden türetilmiştir.¹⁸⁷ Terim olarak aynı vezin ve kafiyeden meydana gelen, beyitlerden oluşan ve dinleyende hoş duygular uyandırmayı amaçlayan sanata ilişkin çaba olarak tarif edilmektedir.¹⁸⁸ İlk olarak Arap edebiyatında ortaya çıkmıştır. Daha sonra diğer edebiyatlara intikal etmiştir.¹⁸⁹

Klasik Arap şiirinde, şiir tenkitçileri kasidenin yapısını oluşturan dört temel unsurdan söz ederler. Bu unsurların ilki, şiirin başlangıcı niteliğindeki maṭla' beyti olarak değerlendirilir. Bunu, mukaddime takip eder. Üçüncüsü, mukaddimede ele alınan temadan asıl meseleye geçişi sağlayan teḥalluṣtur. Son unsur, kasidenin

¹⁸⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l- 'Arab*, 3/353; ez-Zebîdî, *Tâcu'l- 'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, 9/36.

¹⁸⁸ Maṭlûb, *Mu 'cemu'l-Muṣṭalahâti'l-Belâġiyye ve Taṭavvuruhâ*, 187; 'Abdu'n-Nûr, *el-Mu 'cemu'l-Edebî*, 213.

¹⁸⁹ Ebû Muhammed Abdullah b Kuteybe b Muslim ed-Dîneverî, *eş-Şi'ru ve 'ş-Şu'arâ*, ed. Ahmed Muhammed Şâkir (Kâhire: Dâru'l-Ḥadîs, 1423), 78-77; Vehbe-el-Muhendis, *Mu 'cemu'l-Muṣṭalahâti'l- 'Arabiyye fî'l-Luġa ve'l-Âdâb*, 293; Hüseyin Elmalı, “Kaside”.

nihayete erdiği hâtıme kısmı olarak ifade edilir.¹⁹⁰ Bu bağlamda her bir unsur sırasıyla kendi başlığı altında değerlendirilecektir.

1.2.1. Maṭla‘

Maṭla‘, doğuş yeri, güneşin üzerine doğduğu yer”¹⁹¹ anlamlarına gelen bu ifade, edebi bir terim olarak kasidenin ilk beytine verilen isimdir.¹⁹² Kasidede ilk duyulan ve eserin kalan kısmına dair genel bir bilgi sunan beytin maṭla‘ olduğu kabul edilmektedir. Söz konusu bölümün etkileyici bir biçimde kaleme alınması halinde, okuyucu ve dinleyicinin kasidenin devamını anlaması kolaylaşacaktır. Bununla birlikte, maṭla‘ kısmında temel belâgat kurallarına uyulması mecburi görülür. Söz konusu kısım ile kasidede ele alınacak asıl tema arasında uyum olması da bütünlüğün sağlanması açısından önemlidir.¹⁹³ el-Me‘ûlî’nin söz konusu unsurla alakalı genel kriterlere uyduğu gözlemlenmektedir. Şimdi maṭla‘ beyitleri değerlendirilecektir.

Şâirin nasihat ve öğüt temalı şiirinin aşağıda yer alan maṭla‘ beyti, kaside türünün geleneksel kıstaslarına uygunluk arz eden bir örnek olarak değerlendirilebilir:¹⁹⁴ [Kâmil]

1 أُوصِيكُمُ يَا أَيُّهَا الْعُقَلَاءُ بِوَصِيَّةٍ تَعْنُو لَهَا الْحُكَمَاءُ

1- Ey akıl sahipleri! Size bir tavsiyede bulunuyorum. Öyle bir tavsiye ki onun önünde hikmet sahipleri bile boyun eğer.

Yukarıda örnek olarak verilen beyitte de müşahede edildiği üzere herhangi bir gramer yanlışına rastlanmamaktadır. Kullanılan kelimeler, telaffuz bakımından kulağa

¹⁹⁰ İbn Kuteybe, *eş-Şi‘r ve ‘Şu‘arâ*, 1/74-75; Ahmed Ahmed Bedevî, *Ususu‘n-Nakdi‘l-Edebî ‘inde‘l-‘Arab* (Kâhire: Dâru Nehda, 1996), 296; Yusuf Huseyn Bekkâr, *Binâu‘l-‘Kaşîde fî‘n-Nakdi‘l-‘Arabîyyi‘l-Kadîm fî Davi‘n-Nakdi‘l-Hadîs* (Beyrût: Dâru‘l-Endelus, ts.), 28-204-232; Elmalı, “Kaside”; Fidan, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden İbnu‘n-Nakîb el-Huseynî ve Şiirleri*, 197.

¹⁹¹ el-Halîl, *Kitâbu‘l-‘Ayn*, 2/11; İbn Dureyd, *Cemheratu‘l-Luğa*, 2/915.

¹⁹² Yakûb, *el-Mu‘cemu‘l-Mufaşşal fî ‘İlmi‘l-‘Arûd ve‘l-Kâfiye ve Funûni‘ş-Şi‘r*, 412; Küçükarsı, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden İbrâhîm es-Sefercelânî ve Şiirleri*, 134.

¹⁹³ el-‘Askerî, *Kitâbu‘ş-Şinâ‘uteyn*, 431; el-‘Kayravânî, *el-‘Umde fî Mehâsini‘ş-Şi‘ri ve Âdâbihî ve Nakdih*, 2/218.

¹⁹⁴ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s. 13.

hoş gelen ve kendi aralarında anlam bütünlüğü oluşturan kelimelerdir. Ayrıca cinas ve tasri sanatları beytin dinleyicideki etki potansiyelini artırmıştır. Bununla birlikte birinci beytin ilk ve ikinci şatırındaki son kelimenin vezin, kâfiye ve irabta uyum içerisinde kullanılması olan tasrî sanatı da şairin şiirlerinde görülmektedir. Şairler genel olarak matla beytinde tasrî sanatını uyguladılar ki Me‘ûlî de şiirlerinde kullanmıştır. Beytin devamında ise şâir, kendisinden öğüt talebinde bulunan bir çiftçiye yönelik sözler dile getirmiştir. Söz konusu şiirin devamı çalışmanın muhteva özellikleri kısmında detaylı bir şekilde aktarılmıştır.

el-Me‘ûlî’nin, kendi döneminde yaşamış bir devlet adamı için kaleme aldığı ihvâniyyât türündeki şiirinin maṭla‘ beyti, etkili söyleyişi ve muhatabı öven kelime tercihleriyle dikkat çekmekte olup, maṭla‘ kısmının güzel örneklerinden biri olarak değerlendirilebilir:¹⁹⁵ [Tavîl]

1 أَهْنِيكَ يَا ابْنَ الْأَكْرَمِينَ الْأَطَايِبِ وَ نَجَلَ الْمُلُوكِ الشُّمَّ أَهْلِ الرِّغَايِبِ

1- Seni tebrik ederim ey kerem ve güzelliklerle övülen soyluların evladı, ey yüce kralların, ihsan ve lütuf ehli hükümdarların oğlu!

Yukarıda örnek olarak verilen şiirin devamında şâir, bayram vesilesiyle devlet büyüğüne hitap etmekte ve ona zenginlik, nimet ve sıhhat temennilerinde bulunmaktadır. Devlet büyüğünün selametinin toplum tarafından sevinçle karşılandığını vurgulayan şâir, onun erdemlerle donatılmış olduğunu ve sürekli zaferlerle yüceltildiğini ifade etmektedir. Ayrıca muhatabın düşmanlarına yönelik beddua mahiyetinde ifadeler de beyitlerde yer almaktadır. Bayram tebriğiyle birlikte medih unsurlarını da içeren şiirde, devlet büyüğünün kudreti kılıç benzetmesiyle pekiştirilmiştir. Bunun yanı sıra şâir, kendisinin onun sayesinde huzur ve refah içinde yaşadığını dile getirmekte, ardından ise devlet büyüğü hayatta olduğu sürece hizmetine devam edeceğini belirterek sadakatini ve bağlılığını ortaya koymaktadır.

el-Me‘ûlî’nin, Sultân b. Yûsuf b. Mâlik’in vefatı üzerine kaleme aldığı mersiye türündeki kasidesinin maṭla‘ beyti şu şekildedir:¹⁹⁶ [Hafîf]

¹⁹⁵ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s. 32.

¹⁹⁶ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s. 105.

1 هَجَرْتُ بَعْدَكَ الْعِيُونَ الرَّقَادَا وَ تَمَلَّتْ جُفُونَهُنَّ السُّهَادَا

1- Senden sonra gözler uykuyu terk etti. O gözlerin göz kapakları, uykusuzluğu ağırlıyor.

Şâir, gazel türünde kaleme aldığı bir şiirinin maṭla‘ beytinde, lafız ve anlam bakımından dinleyiciyi etkileyen, gramer açısından herhangi bir sorun içermeyen ifadeler kullanarak, maṭla‘ beytinin güzel örneklerinden birini daha ortaya koymuştur:¹⁹⁷ [Tavîl]

1 زَمَا وَرُدُّ حَدَّيْهَا عَلَى الْوَرْدِ بَحْجَةً حَمَاهُ عَنِ الْأَحَاطِظِ طَرْفٌ مُذَكَّرٌ

1- Yanaklarındaki gül, güllerin üzerinde bir güzellikle parıldıyor. Bir erkek gözü O’nu bütün bakışlardan koruyor.

Sevgilinin yanağı, mevcut güllerden daha parlak ve daha güzel olarak tasvir edilmiştir. Buradaki amaç, dinleyicide güçlü bir hayal ve duygusal etki uyandırmaktır. Bu maksatla kullanılan mübalağa sanatı, maṭla‘ beytinin etkisini daha da artırmıştır.

Şâir, döneminin hükümdarlarından olan Seyf b. Sultân için yazdığı medih türündeki bir şiirinde de maṭla‘ beytini ortaya koymuştur:¹⁹⁸ [Kâmil]

1 لَكَ مَنَزَلٌ فِي الْقَلْبِ لَا يَتَغَيَّرُ وَ صَفَاءٌ وَدِّ قَطُّ لَا يَتَكَدَّرُ

1- Kalpte sana ait değişmez bir yer vardır. O asla bulanmayan bir dostluğun berraklığı vardır.

Yukarıda örnek olarak verilen maṭla‘ beytinde şâir, muhatabına duyduğu sevginin kalpte değişmeyen bir yeri olduğunu vurgulamaktadır. Medih türü için böyle bir başlangıç uygundur. Maṭla‘, hem tema hem de vezin ve kafiye açısından şiire uygunluk

¹⁹⁷ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s. 168.

¹⁹⁸ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s. 201.

göstermektedir. Beyitte yer alan ‘kalpte değişmez bir yer’ ifadesi, gerçek anlamda bir mekân değil; sevgi ve dostluğun kalpteki konumunu ifade etmekte olup, bu yönüyle kinâye sanatının kullanıldığı dikkat çekmektedir. Böylelikle maṭla‘ın etkisi daha da güçlendirilmiştir. Şiirin devamında şâir, muhatabın kendisine karşı duyduğu samimiyeti ve muhabbeti dile getirmiştir. Onun zor zamanlarda daima yanında bulunduğunu, ihtiyaçlarını hiçbir zaman geri çevirmediğini ifade etmiştir. Kasîdenin sonunda ise, muhatabını dönemin Müslümanlarının imamı olarak nitelendirmiş, kendisine muvaffakiyetler dileyerek şiirini tamamlamıştır.

Şâirin, döneminde yaşayan Şeyh Kadı Abdullah b. Mahmûd el-Hamûdî'nin vefatından sonra kaleme aldığı mersiye türündeki şiirinin maṭla‘ beyti güzel örneklerden biridir. Zira hem şiirin muhtevasına uygun kelimeler tercih edilmiş hem de gramer hatalarından uzak bir üslupla yazılmıştır. Söz konusu beyit şu şekildedir:¹⁹⁹
[Tavîl]

إِلَيْكَ فَعَيْنِي دَمْعُهَا لَيْسَ يُقْلَعُ إِذَا وَ فُؤَادِي بِالكَأْبَةِ مُوَلِّعُ 1

1- *Buyur! (bu şiiri sana yazıyorum.) zira gözümün yaşı asla dinmez. Ve gönlüm gam ateşiyle yanmaya tutkundur.*

Yukarıda örnek olarak verilen beyitte, mersiyenin muhatabı olan kişiye duyulan sevgi ile onun dünyadan ayrılışından kaynaklanan derin üzüntü, şâir tarafından dile getirilmiştir. Şâir, gözyaşının dinmemesini ve gönlünün keder ateşiyle yanmasını ifade ederken, gerçeğin ötesine geçen bir yoğunluk kullanmış; böylece mübalağa sanatından faydalanarak beytin etkileyiciliğini artırmıştır.

1.2.2. Mukaddime

Arap şiirinde oldukça önemli kabul edilen mukaddime, maṭla‘ beytinden sonra ana konunun girizgahı kapsamında söylenen sözleri içeren bölümdür. Bu bölümlerde sevgilinin dolaştığı mekanlar, onunla yaşanan hatıralar, onun bıraktığı izler ve sevgiliye dair her şey dile getirilir; ardından ana mevzuya intikal edilir. Ayrıca bu

¹⁹⁹ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s. 201.

ifadelerde tabiat unsurlarına da yer verilir. Kısaca, mukaddime bölümünde atlâl, nesîb ve vasîf en yaygın kullanılan temalardır. Bu yapı, sonraki dönemlerde de muhafaza edilmiş ve aynı şekilde devam ettirilmiştir.²⁰⁰ Söz konusu bölümün, şiirin maksadını gösteren ifadelerle başlaması önemli bir husustur.²⁰¹

el-Me‘ûlî’nin şiirlerindeki mukaddime bölümlerine bakıldığında, şâirin kimi kasidelerinde geleneğin izini sürmeyi tercih ettiği, kimilerinde ise mukaddimesiz doğrudan konuya girdiği görülür. Mukaddimelerde dokuz yerde atlâl motifine başvurur. Bu örneklerin tamamı medih türündeki kasidelere aittir. Öte yandan dokuz kasidenin mukaddimesinde ğazel temasına değinir ve bu mukaddimelerin bütünü yine medih kasideleri kapsamında yer alır. Şâir, ihvâniyyât türünde kaleme aldığı kasidelerinden üçünün mukaddimesinde medih konusunu işleyerek asıl temaya geçiş yapar. Tabiat tasviri ise toplam üç şiirde karşımıza çıkar ve bunlar da medih türündedir.

Mukaddime bölümlerinde, medih ve ihvâniyyât temalı kasidelerin öne çıktığı görülür. Mukaddimelerde medih temasının belirgin biçimde ağırlık kazanması, dîvânın genel bütünlüğüyle de uyumludur. Dîvânın 2148 beyti medih türündedir; bu da toplamın %38,2’sine tekabül eder. Dolayısıyla şâirin mukaddime tercihleri ile dîvândaki tema dağılımı arasında anlamlı ve tutarlı bir ilişki bulunduğu söylenebilir. Toplam 207 şiirin 24’ünde mukaddimeye başvuran şâir, diğer kasidelerinde ise mukaddimesiz, doğrudan temayla bağlantılı ifadelerle beyitlerini kaleme almıştır.

1.2.2.1. Medih

Şâir, hastayken bir dostundan gelen mektup için kaleme aldığı ihvâniyyât türü şiirinin mukaddimesinde arkadaşına övgülerde bulunmuştur. Söz konusu beyitler şu şekildedir:²⁰² [Tavîl]

²⁰⁰ Ebû Muhammed İbn Kuteybe, *eş-Şi‘r ve ‘ş-Şu‘arâ*, 76-77; el-Ķayravânî, *el-‘Umde fî Mehâsini‘ş-Şi‘ri ve Âdâbihî ve Nakdih*, 2/225.

²⁰¹ Ebû Tâhir Muhammed b Haydar el-Bağdâdî, *Ķânûnu‘l-Belâġa fî Nakdi‘n-Nesri ve ‘ş-Şi‘r*, ed. Muhsin Gayyâd ‘Uceyl (Bejrût: Muessesetu‘r-Risâle, 1989), 116.

²⁰² el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s. 43.

صَفِيٍّ وَبِيٍّ حَيْرٍ خِلٍّ وَ صَاحِبِ	أَتَانِي كِتَابٌ مِنْ مُحِبِّ مُصَاحِبِ	1
شُجَاعٍ قَوِيٍّ بَاسِلٍ ذِي مَوَاهِبِ	كَرِيمٍ ظَرِيفٍ فِي الثُّلُوبِ مُحَبِّ	2
وَ وُدِّي وَ مَوْدُودِي وَ حَيْرٌ أَقَارِبِي	صَدِيقِ صَدُوقِ سَاعِدِي وَ مُسَاعِدِي	3
تَسَلَّلَ مِنْ أَصْلِ كَرِيمِ الْمَنَاسِبِ	هُوَ النَّجْلُ مِنْ بَيْتِ رَفِيعِ عِمَادُهُ	4

1- Bana, beni seven, sâdik ve vefalı; yoldaşların ve arkadaşların en hayırlısı bir dostumdan bir mektup ulaştı.

2- Cömert ve zariftir; gönüllerde sevilendir. Yiğit, güçlü, yüreklidir; nice meziyetlerin sahibidir.

3- Sadık bir arkadaştır; dayanağım ve yardımcımdır. Sevgi bağım, sevgilim ve akrabalarımın en hayırlısı (odur).

4- O, direği yüce olan bir hanenin evladıdır. Soyu şerefli ve asil bir kökten süzülüp gelmiştir.

Söz konusu kaside on üç beyitten oluşmaktadır. el-Me‘ûlî, kasidenin devamında mektubun kendisine ulaştığını bu sırada yüksek bir yerden düştüğünü ve bu sebeple büyük bir sıkıntıya maruz kaldığını dile getirmektedir. Yaklaşık bir ay boyunca yatağa bağlı kaldığını ve bu süreçte sürekli olarak dua ve niyazla Allah’a sığındığını ifade etmektedir. Müteakip beyitlerde ise şifa bulduğunu, her türlü musibetten kurtulduğunu ve dostundan, kendisini tanıyan herkese selamlarını iletmesini istediğini belirtmekte; bu şekilde kasidesini sonlandırmaktadır. Ayrıca şâir, bir dostundan gelen mektuba cevap mahiyetinde kaleme aldığı ve ihvâniyyât türüne dâhil edilebilecek olan başka bir şiirinin mukaddimesinde söz konusu dostunu övgüyle anmıştır:²⁰³ [Kâmil]

بِاللَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ الْخَالِقِ	وَرَدَ الْكِتَابُ مِنَ الْحَبِيبِ الْوَائِقِ	1
عِلْمِ الْهُدَى نَسْلِ الْكَرِيمِ الْخَازِقِ	وَرَدَ الْكِتَابُ مِنَ الْحَبِيبِ أَحِي التُّقَى	2
وَ أَحِي الْفَصَاحَةِ وَ الْمَقَالِ الصَّادِقِ	أَهْلِ النَّبَاهَةِ وَ الْبَلَغَةِ وَ الْهُدَى	3
مِنْ قَبْلِ أَهْلِ عَزَائِمِ وَ مُوَاتِقِ	وَ ابْنِ الْأَخْلَاءِ الَّذِينَ عَهْدُهُمْ	4

²⁰³ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s. 272.

5 وَ ابْنِ الدِّينِ فِعَاهُمْ مَشْكُورَةٌ بَيْنَ الْوَرَى بِمَعَارِبٍ وَ مَشَارِقِ

1- *Âlemlerin Rabbi, yaratıcısı olan Allah'a inanan sevdiğim bir dostumdan mektup* “.

2- *O mektup bana takvâ ehli kardeşimden ulaştı; hidayet ilminin sahibi, asil bir neslin mahir evlâdından.*

3- *Asalet, belâgat ve hidayet ehlinden; fasih sözün ve doğru ifadenin sahibi kardeşimden...*

4- *Eskiden beri bildiğim, tanıdığım dostların oğlundan... Onlar azim ve vefa ehli kimselerdir.*

5- *Öyle ataların oğlundan ki, onların işleri Doğuda ve Batıda insanlar arasında teşekkürü hak edendir.*

Mukaddime örneği incelendiğinde, kasidenin mukaddimesinin medih söylemiyle şekillendiği görülmektedir. Toplam on altı beyitten oluşan kasidenin mukaddimesinde şâir; mektubun muhatabını, hem sadık bir sırdaş hem de ilmî ve ahlâkî erdemlerle donanmış itibâr sahibi bir kişi olarak tasvir eder. Mektubun okunmasıyla birlikte zihninde eski anılar canlanmış, bu hatıraların etkisiyle gözlerinden yaşlar süzölmüştür; mektubu ise taze inciye benzeterek onun değerini vurgular. Şâir, mektuba karşılık vermemenin uygunsuz bir davranış sayılacağını savunur; ifade sırasında söylediği kimi cümleler için hoşgörü diler.

Şâir, Sultan b. Seyf'in oğlunun vefatı üzerine kaleme aldığı mersiye türündeki şiire, söz konusu aile fertlerini öven ve medih içeren ifadelerle başlamıştır. Kaside tarzında yazılan bu şiir incelendiğinde, mukaddimenin övgü unsurları barındırdığı açıkça görülmektedir. Şâirin mukaddimedede okuyucuya sunduğu beyitler şu şekildedir:²⁰⁴ [Vâfir]

1 مَشَائِحَنَا مُصَابِكُمْ عَظِيمٌ وَصَبْرُكُمْ لَدَى الْجَلَّى جَسِيمٌ

²⁰⁴ el-Me'ûlî, *Dîvân*, s. 200.

2	لَا تَنْكُمُ جِبَالَ رَاسِيَاتٍ	إِذَا حَفَّتْ لَدَى أَهْيَجَا حُلُومُ
3	ثِقَالٌ لَا تُحَرِّكُكُمْ رِيَاخُ	أَجَلٌ أَنَّى يُحَرِّكُكُمْ نَسِيمُ
4	لَكُمْ عَزَمٌ وَأَفِيدَةٌ شِدَادٌ	يُرِيئُهَا بِكُمْ خُلُقٌ كَرِيمُ
5	فَمَا قَوْلِي لَكُمْ صَبْرًا وَلَكِنْ	أَقُولُ لَكُمْ بِهِ أَجْرٌ عَظِيمُ
6	وَ أَنْتُمْ سَابِقُونَ بِكُلِّ فَضْلٍ	يَدُلُّ عَلَيْكُمْ الْكُرْمُ الْقَدِيمُ
7	وَ أَنْتُمْ سَادَةٌ الْأَمْلاكَ طَرًّا	وَ طِفْلُكُمْ كَشِيخِكُمْ حَلِيمُ
8	سَلَامَةٌ كُلِّ شَيْءٍ إِنْ سَلِمْتُمْ	فَكُلُّ الْعَالَمِينَ بِكُمْ سَلِيمُ

1- Ey büyüklerimiz! Başınıza gelen felaket büyüktür fakat böylesi büyük felâketlerde sabrınız da yücedir.

2- Savaş zamanında sağduyu azalsa bile siz yerinden oynamayan sarsılmaz dağlarsınız.

3- Siz ağırbaşlı kimselersiniz. Rüzgârlar sizi (yerinizden) kıpırdatmaz. Peki, nasıl olur da hafif bir rüzgâr sizi sarsabilir.

4- Sizin kararlılığınız ve metin yürekleriniz vardır. Bunları sizde bulunan yüce ahlak süsler.

5- Aslında size sabredin demiyorum. Size söyleyeceğim şey, bu sabrın mükafatı değerlidir, kıymetlidir.

6- Siz her iyilikte önde gidenlerdensiniz. Bu konuda size eskiden beri süre gelen cömertliğiniz yol göstermektedir.

7- Sizler bütün hükümdarların, efendilerisiniz. Çocuğunuz bile büyükleriniz gibi yumuşak huyludurlar.

8- Her şeyin selamet içerisinde olması sizinle kaimdir. Siz selamet içerisinde olursanız bütün âlem selamettedir.

Mukaddimesinde medih unsurları barındıran ve ilk sekiz beyti yukarıda verilen mersiye türündeki kasidenin devamında şâir, hükümdarın ailesine geçmişe üzülmeleri gerektiğini, bu hususta Allah'a yönelerek dua etmelerinin kendilerini teskin edeceğini ve O'nun rahîm sıfatıyla merhamet sahibi olduğunu ifade eder.

Dünyanın faniliğini vurgulayan şâir, bâkî olanın yalnızca Allah olduğunu dile getirir. Bunun yanı sıra dünyanın dış görünüşü ile iç yüzünün farklı olduğunu, zahirinin aldatıcı bir cazibe taşıdığını, bu aldanişa karşı insanın takınması gereken tutumu ise sütten kesilen çocuğun azar azar beslenmesine benzeterek açıklamaktadır. Şâir, gerçek yiğit kimsenin ne sevinçle taşkınlığa kapılacağını ne de üzüntü sebebiyle çökeceğini belirtir; aynı zamanda, büyüklerin yahut küçüklerin ölümü karşısında sarsılmayacağını da okuyucuya aktarır. Dünyanın ebedî bir yurt olmadığını, hakiki huzurun ancak ahirette bulunabileceğini ifade eden şâir, bu sebeple sabır, tevekkül ve Allah'a yönelişin insan hayatındaki önemini vurgular. Kasidenin son kısımlarında ise kendi önderleri ve liderleri için selam ve dua ile sözlerini tamamlar.

1.2.2.2. Ğazel

Şâirin şiirlerinin mukaddimleri az da olsa ğazel konusunu da ihtiva eder. Medih konulu kasidenin mukaddimesinde yer alan beyitlerin aşağıda sunulması, gazelin mukaddimelerde zikredildiğinin gösterilmesi açısından isabetli olacaktır.²⁰⁵

[Basît]

عَدْرَاءُ	غَرَاءُ	عَادَةٌ	مَمْسُوقَةٌ	يَا هَلْ	شَجْتِكَ	بُرُودُ	الرِّبْقِ	حَوَاءُ	1
عَيْدَاءُ	بَلْهَاءُ	كَاعِبٌ	بَهْنَانَةٌ	وَهْنَانَةٌ	بَضَّةٌ	رَفْرَاقَةٌ	فُنُقٌ		2
هَيْفَاءُ	فَنَوَاءُ	غَصَّةٌ	هَزْكُولَةٌ	حَمَّصَانَةٌ	وَهَضِيمٌ	الْكَشْحِ	رَاعِدَةٌ		3
حَسْنَاءُ	ظَمِيَاءُ	عَبْرَةٌ	زَهْرَاءُ	عَرِيرَةٌ	طِفْلَةٌ	بَيْضَاءُ	عَبْهَرَةٌ		4
دَرْمَاءُ	لَفَاءُ	فَارِكٌ	حَرِيدَةٌ	غَرِيرَةٌ	نَاهِدٌ	حَسْنَاءُ	بَهْكَنَةٌ		5

1- Ey gönül, dudaklarının serinliği seni de yaraladı mı, ey Havvâ? Endamı ince, zarif genç kız, aydınlık çehreli, bakiredir.

2- Kırılğan, ipeksi ve taze, billur parlaklığında, nazlı, tomurcuk göğüslü, saf ve ince bellidir.

²⁰⁵ el-Me'ûlî, *Dîvân*, s. 9.

3- Zayıf, beli kıvrık ve refah içinde, bahtiyar bir şekildedir. Heybetli, endamlı, körpe, narindir.

4- Tecrübesiz saf, çocuk masumiyetinde, ak tenli, alımlıdır. Çiçek yüzü, büyüsel cazibeli, mahmur bakışlı, güzeller güzeli.

5- Saf tabiatlı, gençliğinin baharında, güzel ve işvelidir. Bakire (inci), olgun, dolgun endamlı, kalın dudaklıdır.

1.2.2.3. Aṭlâl

Aṭlâl, “harabe, divane, yıkıntılar, evin kalıntılarından görünen şeyler” anlamlarına gelmektedir.²⁰⁶ Cahiliye dönemi Arap şiirinde kasidelerin giriş kısmında sevgilinin ayrılarak geride bıraktığı birtakım izlere genişçe yer verilir ve ana konuya geçmeden duygusal bir zemin hazırlanmış olur. Şâir, yaşanan günleri aklına getirir ve özlemi derinden hisseder.²⁰⁷

Şâir, bazı kasidelerinin mukaddimesinde, hürmet ve muhabbet duyduğu kimselerin geride bıraktığı yurtların izlerinden, bu harabelerin başında yahut yanından geçerken yaşadığı duygulardan söz eder. Bu bağlamda, memdûhun ardından bakiyesi kalan yurdun kalıntılarına tahsis edilmiş bir kasidenin mukaddimesinin incelenmesi yerinde olacaktır:²⁰⁸ [Tavîl]

سَقَاهُ الْحَيَا الْوَسْبِيَّ مِنْ نُؤْيِهِ الْفَقْرُ	1 لِمَيِّ بَوَادِي الْمُنْحَى طَلَّلَ فَقْرُ
وَ عَلَّ تَرَاهُ مُرْعِدًا وَكَفَّ عَمْرُ	2 وَ عَادَاهُ مِنْهُلَّ مِنَ الْمَزْنِ هَامِلٌ
أَسْأَلُهُ عَنْهُمْ وَ لِي أَدْمَعُ عَزْرُ	3 وَ قَفْتُ بِهِ لَمَّا مَرَرْتُ بِرَبْعِهِ

1- Meyy'in kıvrım vadisinde ıssız bir harabe izi var. Onu ilkbahar yağmurları suladı.

2- Ve üstüne ağır ağır boşalan buluttan coşkun bir ırmak gibi yağmur yağdı.

Toprağını gürleyen bir bulutun durmaksızın damlayan taşkın selleri ıslattı.

²⁰⁶ ez-Zebîdî, *Tâcu'l- 'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, 29/380; Ebû Naşr el-Cevherî, *Tâcu'l-Luğa ve Şihâhu'l- 'Arabiyye*, 5-1752.

²⁰⁷ Bekkâr, *Binâu'l- Kaşide fi'n-Nakdi'l- 'Arabiyyi'l- Kadîm fi Dav'i'n-Nakdi'l- Hadîs*, 212.

²⁰⁸ el-Me'ûlî, *Dîvân*, s. 192.

3- Oradan geçip de o yıkık yurda uğradığımda durup kaldım. Gözlerimden çağlayan yaşlarla onlardan haber sorarım harabeye.

Mukaddimesinde atlâl örneği verilen bu kasidenin devamında şâir, memdûhu insanların hidayetine vesile olan bir rehber kişilik olarak takdim eder. Soyunun asil olduğunu, emir ve nehiyleri insanlara ulaştıran yaşantıya sahip bulunduğunu vurgular. Cömertliği, yaşadığı bölgede cömertlik denildiğinde akla gelen tek isim olacak ölçüdedir; halkına sundukları sayılamaz derecededir. Bununla birlikte memdûh, hilm sahibi karaktere sahiptir; işlerini icra ederken ölçülüdür. Şâir, onu kendisine de ihsanda bulunan bir devlet adamı olarak anar; memdûhla hemhâl olduğundan beri refah ve zenginlik içinde yaşadığını, bu süre zarfında hiçbir zorlukla karşılaşmadığını ifade eder. Böylece kaside, atlâl türü mukaddimeden medih bölümüne geçişle memdûhun en güzel vasıflarını ortaya koyar.

Şâir, Ebu'l-'Arab b. Sulţân'a ithaf ettiği medih türündeki bir başka kasidesinin mukaddimesinde, hem gençliğe dönüş arzusunu hem de geride bıraktığı yıkıntılar karşısında duyduğu hüznü birlikte işler. Bu bakımdan söz konusu beyitlerin zikri, atlâl türünün zenginliğini göstermesi açısından yerinde olacaktır:²⁰⁹ [Tavîl]

رُجُوعٌ لِأَيَّامِ الشَّبَابِ الْعَوَابِرِ	1 حَلِيلِي هَلْ بَعْدَ السِّنِينَ الْعَوَابِرِ
أَمْ السَّمْلُ مَجْمُوعٌ بِسَاحَةِ حَاجِرِ	2 وَ هَلْ حَيْرَةٌ بِالْمُنْحَى شَتَّ شَمْلُهُمْ
عُهُودًا تَنَاسَاهُنَّ أَمْ عَيْرُ ذَاكِرِ	3 وَ هَلْ ذَاكِرُ ذَاكَ الْحَبِيبِ الَّذِي نَأَى
كُرُورُ عَشِيَّاتٍ وَ مَرُّ بَوَاكِرِ	4 عُهُودُ هَوَى لَمْ يَمُحَّهَا مِنْ قُلُوبِنَا
سَقَيْنَا نَرَاهَا مِنْ شُؤُونِ الْحَاجِرِ	5 وَ لَمَّا مَرَرْنَا بِالْدِيَارِ الَّتِي عَفَتْ
بِأَرْجَاءِ سَاحَاتِ الرُّسُومِ الدَّوَابِرِ	6 فَظَلَلْنَا بِهَا نَبْكَي وَ هَلْ يَنْفَعُ الْبُكََا
يُرَى عَيْرُ غَزْلَانِ الظَّبَائِ النَّوَافِرِ	7 دِيَارِ الَّتِي لَيْسَ فِيهَا مُؤَانِسٌ

²⁰⁹ el-Me'ûlî, *Dîvân*, s. 195.

- 1- *Ey iki can yoldaşım! O geçmiş yıllardan sonra gençliğin yitip giden günlerine dönüş var mıdır?*
- 2- *Komşular, vadi kıvrımında onların birlikleri mi dağıldı yoksa Hâcir'in meydanında mı birleştiler.*
- 3- *Uzaklaşıp giden o sevgili unutmuş gibi yaptığı sözleri hatırlıyor mu yoksa (gerçekten unutup) hatırlamıyor mu?*
- 4- *Akşamların birbiri ardına gelmesi ve sabahların birbirini takip etmesi gönüllerimizden aşk sözlerini silip atamadı.*
- 5- *Eskiyen, görünmez hale gelen o yurtlardan geçince göz pınarlarımızdan dökülen göz yaşlarıyla toprağını suladık.*
- 6- *Orada durduk ve ağladık. Fakat yıkıntılarla dolu o meydanların çevresinde neye yarar gözyaşı?*
- 7- *Samimiyetten yoksun olan o diyarlarda ürkek ceylanlardan başkası görünmez.*

Şâir, kasidenin devamında memdûhun yardımseverlik ve cömertliğin zirvesinde olduğunu ifade eder; bu hasletin yalnız şahsında değil, nesebinde de var olduğunu vurgular. Onun ihsanının ne öncekilerle ne de sonrakilerle kıyas kabul edeceğini belirterek heybetiyle de temayüz ettiğini belirtir. Ziyaretinin kalpleri pasından arındıran bir huzur doğurduğunu kaydeder; memdûhun dostlarını cömertliğiyle ihya ettiğini, düşmanlarını ise kılıç ve mızrakla bertaraf ettiğini dile getirir. Bununla birlikte, düşmana karşı metin ve caydırıcı olan memdûhun, hata eden kimseler söz konusu olduğunda affi önceleyen bir inceliğe de sahip olduğunu ifade eder. Böylece kaside, memdûhun kudret ile merhameti, vakar ile ihsanı aynı çatı altında mezcettiğini gösteren güzel bir örnektir.

1.2.2.4.Tasvîr

Bir unsuru, kendisine özgü niteliklerle betimleyerek aktarmak anlamına gelen tasvîr, şiirin gerek tür gerekse muhteva açısından yaygın olarak kullanılan tekniklerinden birisidir.²¹⁰

Şâir, döneminde yaşayan hükümdarı övmek amacıyla kaleme aldığı medih türündeki bir kasidesinin mukaddimesinde bir bahçeyi tasvîr etmektedir. Tasvîr ile memdûhun arasında ilgi kurma amacını yansıtan beyitler şu şekildedir:²¹¹ [Kâmil]

1	يَا حَبْدًا بُسْتَانُ قَيْسِ الْكَامِلِ	وَ ضِيَاؤُهُ وَ ظِلَالُهُ الْمُتَكَامِلِ
2	فِيهِ الْفَوَاكِهُ وَ الْأَطْيَابُ وَ الرَّعَا	ئِبُ وَ الْعَرَائِبُ وَ النَّعِيمُ الْحَاصِلُ
3	هُوَ بَهْجَةٌ لِلنَّاطِرِينَ وَ فَرْحَةٌ	وَ بِهِ التَّهَانِي وَ السُّرُورُ الشَّامِلُ
4	فَالنَّحْلُ وَ الْأَشْجَارُ تَجْرِي تَحْتَهَا	الْأَنْهَارُ مِنْ أَرْجَائِهَا وَ جَدَاوِلُ
5	فَكَأَنَّهَا جَنَّاتُ عَدْنٍ مُنْزَلًا	نِعْمَ التُّزُورُ بِهِ وَ نِعْمَ النَّازِلُ
6	لَا عَيْبَ فِي مِرَاهُ إِلَّا أَنَّهُ	يَنْسَى أَحَبَّتَهُ النَّزِيلُ الدَّاخِلُ
7	كَلَّتْ لِسَانُ فَصَاحَتِي عَنْ وَصْفِهِ	لَوْ كُنْتُ ذَا فَهْمٍ كَأَيِّ بَاقِلُ

1- Kays'ın o eksiksiz bahçesi fevkalade. Onun ışığı da gölgeleri de bir bütünlük içindedir.

2- İçinde meyveler, nefis tatlar, arzu edilen nice şeyler, şaşılacak güzellikler ve hazır nimetler vardır.

3- O, bakan kimsenin gönlünü şenlendiren bir sevinçtir. Orada kutlamalar (tebrikler) ve bütüne yayılan neşe vardır.

4- Hurmalıklar ve ağaçların altından ırmaklar akar. Her tarafından nehirler ve ırmaklar akmaktadır.

²¹⁰ el-Kayravânî, *el-‘Umde ft Mehâsini’ş-Şi’ri ve Âdâbihî ve Nakdih*, 2/295; el-‘Askerî, *Kitâbu’ş-Şinâ’ateyn*, 134; Hüseyin Elmalı, “Tasvîr”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2011), 135-136.

²¹¹ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s. 333.

5- *Sanki orası, konaklanılacak yer açısından Adn cennetleri gibidir. Ne güzel konaklama yeri, ne güzel konaklayandır.*

6- *Görünüşünde kusur yoktur. Yalnız şu var ki: içeri giren misafir sevdiğini unutuverir. (o kadar mest eder.)*

7- *Onu vasfetmekten akıcı dilim yoruldu. Her ne kadar anlayabilsem de sanki kekeme oldum.*

Tasvîrin yapıldığı bu beyitlerden sonra şâir, hükümdarın yüce bir kişiliğe sahip olduğunu, kılıçların sultanı olduğunu, halkını koruduğunu, sözüne sadık olduğunu ifade eder. Kendisinden bir şey isteyen kimsenin asla hüsrana uğramayacağını söyleyerek cömertliğinin ne kadar ileri seviye olduğunu belirtir.

1.2.3. Tehalluş

Sözlükte “bir şeyden ayrılarak diğerine geçmek, kurtulmak”²¹² anlamına gelen tehalluş; giriş bölümünün akabinde konuya geçmek ya da bir konudan başka bir konuya üslup açısından güzel, nezih ve okuyanda ya da dinleyende yadırganma hissi uyandırmayacak bir biçimde geçmek olarak ifade edilir.²¹³ Bu bölümde tehalluş örnekleri incelenmiştir.

Şâir, Sultân b. Yûsuf b. Mâlik için kaleme aldığı medih türündeki şiirinin mukaddimesine gâzel temasıyla başlamıştır. Aşkından ve sevgisinden bahsettiği şiirinde, endamının kalbini lime lime ettiğini, yanakların güzelliğini uzunca ifade ettikten sonra aşkının ne kadar derin olduğunu, maşukundan olumlu karşılık alamamasına rağmen onu sevmekte ısrarcı olduğunu, süs ve ipeklerle salına salına kıvrıldığını, bedeninin taze bir çocuğun bedeni gibi olduğunu da ifade edip memdûhun cömertliğine geçiş yapar ve şiirini tamamlar. Söz konusu beyitler şu şekildedir:²¹⁴
[Hafîf]

²¹² Ebû Naşr el-Cevherî, *Tâcu'l-Luğa ve Şihâhu'l- 'Arabiyye*, 3/1037.

²¹³ Abdurrahman b. Hasan el-Meydanî Habenekne, *el-Belâğatu'l- 'Arabiyye* (Beyrût: Dâru İbni Hâzim, 1996), 2/561; İsmail Durmuş, “Tehalluş”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2011), 317-319.

²¹⁴ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s. 114.

أَخْلَفَتْ وَدَّهَا طَوَالَ اللَّيَالِي	25	فَمَحَاهُ الزَّمَانُ مَحْوَ الْمِدَادِ
مَحْوَ بَأْسِ الْإِمَامِ ذِي الْعَدْلِ سُلْطَانِ	26	بْنِ سَيْفِ شَحْرُورِ كَيْدِ الْأَعَادِي
هُوَ بَحْرُ السَّخَاءِ وَالْجُودِ وَالْإِحْسَانِ	27	وَالْفَضْلِ وَالْهُدَى وَالرَّشَادِ
يَعْرِي مُهَدَّبٌ مَاجِدٌ مُعْطِ	28	سَرِيٍّ كَهْفُ الْهُدَى حَيْرٌ هَادِ

25- Sevgisine geceler boyunca sadık kalmadı. Zaman onu mürekkebin sildiği gibi silip süpürdü.

25- Tıpkı adalet sahibi imam, heybetli Sultân b. Seyf'in düşmanların hilelerini karatavuk kuşu gibi boşa çıkaran silinişle...

26- O cömertliğin, ali cenaplığın, iyiliğin, faziletin, hidayetin ve ferasetin deryasıdır.

27- Ya 'rubî, görgülü, şerefli, karşılıksız veren, önde gelen, hidayetin barınağı ve en hayırlı rehberdir.

el-Me'ûlî, yirmi beşinci beyitte sevgisine karşı vefalı olmadığını ifade ederek zamanla artık onu unutmak durumunda kaldığını, söz konusu hükümdarın düşmanların hilelerini yok etmesine benzetmiş ve memdûhu övmüştür. Bununla zihni ana konuya geçişe hazırlamıştır. Benzetme yapılarak dinleyicinin konunun değiştiğini hissetmesi engellenmiştir. Devamındaki beyitlerde de memdûhun cömertliğini, fazilet sahibi kişiliğini, şerefli olduğunu ve en hayırlı rehber olduğunu ifade ederek tehalluş örneği sayılmıştır.

Şâir, tehallüse örnek teşkil eden beyitlerle kaleme aldığı bir başka şiirde, uzun tutulan mukaddimenin ardından “وكذا” ibaresiyle ana mevzuya intikal eder. Bu ibare, mukaddime ile asıl medih bölümü arasında bilinçli bir köprü kurar. Mukaddime, hem gazel hem de atlâl temasını birlikte barındırdığı için uzundur. Sultân b. Seyf b. Mâlik'i övdüğü söz konusu şiirde ilgili beyitler şöyledir:²¹⁵ [Kâmil]

لَا ذَنْبَ لِي إِلَّا الْمَشِيبُ وَ هَكَذَا	38	كُلُّ الْأَنْتَامِ إِذَا انْتَهَتْ عَايَاتُهُ
وَ كَذَا الزَّمَانُ مُفَرَّقٌ وَ مُؤَلَّفٌ	39	هَذَا الزَّمَانُ وَ هَذِهِ عَادَاتُهُ

²¹⁵ el-Me'ûlî, *Dîvân*, s. 65.

40 لَوْلَا ابْنُ سَيْفِ الْيَعْرَبِيِّ لَمَا عَدَا شَمْلُ الْهُدَى جَمُوعَةً أَشْتَاتَهُ

41 فِيهِ تَبَسَّمَ كُلُّ دَهْرٍ عَابِسٍ وَ بِهِ انْجَلَّتْ عَن دِينِنَا ظُلْمَاتُهُ

38- Saçlarıma çöken aktan başka benim bir suçum yok. İnsanın amaçları sona erince yaratılmışların hali budur.

39- Zaman da böyledir. Dağıtır sonra tekrar toplar. İşte zaman budur. Ve davranış şekli de budur.

40- Ya ‘rubî oğlu İbn Seyf olmasaydı hidâyeti dağınık parçaları bir olan bağa dönüşmezdi.

41- Onun zamanında somurtkan çağlar gülüverdi. Onunla dinimizin üzerinden karanlıklar sökülüp dağıldı.

Görüldüğü üzere şâir, zamanın insanları önce dağıtıp sonra yeniden bir araya getirdiği gibi hükümdarın da halkları bir araya getirdiğini belirttikten sonra, 40. beyitte güzel bir geçişle söz konusu hükümdarı övmeye başlar. Onu adalet sahibi, cesur ve yiğit bir önder; ihsan ehli ve heybetli bir şahsiyet olarak anlatır. Varlığının halkına ferahlık getirdiğini, İslâmî sahadaki hizmetlerinin kıymetini vurgular; memdûhu sürekli öveceğini bildirir ve böylelikle hasetçilerin çevresinden uzaklaşmasını diler.

1.2.4. Hâtîme

Kasidenin son bölümü olarak tarif edilen hâtîme, intihâ ve makta‘ olarak da zikredilmektedir.²¹⁶ Şâir, hâtîme bölümünü sade ve anlaşılır bir dille, okuyucuda etki bırakacak şekilde kaleme almalı ve kelimeleri genel muhtevaya uygun seçmelidir.²¹⁷ Dîvân genel olarak incelendiğinde şâirin hâtîmelerinin genellikle ana temayla mutabakat sağladığı gözlemlenmiştir. Dönemin hükümdarı için kaleme aldığı medih temalı 13 beyitlik kasidesinin hâtîmesi şu şekildedir:²¹⁸ [Tavîl]

13 وَ عَن وَصْفِ جَدُّوَاهُ وَ مَدْحِ خِلَالِهِ بَحْيِيَّةٌ بِأَلَاغَاتٍ لَهَا الشُّعْرَاءُ

²¹⁶ Ahmed Maflûb, *Mu‘cemu’l-Muštalahâti’l-Belâgiyye* (Lübân: Mektebetu Lubnân Nâşirûn, 2007), 111.

²¹⁷ el-‘Askerî, *Kitâbu’s-Şinâ‘ateyn*, 443; Küçükşarı, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden İbrâhîm es-Sefercelânî ve Şiirleri*, 173.

²¹⁸ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s. 26.

13- Onun ihsanını nitemele ve özelliklerini övmeye gelince şairlerin belagatları gerekir.

Hâtimesi örnek olarak sunulan bu kaside; övgüye layık, vefalı, cömert ve eliaçık olan memdûhtan bahseder. Şâir, kendisini yaşamı boyunca asla unutmadığını ve ona karşı vefasızlık yapmadığını belirttikten sonra, memdûhun atalarının da kendisi gibi cömert olduğunu ifade eder. Ayrıca, memdûhun konuşma sanatını da çok güzel bir şekilde icra ettiği dile getirilir. İhvâniyyât temasıyla kaleme alınan 15 beyitlik kasidesinin hâtimesinde şâir, Peygamberimize salat ve selam getirerek kasideyi bitirmiştir.²¹⁹ [Tavîl]

15 وَ صَلَّى عَلَى خَيْرِ الْأَنْامِ مُحَمَّدٍ إِلَهُ الْبِرَايَا مَا هَمَى كُلُّ كَاسِبٍ

15- Mahlûkâtın ilahı, en hayırlı insan olan Muhammed'e her kazanan cömertçe yağdığı (verdiği) sürece salât eylesin.

Şâir, bu kasidede Ramazan Bayramı tebriği nedeniyle şiiri yazdığı kişiye güzel temennilerde bulunarak dua eder. Söz konusu kişinin adalet ve gücüne vurgu yaptıktan sonra, kasidesini Peygamberimize salât ve selâm getiren bir hâtime ile tamamlar. Bu kullanım şiirlerinde çokça yaygındır. Akıllara şairin Peygamber soyundan geldiği izlenimi vermektedir. Fakat kaynaklarda şairle alakalı bu tür bir bilgiye rastlanılmamıştır.

Şâir öğüt üslubuyla kaleme aldığı 24 beyitlik kasidesinin hâtimesinde de ana temayla uygun ifadeler kullanmıştır.²²⁰ [Tavîl]

24 وَ سَارِعْ إِلَى الْخَيْرِ مَا عَشْتِ جَاهِدًا فَإِنَّكَ مَجْرِيٌّ وَ أَنْتَ الْمَهْدَبُ

24- Hayatta olduğun sürece çabalayarak hayra koş. Zira sen karşılığını göreceksin ve sen terbiyeli olansın.

²¹⁹ el-Me'ûlî, *Dîvân*, s. 32.

²²⁰ el-Me'ûlî, *Dîvân*, s. 40.

Örnek olarak verilen kasidede muhataba birtakım öğütler verilmiş ve kaside benzer ifadelerle bitirilmiştir. Şâir, bu kasidede, iyi bir insanın sahip olması gereken ahlaki ve sosyal nitelikleri dile getirmiştir. Bu öğütler arasında; uzaklığın insanlar arasındaki sevgiyi eksiltmeyeceği, dünyadaki dost ve düşmanlara karşı dikkatli olunması gerektiği, akrabalık bağlarının güçlü tutulması, cahillerden uzak durulması, insan onurunun korunması, gıybetin kötü bir huy olduğu ve devlet büyüklerine karşı itaat edilmesi gerektiği yer almaktadır.

el-Me‘ûlî, hikmet alanında kaleme aldığı 44 beyitlik kasidesini genel temaya uygun olan şu sözlerle bitirmiştir:²²¹ [Meczu‘ul-Kâmil]

44 فالحمدُ لله الذي فتح العيون الرَّاقدَةَ

44- *Öyleyse uyuyan gözleri açan Allah'a hamd olsun.*

Şâir, örnek olarak verilen kasidenin başında nefsinin Allah'a karşı gelmeye meyyal olduğunu belirterek söze öz eleştiriyle başlar; nasihat sahibinin sözlerine kulak asmadığını, ondan yüz çevirdiğini ve ölümün er geç geleceğini hatırlatır. Bu mukaddimenin ardından muhatabına yönelir; tevbe etmesini, dünyanın gelip geçici zevklerine aldanmamasını, Allah'ın rızasına uygun işlerde sebatkâr olmasını, sabrı kuşanmasını zira sabrın bereket getirdiğini telkin eder. Devamında, Allah'tan sakınmayı, secde ehli olmayı, insanları kıskanmamayı, ulü'l-emre karşı itaatkâr davranmayı öğütler; bu itaat ve istikâmetin neticesinde cennetle mükâfatlandırılacağını, orada nimetlerin eksiksiz verileceğini bildirir. Nihayet, bu öğütlere karşı kör ve sağır kesilmemeyi isteyerek, zikredilen beyitle kasidesini sona erdirir. Hâtîme, eserin ana temasıyla uyumludur.

Peygamberimiz için kaleme aldığı medih türündeki 34 beyitlik kasidesinin hâtîmesinde, hayatını insanların iman etmesi için adayan Peygamberimizin bu çabasına kulak veren müminlere verilen müjdeyi zikretmiş ve son cümlesinde de

²²¹ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s. 103.

bunları yapmayıp sınırı aşan kimselerin de kahrolması gerektiğini ifade etmiştir:²²²
[Tavîl]

34 فَطُوبَى لِعَبْدٍ وَحَدَّ اللَّهُ مُخْلِصًا وَ لَمْ يُؤْذِ مَخْلُوقًا وَ بُعْدًا لِمُعْتَدِي

34- Ne mutlu samimiyetle Allah'ın tek olduğunu ifade eden, hiçbir yaratılmışı kötülük yapmayan kula! Haddini aşan ise rahmetten uzak olsun!

Şâir, söz konusu kasidede, Peygamberimiz'i överken derûnî bir sevinç içinde olduğunu; Medine'ye duyduğu derin hasreti ve nihayet O'na kavuşmanın bahtiyarlığını dile getirir. Allah'ın rızasına, Resûl'e itaatle ulaşılacağını; O'nun bütün mahlûkata üstün kılındığını; O'nu anmakla kalbinin ve ruhunun sükûnete erdiğini belirtir. Bütün bu vurguların ardından, ana temayla bütünüyle uyumlu bir hâtimeyle şiirini tamamlar.

Şâir, ana temayla hâtimenin uyumuna dikkat etmiştir. Bu kanaati destekleyen bir başka örnek, mersiye türünde kaleme alınmış ve hâtimesi aşağıda verilen şu kasidedir:²²³ [Tavîl]

8 سَقَى اللَّهُ قَبْرًا حَلَّ فِيهِ حَبِينَا وَ عَلَّ نَرَاهُ دَائِمًا كُلُّ مُرْعِدٍ

8- Allah, sevgilimizin yerleştiği o kabri (bol rahmet yağmurlarıyla) sulasın. Her gök gürlüten bulut, toprağını daima bereketli kılsın!

Yukarıda hâtimesi örnek olarak verilen kasidede şâir, dönemin din adamlarından olan söz konusu şahsın vefatından dolayı kaleme aldığı şiire, onun soyunun kıymetini vurgulayan ifadelerle giriş yapar. Soyunun hem yiğitlik hem de cömertlik vasıflarıyla temayüz ettiğini belirtir; bahar mevsiminde vefat ettiğini, bu vefatın ardından dönemin insanların adeta dağılmış, birlik ve bütünlük bağlarının kopmuş hâle geldiğini ifade eder. Akabinde, söz konusu kişinin Sultan b. Seyf b.

²²² el-Me'ûlî, *Dîvân*, s. 134.

²²³ el-Me'ûlî, *Dîvân*, s. 136.

Mâlik'in hükümdarlık döneminde vefat ettiğini haber verir ve genel üslubu olan Hz. Peygamber'e salât getirerek, zikredilen hâtimeyle kasidesini tamamlar.

el-Me'ûlî, zühd türünde kaleme aldığı bir başka kasidesinde de ana temayla hâtime arasındaki uyuma dikkat etmiştir. Bu örneğin birkaç beyit halinde ifade edilmesi uygun görülmüştür. Hâtime şu şekildedir:²²⁴ [Vâfir]

لَمَنْ قَدْ كَانَ فِي الدُّنْيَا شُكُورًا	لَقَدْ قَالَ الْمُهَيِّمِ إِنَّ هَذَا	35
سَلِيمَ الْقَلْبِ مُتَّقِيًا صَبُورًا	طَهُورًا عَابِدًا ثِقَّةً كَرِيمًا	36
رَضِيًّا عَالِمًا عَلَمًا حَبِيرًا	تَقِيًّا مُسْلِمًا سَلَمًا سَلِيمًا	37

35- Müheymin olan buyurdu ki: “ Bunlar dünyada şükredenler içindir?”

36- Tertemiz, ibadet ehli, güvenilir, cömert, kalb-i selîm, takva sahibi ve sabırlı...

37- Müttakî, Müslüman, barışçıl, sağlam, kendisinden hoşnut olunan, âlim, seçkin ve bilgili...

Yukarıda örnek olarak verilen kasidede şâir, dünyayı ve süslerini bir aldaniş olarak gördüğü için, bu dünyanın kısa ve fânî oluşunu geçmişte hüküm sürmüş insanlar üzerinden örnekler vererek işler. Toprağa girdikten sonra insanın uğruna çabaladığı şeylerin artık hiçbir fayda sağlamayacağını dile getiren hikmetli sözlerin ardından cehennem ve cennet tasvirlerine geçer. Nihayet kasidenin hâtime bölümünde ise cennetlik kimselerin vasıflarını ortaya koyarak okuyucuya böyle kimselerden olmayı öğütler.

1.3. Vezin ve Kafiye

Vezin ve kâfiye, şiirin en önemli rükünlerinden birisidir. Vezin, hareke ve sükûnların belirli bir düzene göre getirilmesidir.²²⁵ Kâfiye ise, kasidenin beyitlerinin son harflerinin aynı olmasıdır. Vezin ve kâfiye türü bakımından ilk beyitte ortaya

²²⁴ el-Me'ûlî, *Dîvân*, s. 158.

²²⁵ el-Bağdâdî, *Nağdu's-Şi'r*, 10.

konan düzen, geri kalan beyitlerde aynı şekilde devam ettirilmelidir.²²⁶ Kâfiye konusunda dikkat çeken bir diğer terim ise Harfu'r-revîdir. Harfu'r-revî, şiirin üzerine inşa edildiği beyit sonlarında yer alan sahih harftir.²²⁷ Dîvândaki vezin ve kâfiye düzeninin detaylı incelenmesi uygun olacaktır.

el-Me'ûlî'nin dîvânı üzerine yapılan inceleme neticesinde, şâirin toplam 207 şiirinin tamamında Arap şiirinde kullanılan bahirlerin tercih edildiği tespit edilmiştir. Bu durum, el-Me'ûlî'nin şiir anlayışında geleneksel vezin anlayışına bağlılığını ortaya koymaktadır. Şiirlerin bahirlere göre dağılımı ise aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

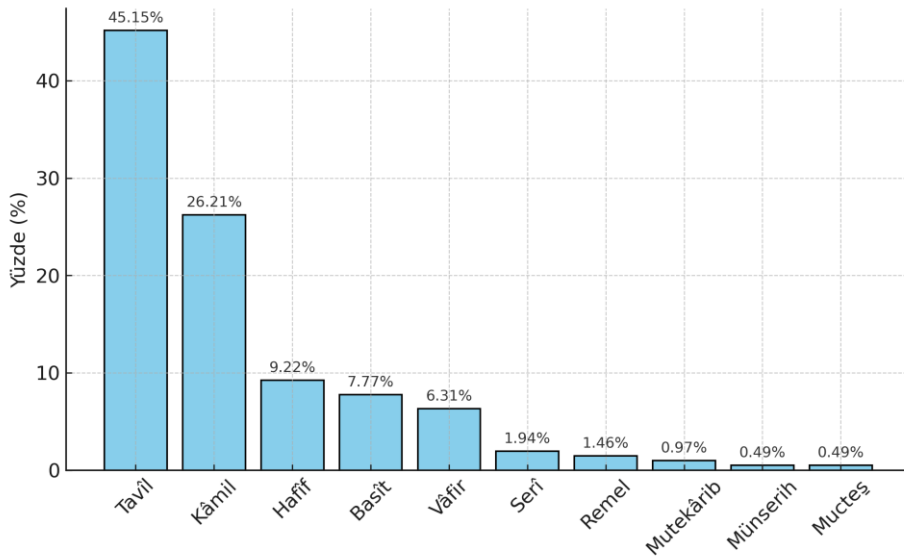
Bahirler	Şiir Sayısı
Tavîl	94
Kâmil	54
Hafîf	19
Basît	16
Vâfir	13
Serî	4
Remel	3
Mutekârib	2
Münserih	1
Müctes	1
Toplam	207

Şiirlerin bahirlere göre dağılımı incelendiğinde, en yüksek oranı %45,15 ile Tavîl bahri oluşturmaktadır. Tavîl bahrinde kaleme alınan şiirler, ağırlıklı olarak

²²⁶ 'Abdulazîz 'Atîk, *İlmu'l- 'Arûd ve'l-Kâfiye* (Kâhire: Dâru'l-Âfâku'l- 'Arabiyye, 2000), 110-111.

²²⁷ Ebû Ya'lâ 'Abdu'l-Bâkî b. Ebî'l-Huşeyn et-Tenûhî el-Kâdî, *el-Kavâfi*, ed. Avnî Abdurraûf (Mısır: Mektebetu'l-Hancî, 1978), 93-94; Ebû'l-Hasen Sa'îd b. Mes'ade el-Ahfeş, *Kitâbu'l-Kavâfi*, ed. İzzet Hasan (Dîmeşk, 1390), 10.

medih ve ihvâniyyât türlerini kapsamakta olup; bunun yanı sıra gâzel, mersiye ve dinî içerikli şiirler de bu vezinde yazılmıştır. Bu durum, şâirin pek çok farklı türde söz konusu bahri esas aldığı göstermektedir. Tavîl bahrini, şiirlerin %26,21'ini oluşturan kâmil bahri takip etmektedir. Kâmil bahrinde en çok medih, dinî şiir ve hikmet türünde eserler verilmiştir. Bununla birlikte, özlem ve hüznün temalı şiirlerin yanı sıra gâzel, ihvâniyyât, mersiye ve hiciv türlerinde de şiirler kaleme alınmıştır. Görüldüğü üzere, şâir, kâmil bahrinde de çeşitliliği koruyarak farklı türlere yönelmiştir. Tavîl ve kâmil'den sonra dîvânda en çok tercih edilen bahirler, %9,22 oranıyla hafif, %7,77 oranıyla basît ve %6,31 oranıyla vâfir'dir. Hafif bahrinde öncelikle medih öne çıkmakla birlikte, dinî şiir, hikmet, gâzel ve özlem temaları da işlenmiştir. Basît bahrinde ise kısmen medih gözlemlenmekle birlikte, ağırlıklı olarak dinî şiir ve hikmet temaları tercih edilmiştir; özellikle öğüt niteliği taşıyan söylemler bu vezinde öne çıkmaktadır. Vâfir bahrinde yer alan şiirler (toplam 13 adet, %6,31), yoğunlukla mersiye ile dinî şiir ve hikmet türlerine yönelmiştir. Şâirin daha az başvurduğu bahirler ise, %1,94 oranıyla Serî, %1,46 oranıyla Remel, %0,97 oranıyla Mutekârib, %0,49 oranıyla Münserih ve %0,49 oranıyla Mucteşir. Şâirin tercih ettiği bahirler incelendiğinde, ortaya çıkan dağılımın Arap şiir geleneğinde genel olarak gözlemlenen temayüllerle büyük ölçüde benzerlik arz ettiği görülmektedir. Bu yüzdeler dağılımlar, şâirin tercih ettiği vezin çeşitliliğini ortaya koymakta ve aşağıdaki grafikte görsel olarak da yansıtılmaktadır.

Arap şiirinin en önemli niteliklerinden biri olan kâfiye konusuna gelince el-Me‘ûlî’nin 207 şiiri incelendiğinde şöyle bir tabloyla karşılaşılır:

Revî Harfi	Şiir Sayısı
Mîm	33
Râ	29
Lâm	28
Dâl	24
Bâ	20
Hâ	12
Nûn	11
Elif	9
Ayn	9
Fâ	7
Tâ	5
Kâf	5
Dâd	3
Sâ	2
Kef	1
Sîn	1
Zâ	1
Şîn	1
Zay	1

Zâl	1
Hâ	1
Cîm	1
Tâ	1
Yâ	1
TOPLAM	207

Şâirin şiirlerinde kullanılan revî harfleri incelendiğinde, en sık tercih edilen harfîn mîm olduğu görülmektedir. Bunu râ ve lâm harfleri takip etmektedir. Daha sonra dâl ve bâ harfleri dikkat çekmektedir. Orta sıklıkta kullanılan harfler arasında hâ, nûn, elif ve ayn yer almaktadır. Bunların ardından fâ, tâ ve kâf harfleri gelmektedir. Görece daha az kullanılan harfler arasında dâd ve sâ bulunmaktadır. Nadir olarak kullanılan ve yalnızca tekil örneklerde görülen harfler ise kef, sîn, tâ, şîn, zây, zâl, hâ, cîm ve yâ'dır. Şâir, sad, ğayn ve vav harflerini revî olarak hiç kullanmamıştır. Şâirin revî tercihlerinde, muhtemelen telaffuz güçlüğü sebebiyle ğayn harfini hiç kullanmadığı görülmektedir.

el-Me'ûlî, Arap şiirindeki kafîye düzeninde sık kullanılan harflerin yanı sıra, üçü hariç alfabenin diğer harflerini de revî olarak kullanmıştır. Bu durum, şâirin şiir tertibindeki ustalığını ve kafîye çeşitliliğini ortaya koyan önemli bir delil olarak değerlendirilebilir. Böylece el-Me'ûlî, hem geleneğe bağlılığını sürdürmüş hem de revî harf çeşitliliğini kullanarak Arap şiirindeki yetkinliğini göstermiştir.

2. Üslûp Özellikleri

Üslûp, şâirin düşüncelerini belirli bir düzen ve yöntemle ifade etmesi ve dili kullanma biçimidir. Dil alimleri, ister kendi iç dünyasına ister dış dünyaya dair

anlatılar olsun her ikisi için de kendine mahsus bir üslubunun olduğu konusunda hem fikirdirler.²²⁸

Üslûp konusu ele alınırken veznin düzgünlüğü, irabın doğruluğu, lafzın sağlamlığının yanısıra duyguları ifade ederken seçilen kelimelerin anlatılan konuyla alakalı olması önem arz etmektedir.²²⁹

Bu kapsamda üslup özellikleri başlığı altında el-Me‘ûlî’nin kendi anlatımında tercih ettiği sözcükler, ortaya koyduğu cümle yapıları ve anlatım yöntemleri değerlendirilecektir.

2.1. Kelime Dağarcığı

Dîvânın muhteva bakımından incelendiği ikinci bölümde de görüldüğü üzere, şâir farklı temalarda şiirler kaleme almıştır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, şâirin şiirlerinde yalnızca çeşitlilik değil, aynı zamanda içeriğin zenginliği de göze çarpmaktadır. Şâirin kullandığı kelimelerin, şiirin ana temasıyla uyumlu, seçkin ve seviyeli olduğu dikkat çekmektedir. Özellikle dönemin önde gelen yöneticilerinden Ebu’l-‘Arab b. Sultân için yazdığı medih türündeki kasidede bu nitelikler açık biçimde görülmektedir. Söz konusu kasidenin beyitleri şu şekildedir: ²³⁰[Kâmil]

لَا زَالَ يَعْلُو فِي سَنًا وَ سَنَاءِ	فَهُوَ الْمُؤَمَّلُ وَ الْمُرَجَّى فِي الْجَدَى	24
وَ أَبُو السَّخَاءِ مُهَجَّرُ الْكِرْمَاءِ	أَهْلُ السَّمَاخَةِ وَ الْفَصَاخَةِ وَ النَّدَى	25
لَكِنَّهُ كَاللَّيْثِ فِي الْهَيْجَاءِ	لَيْئُ الْخَلَائِقِ زَاهِدٌ مُتَوَرِّعٌ	26
وَ نَوَالُهُ يُزْرِى عَلَى الدَّامَاءِ	غَيْثٌ إِذَا مَا الْعَيْثُ ضَنَّ بِمَائِهِ	27
وَرِثَ الدَّكَّاءَ عَنْ حِكْمَةِ الْحُكْمَاءِ	عَرَفَ السِّيَاسَةَ مُدَّ نَشَأً فَكَأَنَّه	28

²²⁸ Bekkâr, *Bin'âu'l-Şaşıde fi'n-Nakdi'l-'Arabiyyi'l-Qadîm fi Dav'i'n-Nakdi'l-Hadîs*, 148.

²²⁹ Bekkâr, *Binâ'u'l-Şaşıde fi'n-Nakdi'l-'Arabiyyi'l-Qadîm fi Dav'i'n-Nakdi'l-Hadîs*, 148; Ebû Bekr Abdülkâhîr b. 'Abdirrahman b. Muhammed el-'Abdülkâhîr el-Cürçânî, *Delâilu'l-Î'câz fi 'İlmi'l-Me'ânî*, thk. Maḥmûd Muhammed Şâkir Ebû Faḥr (Kâhire; Cidde: Dâru'l-Medenî, 1413), 468; el-'Askerî, *Kitâbu's-Şinâ'ateyn*, 137; el-Kayravânî, *el-'Umde fi Meḥâsini's-Şi'ri ve Âdâbihî ve Nakdih*, 2/1/199.

²³⁰ el-Me'ûlî, *Dîvân*, s. 7.

29 فَعَدَا وَحِيدَ زَمَانِهِ مُتَّفَرِّدًا بِحِدَاقَةِ الْعُلَمَاءِ وَ الْفُصَحَاءِ

24- O, cömertlik ve ihsan hususunda ümitlerin bağlandığı, medet umulan kimsedir. Daima yücelikte ve şeref ufkundan yükselmektedir.

25- O, cömertlik, fesâhat ve iyilik ehlinin önde gelenlerindedir. İyilik sahiplerini bir araya getiren cömertliğin babasıdır.

26- Yumuşak huylu, zâhid ve takvâ sahibidir. Fakat savaşın kızıştığı yerde aslan gibidir.

27- Bulut suyunu esirgediğinde yağmur olan odur. İhsanı, coşkun selleri dahi geride bırakır.

28- Çocukluğundan beri siyasetin inceliklerini bilmiştir. Adeta hikmetli kimselerin hikmetinden zekâyı miras almıştır.

29- Böylelikle âlimlerin ve belâgat ustalarının meziyetlerini kendinde toplayan zamanın tek ve eşsiz kişisi olmuştur.

Şâirin, methiyesinde memdûhu tasvir ederken, şiirin mahiyetine uygun kelimeleri seçtiği görülmektedir. Örnek olarak verilen yukarıdaki beyitlerde kullanılan وَحِيدَ زَمَانِهِ , مُتَّفَرِّدًا , زَاهِدًا , لَيْسَ الْخَلَائِقِ , السَّمَاخَةِ , أَبُو السَّخَاءِ , الْفُرَجَى , الْمُؤَمَّلُ gibi kelimeler şiirin muhtevasına uygun olan kelimelerdir. Verilen örnek dışında medih türünde kaleme alınan şiirler genel olarak incelendiğinde övülen kişi önemli bir konuma sahipse “esenlik” anlamına gelen سَلَامٌ kelimesine müracaat edildiği gözlemlenmektedir.

Memdûhun cömertliğine işaret edilecekse genellikle الْإِحْسَانِ , الْمَاجِدُ , الْمُعْطِي , الْجُودُ , سَخَاءٌ , كَرِيمٌ gibi “iyilik, cömertlik, eli açıklık, hayırsever, ihsan eden, sadaka verme” anlamlarına gelen kelimeleri kullanmayı tercih etmiştir. Aynı şekilde övülen kişinin cömertliğini vurgulamak için مَوْرِدٌ نَمِيرٌ “lezzetli pınar, kaynak” ifadesi de kullanılmıştır. Memdûhun sözüne güvenilir kimse olduğuna vurgu yapılacaksa الْوَيْثُ , الْمُنْجِزُ الْوَعْدِ , الصَّدُوقُ “Sözünün eri, verdiği sözü yerine getiren, doğru sözlü” gibi kelimeler kullanılmıştır. Şâir, övülen

kişinin cesaretini ve savaşçı yönünü anlatıyorsa شَجَاعَانٌ ve سَيْفٌ “kılıç” ve “cesur” kelimelerine müracaat etmiştir. مُحَامِي ve مُجِيرٌ “savunan” ve “koruyan, himaye eden” kelimeleri kullanılarak övülen kimsenin korumacı yönü ön plana çıkarılmıştır. el-Me‘ûlî, söz konusu türde kaleme aldığı şiirlerinde memdûhun saygınlığına vurgu yaparken الشَّرْفِ ve الرَّفِيعِ “saygınlık” ve “soylu” kelimelerini kullanmış ve muhtevaya uygun tarzda o şiiri okuyucuya sunmuştur. Şâir زَاهِدٌ ve تَقِيٌّ, عَفِيفٌ Şâir “iffet sahibi, takva ehli ve zühd yolunu benimsemiş” gibi vasıfları kullanarak, söz konusu şahsın mensubu bulunduğu dinin yükümlülüklerini yerine getirme hususunda titiz davrandığını ve yaratıcısı karşısında derin bir haşyet duygusuna sahip olduğunu vurgulamaktadır. Söz konusu kavramlar, kişinin sadece bireysel dindarlığını değil, aynı zamanda içsel bir sorumluluk taşıdığını da göstermektedir.

Şâirin ğazel türündeki şiirleri bütüncül bir bakışla değerlendirildiğinde, muhtevayı taşıyan alan ile sözcüklerin kullanımı arasında bilinçli ve tutarlı bir eşgüdüm kurduğu müşahede edilmektedir. Nitekim أَحْشَاءُ (iç organlar), غَزَالٌ (ceylan), وَرْدٌ (gül), قَدٌّ (göz kapağı), جَفْنٌ (göz kapağı), قَلَادَةٌ (kolye), سَهْمٌ (ok), حَدٌّ (yanak), الْهَوَى (aşk), الْاَشِيْكَ (âşık), الْاَشِيْكَ (âşık), الْاَشِيْكَ (âşık) gibi, şiirin genel ahengine uygun unsurlar aracılığıyla tema ile ifade düzlemi arasındaki birliktelik gözle görülür biçimde tesis edilmiştir. Böylece şâir, bu seçici kelime kadrosu sayesinde muhtevayı estetik bir süreklilik içinde örmüştür. Yukarıda ifade edilen غَادَةٌ kelimesinin geçtiği beyit şu şekildedir:²³¹ [Kâmil]

1 مَرَّتْ كَحُوطِ الْخَيْزُرَانَةِ غَادَةٌ تَسْبِي الْعُقُولِ وَ تَخَطُّفِ الْأُدْهَانَا

²³¹ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s. 424.

1- Genç kız, bambu dalı gibi ince ve zarif bir şekilde geçti. Öyle ki o akılları esir ediyor ve zihinleri büyüliyor.

el-Me'ûlî, ihvâniyyât türünde kaleme aldığı şiirlerinde türün klasik Arap şiirindeki yerleşik kelime dağarcığına uyan bir söz varlığı tercih etmiş; bu tercihler, muhtevanın anlam bütünlüğüyle de ahenk tesis etmiştir. Söz konusu kelimeler الشَّوْقُ (özlem), الْكِتَابُ (mektup), الْفَرَحُ (sevinç), الْوُدُّ (sevgi), التَّسْلِيَةُ (tesellî), التَّهْنِئَةُ (tebrik), الْمِحْبُ (seven), الْمَصَاحِبُ (yoldaş), الْوَفَى (vefâlı), الصَّدِيقُ (dost), السَّلَامُ (selâm, esenlik), الْخِلُّ (yakın dost), الْحَبِيبُ (sevgili), أَحْوَى الْهَوَى (aşık), التَّحِيَّةُ (selamlama), الْوَدَادُ (muhabbet), دُو الْوَفَاءِ (vefâ sahibi) gibi muhtevaya uygundur. Muhteva ile kelime bütünlüğünü somutlaştırmak üzere örnek beyitlerin zikredilmesi yerinde olacaktır. Bu bağlamda, söz konusu kelimelerin bir kısmını ihtiva eden beyitler aşağıda sunulmuştur:²³² [Tavîl]

أَتَانِي كِتَابٌ مِنْ مُحِبِّ مُصَاحِبِ	1
صَفِيٍّ وَفِيٍّ خَيْرُ خِلٍّ وَ صَاحِبِ	
كَرِيمٍ ظَرِيفٍ فِي الْفُلُوبِ مُحَبِّ	2
شُجَاعٍ قَوِيٍّ بَاسِلٍ ذِي مَوَاهِبِ	
صَدِيقِ صَدُوقِ سَاعِدِي وَ مُسَاعِدِي	3
وَ وُدِّي وَ مَوْدُودِي وَ خَيْرُ أَقَارِبِي	

1- Bana, beni seven, sâdık ve vefâlı; yoldaşların en hayırlısı, eşlik eden bir dosttan mektup ulaştı.

2- Cömert ve zariftir; gönüllerde sevilendir. Yiğit, güçlü, yüreklidir; nice meziyetlerin sahibidir.

3- Sadık bir arkadaş dürüsttür; dayanağım ve yardımcımdır. Sevgi bağım, sevgilim ve akrabalarımın en hayırlısı (odur).

Şâir, mersiye türündeki şiirlerinde muhteva–dil ilişkisinde bütünlüğü esas almakta; seçtiği söz varlığını tematik yapı ile bilinçli bir uyum içinde kullanmaktadır. Bu çerçevede الْفُتْدَانُ (kaybetme), الْفُتْدُ (kayıp), وَفَاةُ (vefat), بَكَى (ağladı), دُمُوعُ (gözyaşları),

²³² el-Me'ûlî, *Dîvân*, s. 43.

دُفْن (ağlama), الفراق (ayrılık), مَوْت (ölüm), الرَّدى (ölüm), تُوِّفِيَ (vefat etti), رُوح (ruh), (cenaze, defin), الهَمَّ (gam), الحُزْن (hüzün) gibi kullanımlar, mersiyeinin temel duygu alanıyla uyum sergilemektedir. Muhteva- dil ilişkisindeki bütünlüğe örnek teşkil etmesi açısından şâirin şu beyti örnek olarak verilebilir.²³³ [Kâmil]

5 إِنَّ الْمَنِيَّةَ لَا تُرَدُّ إِذَا أَتَتْ مَأْمُورَةً مِنْ رَبَّنَا الْمَنَّانِ

5- Şüphesiz ecel, Rabbimiz el-Mennân (Kullarına hadsiz hesapsız nîmetler veren, sınırsız iyilik ve ihsanda bulunan) tarafından emredilmiş olarak geldiğinde geri çevrilemez.

Şiirlerde yer alan kelimeler bütüncül olarak değerlendirildiğinde, Muhammed el-Me‘ûlî’nin konuya uygun söz varlığı ve kelime tercihlerinde isabet ettiği görülür. Bağlamı koparmayan, okurun zihninde gerekli tesiri uyandıran kavramlar ile kelimeler şâir tarafından bilinçli bir seçime tâbi tutularak beyitlere yerleştirilmiştir. Ayrıca şiirlerinde tercih ettiği söz varlığının, telaffuz açısından çoğunlukla akıcı olduğu gözlemlenmektedir.

2.2. Cümle Yapıları

Bu bölümde belâgat alanında yazılan eserlerde Me‘âni ilmi başlığı altında incelenen ve değerlendirilen konular incelenecektir. Cümleler, ihbârî ve inşâî olarak ikiye ayrılmaktadır.²³⁴ Çalışmanın bu bölümünde cümle yapıları başlığı altında haberî ve inşâî cümleler başlıkları altında yapılan incelemeler ışığında divandaki şiirlerin değerlendirmesi yapılacaktır.

²³³ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s. 155.

²³⁴ Ebû Ya‘kûb Yûsuf b. Ebî Bekr b. Muhammed b. ‘Alî es-Sekkâkî el-Harzemî el-Hanefî es-Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘Ulûm* (Beyrût: y.y., 1407/1987), 166; el-Haţîb Celâluddîn Muhammed b. ‘Abdirrahmân el-Çazvînî, *el-İzâh fî ‘Ulûmi’l-Belâğa*, ed. Muhammed ‘Abdulmun‘im Hafâcî (Beyrût: Daru’l-Cîl, ts.), 1/55-57; İsmail Durmuş, “Me‘âni”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003), 204-205.

2.2.1.Haberî Cümleler

Haberî cümle, doğruluğu ve yanlışlığı bizzat kendisinde mümkün olan, başka bir deyişle sözünde doğrudur ya da yalancıdır denilebilen ifadeler için kullanılan bir meânî terimidir.²³⁵ Haberî cümleler, lâzım-ı haber ve lazım-ı fâide-i haber olmak üzere temel iki amaç için kullanılır.²³⁶ Ayrıca haberî cümle ibtidâî, talebî ve inkârî olmak üzere üçe ayrılır. İbtidâî haber, hüküm cümlesinin tekid kullanılmadan söylenen haber türü iken; talebi haber, tekid edatlarından birinin kullanılmasıyla yapılan haber türüdür. İnkârî haber ise birden fazla tekid edatı kullanılarak elde edilen haber çeşididir.²³⁷ Bu cümle çeşitleri de sözü söylenene göre değişir. Kimi zaman tekidli kimi zaman tekidsiz kullanımlarla alakalı olmak üzere bu kullanımlar da farklılık arz etmektedir.²³⁸ Bu kısımda şiirler, söz konusu bilgiler bağlamında değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Şâir, dönemin önde gelen devlet adamlarından Sultan b. Seyf'i övmek amacıyla kaleme aldığı methiyede, haber cümlesinin ibtidâî türünü tercih etmiştir. Bu kullanım biçimine aşağıda aktarılacak beyitler örnek teşkil etmektedir.²³⁹ [Remel]

عَمَّ أَهْلَ السَّهْلِ جُودًا وَالْجَبَلِ	فَهُوَ مُحَمَّدٌ بِخُلُقٍ مُرْتَضَى	99
مَنْ طَعَى وَأَمْتَارَ بِالْجَهْلِ وَضَلَّ	وَهُوَ سَيْفُ اللَّهِ فِي الْأَرْضِ عَلَى	100
تَشْتَفِي الْأَجْسَامَ مِنْ كُلِّ الْعَلَلِ	إِنْ جَرَى ذِكْرُ لَهُ فِي مَخْفَلِ	101
مَاضِيَاتٍ حَدُّهَا لَا يَنْقَلِبُ	مَلِكٌ آرَاؤُهُ أَسْيَافُهُ	102
قَالَ هَيَّا، سَبَقَ الْجُودُ وَالْعَدْلُ	وَجَوَادٌ إِنْ أَنَاءَهُ عَادِلٌ	103

²³⁵ Ahmed b. İbrâhîm b. Mustafâ el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'*, ed. Yûsuf es-Şumeylî (Beyrût: el-Mektebetu'l-'Aşriyye, ts.), 59; Maṭlûb, *Mu'cemu'l-Muṣṭalahâti'l-Belâgiyye*, 478; Durmuş, "Me'ânî".

²³⁶ Maṭlûb, *Mu'cemu'l-Muṣṭalahâti'l-Belâgiyye*, 479; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'*, 59.

²³⁷ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, 170-171.

²³⁸ el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'*; Ahmed Mustafâ el-Merâgî, *'Ulûmu'l-Belâğa (el-Beyân ve'l-Me'ânî ve'l-Bedî')* (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1993), 55; Faḍl Ḥasen 'Abbâs, *el-Belâğa Funûnuhâ ve Efnânuhâ: 'İlmu'l-Me'ânî* ('Ammân: Dâru'l-Furkân, 1417), 113.

²³⁹ el-Me'ûlî, *Dîvân*, s. 326.

104 وَشُجَاعٌ عَلَّمُ الْفُرْسَانَ فِي الْحَرْبِ تَصْرِيفَ الْعَوَالِي وَ الْأَسْلَ 104

99- O, seçkin ahlakıyla övgüye layıktır. Cömertliği ovada ve dağda olan herkesi kuşatmıştır.

100- Yeryüzünde azgınlaşıp, cehaletle üstün olan ve sapan kimsenin üstüne inen Allah'ın keskin kılıcıdır.

101- Bir mecliste adı anıldığında, bedenler bütün dertlerinden şifa bulur.

102- Görüşleri, uçları parlak ve körelmeyen kılıçlar gibi keskin bir hükümdardır.

103- Eleştiren biri gelse bile o cömerttir. "Buyur!" der. Cömertlik, adaleti birbiriyle yarışır.

104- Öyle bir yiğittir ki savaşta süvarilere uzun mızrakların bütün inceliklerini öğretmiştir.

Yukarıdaki örnekte memdûhun nitelikleri, herhangi bir te'kîd edatına başvurulmaksızın ibtidâî haber cümleleri hâlinde ardı ardına sıralanmıştır. Dikkat çeken husus, kullanılan isim cümlesinin bütünüyle yalın biçimde takdim edilmiş olmasıdır. Şâirin, dönemin önde gelen bir devlet adamının güzelliklerini tasvir ettiği ve onun sofrasında eriştiği eşsiz lütufları dile getirdiği başka bir şiirinde ise, ibtidâî fiil cümlesinin aynı şekilde te'kîdsiz kullanıldığı şu örneğe rastlanmaktadır:²⁴⁰ [Tavîl]

بَشْهَدِ شَدَاها عَنَبْرٌ وَقُرْنُفُلُ	شَرِبْتُ سَمُولًا مِنْ شَتِيْتِ مَشُوْبَةٍ	1
وَطَلْعَةُ سُلْطَانِ بْنِ سَيْفِ كَهْلَلُ	طَمَسْتُ الْهُوَى لَمَّا بَدَا طَالِعُ الْهُدَى	2

1- Saf bal katılmış çeşit çeşit üzüm karışımından demlenmiş kadehten bir şarap içtim. Şarabın rayihası, anber ve karanfildir.

²⁴⁰ el-Me'ûlî, *Dîvân*, s. 328.

2- *Hidayet yıldızı ufukta belirince (gönlümdeki) hevâyı sildim. O an Sultân b. Seyf'in çehresi de sevinçle aydınlandı.*

Yukarıda örnek olarak zikredilen, şarap tasviriyle başlayan ve ardından yöneticinin simasının güzelliğini konu edinerek medih üslubuna dönen beyitlerde de ibtidâî haber cümlesi tercih edilmiş; bu nedenle herhangi bir te'kîd edatına başvurulmamıştır.

Şâir, düşüncelerini okuyucuya daha etkili bir şekilde aktarmak için tekid edatı kullanmıştır. Söz konusu talebî haber cümlesine örnek olarak şu beyit verilebilir:²⁴¹
[Mütekârib]

14 و إِنِّي عَلَىٰ عَهْدِهِ ثَابِتٌ مُّقِيمٌ و لو عِشْتُ عُمْرًا طَوِيلًا

14- *Ne kadar uzun bir ömür yaşasam bile ben O'nun sözüne daima sadığım ve sebat edeceğim.*

Şâir, muhatabın zihninde dönemin bir valisine duyduğu sadakati açıkça ortaya koymak ve tereddüde yer bırakmamak amacıyla te'kîd edatı **إِنَّ** harfini kullanarak ifadesini pekiştirmektedir. Benzer bir kullanım, şu beyitte de görülmektedir:²⁴²
[Remel]

2 إِنَّ قَلْبِي فِي اشْتِعَالٍ و اهْتِمَامٍ عَفْوِكَ اللَّهُمَّ يَا رَبَّ الْأَنْامِ

2- *Muhakkak ki benim kalbim, bir telaşla ve kaygıyla doludur. Bağışla beni Ey Alemlerin Rabbi, Yüce Allah!*

Yukarıda örnek olarak verilen beyit şâir tarafından münâcât türünde kaleme alınmış bir şiirdendir. Dünyaya karşı aldandığını, büyük bir hevâ içerisinde olduğunu

²⁴¹ el-Me'ûlî, *Dîvân*, s. 334.

²⁴² el-Me'ûlî, *Dîvân*, s. 345.

ve kusurunu itiraf ettikten sonra إِنَّ edatını kullanarak okuyucunun zihninde herhangi bir şüpheyi mahal bırakmamıştır.

el-Me‘ûlî’nin şiirlerinde diğer türler kadar sık olmasa da inkari haber türüyle de karşılaşmaktadır. Bu konuda dini şiir ve hikmet türünde kaleme aldığı şiirinin aşağıdaki beyti örnek olarak verilebilir:²⁴³ [Kâmil]

8 إِنَّا لَنَرْجُو فَوْزَنَا بِدُعَائِهِمْ فَاللَّهُ يَرْحَمُنَا بِهِمْ وَ يَقِينَا

8- *Muhakkak biz de onların dualarıyla kurtuluşu umarız. Allah, onların vesilesiyle bize rahmet etsin ve bizi korusun!*

Örnek olarak verilen beyitte إِنَّ edatı kullanılmakta ve devamında ise lâmü’l-ibtidâiyye ile devam edilmektedir. Dolayısıyla söz iki defa pekiştirilmekte ve inkârî haber cümlesi olarak ifade edilmektedir. Benzer kullanım bir başka beyitte de gözlemlenmektedir:²⁴⁴ [Hafif]

20 قَدْ لَعَمْرِي لَأَخْتَرْتُ هَذَا نَصِيْبِي مِنْ حُلُودٍ لَوْ مَّ أَحْفَ عُقْبَاهَا

20- *Ömrüme andolsun ki, onun akıbetinden korkmasaydım bunu edebiyetten gelen payım olarak seçerdim.*

Söz konusu beyitte şâir, inşa edilmiş bir mekânın tasvirini yaparken aynı zamanda bu yapının banisinden de övgüyle bahsetmektedir. Yapı, cennete teşbîh edilmiştir. Ne var ki, bu iddianın tahayyül sınırlarını zorlayacak derecede görkemli oluşu, okuyucunun zihninde ilk okunduğunda bir kuşku doğurmaktadır. Bu tereddüdü ortadan kaldırmak isteyen şâir, metinde tekid edatlarını yoğunlaştırarak anlatımını

²⁴³ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s. 423.

²⁴⁴ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s. 435.

pekiştirir ve böylece muhatabın zihninde oluşan şüpheyi ortadan kaldırmayı amaçlamıştır.

Sonuç olarak el-Me‘ûlî, dîvânında haber cümlesinin tüm türlerine yer vermektedir. İbtidâî haber cümleleri, şiirlerinde belirgin bir yoğunluk arz ederken, talebî haber cümleleri de dikkate değer bir sıklıkta kullanılmaktadır. İnkârî haber cümlelerine örnekler bulunmakla birlikte, bunların kullanımını diğer haber türlerine kıyasla nispeten sınırlı kaldığı tespit edilmiştir.

2.2.2. İnşâî Cümleler

Doğru ya da yalan ihtimali barındırmayan cümleler için kullanılan meânî terimidir.²⁴⁵ İnşâî cümlelerin birtakım çeşitleri vardır. Bunlar; emir, nehiy, istifhâm, nidâ, teraccî, temenni, taaccüp, zem, övgü ve yemin vb.²⁴⁶ Divanda yer alan inşâî cümlelerin en yaygın kullanılan çeşitlerinin değerlendirilmesi yerinde olacaktır. Bunlar da emir, nehiy, nidâ, taaccüp ve istifhâmdır.

2.2.2.1. Emir

Şâirin dîvânının genel yapısı dikkate alındığında, emir kiplerine sıklıkla başvurduğu tespit edilmiştir. Farklı sîgalarla emir kiplerine müracaat eden el-Me‘ûlî, toplum içinde etkin bir kişiliğe sahip olmayı, derin izler bırakmayı, yaygın dedikodulara kulak asmamayı, düşmana boyun eğmemeyi, tedbirli ve basiretli bir hayat sürmeyi öğütlemektedir. Hikmet türünde kaleme alınan ve son beyitlerinde dönemin devlet adamlarından Seyf b. Sultân’a itaatin vurgulandığı bu şiir, aynı zamanda iltimas²⁴⁷ amacıyla yazılmış bir şiirdir. İltimas amacıyla kullandığı beyitler şu şekildedir:²⁴⁸ [Vâfir]

²⁴⁵ Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘Ulûm*, 166; İsmail Durmuş, “İnşâ”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2000), 334-337.

²⁴⁶ el-Ğazvînî, *el-İzâh fî ‘Ulûmi’l-Belâğa*, 52-69; ‘Abbâs, *el-Belâğa Funûnuhâ ve Efnânuhâ: ‘İlmu’l-Me‘ânî*, 147.

²⁴⁷ Makam bakımından aynı seviyede bulunan insanların birinin diğerinden bir iş yapmasını istemesi anlamında kullanılan belâgat terimidir.

²⁴⁸ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s. 254.

8 وَ حَفَّ قَوْلَ الْجَمَاعَةِ أَنْ يَقُولُوا مُقَدَّمْنَا مِنْ الْأَهْوَالِ رَيْعًا

9 وَ كُنْ فِي الْحِلْمِ رَضْوَى لَا تُبَالِ وَ كُنْ لِلثَّقَلِ مُحْتَمِلًا ضَلِيلًا

8- Topluluğun önderimiz korkunç şeylerden ürktü demelerinden çekin! Yumuşak huylulukta

9- Razvâ Dağı gibi ol! Aldırış etme! Ağır sorumlulukları omuzlamakta güçlü biri ol!

Örnek olarak sunulan beyitlerde, iltimas manası *emr-i hâzır* kipiyle dile getirilmiştir. Şâir, aynı kipten yararlanarak iltimas içerikli başka beyitler de kaleme almış ve bunları aşağıda sıralamıştır:²⁴⁹ [Tavîl]

15 وَ بَادِرْ إِلَى الْحَيَاتِ مِنْ كُلِّ وَجْهَةٍ وَ كُنْ كَيْسًا تُسَدِّى إِلَيْكَ الْعَوَارِفُ

16 وَ بَاشِرْ إِذَا مَرَّتْ بِكَ الدَّهْرُ فُرْصَةً فَإِنْ لَمْ تُبَاشِرْهَا فَإِنَّكَ آسِفُ

15- Her yönden iyiliklere koş, akıllı biri ol ki hikmetler sana sunulsun. Zaman sana bir fırsat verdiğinde değerlendir. Eğer değerlendirmezsen pişman olursun.

Şâir, gâzel türünde başlayan şiirinin son bölümlerinde nasihat üslubuna yönelmiş ve bu öğütlerini *emr-i hâzır* kullanarak dile getirmiştir.

el-Me‘ûlî, dostu Sâlim b. Muhammed’ten gelen mektuptan dolayı duyduğu memnuniyeti dile getirmek için yazdığı şiirinde dostuna bazı nasihatlerde bulunmak suretiyle yapmasını istediği şeyleri iltimas yoluyla ifade etmektedir:²⁵⁰ [Kâmil]

11 وَ أَنْعَمَ بِعِشِّي نَاعِمٍ فِي مَعْقِلِ عَالِي الْعَمَدِ

12 وَ اسْلَمَ سَلِمَتَ مُبَرَّأٍ مِنْ كُلِّ لُؤْمٍ أَوْ فَنَدٍ

13 بَلِّغْ سَلَامِي كُلَّ مَنْ تَلَقَى وَ أَهْلَكَ وَ الْوَلَدِ

²⁴⁹ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s. 258.

²⁵⁰ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s. 135.

11- Sütunları göğe uzanan korunaklı bir kalede hoş bir hayat sür!

12- Selamet üzere kal! Her türlü bayağılıktan ve yaşlılığın verdiği aklın zaafa uğramasından uzak olarak emniyet içerisinde olasin!

13- Yoluna çıkan her dosta, ailene ve çocuklara benden selam söyle!

Yukarıda örnek olarak verilen beyitlere bakıldığında şâir, iltimâs anlamıyla emr-i hâzır türünde emir cümlesi kullanmıştır. Şâirin kaleme aldığı öğüt mahiyetindeki bir şiirinde emir cümlelerine sıklıkla müracaat ettiği gözlemlenmiştir. Söz konusu şiir, genel olarak nefse sesleniş ve onun islah edilmesi teması çerçevesinde değerlendirilebilir.²⁵¹ [Meczû'u'l-Kâmil]

3 فَاَسْتَقْبِلِي لَا تُدْبِرِي عَيِّي فَأَنْتِ مُبَاعِدَةٌ

3- Öyleyse yüzünü bana dön, bana arkana dönme sakın! Ey nefsim sen zaten uzaklaşsın.

Örnek olarak verilen bu beyitte de şâir, emri irşad kullanımıyla okuyucuya sunmuştur. Emir cümlelerine sıklıkla müracaat ettiği şiirin bir başka beytinde şâir, irşad anlamındaki emir kullanımını örneklemiştir.²⁵² [Meczû'u'l-Kâmil]

5 يَا نَفْسُ تُوبِي وَ ارْجِعِي لَا تُدْبِرِي مُتْبَاعِدَةٌ

5- Ey Nefis! Tövbe et ve (Rabbine) dön! Sakın uzaklaşmak adına yüz çevirme!

el-Me'ûlî, bu şiirinde yukarıda da ifade edildiği gibi emir cümlelerine sıklıkla müracaat etmiştir. Bu şiirin devamında şâir, söylendiği durumdan anlaşıldığı üzere

²⁵¹ el-Me'ûlî, *Dîvân*, s. 101.

²⁵² el-Me'ûlî, *Dîvân*, s. 101.

irşad anlamında emir cümlesi kullanmıştır. Zira şâirin söylemlerinde nefesine ve dolaylı olarak okuyucuya karşı bir yol gösterme vardır. Söz konusu beyitler şu şekildedir:²⁵³

[Meczû'ü'l-Kâmil]

كُونِي	مَعِيَ	فِي	كُلِّ	مَا	يُرِضِي	الْإِلَهَ	مُجَاهِدَةً	7	
و	اسْتَأْنِسِي	ثُمَّ	اصْبِرِي	فَالصَّبْرُ	فِيهِ	فَائِدَةٌ		8	
حَافِي	الْعِقَابِ	وَ	حَازِرِي	إِنلِيسَنَا	وَ	مَكَائِدَهُ		9	
وَ	دَعِي	الرِّذَائِلَ	وَ	اتَّقِي	رَبًّا	وَ	كُونِي	سَاجِدَةً	10
وَ	تَنَبَّهِي	وَ	تَيَقَّنِي	لَوْ	مُتُّ	أَنَّكَ	عَائِدَةٌ	11	

7-Allah'ı hoşnut eden işlerde benimle birlikte çabalayan ol!

8- Gönlünü ferah tut. (İç huzuru bul.) Sonra da sabra sarıl. Zira sabırda faydalar, kazançlar vardır.

9-Cezalandırmadan kork. İblisimizin ve onun hilelerine karşı tetikte ol!

10-Bırak bütün rezillikleri ve Rab'den sakın! Ve O'na secde eden birisi ol!

11- Farkında ol ve uyanık ol! (Söylemlerinde) Emin ol! Ben ölsem bile şüphe yok ki sen O'na döneceksin.

Örnek beyitlerin tahlili, şâirin nasihat amacıyla kaleme aldığı şiirlerde emir kipini yoğun bir biçimde kullandığını göstermektedir. Emir cümlelerinin bu belirgin ağırlığı, metnin klasik Arap şiir geleneğinde öğüt türü içinde konumlanmasının doğal bir yansımasıdır; zira söz konusu tür, muhatabın kalbinde ıslah ve tefekkür uyandırmayı hedefler. Dîvân, genel olarak değerlendirildiğinde irşad anlamında kullanılan emir cümlelerin örnekleri fazlaca yer almaktadır.²⁵⁴ Bu durum şâirin medih

²⁵³ el-Me'ûlî, *Dîvân*, s. 101.

²⁵⁴ Bkz. el-Me'ûlî, *Dîvân*, s.40, 72, 136, 154, 186.

şâiri olmasının yanı sıra hikmet ve öğüt alanlarında da şiirler kaleme almasından kaynaklanmaktadır.

el-Me‘ûlî, ihvâniyyât türünde kaleme aldığı şiirinin hâtimesini, dostuna dua ile bitirmektedir: [Tavîl]

15 و عِشْ فِي سُورٍ و اَبَقَ فِي نَعَمٍ و دُمُ بِحَيْرٍ و فِي نَعْمَى و عَزَّ مُحَمَّدٌ

15- *Sevinç ve mutluluk içinde yaşa. Nimetler içerisinde kal. Hep iyilik üzere devam et. Şan ve şerefle daim ol.*

Şâir, dönemin yöneticilerinden Sultân b. Seyf için medih türünde kaleme aldığı bir şiirinde mazi fiili talep anlamında kullanmıştır.²⁵⁵ [Hafîf]

54 زَادَكَ اللهُ مِنْهُ فَضْلاً و اِحْسَا ناً و اِنْ كُنْتَ لَا تَرُومُ اَزْدِيَاذَا

54- *Sen her ne kadar artış arzu etmesen de Allah, katından lütuf ve ihsânını sana daha da artırsın.*

Örnek olarak verilen beyitte, زَادَ mazi fiili talep anlamında kullanılmıştır. Emir cümlesinin dua sâikiyle söylenmiş örneğini teşkil eder. Aynı şiirin hâtimesinde de söz konusu üslubun aynısını ortaya koymuştur.²⁵⁶ [Hafîf]

61 خَلَّدَ اللهُ مُلْكَكُمْ و اصْطَفَاكُمْ و اجْتَبَاكُمْ اِذْ صِرْتُمْ اَعْجَادَا

62 دَمَّرَ اللهُ باغْضِيَكُمْ كَمَا دَمَّ رَ مِنْ قَبْلِهِمْ ثَمُوداً و عَادَا

61- *Allah, hükümdarlığınızı ebedi kılsın. Sizi (kulları arasına) seçsin. Sizi (vasıflarınızdan dolayı) üstün kimselerden kılsın. Zira siz, şerefli kimselerden oldunuz.*

²⁵⁵ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s. 108.

²⁵⁶ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s. 108.

62- Allah, tıpkı onlardan önce Âd ve Semûd'u yerle bir ettiği gibi sizi sevmeyenleri de paramparça etsin.

Bu beyitlerde kullanılan دَمَّرَ اجْتَبَىٰ اصْطَفَىٰ خَلَّدَ mazi fiilleri dua anlamında ve emir mahiyetinde kullanılmıştır. Şâir, emir cümlelerini söylerken sadece emr-i hâzırı değil aynı zamanda maziyi de kullanmıştır. Bu durum da el-Me'ûlî'nin dilin inceliklerini ve zenginliğini kullandığını gösterir. Söz konusu örneklerden de anlaşıldığı üzere, şâir emri iltimâs, irşâd ve dua gibi farklı anlamlara gelecek şekilde kullanmıştır.

2.2.2.2. Nehiy

el-Me'ûlî'nin dîvânı incelendiğinde, hikmet alanında kayda değer şiirler sergilediği ve özellikle bu tema çerçevesinde nehiy üslubunu icra ettiği görülmektedir. Bu şiirlerde nehiy üslubu çoğunlukla irşâdî bir işlev üstlenir; zira şâir, muhatabını davranış ve tutum bakımından yönlendirmektedir. Kullanılan nehiy biçimi ekseriyetle nehy-i hâzır yapısındadır. el-Me'ûlî, akrabalık, dostluk ve sadakatin değeri; zaman ve mekân ayrılığına rağmen sevginin bekası; devlet otoritesi ve yöneticilere karşı benimsenmesi gereken genel tavır; dilin tehlikeleri karşısında bireyin tutumu gibi temaları işlediği hikmet içerikli metinlerinde bu üsluba sıkça başvurur. İrşâd amacıyla kullanılan söz konusu nehiylerin örneği, aşağıda zikredilen beyitlerde açıkça gözlemlenebilmektedir:²⁵⁷ [Tavîl]

فَإِنَّ أَخَا الْإِسْرَافِ بِالْمَالِ يَذْهَبُ	وَ لَا تَكُ فِي إِنْفَاقِ مَالِكَ مُسْرِفًا	16
لِعَيْرِكَ مَنَاعًا تَشْحُحُ وَ تَسْلُبُ	وَ لَا تَكُ جَمَاعًا لِمَالِكَ حَازِنًا	17
عَلَيْكَ سَفِيهَةٌ أَوْ إِلَى الْخُلْفِ تُنْسَبُ	وَ لَا تَكُ مَخْلَافًا لِرُوعِدِكَ يَجْتَرِي	18

16-Malını harcarken savurgan olma! Çünkü müsrif kimse malı ile birlikte gider.
(malını kaybeder.)

²⁵⁷ el-Me'ûlî, *Dîvân*, s. 41.

17- *Malın için toplayıcı, başkası için stok yapan kimse olma! Cimrilik edip gasp eden bir engelleyen olma!*

18- *Ve verdiği söze karşı sözünde durmayan bir adan olma! (Yoksa) bir sefih sana karşı cüretli olur ya da sözünde durmamakla nitelendirilirsin.*

Nehiy üslubunun kullanıldığı gayelerden birisi de iltimastır. Şâir, iki arkadaşına yazmış olduğu bir şiirinde şu beyitlerle seslenmekte ve nehiy türünün bir örneğini sunmaktadır:²⁵⁸ [Meczû'u'l-Kâmil]

3 لَا تَعْجَبَا مِن عَادَةِ الدُّنْيَا إِذَا طَالَ الْأَمَدُ

3- *Vakit uzadığında dünyanın sıradan işlerine kapılmayın!*

Bu veciz ifade, iltimâs amacıyla söylenen nehiy üslubunun güzel örneklerinden birisidir. Burada kullanılan nehiy, nehy-i hâzır yapısındadır. Şâir, ihvâniyyât türünde kaleme aldığı bir şiirinde de arkadaşına iltimâs anlamında kullandığı şu beyitte de nehiy anlamına örnek vermektedir:²⁵⁹ [Tavîl]

4 فَلَا تَحْسَبُوا إِلَيَّ نَسِيْتُ عَهْدِكُمْ فَمَا وَهَىٰ إِلَّا بِكُمْ وَتَدَكَّرِي

4- *Sanmayın ki sizin sözlerinizi unuttum. Gönlümün bütün sevdası yalnız sizdedir ve sizi yâdımdadır.*

el-Me'ûlî, yukarıda verilen örnekte de nehiy üslubunu kullanmıştır. Burada kullanılan nehiy yapısı önceki örneklerde de olduğu gibi emr-i hâzırdır. Dîvânda kullanılan nehiy üslubu genel olarak incelendiğinde şâirin özellikle irşâd ve iltimas anlamlarında bu üslubu kullandığı sonucuna ulaşılmaktadır. Bununla birlikte bu türlerde kullanılan nehiy türü nehy-i hazırdır. Özellikle hikmet alanlarında kaleme

²⁵⁸ el-Me'ûlî, *Dîvân*, s. 139.

²⁵⁹ el-Me'ûlî, *Dîvân*, s. 171.

aldığı şiirlerinde nehiy üslubu diğer şiir türlerine göre daha dikkat çekicidir. Hikmet türü olması sebebiyle genellikle irşâd anlamında kullanmıştır. Şâir, arkadaşlarına yazdığı şiirlerinde de daha çok iltimâs anlamında nehiy üslubunu kullanmayı tercih etmiştir.

2.2.2.3. Nidâ

Şâir, şiirlerinde nida üslubunu da kullanmıştır. Bunların bir kısmı gerçek anlamda kullanılmış söylemlerdir. Bir kısmı çağrı dışında, sözün gelişinden anlaşılan birtakım manalar için kullanılmıştır. el-Me‘ûlî’nin, sohbetinden hoşlanmadığı bir arkadaşına yazdığı şiirinde, içerisinde yaşadığı toplumu da teşvik amacıyla nida üslubunu iğrâ manasında kullandığı beyit şu şekildedir:²⁶⁰ [Kâmil]

8 يَا قَوْمَنَا سَاحُوا وَاغْدِرُوا وَاغْفُوا عَنِ الْجَانِي وَا لَا تَعْتَبُوا

8- Ey kavmimiz! Bağışlayın ve mazur görün! Suç işleyeni affedin, ona sitem etmeyin!

el-Me‘ûlî, insanları bağışlama konusunda zorlanan, suç işleyene karşı sert ve kararlı olan, sitemde bulunan topluma bunları yapmaması gerektiğini ifade ederek bağışlamak, affetmek, mazur görmek gibi eylemlere teşvik etmiştir. Şâir, Ya‘rub soyuna dair kaleme aldığı medih türündeki şiirinin bir beytinde kendilerine duyduğu muhabbetin aşırılığından dolayı az da olsa ilgisizlikten duyduğu üzüntüyü şu sözlerle ifade eder:²⁶¹ [Kâmil]

11 يَا هَاجِرِي أَنْكَرْتَ قَتْلِي بَعْدَ مَا شَهِدْتَ عَلَيْهِ بِقَتْلِهِ وَجَنَاتِهِ

11- Ey beni terk eden! Yanakları onun öldürülüşüne şahitlik ettiği halde, sen beni öldürdüğünü inkâr ediyorsun.

Görüldüğü üzere inşâî cümlelerden olan nidâ, bir durumdan dolayı duyulan üzüntüyü ifade etmek için kullanılmıştır. Şâir, kendi nefsinin hatalı yönlerini ve

²⁶⁰ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s. 42.

²⁶¹ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s. 66.

bunların ıslâhını konu edindiği bir başka şiiirinin beytinde nidâ üslubunu tenbîh manasında kullanmayı tercih etmiştir:²⁶² [Meczû'u'l-Kâmil]

11 يَا نَفْسُ هَذِي عَقْلَةٌ عَنْهَا وَ إِنَّاكَ وَافِدَةٌ

11- Ey nefsim! Bu düpedüz gaflettir. Ondan uzak dur. Zira sen onun kapısına varacak bir yolcusun.

Söz konusu şiir genel olarak değerlendirildiğinde şâirin, kendi nefsinin hatalarını ifade ederken sıklıkla nidâ üslubuna müracaat ettiği sonucuna ulaşılmaktadır. el-Me'ûlî'nin Ebu'l-'Arab'a ithaf ettiği medih kasidesinde, hayret ve hayranlık duygusunu ifade eden ta'accüb kullanımına şu beyit örnek teşkil eder:²⁶³ [Hafîf]

9 يَا لَوْرِدٍ فِي خَدِّهِ كَلَّمَا زُمْتُ وَ يَا لَلْحَظِّ زَادَ احْمِرَاهُ

9- Hey o yanağındaki gül! Her ne zaman meyveni devşirmeye uzansam ne şanslıyım ki onun kızılığdı daha da artıyor.

Şâir, memdûhun yanağında sanki bir gül varmış gibi yorumlamakta; gül, yanak ve kızılılık kavramlarını işleme hususunda metin bütünlüğünü korumaktadır.

Sonuç olarak el-Me'ûlî, inşâî cümle içerisinde değerlendirilen nidâyı farklı edatlarla ve belâgat kaynaklarında yer alan iğrâ, üzüntü, tenbîh ve ta'accüb gibi amaçlarla, anlatımdaki başarıyı artırma gayesiyle özgün ve etkileyici bir biçimde dîvânında kullanmıştır. Ve bu bölümde her bir amaç için örnek verilmiştir. Aynı zamanda şâir, akılsız varlıklar için de nidâ sanatını kullanmıştır.²⁶⁴ Medih türünde kaleme aldığı şiirlerinde de memdûha olan saygısını ifade etmek üzere nidâ üslubuna sıklıkla müracaat etmiştir.²⁶⁵

²⁶² el-Me'ûlî, *Dîvân*, s. 102.

²⁶³ el-Me'ûlî, *Dîvân*, s. 151.

²⁶⁴ el-Me'ûlî, *Dîvân*, s. 129.

²⁶⁵ el-Me'ûlî, *Dîvân*, s. 102.

2.2.2.4. Ta‘accub

Şâir, ta‘accubu şaşırıldığı ya da hoşuna gittiği durumlarda çeşitli şekillerde kullanmaktadır. Sultân b. Seyf için yazdığı medih türündeki şiirinin bir beytinde şaşkınlığını şu ifadelerle okuyucuya aktarmaktadır:²⁶⁶ [Kâmil]

6 وَ عَجِيبٌ أَهْوَى لِقَاءَكُمْ وَ أَنْتُمْ سَاكِنُو مُثَلِّي مَحَلَّ السَّوَادِ

6- *Ne garip! Siz gözümün siyahlık yerinde göz bebeğimin tam merkezinde yerleşik olduğunuz halde size kavuşmayı özlüyorum.*

Yukarıdaki beyitte عَجِبٌ ifadesiyle şâir, şaşkınlığını muhâtaba iletmektedir. عجب ifadesinden türeyen bir çok kelime yapısıyla şaşkınlığını ve hoşnutluğunu ifade etmiştir. Yine bir başka medih şiirinde şâir, şaşkınlığını şu beyitle okuyucuya aktarmıştır:²⁶⁷ [Hafîf]

6 مَا أَحَلَّى لِقَاءَهُ بَعْدَ بَيْنٍ مِنْهُ لَوْلَا حُسَّادُهُ وَ وَشَاتُهُ

6- *Şu kıskançlar ve gammadzılar olmasa onunla ayrılıktan sonraki buluşma ne kadar tatlıdır!*

Örnek olarak verilen beyitler, açık ta‘accub ifadeleridir. Şâir, مَا أَحَلَّى ifadesiyle ayrılıktan sonraki buluşmanın ne kadar güzel olduğunu, bu durumdan ne kadar hoşnut olduğunu belirtiyor.

Sonuç olarak el-Me‘ûlî’nin şiirlerinde ta‘accub ifadelerine sıklıkla rastlamak mümkündür. Ta‘accub, şâir tarafından hem şaşkınlık hem de hoşnutluk duyguları için kullanılmıştır. Bu duygularını genellikle عجب ifadesinden türetilen söylemlerle

²⁶⁶ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s. 114.

²⁶⁷ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s. 69.

belirtmekle birlikte مَا أَفْعَلُ kalıbıyla da açıkça şaşkınlık ya da hoşnutluğunu okuyucuya aktarmıştır.

2.2.2.5. İstifhâm

Şâir, şiirlerinde أَيْ/مَتَى/مَاذَا/كَيْفَ/هَلْ/أُ gibi soru edatlarını kullanmış ve inşâî ifade biçimi olan istifhâma da sıklıkla müracaat etmiştir. Bu kullanımdaki amaç, üslubu daha etkili kullanmak, anlatıma vurgu katmak gibi durumlar olabilir. el-Me‘ûlî, soru edatlarını, asıl anlamlarının dışında daha farklı anlamlar için de kullanmıştır. Bu farklı manalardan biri olan tevbîh anlamı şâirin gâzel türünde kaleme aldığı bir şiirinin şu beytinde gözlemlenmektedir:²⁶⁸ [Kâmil]

19 أ تَلُومُنِي وَ أَنَا حَلَفْتُ إِلَيْهِ لَا فَوْرَبِّهِ لَأَنْتَنِي عَنْ وُدِّهِ

19- *Ben ki sağlam bir yemin etmişken, beni mi kınarsın? O'nun rabbine andolsun sevgisinden vazgeçmem.*

Şâirin “Beni mi kınarsın?” sorusunu sorarken asıl maksadı “Beni kınama” anlamındadır. Bu da istifhâmın değişik manalarda kullanımı olan tevbîh anlamına işaret etmektedir. el-Me‘ûlî bu beytinde onun sevgisinden asla ayrılamayacağını ve bu hususta yemin ettiğini, bu yeminini bozamayacağını yalın bir anlatımla yansıtmıştır. Yukarıda örnek olarak verilen beyitten bir beyit sonra şâir, istifhâmın farklı manalarından olan istib‘âd (uzak saymak) anlamını da kullanmıştır. Söz konusu beyit şu şekildedir:²⁶⁹ [Kâmil]

21 كَيْفَ الْخَالِصُ وَ لُبُّ عَقْلِي عِنْدَهُ لَا زِلْتُ طَوْلَ زَمَانِهِ فِي رَفْدِهِ

21- *Aklımın özü ondayken kurtuluş nasıl olsun ki? Ben ise onun devri boyunca hep desteğinin (ihsanının) içinde kaldım.*

²⁶⁸ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s. 112.

²⁶⁹ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s. 112.

Şâir, bu beyitlerde akli şiiri yazdığı kimsede yken ondan zihnen ayrı kalmanın mümkün olmadığını, uzak olduğunu istifhâmın soru anlamı dışında kullanımlarından olan “uzak saymak” ile ifade etmiştir. Kendisinden kurtulmak istemediğini zira söz konusu kişinin yardımlarıyla ayakta durduğunu, dolayısıyla O’ndan ayrılmanın mümkün olmadığını güçlü bir şekilde ifade etmektedir. Burada كَيْفَ soru edatıyla, istib’âd anlamının ifade edildiği anlaşılmaktadır. Dîvân bir bütün olarak değerlendirildiğinde şâir, genellikle bir durumu öğrenmek için kullanılan كَيْفَ istifhâm edatını istib’âd anlamı için kullanmıştır.

el-Me’ûlî’nin şiirinde muhâtabtan bilgi istemediği, muhâtabı itirafa ve onaylamaya zorladığı takrîr manasında تر ألم kalıbıyla kullandığı şu ifadeler söz konusu mecâzî kullanım için güzel örneklerden birisidir:²⁷⁰ [Vâfir]

4 ألم تر أني في كل أمرٍ ونائبةٍ لكم كفُّ مساعِدٍ
4- Bilmez misin ki? Her işte her musibette size uzanan bir elim ve sizin yardımcınızım.

Yukarıda örnek olarak sunulan beytin geçtiği şiir, ihvâniyyât türünde kaleme alınmıştır. el-Me’ûlî, bu şiirinde uzaklık ve hicranın araya girmesine rağmen vefadan dönmediğini, yardım ve sadakate dair geçmiş iyiliklerini hatırlatarak vefasını göstermeye çalıştığını, verilen söze sadık kalınması gerektiğini belirtir. Tüm bunları okuyucuya sunarken istifhâmın mecâzî kullanımını aktarır. İstifhâmın okuyucunun zihninde uyandırdığı anlam “Gör ki ben böyle birisiyim” şeklindedir.

Şâir, inkârî olarak ifade edilen “istememek, hoş görmemek” gibi ifade edilen istifhâmın bu çeşidini de örneklendirmiştir:²⁷¹ [Meczû’u’l-Kâmil]

10 أ تَطُنُّ أَيْ قَدْ أَتَيْتُكَ بِأَحْتِيَالٍ نَادِرٍ

²⁷⁰ el-Me’ûlî, *Dîvân*, s. 137.

²⁷¹ el-Me’ûlî, *Dîvân*, s. 154.

10- *Sen benim sana eşine az rastlanır bir hileyle mi geldiğimi zannediyorsun?*

el-Me‘ûlî’nin kısa ama vecîz beytinde durumun öyle olmadığı ifade edilmiştir. Muhataba böyle bir şeyin kabul edilemez olduğu belirtilmiştir. Şâir, yaşadığı bölgedeki bir nehri konu alan şiirinde, “küçük” sıfatıyla anılmasına rağmen bu nehri Kevser’le kıyaslanabilecek ölçüde yücelterek betimler. Suyunun bal, şeker, gül suyu ve miske benzetilmesi, nehre atfedilen değeri güçlendiren teşbîhlerdir. Nehrin ziraata hayat verdiği, yokluğunda toprağın çoraklaşacağı vurgulanarak önemi ortaya konulur. Ayrıca şiirdeki bir beyitte yer alan istifhâm, bilgi talebinden çok hayreti pekiştiren bir söylem aracı olarak kullanılmış; böylece istifhâm, taaccüb anlamı taşımıştır.²⁷² [Serî]

5 مَا لِي أَرَى الْأَفْرَامَ فِي عَفْلَةٍ لَوْ أَنْصَفُوا سَمَّوَكَ بِالْكَوْتَرِ

5- *Bana ne oluyor da yiğitleri gaflet içinde görüyorum. Şayet onlar adil olsalardı seni “Kevser” diye çağırırlardı.*

Görüldüğü üzere şâir, birtakım insanların söz konusu nehirle alakalı söylemlerine şaşırılmış ve bu şaşkınlığını böyle bir soruyla ifade etmiştir. “Evet, siz bu nehre gereken değeri vermiyorsunuz.” anlamını daha yerinde ve sağlam bir üslupla aktarmıştır.

Sonuç olarak el-Me‘ûlî’nin şiirlerinde sırasıyla *كيف/هل/أ* soru edatları sıklıkla kullanılmıştır. Bu edatların yanı sıra diğer istifhâm edatları da kullanılmıştır. Özellikle *كيف* soru edatının istib‘âd için daha sık kullanılması dikkat çekicidir. İstifhâmın asıl işlevi soru sormak ve bilgi istemektir. Bununla birlikte sözün gelişinden anlaşılan manaları ifade etmek için de istifham kullanılır. Dîvânda geçen istifhâmın mecâzî kullanımları çoğunlukla inkârî, istib‘âd, tevbîh, takrir ve taaccüb gibi gayeler için kaleme alınmıştır. Şâir, söz konusu sanatı şiirlerinde icrâ ederken gerekli özeni

²⁷² el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s. 169.

göstermiş ve okuyucuya mesajlarını daha net bir şekilde belirtme gayretinde bulunmuştur.

2.3 Anlatım Yöntemleri

el-Me‘ûlî’nin şiirlerinde muhâvere, taḥkiye, beyân ve bedî gibi çeşitli anlatım yöntemleri de bulunmaktadır. Bu bölümde söz konusu anlatım yöntemleri incelenecektir.

2.3.1. Muḥâvere

Şâir, *يَقُولُونَ قَالَتْ قُلْتُ قَالُوا* gibi lafızlarla söz konusu anlatım yöntemine müracaat etmektedir. Daha çok medih, özlem ve hikmet temalarını yansıttığı şiirlerinde bu yönteme başvurmuştur. Bunu icra ederken bazen hikaye anlatımıyla bazen de kısa diyaloglar şeklinde aktarmıştır.

Sultân b. Seyf için kaleme aldığı medih türündeki şiirinin bir beytinde diyalog kullanmıştır. Bu da muḥavere sanatının bir örneğidir:²⁷³ [Kâmil]

13 قَالُوا كَبَدِرِ النَّيِّمِ غُرَّةٌ وَجْهَهُ كَذَبُوا فَأَيْنَ صَفَاؤُهُ وَ صِفَاؤُهُ

13- *Dediler ki, yüzünün alı ayın on dördü gibi parlar. Yalan söylediler! Nerede onun berraklığı, nerede nitelikleri!*

el-Me‘ûlî, sevgilisine karşı duyduğu özlem için kaleme aldığı şiirinin beytinde söz konusu sanatı uygulamıştır:²⁷⁴ [Tavîl]

17 فَقُلْتُ لَهَا حَافِي مِنْ اللَّهِ رَبَّنَا فَقَالَتْ لَأَنَّ الشَّيْبَ كَالْفَقْرِ أَفْبَحُ

²⁷³ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s. 65.

²⁷⁴ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s. 91.

17-Dedim ki ona: 'Rabbimiz olan Allah'tan kork!' Dedi ki: 'Çünkü ihtiyarlık da fakirlik gibi en çirkini!

Yine toplum nezdinde zor uygulanan bir konu olan sabırla alakalı kaleme aldığı bir şiirinde şâir, muhavere yöntemini uygulamıştır:²⁷⁵ [Tavîl]

و ذلك مشهورٌ و لا يَنجَحُ الأمرُ	يَقُولُونَ إِنَّ الصَّبْرَ لِلْمَرْءِ عِدَّةٌ	1
هُمُومًا و أَحْزَانًا يَضِيقُ بِهَا الصَّدْرُ	و لكن أرى في الصَّبْرِ إن دَامَ مُدَّةً	2

1- Diyorlar ki; Sabır, insan için en güçlü silahtır. Bu söz de çok meşhurdur. İş (onsuz) başarıya ulaşmaz.

2- Oysa ben sabır konusunda derim ki: Sabır, uzun sürdükçe gamlar, kederler birikir. Gam ve kederlerle gönül daralır.

Şâir, aşkın şarabıyla sarhoş bir gönlün, hasretle dökülen yaşların, ayrılıktan korkan bir ruhun ve hikmetle yönelen bir kalbin duasını kaleme aldığı şiirinde diyalog kullanarak söz konusu sanatı icra etmiştir:²⁷⁶ [Tavîl]

فَقَالَ بُكَائِي مِنْ فِرَاقِكَ حَائِفٌ	فَقُلْتُ لِمَ هَذَا الْبُكَاءُ بَعْبْرَةٌ	6
فَقَالَ كِلَا الْحَالَيْنِ فِيهِ مَتَالِفٌ	فَقُلْتُ أَتَبْكِي فِي اللَّقَاءِ وَ فِي النَّوَى	7
أرى رَاحَةً إِلَّا لِمَنْ يُؤَالِفُ	فَقُلْتُ فَهَلْ مِنْ رَاحَةٍ قَالَ لِي فَلَا	8

6- Dedim ki: Bu gözyaşlarıyla ağlayış neden? Dedi ki: Ağlayışım, senden ayrılma korkusundandır.

7- Dedim ki: Hem buluşmada hem ayrılıkta mı ağlıyorsun? Dedi ki: Evet her iki hal de yok oluşlarla dolu.

²⁷⁵ el-Me'ûlî, *Dîvân*, s. 199.

²⁷⁶ el-Me'ûlî, *Dîvân*, s. 257.

8- *Dedim ki: Peki hiç mi bir huzur yok? Dedi: Ben bir tek, sevene huzur var diye düşünürüm.*

e-Me'ûlî, gecenin huzurunu, rüzgâr ve yağmuru bir manzara üzerinden anlatmaya başladığı medih türündeki şiirinde de muhavere sanatını uygulamıştır. Bu diyalog, dîvândaki en uzun diyaloglardan sayılabilir. Söz konusu beyit şu şekildedir:²⁷⁷

[Tavîl]

فَقَالَ حَبِيبٌ بِالْوَصَالِ مَسَاعِفُ	فَقُلْتُ لَهُ مَنْ دَا عَلَى الْبَابِ وَإِقْفَاً	5
فَأَهْلًا وَ سَهْلًا أَمْتَنَّاكَ الْمَخَافُ	فَقُلْتُ لَهُ فَلْيَدْخُلَنَّ حَبِيبَنَا	6
إِذَا كُنْتَ دَا بِشِرِّ و لَأَنْتَ مَعَاطِفُ	فَلَمَّا التَّقِينَا قَالَ هَلْ مِنْ عَالَاةٍ	7
و ضِدُّكُمْ لِلْحُسْرِ و الدَّلِّ آفُ	فَعِشْ أَنْتَ و ابْنَاكَ الْكَرِيمَانَ فِي الْعَلَى	8
و فِي عَزْمِكُمْ دُونَ الْأَنْامِ مَالِفُ	و لِي فِي مَعَالِي تَجِدُّكُمْ و عَالَانِكُمْ	9
بِكَفِّي نِمَارِ الْجُودِ مِنْكُمْ لِقَاطِفُ	و إني عَلَى رَعْمِ الْحُسُودِ و ضِدُّكُمْ	10
سَمِيعُ لِمَا قَدْ قُلْتُمْ لَا أَخَالِفُ	و إني لَدَيْكُمْ طَائِعٌ مُتَوَاضِعٌ	11

5- *O'na dedim ki: Kimdir bu kapının orada ayakta bekleyen kişi? Dedi ki: vuslatla seni buluşturmak için gelen dostum.*

6- *O'na dedim ki: O halde sevgili içeri girsin! Hoş geldin, sefa getirdin! Artık korkular bile seni güvence altına aldı.*

7- *Buluşup bir araya geldiğimizde bana dedi ki: Sen mutluluk ve sevinç içerisiyken ve gönlün de yumuşamış bir haldeyken bana bir teselli yok mu?*

8- *Sen ve ululuk konusunda cömert olan iki oğlun izzet içerisinde yaşayın. Size karşı gelen kimseler ise perişanlık ve zilletle baş başa kalsınlar.*

9- *Benim gönlüm, sizin yüksek şanınızda, azametinizdedir. İzzetiniz öyle büyük ki, insanlar arasında onun benzeri yoktur.*

10- *Ben haset edenlere ve size karşı çıkanlara rağmen, ellerimle sizin cömertliğinizin meyvelerini toplamaya devam eden birisiyim.*

²⁷⁷ el-Me'ûlî, Dîvân, s. 262.

11- *Ve ben size karşı itaatkâr biri ve alçakgönüllüyüm. Söylediğiniz her söze kulak veririm, asla karşı gelmem.*

el-Me‘ûlî, Sultân b. Rızâ için kaleme aldığı medih türündeki şiirinin ilk iki beytinde muhâvere sanatını uygulamıştır:²⁷⁸ [Hafîf]

1 قِيلَ لِي أَنْتَ فِي مَدِيحِكَ تَعْلُو قُلْتُ كَلَّا مَعَ أُولَى الْفَضْلِ يَعْْلُو
2 وَ عُلُوِّي فِي مَدْحٍ مَنْ يَتَعَالَى قَدْرُهُ فَوْقَ مَا أَقُولُ وَ يَعْْلُو

1- *Bana denildi ki: Sen övgüde aşırıya kaçırıyorsun. Dedim ki: Hayır, fazilet sahibi kimseler için övgüde sınır aşılmaz.*

2- *Aşırı övgüm, değeri sözlerimin ötesine ve yücelere ulaşan birini övmeye dairdir.*

Dîvân genel hatlarıyla incelendiğinde, muhâvere sanatının şâir tarafından bilinçli bir biçimde kullanıldığı görülmektedir. Şâirin söz konusu sanatı özellikle methiye, gazel ve öğüt türünde kaleme aldığı şiirlerde daha yoğun biçimde uyguladığı dikkat çekmektedir.

2.3.2. Taḥkiye

el-Me‘ûlî, şiirlerinde duygu ve düşüncelerini taḥkiye denilen ve hikayeleştirme olarak da ifade edilen anlatım yöntemine de başvurmuştur. Şâir, dönemin devlet adamlarından olan Sultân b. Yûsuf’a yazdığı medih türündeki şiirinde taḥkiye sanatını uygulamıştır. Bu şiirinde söz konusu sanatı uygularken bazı beyitlerde övgü ifadelerine yer vermesinden dolayı taḥkiyenin olduğu beyitler örnek olarak verilecek olup övgü ifadelerinin bulunduğu beyitler ele alınmayacaktır. Şâir, memdûhu överken O’nun savaş başarılarını, düşmana karşı koyma özelliğini ön plana çıkarmış, duygu ve düşüncelerini şu şekilde dile getirmiştir:²⁷⁹ [Basît]

2 يَمَّمَتْ نَحْوَ الْعِدَى عُرّاً عَطَارِقَةً شُمَّ الْأَنْوْفُ شِدَاداً زَاهَا الْعُرُزُ
3 وَ فِيهِمْ سَادَةٌ مِنْ يَعْرُبٍ سَطَعَتْ وَجُوهُهُمْ كَبْدُورِ التِّمِّ تَزْدَهْرُ

²⁷⁸ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s. 313.

²⁷⁹ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s. 177.

- 4 تَخَاهُمُ فِي ظُهُورِ الْخَيْلِ أُسْدٌ شَرَى تَجْرِي بِهِمْ فِي الْوَعَى وَ الْحَرْبُ تَسْتَعْرِ
- 5 تَرْمِي بَأَنْفُسِهَا وَ الْأُسْدُ حَائِرَةٌ فِي مَازِقِ الْحَرْبِ وَ الْأَزْمَاحُ تَشْتَجِرُ

2- Düşmana doğru gururla ve soylu bir şekilde yöneldin. Yanında burunları havada, yiğit delikanlılar vardı. Alındaki beyazlık onu güzelleştirdi.

3- O topluluk içinde Ya ‘rub soyundan öyle soylu kimseler var ki, yüzleri dolunaylar gibi ışık saçıyor.

4- Onları atlar üzerinde görsen yiğit aslanlar zannedersin. Savaşın alevi şiddetlendikçe hücum üzerine hücumla ileri atılıyorlardı.

5- Savaşın o dar boğazında, mızraklar birbirine kenetlenirken ve aslanlar bile şaşkına dönmüşken, onlar canlarını hiç çekinmeden ortaya koyarlar.

Yukarıda örnek olarak verilen şiirin devamında tahkiye üslubunu ortaya koyduğu beyitler de aşağıda zikredilecektir. Zikredilmeyen beyitlerde tahkiye üslubu ortaya konmadığından dolayı arada olan beyitler atlanmıştır.²⁸⁰ [Basîl]

- 11 وَ يُورِدُ الرُّمَحَ فِي لَبَائِهِمْ سَلْمًا وَ لَيْسَ يَصْدُرُ إِلَّا وَ هُوَ مُنْكَسِرٌ
- 12 فَالْحَرْبُ سَاطِعَةٌ وَ الْبَيْضُ لَامِعَةٌ كَأَنَّهَا بِالصِّقَالِ الْأَنْجُمُ الرَّهْرُ
- 13 اللَّهُ أَكْبَرُ إِنَّ الْعَدْلَ مُشْتَهَرٌ وَ الْجَوْرُ مُنْطَمِسٌ وَ الْحَقُّ مُنْتَصِرٌ
- 14 وَ نَارُ أَهْلِ الْحَنَّا وَ الْجَوْرِ خَامِدَةٌ وَ نُورُ أَهْلِ الْهُدَى وَ الدِّينِ مُزْدَهَرٌ
- 15 وَ دَوْلَةُ الْعَدْلِ لَا زَالَتْ مُظَفَّرَةٌ وَ دَوْلَةُ الْجَهْلِ مَعْدُومٌ بِهَا الظَّفَرُ

11- Mızrağını onların boğazına “selâm” diye saplar. O döndüğünde parçalanmış halde döner.

²⁸⁰ el-Me‘ûlî, Dîvân, s. 178.

12- Savaş alevlenir, çelik kılıçlar pırıl pırıl parlar. Parlak yüzeylerinde göğün değerli yıldızlarıymışçasına ışık saçılır.

13- Allah en büyüktür. Adalet apaçık ortada. Zulüm ortadan kalkmış, hak ise mutlak zafere erişmiştir.

14- Azgınlık ehlinin ve zulmün ateşi artık sönmüştür. Hidayet ve din yolcularının nuru ise çiçek gibi parlar.

15- Adaletin devleti muzaffer olmaya devam eder. Cehalet iktidarına ise hiçbir zaman zafer nasib olmaz.

Şiirin devamında şair, aynı şekilde tahkiye sanatını uygulamıştır:²⁸¹ [Basît]

بَصَارِمِ الْحَدِّ لَا يُبْقِي وَ لَا يَدْرُ	إِنْ صَالَ يَوْمًا عَلَى الْأَعْدَاءِ فِي رَهَجٍ	18
عَدْرًا فَأَعَقَبَهُمْ إِهْلَاكُ مَا مَكَّرُوا	قَدْ أَجْمَعُوا أَمْرَهُمْ سِرًّا وَ مَكْرَهُمْ	19
وَ كَيْفَ يَرْبِخُ مَنْ قَدْ خَانَهُ الظَّفَرُ	ظَنُّوا بِأَنْ يَرْبِخُوا فَاجْتُنَّتْ دَابِرُهُمْ	20

18- Bir gün düşmana toz duman içerisinde saldırdığında keskin kılıcı ne bir can bırakır ne de ortada bırakır.

19-Onlar sır içerisinde aynı fikri benimsediler ve hilelerini hainlik içerisinde ortaya koydular. Kurdukları hain tuzak bizzat onları mahvetti.

20- Onlar kazanacaklarını zannettiler fakat kökleri kazındı. Zaferin kendisini kazandırdığı kimse nasıl kâr edebilir ki?

Şâir, gâzel türünde kaleme aldığı şiirinin giriş bölümünde özellikle aşk temasını işlerken aynı zamanda tahkiye üslubunu da gözler önüne sermiştir:²⁸² [Kâmil]

عَيْشِ رَغِيدٍ مَعَ سُورٍ كَامِلِ	مَا زِلْتُ فِي هَوٍّ وَ فِي طَرْبٍ وَ فِي	1
فَطَعَتِ جِبَالَ مَوَدَّتِي وَ وَسَائِلِي	حَتَّى إِذَا لَاحَ الْمَشِيبُ بِلَمَّتِي	2

²⁸¹ el-Me'ûlî, *Dîvân*, s. 178.

²⁸² el-Me'ûlî, *Dîvân*, s. 318.

عَنْ زَوْرَةِ الْمُضَنَّى فَلَسْتَ بِعَادِلٍ	يَا هَذِهِ إِنَّ تُنْصِفِي أَوْ تَعْدِلِي	3
أَوْ تُنْكَرِي جِسْمِي فَهَجْرُكَ قَاتِلِي	إِنَّ تُنْكَرِي شَيْبِي فَمِنْكَ حُلُولُهُ	4

1- Bûsbütün bir sevinçle beraber eğlence, musiki ve bolluk içerisinde bir hayat sürmekteyim.

2- Perçemimde aklık görünür görünmez işte o vakit bana olan sevgi bağlarını ve vuslat yollarını koparıp attın.

3- Ey sevgili! Eğer insaf sahibi olursan ya da bu üzüntüden yıpranmış olanı ziyaret etmekten vazgeçersen bil ki o zaman sen adaletli olmazsın.

4- Saçımdaki akları yadırgıyorsan bil ki o aklar sendendir. Bedenimdeki solgunluğu garipsiyorsan ayrılığın zaten beni öldürüyor.

Özetle ifade etmek gerekirse el-Me‘ûlî, birtakım şiirlerinde söz konusu anlatım yöntemini kullanmak suretiyle şiirlerinin daha akıcı olmasını sağlamıştır. Olayların hikâyeleştirilmesiyle okuyucu da kendini şiirin içinde hissetmektedir.

2.3.3. Beyânî Üslûplardan Yararlanma

Belâgat ilmi ve alt disiplinleri kendisiyle Arapçanın sırları ve inceliklerinin bilinmesi itibariyle ilimler arasında önemli bir konuma sahiptir.²⁸³ Alt disiplinler; Me‘ânî, beyân ve bedî‘dir. Genel hatlarıyla me‘ânî, anlamın hale uygunluğunu; beyân, mananın farklı yöntemlerle açıklanmasını; bedî, sözün daha güzel bir şekilde söylenmesini konu edindir.²⁸⁴ Beyân ilmi, teşbîh, isti‘âre, kinâye ve mecâz gibi sanatları kapsayan bir belâgat disiplinidir.²⁸⁵ el-Me‘ûlî’nin şiirleri beyân ilmi açısından değerlendirildiğinde şairin söz konusu sanatlara sıklıkla başvurduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Özellikle teşbîh en sık başvurduğu beyân sanatlarındanır.

²⁸³ Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘Ulûm*, 1/9.

²⁸⁴ el-Merâgî, *‘Ulûmu’l-Belâğa (el-Beyân ve’l-Me‘ânî ve’l-Bedî‘)*, 209-215.

²⁸⁵ el-Merâgî, *‘Ulûmu’l-Belâğa (el-Beyân ve’l-Me‘ânî ve’l-Bedî‘)*, 213-246-301; İbrahim Kâfi Dönmez, “Beyân”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1992), 23-25.

2. 3. 3. 1. Teşbîh

Sözlükte, “örneklendirmek, iki şey arasında benzerlik kurmak, benzetmek”²⁸⁶ olarak tanımlanan teşbîh, ıstılahta iki ya da daha fazla olgudan mertebe olarak daha aşağı olanın daha üstün olana benzetilmesi anlamına gelen beyân sanatı olarak tarif edilmektedir.²⁸⁷ Teşbîh sanatında müşebbeh, müşebbeh bih, veçhu’ş-şebeh ve edâtu’t-teşbîh olmak üzere dört unsur yer almaktadır.²⁸⁸ Bu unsurların teşbîhte kullanılmasına göre farklı tasnifler yapılmıştır. Buna göre;

Bir teşbîhte, teşbîh edatının açıkça zikredilmesiyle elde edilen teşbîhe teşbîh-i mürsel, teşbîh edatı hafzedilmişse teşbîh-i müekked, teşbîh yönünün belirtilmesi halinde teşbîh-i mufassal, teşbîh yönü zikredilmeyen teşbîhe teşbîh-i mücmel, teşbîh edatu ve teşbîh yönü beraber hafz edilirse teşbîh-i belîğ denir.²⁸⁹

el-Me‘ûlî, teşbîh sanatına sıklıkla başvurmuştur. Örneğin dönemin yöneticilerinden olan Ebu’l-‘Arab için kaleme aldığı medih türündeki bir şiirinde teşbîh sanatını şöyle kullanmıştır:²⁹⁰ [Kâmil]

26 لَيْئُ الْخَلَائِقِ زَاهِدٌ مُتَوَرِّعٌ لَكِنَّهُ كَاللَّيْثِ فِي الْهَيْجَاءِ

26- *Ahlakı yumuşak, zâhid ve takvâ sahibidir. Fakat savaş esnasında da adeta aslan gibidir.*

هو müşebbeh, اللیث müşebbeh bih ve ك edâtu’t-teşbîh temel unsurlarının kullanılmasından dolayı teşbîh-i mücmel olarak değerlendirilir. Edâtu’t-teşbîh

²⁸⁶ Ebû Naşr el-Cevherî, *Tâcu’l-Luğa ve Şîhâhu’l-‘Arabiyye*, 6/2236; el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbu’l-‘Ayn*, 3/404.

²⁸⁷ el-Bağdâdî, *Naşdu’ş-Şi‘r*, 36; Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘Ulûm*, 332; İsmail Durmuş, “Teşbîh”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2011), 553-556.

²⁸⁸ el-Merâgî, *‘Ulûmu’l-Belâğa (el-Beyân ve’l-Me‘ânî ve’l-Bed’)*, 213-220.

²⁸⁹ el-Hâşimî, *Cevâhiru’l-Belâğa fi’l-Me‘ânî ve’l-Beyân ve’l-Bed’*, 219; ‘Alî el-Cârîm-Mustafâ Emîn, *el-Belâğatu’l-Vâdîha fi’l-Beyân ve’l-Me‘ânî ve’l-Bed’* (Beyrût: Dâru Ma‘ârif, ts.), 20-25; ‘Abdulazîz ‘Atîk, *‘İlmu’l-Beyân* (Beyrût: Dâru’n-Nahdati’l-‘Arabiyye, 1985), 64; Durmuş, “Teşbîh”.

²⁹⁰ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s.7.

unsurunun kullanılmasından dolayı aynı zamanda teşbîh-i mürsel olarak da değerlendirilir.

Şâir, bir başka medih türünde kaleme aldığı şiirinde teşbîh sanatını şu şekilde kullanmıştır:²⁹¹ [Kâmil]

41 فاسمَعْ لَهَا عَرَبِيَّةً فَكَأَنَّهَا مِنْ حُسْنِهَا كَالْعَادَةِ الْحَسَنَاءِ

41- Onu Arapça olarak dinle! Öyle ki tatlılığıyla sanki güzel bir genç kız gibidir.

şa-vechu'ş-şebih, müşebbeh, كَأَنَّ edâtu't-teşbîh, حُسْنِهَا, müşebbeh bih, الْعَادَةِ الْحَسَنَاءِ, müşebbeh, ha temel unsurlarının tamamının kullanılmasından dolayı teşbîh-i mufassal (teşbîh-i tâm) olarak değerlendirilir. Edâtu't-teşbîh unsurunun kullanılmasından dolayı aynı zamanda teşbîh-i mürsel olarak da değerlendirilir.

Şâir, teşbîh-i mücmel ve mürsel belagat sanatlarını medih türünde kaleme aldığı şiirinde kullanmıştır:²⁹² [Basît]

25 صَدَّتْ وَ لِي كِبْدٌ حَرَى تَدُوبٌ حَوَى وَ دَمْعَةٌ كَرْدَاذِ الْمُرْنِ حَمْرَاءِ

25- Sevgilim yüz çevirdi. İçimde hararetimle eriyen bir ciğerim var. Gözyaşım ise kızıl renkte tıpkı yaz yağmurlarının çiselemesi gibi akıyor.

دَمْعَةٌ, müşebbeh, الْمُرْنِ, رَذَاذِ الْمُرْنِ, müşebbeh bih, كِ edâtu't-teşbîh temel unsurlarının kullanılması ve vechu'ş-şebihin kullanılmamasından dolayı teşbîh-i mücmel olarak değerlendirilir. Edâtu't-teşbîh unsurunun zikredilmesinden dolayı aynı zamanda teşbîh-i mürsel olarak da değerlendirilir.

²⁹¹ el-Me'ûlî, *Dîvân*, s.8.

²⁹² el-Me'ûlî, *Dîvân*, s.10.

Muhammed el-Me‘ûlî’nin teşbîh sanatını kullandığı örneklerden birisi de şu beyitlerdir:²⁹³ [Tavîl]

فَأِنَّكَ سَيْفٌ يَا ابْنَ سُلْطَانَ سَيْفِنَا 8
وَجُدُّكَ سَيْفٌ أَنْتَ سَيْفُ الْقَوَاضِبِ

8- *Ey bizim kılıcımız olan İbn Sultân! Sen kılıç gibisin. Ecdadın da kılıç gibiydi. Sen keskin kılıç gibisin.*

ك müşebbeh, سيفٌ müşebbeh bih, temel unsurlarının kullanılması ve vechu’ş-şebeh ve edâtu’t-teşbîhin zikredilmemesinden dolayı teşbîh-i belîğ olarak değerlendirilir.

Şâir, çocukluğuyla alakalı yazdığı şiirinde teşbîh sanatını aşağıdaki ifadelerle kullanmıştır:²⁹⁴ [Kâmil]

الْقَلْبُ طَرِسِي وَ الدُّمُوعُ مِدَادِي 5
وَ الحَطُّ حَشْوِي وَ الدَّوَاءُ فُوَادِي

5- *Kalbim, parşömenimdir. Gözyaşlarım, mürekkebidir. Yazdıklarım içimin özü, ilacımsa gönlümdür.*

الْقَلْبُ müşebbeh, طَرِسِي müşebbeh bih temel unsurlarının kullanılması ve vechu’ş-şebeh ve edâtu’t-teşbîhin zikredilmemesinden dolayı teşbîh-i belîğ olarak değerlendirilir. Aynı şekilde الدُّمُوعُ ve مِدَادِي; الحَطُّ ve حَشْوِي; الدَّوَاءُ ve فُوَادِي arasında müşebbeh ve müşebbeh bih temel unsurları kullanılarak teşbîh-i belîğ sanatı devam ettirilmiştir.

²⁹³ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s.32.

²⁹⁴ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s.109.

Muhammed el-Me'ûlî, Sultan b. Seyf isimli yöneticiye dair yazdığı medih türündeki şiirinde de teşbîh sanatını kullanmıştır:²⁹⁵ [Hafîf]

2 و كَذَا الْجِسْمُ لَا يَقْرُ عَلَى فَرْ شِ كَأَنَّ الْفِرَاشَ شَوْكُ فَتَادِ

1- *Beden de böyledir yatakta duramaz. Sanki yatak geven ağacının dikenini gibidir.*

Yukarıda verilen beyitte teşbîh unsurları, الْفِرَاشِ müşebbeh, شَوْكُ فَتَادِ müşebbeh bih, كَأَنَّ teşbîh edatıdır. Benzetme yönü zikredilmediği için teşbîh-i mücmel; teşbîh edatının zikredilmesinden dolayı teşbîh-i mürsel yer almaktadır.

Şâir, 54 beyit olarak yazdığı medih türündeki kasidesinde teşbîh sanatını yukarıda verilen örneklerdeki gibi aktarmıştır:²⁹⁶ [Hafîf]

8 فَتَاةٌ كَأَنَّ الشَّمْسَ فَوْقَ جَبِينِهَا تَلَأُلُ إِشْرَاقًا وَ قَدْ حَلَّهَا سَعْدُ

8- *Bir genç kız var ki sanki alnında güneş parlıyor. Öyle bir ışıltıyla parlıyor ki mutluluk oraya yerleşmiştir.*

Temel teşbîh unsurları, فَتَاةٌ müşebbeh, الشَّمْسِ müşebbeh bih, كَأَنَّ teşbîh edatı şeklindedir. Benzetme yönü zikredilmediği için teşbîh-i mücmeldir. Bununla birlikte teşbîh edatının zikredilmesinden dolayı teşbîh-i mürseldir. Aynı kasidenin bir başka beytinde geçen teşbîh sanatı da şu şekildedir:²⁹⁷ [Hafîf]

15 و مِنْ أَعْجَبِ الْأَشْيَاءِ رَيْثُكَ فِي فَمِي زُلَالٌ بُرُودٌ وَ هُوَ فِي كَبِدِي وَقَدْ

15- *En şaşırtıcı şeylerden biri de şudur ki: senin tükürüğün ağızımda serin bir saf su gibidir. Hâlbuki ciğerimde ateş yanmaktadır.*

²⁹⁵ el-Me'ûlî, *Dîvân*, s.114.

²⁹⁶ el-Me'ûlî, *Dîvân*, s.119.

²⁹⁷ el-Me'ûlî, *Dîvân*, s.120.

Yukarıda verilen örnekteki teşbîh unsurları *رَبُّكَ* müşebbeh; *زُلَّالٌ بُرُودٌ* müşebbeh bih'tir. Vechu'ş-şebeh ve edâtu't-teşbîh zikredilmeden sadece müşebbeh ve müşebbeh bih ifade edildiği için bu beyitte kullanılan belagat sanatı teşbîh-i belîğdir. Bununla birlikte *قُدُّ* ifadesi de müşebbeh bih olduğundan dolayı zikredilen kısımda da teşbîh-i belîğ sanatı vardır.

Muhammed el-Me'ûlî, Ebu'l-'Arab isimli bir yöneticiye dair kaleme aldığı medih türündeki kasidesinde teşbîh sanatını şu şekilde kullanmıştır:²⁹⁸ [Hafîf]

45 و قَوَافٍ لَوْ أَبْصَرْتَهَا الْعَوَانِي نَظَّمْتَهَا قَلَائِدًا و عُفُودًا

45- *Öyle güzel kafiyeleri var ki eğer güzel genç kızlar onları görselerdi sanki onları kolyeler ve gerdanlıklar gibi boyunlarına dizerlerdi.*

Yukarıda verilen örnekteki teşbîh unsurları *قَوَافٍ* müşebbeh ve *عُفُودًا* müşebbeh bihtir. Teşbîh edatının ve teşbîh yönünün kullanılmamasından dolayı bu sanat teşbîh-i belîğ olarak ifade edilmelidir.

Şâir, dini şiir ve hikmet içeriğiyle kaleme aldığı ve bir genci ilim ve Kur'an öğrenme konusunda teşvik etmek için yazdığı bir şiirinde teşbîh sanatını kullanmıştır:²⁹⁹ [Hafîf]

3 و الْعِلْمُ أَتَبْتُ لِلْفِتْيَانِ مَنَفَعَةً قَدْ كَانَ تَعْلِيمُهُمْ كَالنَّقْشِ فِي الْحَجَرِ

3- *İlim, gençler için en kalıcı fayda sağlar. Çünkü gençlerin eğitimi taşa kazınmış bir yazı gibidir.*

Verilen beyitte kullanılan temel teşbîh unsurları *تَعْلِيمُهُمْ* müşebbeh; *النَّقْشِ فِي الْحَجَرِ* müşebbeh bih, *ك* teşbîh edatıdır. Benzetme yönünün zikredilmemesinden dolayı teşbîh-i mücmel; teşbîh edatı zikredildiği için teşbîh-i mürsel olarak ifade edilmelidir.

²⁹⁸ el-Me'ûlî, *Dîvân*, s.126.

²⁹⁹ el-Me'ûlî, *Dîvân*, s.161.

Muhammed el-Me‘ûlî, Sultan b. Seyf adlı yönetici için kaleme aldığı medih türündeki şiirde de teşbîh sanatını kullanmıştır:³⁰⁰ [Hafîf]

32 و إِلَيْكَ وَاضِحَةً الْمَعَالِي لِي كَالْعُرُوسِ الْكَاعِبِ

32- Sana sunulmuş yüce değerler, sanki körpe bir gelin gibidir.

Yukarıda örnek verilen beyitte kullanılan teşbîh unsuları واضحة المعالي müşebbeh; العروس الكاعب müşebbeh bih; ك teşbîh edatıdır. Bundan dolayı bu beyitte hem teşbîh-i mücmel hem de teşbîh-i mürsel sanatları bulunmaktadır.

Şâir, döneminde yaşamış yöneticilerden birisi için kaleme aldığı medih türündeki şiirinde teşbîh sanatını kullanmıştır:³⁰¹ [Tavîl]

3 قَوَافٍ كَأَمْثَالِ السُّيُوفِ قَوَاطِعًا زُجُومًا لِأَهْلِ الْعَدْرِ وَالزَّبَعِ وَالْمَكْرِ

3-Kaftiyeler keskinlik açısından kesici kılıçlar gibidir. Hainlik, sapkınlık ve hile yapanlara karşı taşlar gibi etkilidir.

Yukarıda verilen beyitte şâirin kullandığı teşbîhin temel unsurları قوافٍ müşebbeh, أمثال السيف müşebbeh bih, ك teşbîh edatı قواطعاً teşbîh yönü şeklindedir. Burada teşbîhin bütün öğeleri zikredilmiştir. Dolayısıyla teşbîh-i mufassal, diğer adlandırmasıyla teşbîh-i tâmdir.

Bu bölümde sunulan örneklerin, teşbîh sanatının kullanımına dair şâirin genel eğilimini ortaya koymak bakımından yeterli olduğu kanaatindeyiz. Dîvân bütüncül olarak değerlendirildiğinde, şâirin teşbîh sanatını yerli yerinde uyguladığı görülmektedir. Özellikle teşbîhin farklı türlerine yer vermesi bu durumun göstergesidir. Yapılan benzetmelerin sadece şekilsel unsur olmadığı, aynı zamanda

³⁰⁰ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s.56.

³⁰¹ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s.203.

şairin anlam zenginliğine katkı sağladığı da ifade edilebilir. Bu yönüyle şairin, teşbîh sanatına dair dikkat çekici örnekler ortaya koymuştur.

2. 3. 3. 2. İsti‘âre

Beyân ilminin sanatlarından birisi olan isti‘âre, lugat anlamı itibarıyla “ödünç alma” anlamını ifade etmektedir.³⁰² Belâgat ıstılahında ise bu kavram, aralarında benzerlik bulunan ve bu benzerlik ilişkisi esas alınarak hakiki anlamın mecâzî anlama aktarılmasıdır. Bu sanat aynı zamanda teşbihin ana unsurlarından olan müşebbeh (benzeyen) ya da müşebbeh bihten (benzetilen) birinin hazfiyle ortaya çıkan bir anlatım türü olarak da tarif edilir. İstiarede; müsteâr leh, müsteâr minh, müsteâr, câmi ve karine olmak üzere beş temel unsur yer almaktadır.³⁰³ Teşbîh sanatında müşebbeh bih olarak ifade edilen müsteâr minh, müşebbeh konumunda olan müsteâr leh olan iki unsurun metin içinde zikredilip zikredilmemesi, isti‘ârenin kısımlarını ortaya koyar. Müsteâr minh’in hazfedilmeyip, müsteâr leh’in hazfedildiği kullanıma isti‘âre-i taşrihiyye denir. Diğer tür olan isti‘âre-i mekniyye ise, müsteâr leh’in zikredilip, müsteâr minh’in bulunmadığı türdür. Bu isti‘âre çeşidinde, benzerlik bağı bulunmaktadır ancak müsteâr minh doğrudan ifade edilmez. Müsteâr minh, birtakım işaretlerle anlaşılır.³⁰⁴ Dilimizde ve edebiyatımızda açık istiâre ve kapalı istiâre olarak da isimlendirilen söz konusu edebi sanat, şair tarafından kullanılmıştır.

Muhammed el-Me‘ûlî, şiirlerinde çeşitli temalarda isti‘âre kullanımına müracaat eder. Aşağıda verilen beyit isti‘âre sanatının kullanıldığı örneklerdendir:³⁰⁵

[Kâmil]

14 لَا عَرَّ ذَا الْمَالِ الْكَثِيرِ بِرُبِّهِ
أَمْسَى فَقِيرًا حَانَهُ الْإِثْرَاءُ

³⁰² Ebû Naşr el-Cevherî, *Tâcu'l-Luğa ve Şihâhu'l-'Arabiyye*, 6/2423.

³⁰³ Ebû Bekr ‘Abdülkâhîr b. ‘Abdirrahman b. Muhammed el-‘Abdülkâhîr el-Cürcânî, *Esrâru'l-Belâğa fî ‘İlmi'l-Beyân*, thk. ‘Abdulhamîd Hindâvî (Beyrût: y.y., 1422), 30; el-Haîfî Celâluddîn Muhammed b. ‘Abdirrahmân el-Şazvînî, *Telhîsu'l-Miftâh* (Karaçi-Pakistan: Mektebetu'l-Büşrâ, 2010), 195-205; el-Merâgî, *Ulûmu'l-Belâğa (el-Beyân ve'l-Me‘ânî ve'l-Bedî‘)*, 260; Ebu'l-Fetḥ Diyâuddîn Naşrullâh b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî Diyâeddîn İbnu'l-Eşîr, *el-Meşelu's-Sâir fî Edebi'l-Kâtib ve's-Şâi‘r*, thk. Ahmed el-Havfî, Bedevî Tabâne (Kâhire: Dâru Nehdati Mısr, ts.), 2/57.

³⁰⁴ el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa fî'l-Me‘ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî‘*, 258-259; İsmail Durmuş-İskender Pala, “İsti‘âre”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2001), 315-318.

³⁰⁵ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s.14.

14- Çok mal kazanan kimse, kazancına aldanmasın. Zira o fakir olmuş ve onu arkasından vermiştir.

Yukarıda örnek olarak verilen beyitte zenginlik ihanet eden bir insana benzetilmiştir. Fakat burada benzeyen zikredilmiş, müşebbeh bih ise zikredilmemiştir. Yani müsteâr leh hazf edilmiş, müsteâr minh ise kullanılmıştır. Dolayısıyla burada kullanılan isti'âre çeşidi isti'âre-i mekniyyedir.

Yukarıda verilen kasidenin bir başka beytinde şâir, isti'âre sanatını kullanmıştır:³⁰⁶ [Kâmil]

39 فِيهِ تَبَسَّمَ كُلُّ دَهْرٍ عَائِسٍ وَ بِهِ انْجَلَّتْ عَنْ دِينِنَا ظُلُمَاتُهُ

39- O'nun döneminde her somurtkan zaman gülümsedi. O'nunla dinimizin karanlıkları ortadan kalktı.

Bu beyitte zaman, gülümseyebilen ve asık suratlı olabilen bir insana benzetilmiştir. Şâir, zikredilen yönetici dönemde insanların huzurlu olduğunu ve sadece normal insanların değil asık suratlı, hayattan keyif almayan kimselerin bile mutlu olduğunu isti'âre sanatını da kullanarak ifade etmiştir. Bunu yaparken müşebbehi hazfetmiş, müşebbeh bihi ise zikretmiştir. Dolayısıyla burada da isti'âre-i mekniyye sanatı kullanılmıştır.

Şâir, medih türünde kaleme aldığı şiirinin bir beytinde isti'âre sanatını kullanmıştır:³⁰⁷ [Tavîl]

33 وَهَآكَ عَرُوسًا بُحْتَلَى بِنْتُ سَاعَةٍ وَ لَمْ يَشْنَبْهَا عَنْكَ الْبُعَادُ الْمَطْوُخُ

33- İşte sana yeni süslenmiş bir gelin sunuyorum. O'nu senden uzaklaştırmaya, savurup atmaya uzaklık bile engel olamadı.

³⁰⁶ el-Me'ûlî, *Dîvân*, s.68.

³⁰⁷ el-Me'ûlî, *Dîvân*, s.92.

Yukarıda örnek olarak verilen beyitte عَرُوسُ kelimesi doğrudan şiir için kullanılmıştır. Yani şâir, şiirini süslü bir geline benzetmiştir. Müşebbeh hazfedilmiş, müşebbeh bih açıkça ifade edilmiştir. Bu isti‘âre, isti‘âre-i taşrîhiyyedir.

Yaşadığı dönemde yöneticilik yapmış olan Sultân b. Seyf’in vefatında dolayı kaleme aldığı mersiye türü şiirinin bir beytinde isti‘âre sanatını ifade etmiştir:³⁰⁸
[Hafîf]

29 بِي مِنَ الْحُزْنِ وَ الْكَآبَةِ مِنْ فُقْدَانِ مَا هِيَ مَا يَنْقَطِعُ الْأَسْبَادَا

29- Kayıptan dolayı üzerimde öyle bir hüznün ve keder var ki, sanki ciğerleri parçalıyor.

Örnek verilen beyitte hüznün, yürekleri parçalayan bir kesici nesneye benzetilmiştir. Müşebbeh zikredilmiş, müşebbeh bih hazf edilmiştir. Dolayısıyla burada kullanılan sanat, isti‘âre-i mekniyyedir.

Dîvânın genel muhtevası dikkate alındığında, isti‘ârenin hem yoğunluk hem de çeşitlilik bakımından öne çıkan bir söz sanatı olduğu görülmektedir. Şâir, anlam derinliğini artırmak amacıyla bu sanatı etkili biçimde kullanmış; yer yer isti‘ârenin farklı türlerine başvurarak şiirsel söylemini zenginleştirmiştir. Sonuç olarak, isti‘âre sanatı dîvândaki güçlü ve özgün söyleyiş biçimlerinden biri olarak değerlendirilmiştir.

2. 3. 3. 3. Kinâye

Kinâye kelimesi sözlükte “örtmek, gizlemek, bir şeyi açık bir şekilde ifade etmemek, herhangi bir şeyi konuşmak fakat başka bir şeyi kast etmek” anlamlarına delalet eder.³⁰⁹ Beyân ilmi açısından, bir lafzın hakiki anlamının kullanılmasına bir engel olmamasına rağmen, lafzın başka bir anlamı kastedecek şekilde

³⁰⁸ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s.107.

³⁰⁹ el-Ḥalîl b. Aḥmed, *Kitâbu'l-‘Ayn*, 5/411; İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, 15/233.

kullanılmasıdır.³¹⁰ Muhammed el-Me'ûlî, beyân ilminin önemli sanatlarından olan kinâyeyi şiirlerinde dikkate değer ölçüde kullanmıştır.

Şâir, medih türünde kaleme aldığı şiirinde kinâyeye sanatını şu şekilde icra etmektedir:³¹¹ [Kâmil]

25 لَا غَرَوَ إِنَّ لَمْ يُرَ لِي بَعْدَ رُؤْيَيْهَا فِي الْقَلْبِ صَادٌ وَلَا بَاءٌ وَلَا رَاءٌ

25- O'nu gördükten sonra kalbimde ne bir Sâd ne Bâ ne de Râ harfinin görülmesi şaşılacak bir şey değildir.

Beyitte geçen üç harfin birleşimi “sabr” kelimesini oluşturduğu için, bunların görünmemesi onu gördükten sonra artık sabrının kalmadığından kinâyedir.

Şâir, dayısının oğlunun kendi yaşadığı yerin dışında bulunan bir hanımefendiyle evlenme isteğiyle ilgili kendisine nasihatte bulunduğu kasidesinin bir beytinde kinâyeye sanatını şu ifadelerle kullanmıştır:³¹² [Kâmil]

3 فَأَنَا الَّذِي عَايَشْتُ ذَهْرِي لَا يَسَاءُ سَبْعِينَ عَاماً فِي ذُرَى الْحُكَمَاءِ

3- Ben ömrümü basiretli kimselerin zirvesinde yetmiş yılı giymiş olarak birlikte geçirmiş biriyimdir.

Söz konusu beyitte geçen “yetmiş yılı giymek” ifadesi, şâirin yetmiş yaşına eriştiğini doğrudan söylemek yerine, kinayeli bir anlatımla dile getirmesidir. Burada kullanılan “giymek” fiili, yaşın bir elbise gibi insanın üzerine giydirildiğini ifade eden mecâzî bir nitelik taşımaktadır. Böylece şâir, biyografik bir bilgiyi sıradan bir sözle

³¹⁰ 'Abdülkâhir el-Cürçânî, *Delâilu'l-İ'câz fi 'İlmi'l-Me'ânî*, 1/66; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'*, 286; Dîyâeddîn İbnu'l-Eşîr, *el-Meşelu's-Sâir fi Edebi'l-Kâtib ve'ş-Şâi'r*, 2/181, İsmail Durmuş, “Kinâyeye”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002), 34-36..

³¹¹ el-Me'ûlî, *Dîvân*, s.10.

³¹² el-Me'ûlî, *Dîvân*, s.17.

ifade etmek yerine, edebî bir derinlikle ifade etmiştir. Bununla birlikte في دُرَى الْحُكَمَاءِ

ifadesinden şâirin entelektüel bir kişiliğe sahip olduğu sonucuna da varılabilir.

Şâir, hiciv türünde kaleme aldığı bir şiirinde kötü ahlaklı, fâsıklardan olduğunu, hicvedilmeyi dahi hak etmediğini, perişanlık içerisinde olduğunu, doğruluğa karşı kör olduğunu ifade ettikten sonra aşağıdaki beyitle şiirine devam etmiştir. Bu şiirini kaleme alırken ederken de birçok belagat sanatına müracaat etmiştir. Bu sanatlardan birisi de kinâyedir:³¹³ [Kâmil]

18 و أَرَكَ عِبْتِ النُّورِ فِي آفَاقِنَا وَ رَكَضَتْ حَيْلَ الْجَهْلِ فِي الظُّلْمَاءِ

18- Görüyorum ki sen ufkumuzda parlayan nuru küçümsedin. Cehaletin atlarını karanlıklarda koşturdun.

Şâir, yukarıda örnek olarak verilen beyitte, “cehaletin atlarını karanlıklarda koşturmak” ifadesinde kinâye sanatını kullanmıştır. Burada at koşturmak gerçek anlamda kullanılmayıp bilgisizliği yüceltmek ve cehaleti yaymak ifadelerinden kinâyedir. Aynı zamanda “karanlık” burada cahillik ve bilgisizlikten kinâyedir.

Dîvânda, kinâye sanatını kullanıldığı örneklerden biri de şöyledir:³¹⁴ [Kâmil]

1 ثِنْتَانِ لَا تَنْسَاهُمَا وَ اذْكُرْهُمَا ذِكْرَ الْإِلَهِ وَ هَازِمِ اللَّذَاتِ

1- İki şey vardır ki onları unutma ve hatırla. Allah'ı ve lezzetleri ortadan kaldıran şeyi zikretmeyi.

Bu beyitte, هَازِمِ اللَّذَاتِ ifadesinden maksat ölümdür. “Lezzetleri ortan kaldıran, yıkıp geçen” den maksat ölümdür. Şâir insanlara öğüt vermiş ve bunu yaparken da belagat sanatlarını kullanmaktan geri durmamıştır.

Muhammed el-Me‘ûlî, medih türünde kaleme aldığı şiirinin bir beytinde şu ifadelere yer vermektedir:³¹⁵ [Tavîl]

³¹³ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s.28.

³¹⁴ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s.74.

³¹⁵ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s.111.

36 قَبْلَتَهُ الْقُلُوبُ فَاتَّقُوا النَّاسَ عَلَيَّ حُبَّةً وَوَدَادًا

36- O'nun kiblesi kalplerdi. İnsanlar ona muhabbet ve sevgi konusunda birleştiler.

Yukarıda örnek olarak zikredilen beyitte “O'nun kiblesi kalplerdi” ifadesi “insanların gönlünü hoş etmekten” kinâyedir. Şair, insanlara karşı duyduğu sevgisini, gönlünde insanlara beslediği merhameti aktarmaya çalışmıştır.

Şâir, yaşadığı dönemde yöneticilik yapan bir devlet adamına yazdığı medih türündeki şiirinin bir beytinde şu ifadelerle zikredilen belagat sanatını kullanmıştır:³¹⁶

[Tavîl]

13 وَ مَنْ نَصَرَ الدِّينَ الْقَوِيمَ بِسَيِّفِهِ وَ زَانَتْ بِهِ الدُّنْيَا وَ أُورِقَ عُودُهَا

13- Her kim ki hak dine kılıcıyla yardım etmişse onunla dünya güzelleşir ve onun (kurumuş) dalları yapraklanır.

İncelenen beyitte şâir, “(kurumuş) dalları yapraklanır.” ifadesinde kinâye sanatını icra etmiştir. Bu ifade “dünyayı mamur etmekten” kinâyedir.

Verilen örnekler değerlendirildiğinde, şâirin bu sanatı divanda yerli yerince kullandığı ve bu sanattan faydalandığı anlaşılmaktadır.

2. 3. 3. 4. Mecâz

Beyân ilmi terimlerinden biri olan mecâz, bir lafzın hakiki anlamının kullanılmasına mani olan bir karinenin bulunmasından dolayı, söz konusu kelimenin gerçek anlamı dışında bir anlamı karşılayacak tarzda kullanılmasıdır.³¹⁷ Bu bölümde ele alınan diğer sanatlar kadar olmasa da şâir, mecâza da müracaat etmiştir. Şâir, aşağıda verilen beyitte mecâz-ı mürsel sanatını uygulamıştır:³¹⁸ [Kâmil]

³¹⁶ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s.142.

³¹⁷ el-Şazvîni, *Telhîşu'l-Miftâh*, 110-111; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa fi'l-Me‘ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî‘*, 251-255; Murat Tala, “Mecâz Problemi Olarak Alâka: Antâki'nin el-'Alâka'sı Bağlamında Bir Bakış”, *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 19/2 (2019), 678; İsmail Durmuş, “Mecâz”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003), 217-220.

³¹⁸ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, 68.

54 إِنَّ لَمْ تُغْنِكُمْ رَاحَتِي بِمَهْنَدٍ فَيَقُولِي تُرْدِي الْعِدَى كَلِمَاتُهُ

54- Eğer kılıçla avuç içimin sağladığı huzur size fayda vermezse sözlerle onun kelimeleri düşmanları yere seriyor.

Şâir, Sultân b. Yûsuf için kaleme aldığı medih türündeki bir şiirinde söz konusu sanatı icra etmiştir. رَاحَتِي kelimesinde “avuç içi” zikredilip; bütünü “elin meydana getirdiği hayırlar” ifade edilmiştir. Bu beyitte kullanılan mecâz-ı mürsel’in alâkası sebebiyettir.

el-Me‘ûlî, kendisinden tavsiye isteyen dayısının oğlu için kaleme aldığı hikmet türü şiirinde de bahse konu olan edebi sanatı uygulamıştır.³¹⁹ [Kâmil]

16 عَادَرْتُ قَلْبِي وَاهَاً فِي حَيْرَةٍ مَا دُقْتُ ذَلِكَ فِي صَبِيٍّ وَ صَبَاءٍ

16- Kalbimi, şaşkın bir şekilde sevdaya düşmüş halde bırakıp gitti. Böylesi bir sancıyı ne gençlik çağında ne de meltem rüzgârında tattım.

Yukarıda verilen örnekte de şâir, mecâz-ı mürsel sanatını icra etmiştir. Bu beyitte şâir, ifadede kalbinden bahsediyor fakat kendisini kast ediyor. Bu sebeple buradaki mecâzın alâkası cüz’iyyettir.

2. 3. 4. Bedî‘î Sanatlardan Yararlanma

Lafzî ve manevî güzelleştiriciler olarak ikiye ayrılan bedî‘, sözün muktezây-ı hâle uygun olarak söylenmesidir.³²⁰ Bedî‘ ilmi çok sayıda sanat çeşidini bünyesinde barındırır. el-Me‘ûlî de şiirlerinde söz konusu edebî sanata yer vermiştir. Bunlar; cinâs, iktibâs, tıbâk, mukâbele, husnu’t-ta‘lîl, te’kîdü’l-medhi bimâ yüşbihü’z-zem,

³¹⁹ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, 18.

³²⁰ Ali Bulut, *Belâgat: Me‘ânî–Beyân–Bedî‘* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2017), 275; Nasrullah Hacımüftüoğlu, “Bedî‘”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1992), 320-322.

mürâ'âtü'n-nazîr, taşrî', mübalağa sanatlarıdır. Bu bölümde isimleri zikredilen sanatlar incelenecektir.

2.3.4.1.Cinâs

Lafzî gülleştiricilerden kabul edilen cinâs, anlamları farklı olmak kaydıyla yazılışları ya da sesleri aynı yahut birbirine benzeyen kelimelerin beraber kullanılmasını ifade eder.³²¹ Cinâsın bir görevi de kasidede güzel bir ritim oluşturmaktır.³²² Cinâsın kaç çeşidinin olduğuyla alakalı farklı görüşler olsa da belâgat alimleri onu genel olarak ikiye ayırmaktadır. Bunlar; cinâs- tâm ve cinâs-ı nâkîstır.³²³ Şâir, bedî' sanatlarından olan cinâsı şiirlerinde her iki türüyle de kullanmıştır. Bu bölümde cinâs sanatının örnekleri üzerinde durulacaktır.

Aşağıdaki beyitte şair, cinas sanatını uygulamıştır:³²⁴ [Tavîl]

25 فَهَلُمَّ تَلَقَّ عَجَائِبًا بِشُمُوحِهِ فَهَوَّ الْعَجِيبُ وَ مَنْ بَنَاهُ نَجِيبُ

25- Haydi gel! Yüksekliğiyle nice harikalar gör. Zira o, şaşırtıcıdır ve onu yapan ise benzerlerinden üstün birisidir.

Şâirin, köyüne inşa edilen kale için kaleme aldığı bu beytin aynı şatırında yer alan الْعَجِيبُ “hayret verici” ve نَجِيبُ “benzerlerinden üstün” kelimeleri arasında nakıs cinâs sanatı bulunmaktadır. Bu iki kelime farklı anlama sahip olmakla birlikte ses

³²¹ Sa'duddîn Mes'ûd b.'Umer et-Teftâzânî, *el-Muṭavvel Şerhu Telhîsi Miftâhi'l-'Ulûm*, ed. 'Abdulhamîd Hendâvî (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1434), 682; Hulusi Kılıç - Kâzım Yetiş, “Cinas”, *DİA* (Ankara, 1993), 12-14.

³²² Muhammet Tasa, *İbnu's-Semmân ve Şiirleri* (Konya: Adal Ofset, 2007), 158.

³²³ el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'*, 1/326-330; Bahâuddîn Ebû Hâmid Ahmed b. Ali b. Abdulkâfi es-Subkî, *Arûsu'l-Efrâh fi Şerhi Telhîsi'l-Miftâh* (Beyrût: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001), 2/149; Çokyürür, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden el-Habsî el-'Umânî ve Şiirleri*, 286.

³²⁴ el-Me'ûlî, *Dîvân*, s.31.

yapıları uyumludur. Her iki kelimde de aynı vezinle فَعِيل olarak gelir. Kelimeler ses itibarıyla benzer fakat aynı değildir.

Şair, sevgilinin sevgisini esirgediğini ve sevgisinde vefasız davrandığını, sevgilisinin ona sevgisini göstermediğini, onu ihmal ettiğini, gül gibi yanaklarının güzelliğini, bu güzelliğin ona acı verdiğini ve yüreğini dağladığını ifade ettiği şiirin beytinde nakıs cinâs sanatını yansıtmıştır.³²⁵ [Tavîl]

1 غَزَالُ غَزَا قَلْبِي بِحَيْلِ صُدُودِهِ وَ حَدَّدَ أَحْشَائِي بِوَرْدِ حُدُودِهِ

6- Bir ceylan, gönlümü uzak duruşunun atıyla fethetti. Yanaklarının gülüyle yüreğimde derin izler bıraktı.

Yukarıda örnek olarak verilen beyitte غَزَالُ “ceylan” ve غَزَا “fethetti” ile حَدَّدَ “derin izler bıraktı” ve حُدُودِ “yanaklar” arasında nakıs cinâs vardır. Aynı şiirin devamında ise tam cinâs örneği görülmektedir.³²⁶ [Tavîl]

2 وَ فَدَّ قُوَى صَدْرِي بِقَامَةِ فَدِّهِ وَ أَزْدَفَ أَكْبَادِي بِرَفْحِ هُوْدِهِ

1- Boyunun zarifliğiyle göğsümün güçlü yapısını parçaladı. Göğüslerinin mızrağıyla ciğerlerimi dağladı.

Bu beyitte de فَدَّ “parçaladı” ve فَدِّ “zariflik” lafızları arasında lafızların cinsi, sayısı ve dizilimi konusunda tam bir uyum olduğu için tam cinâs sanatını icra etmiştir.

Dîvândaki beyitlerde kullanılan cinâs sanatları değerlendirildiğinde şâirin bu sanayı yerli yerinde kullandığı gözlemlenmektedir.

³²⁵ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s. 110.

³²⁶ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s. 110.

2.3.4.2. İktibâs

Sözlükte, “ateş elde etmek için kor almak, birinden ilim almak ve faydalanmak”³²⁷ gibi anlamlara gelen ve lafzî güzelleştiricilerden sayılan iktibâs; düz yazı ya da şiirde ifadeyi daha etkili kılmak ve süslemek amacıyla Kur’ân-ı Kerîm ya da hadis-i şeriflerden alıntılanarak aktarmaktır.³²⁸ Lafzî güzelleştiricilerden kabul edilen iktibâs sanatı icra edilirken nereden alındığı belirtilmez.³²⁹ Me‘ûlî, iktibâs sanatını şiirlerinde uygulamıştır. Yaşadığı bölgedeki bir kalenin yapımıyla alakalı kaleme aldığı 15 beyitlik şiirinde şiirindeki iktibas örneklerinden birisi şu şekildedir:³³⁰ [Tavîl]

8 هُوَ رَائِقُ الْأَفَاقِ تَجْرِي تَحْتَهُ الْأَنْهَارُ وَهُوَ بِسَاكِنِيهِ حَبِيبٌ

8- O ufukları berraklaştıran bir güzelliştir ki altından ırmaklar akar. İçinde yaşayanlara da candan sevgilidir.

Yukarıda verilen örnekte Tevbe Suresi 100. ayetten iktibas yapılmıştır. Söz konusu ayetin tamamı وَالسَّابِقُونَ الْأُولُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ şeklindedir. Anlamı da şu şekildedir: “Muhâcirlerin ve ensârın ilkleri ile onlara güzelce uyanlardan Allah hoşnut olmuştur, onlar da O’ndan razıdırlar. Onlara, sonsuza dek hep içinde kalmak üzere **altından ırmaklar akan cennetler** hazırlamıştır. Büyük bahtiyarlık işte budur.”

Şair, 1096 yılında “Menc” ismiyle kurulan bir çarşı ile alakalı bu çarşının sadece bir ticaret merkezi değil bununla birlikte insanları huzura erdiren yönünün de

³²⁷ Muhammed b. Ebû Bekir b. ‘Abdülkadir er-Râzi, *Muhtâru’s-Şihâh* (Beyrût: Mektebetu Lubnan Naşirün, 1995), 456; ez-Zebîdî, *Tâcu’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, 16/350.

³²⁸ el-Ğazvîni, *Telhîşu’l-Miftâh*, 168; İsmail Durmuş, “İktibâs”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2000), 52; ‘Alî b. Muhammed b. ‘Alî eş-Şerîf el-Curcânî, *Kitâbu’t-Ta’rîfât*, ed. Heyet (Beyrût: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1403), 33.

³²⁹ el-Hâşimî, *Cevâhiru’l-Belâğa fî’l-Me‘ânî ve’l-Beyân ve’l-Bedî‘*, 338; Dîyâeddîn İbnu’l-Eşîr, *el-Meşelu’s-Sâir fî Edebi’l-Kâtib ve’s-Şâi’r*, 3/200.

³³⁰ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s.31.

olduğunu ifade etmek üzere kaleme aldığı methiyye türündeki şiirin bir beytinde de iktibas sanatını kullanmıştır. Beyit şu şekildedir:³³¹ [Vâfir]

17 و مَنْ يَكْثُرْ مَزَارَكَ لَنْ يَشِيبَا و بُعْدُكَ يَجْعَلُ الْوَلْدَانَ شَيْبَا

17- *Senin ziyaretini fazlaca yapan asla yaşlanmaz. Ama senin uzaklığın çocukları bile yaşlandırır. (Çocukları bile beyaz saçlı eder.)*

Verilen beyitte şâir, Müzzemmil suresinin 17. ayetinden iktibas yapmıştır.

Ayetin tamamı فَكَيْفَ تَتَّقُونَ إِنْ كَفَرْتُمْ يَوْمًا يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِيبًا şeklindedir. Ayetin anlamı şu şekildedir: “ Siz de inkârda direnirseniz **çocukları ihtiyarlatan** o günden kendinizi nasıl koruyacaksınız?”

Şâir, döneminde yöneticilik yapan Ebu'l-‘Arab için kaleme aldığı medih türündeki şiirinin iki beytinde art arda iktibas sanatını şu beyitlerle örneklendirmektedir:³³² [Hafif]

16 يَحْسَبُ الْعَاشِقُونَ مِنْ شِدَّةِ التَّعْذِيبِ لَا يُبْعَثُونَ خَلْقًا جَدِيدًا

17 قُلْ لِأَهْلِ الْعَرَامِ وَالْحَبِّ وَالْهِجْرَانِ كُونُوا حِجَارَةً أَوْ حَدِيدًا

16- *Âşıklar, bu azabın şiddetinden yepyeni bir varlık olarak bir daha dirilmeyeceklerini zannederler.*

17- *Aşkın, sevdanın ve ayrılığın esirlerine de ki: Taş ya da demir olun artık!*

Yukarıda örnek olan verilen 16. beyitte İsrâ Suresi 49 ve 98. âyetlerinden iktibas yapılmıştır. Ayetlerin tamamı وَقَالُوا إِذَا كُنَّا عِظَامًا وَرُفَاتًا إِيَّاكَ لَمُبْعُوثُونَ خَلْقًا جَدِيدًا ve

³³¹ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s.38.

³³² el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s.125.

فُلْ كُونُوا حِجَارَةً أَوْ حَدِيدًا şeklinde.

Ayetlerin anlamı da şu şekildedir: “Dediler ki: “Biz bir kemik yığını haline gelmiş, ufalanmışken yepyeni bir yaratmayla dirilecek mişiz, öyle mi?” ve “Cezaları işte budur. Çünkü onlar âyetlerimizi inkâr etmişler ve demişlerdi ki: “Bizler, bir kemik yığını ve un ufak olmuşken yepyeni bir yaratmayla dirilecekmışiz, öyle mi?” 17.beyitte de yine İsrâ Suresi’nin 50. ayetinden iktibas edilmiştir. Ayetin tamamı ve anlamı şu şekildedir:

فُلْ كُونُوا حِجَارَةً أَوْ حَدِيدًا

“De ki: İster taş olun ister demir”

Şâir, dua ve münâcât türünde kaleme aldığı şiirinde de iktibas sanatını kullanmıştır.³³³ [Remel]

23 وَ أَجْرِنِي مِنْ لَظَى نَارِ الْجَحِيمِ وَ شَرَابِ الْقَوْمِ فِيهَا مِنْ حَمِيمِ

23. Beni cehennem ateşinin alevinden koru. Cehennemde, insanların içeceği kaynar sudandır.

Yukarıda verilen örnekte شَرَاب ve حَمِيم kelimelerinde En‘âm Sûresi’nin 70.

Ayetinden iktibas yapılmıştır. Ayet ve meali aşağıdaki şekildedir:

وَذَرِ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَعِبًا وَهَوًّا وَعَرَّتْهُمْ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَذَكِّرْ بِهِ أَنْ تُبْسَلَ نَفْسٌ بِمَا كَسَبَتْ لَيْسَ لَهَا مِنْ

نُ دُونِ اللَّهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ وَإِنْ تَعَدِلَ كُلُّ عَدَلٍ لَا يُؤَخِّدُ مِنْهَا أُولَئِكَ الَّذِينَ أُبْسِلُوا بِمَا كَسَبُوا لَهُمْ شَرَابٌ

مِنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ

³³³ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s. 346.

“Dinlerini oyun ve eğlence edinenleri ve dünya hayatı kendilerini aldatmış olanları bırak. Hiç kimsenin kazandığı yüzünden mahrumiyete sürüklenmemesi için Kur’an ile öğüt ver. Yoksa ona Allah’tan başka ne bir dost vardır ne de bir şefaatçi. (Kurtuluşu için) her türlü fidyeyi verse de bu ondan kabul edilmez. İşte onlar kazandıkları yüzünden helâke sürüklenmiş kimselerdir. Küfre saplanıp kalmalarından dolayı onlara **çılginca kaynamış bir içecek** ve elem dolu bir azap vardır.

Söz konusu sanat, aşağıda örnek olarak verilen beyitte de uygulanmıştır:³³⁴

[Remel]

44 أَنْتَ حَسْبِي يَوْمَ يَشْقَى الْمَجْرُمُونَ يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ

44. Günahkârların sıkıntıyı yaşadığı ve mal ve çocukların fayda vermediği o günde benim tek dayanağım sensin. (Allah’ım)

Yukarıda verilen beyitte Şu’arâ Sûresi 88. âyetten alıntı yapılmıştır:

“O gün ki ne mal fayda verir ne oğullar!” يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ

Şâir, söz konusu şiirde hem ayet hem de hadislerden iktibâs sanatına da başarılı örnekler sunmuştur:³³⁵ [Kâmil]

14 قَالَ الْإِلَهُ مَقَالَةً لِنَبِيِّهِ شَاوَرَهُمْ فِي الْأَمْرِ لِلْإِنْدَاءِ

14- Allah, Nebîsine şöyle buyurdu: "İş hakkında onlara danış!" ki hakikat ortaya çıksın.

Yukarıda verilen örnekte, Âl-i İmrân Sûresi’nin 159. âyetinden yapılan bir iktibâs vardır. Âyetin Arapçasının ve mealinin tamamı şu şekildedir:

³³⁴ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s. 347.

³³⁵ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s. 18.

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ
وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ

“Sen onlara sırf Allah’ın lütfettiği merhamet sayesinde yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı kalpli olsaydın, hiç şüphesiz etrafından dağılır giderlerdi. Onları affet, onların bağışlanmasını dile, iş hakkında onlara danış, karar verince de Allah’a güven, doğrusu Allah kendisine güvenenleri sever.

Şair, Hz. Peygamber’in şiire dair sözlerini şiire dâhil ederek iktibâs sanatını kullanır. Böylece şiir, medih, nasihat ve belâgat yönünden zengin bir muhteva kazanır.³³⁶ [Kâmil]

58	قَالَ	النَّبِيُّ	تَعَلَّمُوا	الشِّعْرَ	السَّنَى	المزدهر
59	فالشِّعْرُ	فِيهِ	حِكْمَةٌ	و	فَصَاحَةٌ	لِمَنْ اَعْتَبَرَ

58- Nebî buyurdu: “Öğrenin o yüce ve parıldayan şiiri.”

59- Zira şiirde ibret alan için hikmet ve fasîh söz vardır.

Verilen örnekte şâir, *إِنَّ مِنَ الشِّعْرِ لِحِكْمَةً*, hadis-i şerifini³³⁷ şiirine iktibas yoluyla dâhil etmiş, bu aktarımın kaynağını da açık biçimde Hz. Peygamber’e nispet ederek belirtmiştir. Bu bağlamda şâir, iktibâs sanatını da kullanmıştır. Bu yönüyle beyitte hem dini referansa dayalı söylem gücü hem de edebî sanat inceliği bir arada bulunmaktadır.

Bu bölümde sunulan örnekler, şâirin iktibâs sanatına yaklaşımını ve onun söz sanatlarına olan vukûfiyetini gözler önüne sermektedir.

³³⁶ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s. 176.

³³⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi‘u ‘ş-şahîh*, nşr. Muhammed Zühêyr b. Nasr (b.y.: Dâru Tavki’n-Necât, 1422/2001), “Edeb”, 95.

2.3.4.3. Tıbâk

Bedî ilminde tıbâk; iki zıt anlamın bir arada zikredilmesine denir. Bu edebi sanatın tekâfî, mutâbakât ve tezat gibi isimlerle de zikredildiği belâgat kaynaklarında ifade edilmektedir.³³⁸ el-Me‘ûlî’nin şiirlerinde tıbâk sanatı ile ilgili örnekler bulunmaktadır. Örneğin şâir, sevgilinin yokluğunu, varlığıyla aynı anda şifa ve dert oluşunu mecâzlarla işlemiş; içinde hem hasretin gözyaşını hem de gönlün yara izlerini saklamıştır. Bu duygularını kaleme alırken tıbâk sanatını da kullanmıştır:³³⁹ [Basît]

13 بِكُرِّ بَكَيْتٌ عَلَى تَعْرِيقِهَا سَنَةً هِيَ الدَّوَاءُ وَ لَكِنْ هَجَرُهَا دَاءٌ

13- Genç bir sevgiliydi; bir yıl O’nun izinde ağladım ardından. O şifaydı belki ama ayrılığı ölümden beter bir dertti.

Yukarıda verilen örnekte الدَّوَاءُ ve دَاءٌ arasında tıbâk sanatı uygulanmıştır.

Kelimelerden birisi “şifa” diğeri “dert” anlamında kullanılmıştır. Burada birisi olumlu, diğeri olumsuz olmamak şartıyla birbirine zıt anlamları ifade eden iki lafzın bir arada zikredilmesinden dolayı tıbâk-ı îcâb olarak değerlendirilmelidir.

el-Me‘ûlî, yaşadığı dönemdeki ziraat işiyle uğraşanlara nasihat türünde kaleme aldığı şiirin bir beytinde de tıbâk sanatını uygulamıştır:³⁴⁰ [Kâmil]

5 وَ هُوَ الَّذِي يَدْعُ الدِّيَارَ بِلَاقِعًا وَ الْأَعْيَاءَ بِهِ هُمُ الْفُقَرَاءُ

5- O yurtları viran bırakandır, zenginler bile onunla, birer yoksul gibidir.

³³⁸ el-‘Askerî, *Kitâbu’s-Şinâ’ateyn*, 307; İbnu’l-Mu‘tezz, *el-Bedî‘ fi’l-Bedî‘*, 36; el-‘Umde *fi Mehâsini’s-Şi’ri ve Âdâbihî ve Nakdih*, 2/2/5; Şihâbuddîn Ahmed b. ‘Abdülvehhâb b. Muhammed b. ‘Abdiddâim el-Kureşî et-Teymî el-Bekrî en-Nuveyrî en-Nuveyrî, *Nihâyetu’l-Ereb fi Funûni’l-Edeb* (Kâhire: Dâru’l-Kutub ve’l-Veşâîku’l-Kavmiyye, 1423), 7/98; Muhammed Vehbi Dereli, *Osmanlı Dönemi Bedî’iyyât Şairlerinden Âişe el-Bâ’ûniyye ve Peygamber Methiyeleri* (Ankara: Gece Kitaplığı, 2023), 117; İsmail Durmuş, “Tezât”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012), 58-60.

³³⁹ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s. 10.

³⁴⁰ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s. 13.

Yukarıda örnek olarak verilen beyitte de “zenginler” ve “fakirler” arasında tıbâk sanatı uygulanmıştır. Birbirine zıt anlamları olan ifadeler kullanıldığı için burada uygulanan tıbâk sanatının türü tıbâk-ı îcâbtır.

Bu sanatın bir örneği de dayısının oğlu için kaleme aldığı nasihat şiirinde görülmektedir:³⁴¹ [Kâmil]

9 و أَرَادَ قَطَعَ بِأَدِهِ و عِيَالِهِ مَا عَاشَ فِي السَّرَّاءِ و الضَّرَّاءِ

9- *Yurdunu, evlad u iyalini terk etmeyi murâd etti. O ki, bollukta da yoklukta da yaşamamıştı aslında!*

Yukarıda örnek olarak verilen beyitte “bolluk” ve “yokluk” ifadeleri arasında tıbâk sanatı vardır. Bu bağlamda, "السَّرَّاءُ" lafzı refah, bolluk ve huzurlu yaşam hâllerini; "الضَّرَّاءُ" ise sıkıntı, darlık ve zorluk zamanlarını ifade etmektedir. Söz konusu zıt kavramların bir arada kullanılmasından dolayı buradaki tıbâk, tıbâk-ı îcâbtır.

Şâir, döneminde yaşadığı hükümdarlardan olan Sultan b. Yusuf b. Mâlik için kaleme aldığı medih türündeki şiirinde zikredilen edebi sanatı uygulamıştır:³⁴² [Hafîf]

66 إِنَّمَا صَاعَةٌ الْقَرِيضِ قَلِيلٌ و كَثِيرٌ رُوَّائِهِ و شُدَّائِهِ

66- *Şiiri gerçekten inşa edenler pek azdır; onu rivayet edenler ve ezberleyenler ise pek çoktur.*

Örnek olarak verilen beyitte "قَلِيلٌ" ve "كَثِيرٌ" ifadeleri arasında tıbâk sanatı vardır.

Zıt kelimelerin bir arada kullanılmasından dolayı buradaki tıbâk, tıbâk-ı îcâbtır.

³⁴¹ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s. 17.

³⁴² el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s. 73.

Çalışmanın bu bölümünde sunulan örnekler, şâirin tıbâk sanatından yeri geldikçe faydalandığını ortaya koymaktadır. Şair, söz konusu sanatı yalnızca belirli beyitlerle sınırlı kalmaksızın, çok defa ve bilinçli bir şekilde kullanmıştır.

2.3.4.4. Mukâbele

Anlamı güzelleştiren sanatlardan kabul edilen mukâbele, birbirine zıt olmayan iki ya da daha fazla kelimeyi bir arada kullandıktan sonra sıraya uymak şartıyla her birinin zıddını getirmektir. Mukâbele sanatı, on iki ögeye kadar unsuru bir araya getirebilir.³⁴³ el-Me‘ûlî'nin şiirlerinde mukâbele sanatının örnekleriyle karşılaşmak mümkündür. Örneğin şâir, hiciv türünde kaleme aldığı bir şiirinde mukâbele sanatını kullanmıştır:³⁴⁴ [Kâmil]

1 أَنَا بَحْرٌ هَجَوْتُ إِنْ أَرَدْتُ جَفَائِي وَ بُحُورٌ مَدَحَ إِنْ أَرَدْتُ إِخَائِي

1- Eğer sen benden yüz çevirirsen; ben, hicivle coşan bir deniz gibiyim. Eğer dostluğumu istersen, övgülerle dolu denizler gibiyim.

Yukarıda verilen beyitte مدح ve هَجَوْتُ ; جَفَائِي ve إِخَائِي kelimeleri arasında mukâbele sanatı vardır.

Sultân b. Seyf b. Mâlik için kaleme aldığı medih türündeki bir şiirinde de söz konusu edebi sanatı ortaya koymuş ve ondan ayrı kalışı kendisinin ölümü gibi yorumlamıştır. Onunla bir araya gelmenin de hayata yeni bir başlangıç olduğunu ifade etmiştir:³⁴⁵ [Hafif]

11 فَمَمَاتِي هَجْرَانَهُ وَ نَوَاهُ وَ حَيَاتِي بَعْدَ النَّوَى حَلَوَاتِهِ

³⁴³ el-Bağdâdî, *Naḳdu's-Şi'r*, 47; el-'Askerî, *Kitâbu's-Şinâ'ateyn*, 337; 'Abdulhamîd b. Hibetullâh İbn Ebî'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-Belâğa*, ed. Muhammed Abdulkerrîm en-Nemerî (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1418), 1/427; Nuveyrî, *Nihâyetu'l-Ereb fi Funûni'l-Edeb*, 7/101; İsmail Durmuş, "Mukâbele", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2020), 101-102.

³⁴⁴ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s. 25.

³⁴⁵ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s. 69.

11- Benim ölümüm O'nun göçüp gitmesi ve uzak durmasıdır. Hayatım ise, ayrılıktan sonra O'nunla buluşmak, bir araya gelmektir.

Örnek olarak verilen beyitte de şâir, mukâbele sanatını icra etmiştir. مماتي ve حياتي “ölümüm” ve “hayatım”; “göçüp gitmek” ve “bir araya gelmek” kelimeleri arasında söz konusu bedî‘ sanatının alt başlıklarından olan mukâbeleyi örneklendirmiştir.

Şâir, hayata dair tecrübelerini dile getirdiği bir şiirinde incelenen mukâbele sanatını iki beyitte kullanmıştır.³⁴⁶ [Meczû'u'l-Kâmil]

42 فَمَتَى بَدَا مِنْهُ فَسَادٌ ذُ فَالرَّعَايَا فَاسِدَةٌ

43 وَ مَتَى بَدَا مِنْهُ صَلَاحٌ حُ فَالرَّعَايَا رَاشِدَةٌ

42-Eğer yöneticiden kötülük ortaya çıkarsa, halk da bozulur.

42- Eğer ondan iyilik meydana gelirse, halk da dosdoğru bir yola erişir.

Verilen iki beyit arasında mukâbele sanatı vardır. فَسَادٌ ve فَاسِدَةٌ; صَلَاحٌ ve رَاشِدَةٌ “iyilik” ve “kötülük”; “yoldan sapmak” ve “doğru yola erişmek” ifadeleri arasında da söz konusu edebi sanat uygulanmıştır. Şâir, yöneticinin hâlinin toplum üzerindeki etkisini ifade ederken, mukâbele sanatıyla bu etkiyi daha da artırmaya gayret etmiştir.

el-Me‘ûlî, ilim ve Kur’ân öğrenimi konusunda bir genci teşvik için kaleme aldığı hikmet türü şiirinde söz konusu belâgat sanatını kullanarak toplumdaki bilgi ve cehaletin karşılığını şu sözlerle ifade etmiştir.³⁴⁷ [Basîl]

6 فَصَاحِبُ الْجُهْلِ مَوْضُوعٌ وَلَا عَجَبٌ وَ صَاحِبُ الْعِلْمِ عِنْدَ الْخَلْقِ ذُو قَدْرِ

³⁴⁶ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s. 103.

³⁴⁷ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s. 161.

6- Cahilin değersiz sayılması şaşılacak bir şey değildir; Bilgi sahibiyse halk nezdinde daima itibarlı ve yüce makamlıdır.

Verilen örnekte *صَاحِبُ الْجُهْلِ* ve *صَاحِبُ الْعِلْمِ*, *مَوْضُوعٌ* ve *دُو قَدْرٍ*; “cahil” ve “bilgi sahibi”; “değersiz” ve “itibarlı” ifadeleri arasında mukâbele sanatına yer verilmiştir.

Yukarıda sunulan örneklerden de anlaşılacağı üzere el-Me‘ûlî mukâbele sanatına şiirlerinde ihtiyaç duyduğu ölçüde başvurmakta ve böylece ifadelerin anlamlarını kuvvetlendirmiştir.

2.3.4.5. Husnu’t-Ta‘lîl

Husnu’t-ta‘lîl, bir olay ya da durumu incelikli bir nükte aracılığıyla gerçek dışı sebebe dayandırıp anlamı ve ifadeyi güçlendirerek söyleme şeklinde ifade edilmektedir.³⁴⁸ Divan incelendiğinde şâirin söz konusu bedî‘ sanatını çok olmasa da kullandığı anlaşılmaktadır.

Şâir, husnu’t-ta‘lîl sanatını kullandığı bir şiirine özlemine dile getirdiği muhatabına yağmur, inci ve benzeri zarif benzetmelerle süslenmiş selamlar göndererek başlar ve akabinde söz konusu edebî sanatı kullanır:³⁴⁹ [Hafîf]

18 و جَفَاءَ مِيَّيَ لَبِيْعِي سِوَاكُمْ خَيْفَةً أَنْ يُبَيِّرَ وَرْدِي زُكَاْمَا

18- Sizi bırakıp başkasına satış yapmam. Çünkü korkarım ki gülüm başkasını nezle yapar.

³⁴⁸ ‘Abdülkâhir el-Cürcânî, *Esrâru’l-Belâğa fî ‘İlmi’l-Beyân*, 296; el-Şazvânî, *Telhîşu’l-Miftâh*, 143; Nuveyrî, *Nihâyetu’l-Ereb fî Funûni’l-Edeb*, 7/115;

³⁴⁹ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s. 353.

Yukarıda verilen örnekte şâir, bir şeyi başkasına satmaktan imtina etmesini doğrudan ifade etmek yerine, mecâzî bir açıklamaya yönelmiştir ve dinleyici de hoş bir etki bırakan söz konusu edebî sanatı uygulamıştır.

Bu sanatın Muhammed el-Me‘ûlî’nin şiirlerindeki bir diğer örneği de aşağıdaki beyitte yer almaktadır:³⁵⁰ [Vâfir]

26 هِيَ الدُّنْيَا فَبَاطِنُهَا قَبِيحٌ وَ ظَاهِرُهَا لِرَائِيهَا وَسِيمٌ

26- *İşte dünya böyledir. İç yüzü çirkindir. Ama dışı, bakanın gözünde güzeldir, alımlıdır.*

Yukarıda verilen beyitte şâir, dünyanın aldatıcılığını ele alırken, bu fani âleme yönelişin sebebini doğrudan insan nefsine, hevâya ya da hırsa bağlamak yerine, edebî bir anlatım tercihiyle dünyanın dış görünüşündeki cazibeye atfeder. Böylece hakikatte çirkin olan dünyanın, görünen yüzüyle insanları cezbedecek şekilde olduğu ima edilir.

Sonuç olarak el-Me‘ûlî’nin şiirleri değerlendirildiğinde husnu’t-ta‘lîl sanatına ara ara şiirlerinde yer verildiği anlaşılmaktadır.

2.3.4.6. Te’kîdu’l-Medh bimâ Yuşbihu’z-Zem

Medih yahut tasvîr bağlamında anlatımın tesirini artırmaya yönelik olarak kullanılan bu sanat, ifadede yeriormuş gibi görünüp, söylemin devamında övgünün daha güçlü ve etkili biçimde sürdürülmesini sağlar. Bu sanat, istisna edatının zikredilmesiyle icra edilmektedir.³⁵¹ el-Me‘ûlî, şiirlerinde bu sanatla ilgili örnekler ortaya koymaktadır.

³⁵⁰ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s. 355.

³⁵¹ Ebû Kays ‘İzzuddîn et-Tenûhî, *Tehzîbu’l-İdâh* (Dimeşk: Maṭba‘atu’l-Câmi‘ati’s-Sûriyye, 1948), 1/184.

Şâir, yaşadığı dönemde devlet görevinde bulunan Ebu'l-'Arab'ı övmek amacıyla kaleme aldığı medih türündeki şiirinde, söz konusu edebî sanatı icra etmiştir.³⁵² [Kâmil]

42 لَا عَيْبَ فِي أَبِيائِهَا إِلَّا إِذَا قُرِئَتْ تُسَوِّدُ أَوْجُهُ الْأَعْدَاءِ

42- Onun beyitlerinde hiçbir kusur yoktur. Ancak okunduğunda düşmanların yüzünü karartır.

Bu beyitte, şiirin kusursuzluğunu ifade eden cümleyi müteakip, istisna anlamı taşıyan bir edatla okuyucuda olumsuz bir anlam beklentisi oluşturulmakta; ancak akabinde gelen ifadede, şiirin düşmanlar üzerinde oluşturduğu derin etki vurgulanarak medih pekiştirilmektedir. Bu yönüyle şâir, te'kîdu'l-medh bimâ yuşbihu'z-zem sanatını şiirin anlamını zenginleştiren ve övgüyü daha tesirli kılan bir unsur olarak kullanmıştır.

el-Me'ûlî, doğup büyüdüğü beldede yer alan bir kaleyi konu edindiği şiirinde, klasik Arap edebiyatında sıkça başvurulan belâgat sanatlarından birine başvurmuştur. Şâir, muhatabını kaleyi bizzat görmeye davet ederken, yapının mimarî düzeni, estetik dokusu, süsleme biçimi ve kullanılan malzemeleri büyük bir özenle tasvir eder. Kale, tasvirin zirvesinde adeta cennetten bir köşe gibi sunulmuş; onu gören kişinin oradan ayrılmak istemeyeceği vurgulanmıştır. el-Me'ûlî, yapının güzelliğini mübalağa yoluyla tasvir etmiş ve benzerine başka bir yerde rastlanamayacağını ifade ettiği beyitle bu edebî sanatı yerinde icra etmiştir.³⁵³ [Kâmil]

15 لَا عَيْبَ فِيهِ تَرَاهُ إِلَّا أَنَّهُ يُنْسِي الْمَحَبَّ حَبِيْبَهُ فَيَطِيْبُ

15- Onda bir kusur ararsan, bulamazsın. Tek kusuru, âşık olana yârini unutturur ve o da böylece hoşnut olur.

Verilen beyitte, “te'kîdu'l-medh bimâ yuşbihu'z-zem” sanatı uygulanmıştır. Beytin ilk kısmında yapının hiçbir kusur taşımadığı açıkça belirtilmiş; ardından gelen

³⁵² el-Me'ûlî, *Dîvân*, s. 8.

³⁵³ el-Me'ûlî, *Dîvân*, s. 31.

istisna edatı ise okuyucunun zihninde olumsuz bir nitelendirme beklentisi oluşturmuştur. Ancak bu beklenti, beklenenin aksine, sevdiğini unutturacak derecede kaleye duyulan hayranlıkla yer değiştirmiştir. Böylece şâir, zahiren kullanılan bir kusur ifadesi üzerinden, aslında yapıya duyduğu derin bağlılığı ve hayranlığı edebî bir sanat aracılığıyla kuvvetlendirmiştir.

el-Me‘ûlî, dönemin önde gelen yöneticilerinden Ebu'l-‘Arab’a ithafen kaleme aldığı şiirinde, söz konusu belâgat sanatına yer vermiştir. Söz konusu şiir, muhteva itibarıyla medhedilen şahsiyetin fazilet, asalet, cömertlik ve cesaret gibi yüce vasıflarını ön plana çıkarmaktadır. Şâir, özellikle cömertlik temasını işlerken mübalağaya dayalı tasvirlerle cömertliği olağanüstü bir mahiyetle sunar. Aynı zamanda, kıskançlık duygusuyla hareket eden hasetçilerin zarar verme ihtimaline ve düşmanların sinsi hilelerinin olabileceğine dikkat çeker; bu bağlamda Ebu'l-‘Arab’a tedbirli olmasını salık verir. Te'kîdu'l-medh bimâ yuşbihu'z-zem sanatına başvurarak övgüyü dolaylı biçimde daha da pekiştirir:³⁵⁴ [Kâmil]

18 لا عَيْبَ فِي جَدْوَاكَ إِلَّا أَنَّمَا مِنْ كَثْرَةِ تَسْتَعْبِدُ الْأَحْرَارًا

18- *Senin cömertliğinde hiçbir kusur yoktur. Ancak öyle boldur ki, hür insanları bile kendine bağlar, esir eder.*

Örnek beyitte şâir, medhettiği şahsın cömertliğinde herhangi bir kusur bulunmadığını belirttikten sonra, istisna edatı kullanarak okuyucuda söz konusu cömertlikte bir eksiklik bulunduğu intibamı uyandırır. Ancak bu beklenti, hemen ardından gelen ifadeyle boşa çıkar; zira beyitten cömertliğin ölçülemeyecek ve tarif edilemeyecek derecede fazla olduğu müşahede edilmektedir. Böylelikle şâir, hem belagat sanatını kullanarak lafzî bir incelik sergilemekte hem de muhatabın duygularını yönlendiren bir anlam derinliği oluşturmaktadır.

Aynı şiirin bir başka beytinde de şâir, bahsi geçen edebi sanatı uygulamıştır. Beyit şu şekildedir:³⁵⁵ [Kâmil]

³⁵⁴ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s. 191.

³⁵⁵ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s. 191.

1 لَا عَيْبَ فِيهَا غَيْرَ أَنَّ فَرِيقَهَا يُورِي بِأَحْشَاءِ الْمَعَانِدِ نَارًا

1- Onda hiçbir kusur yoktur. Ancak onun topluluğu her şeye itiraz eden kimsenin bağrında ateş yakar.

İlgili beyitte şâir, düşmanın şiirden rahatsızlık duyduğunu ve onun üzerinde şiirinin derin bir etki bıraktığını ifade ederken, belagat sanatlarından biri olan te'kîdü'l-medh bimâ yüşbihü'z-zem sanatına başvurmuştur. Beytin ilk kısmında “şiirde herhangi bir kusur bulunmadığı” açıkça belirtilmekte; ancak devamında kullanılan istisna edatı ile okuyucuda olumsuz bir ifade geleceği yönünde bir hissiyat oluşturulmaktadır. Ne var ki bu durum, düşmanların şiir karşısında hissettikleri rahatsızlık ve içsel tedirginlikle yer değiştirmekte, böylece görünüşte bir kusur olarak sunulan durum aslında şiirin etki gücüne ve değerine yapılan bir övgüye dönüşmektedir. Bu belagat sanatıyla şâir, hem lafzen hem de anlam düzeyinde övgüyü pekiştirmiştir.

Dönemin yöneticisi Ebu'l-'Arab'a yazmış olduğu medih türündeki şiirinde söz konusu sanatı da uygulamıştır. Refah ve huzur içinde yaşadığını, kendisini zorluklardan koruyacak gücün Allah'tan ve O'nun da yardımıyla methini yaptığı yöneticiden geldiğini dile getirir. Bahsedilen yöneticinin hem dünyevi hem de uhrevi yönüyle sıkıntıları giderebilecek potansiyelde olduğunu, gördüğü iyiliği unutmadığını ve onu her daim hayırla yâd edeceğini, bahsi geçen yöneticinin adil olduğunu ifade eder. Övme konusunda o kadar ileri gitmiştir ki onun isminin dahi sıradan insanlar tarafından taşınmayacak kadar değerli ve kıymetli olduğunu vurgular ve söz konusu edebi sanatı da güzel bir üslupla dile getirir:³⁵⁶ [Basît]

32 لَا عَيْبَ فِيهِ سِوَى أَنِّي بَصَرْتُ بِهِ إِذَا بَجَلَّى رُجُومًا لِلشَّيَاطِينِ

32- Onda hiçbir kusur yoktur; tek kusur, onu gördüğümde gökte şeytanlara atılan alevler gibi parlamasıdır.

³⁵⁶ el-Me'ûlî, *Dîvân*, s. 417.

Yukarıda verilen beyitte şâir, “onu görmek” fiilini sıradan ve tabîi bir hadise olarak sunmamış; bilakis, bu görme eylemini bilinen anlam bağlamından çıkararak, edebî bir gerekçeye dayandırmıştır. Görmenin sebebi olarak doğrudan fiziksel bir karşılaşmayı değil, muhatabın parıltı ve ihtişamla tezahür eden bir görünüşe sahip olmasını öne sürmüştür. Böylece, basit bir görme fiili arka plana itilmiş; bunun yerine, şiirin estetik yapısına ve hayal dünyasına uygun olduğu ortaya çıkarılmıştır.

Dîvândaki beyitler değerlendirildiğinde bir kişiyi veya unsuru zemmediyormuş izlenimi vererek övmek suretiyle gerçekleştirilen te’kîdu’l-medh bimâ yüşbihü’z-zem adlı belâgat sanatının, şâir tarafından yerli yerinde uygulanmıştır.

2.3.4.7. Raddu’l-‘Acûz ‘ale’s-Sadr

Bedî ilminin lafzî güzellik unsurları arasında yer alan raddu’l-acûz ale’s-sadr, beytin en sonunda yer alan kelimenin; birinci mısranın başında, ortasında ya da sonunda veya ikinci mısranın en başında aynı lafızlara sahip ya da aynı kökten türetilmiş bir varyasyonuyla tekrar edilmesi esasına dayanır.³⁵⁷

Şâir, bir şiirinin iki ayrı beytinde raddu’l-acûz ale’s-sadr sanatını kullanmıştır:³⁵⁸ [Hafîf]

33 و تَفَكَّرَ إِذْ شِئْتَ قَوْلًا وَ فِعْلًا قِيلَ إِنَّ الْفَلَاحَ فِي التَّفَكِيرِ

34 و تَدَبَّرَ مِنْ قَبْلِ فِعْلِكَ بِالْأَمِّ رِ فَإِنَّ الصَّلَاحَ فِي التَّدْبِيرِ

33- Hem söz hem fiili olarak düşün istersen. Zira denmiştir ki: Muhakkak kurtuluş, düşüncededir.

34- Bir işi yapmadan önce tedbirli ol! Zira doğruluk, tedbirdedir.

Yukarıda örnek olarak verilen her iki beyitte de, raddu’l-acûz ale’s-sadr sanatına başvurulmuştur. Beyitlerde aynı kökten türeyen birinci beyitte تَفَكَّرَ ve التَّفَكِيرِ

³⁵⁷ el-Merâgî, ‘Ulûmu’l-Belâga (el-Beyân ve ‘l-Me ‘ûnî ve ‘l-Bedî ‘), 209-215.

³⁵⁸ el-Me‘ûlî, Dîvân, s. 186.

ikinci beyitte *تَدَبَّرَ* ve *التَّدْبِيرَ* kelimelerine yer verilmek suretiyle, lafzî bir ahenk oluşturulmuş ve anlam bütünlüğü pekiştirilmiştir. Bu yöntemle şâir, iş ve söz öncesinde düşünmenin ayrıca herhangi bir eyleme girişmeden önce tedbirli olmanın önemini anlamca ve belâgat sanatıyla okuyucuya sunmuştur.

el-Me‘ûlî, dönemin ileri gelen yöneticilerinden Ebu'l-‘Arab için kaleme aldığı medih mahiyetindeki şiirinin bir beytinde, söz konusu belâgat sanatını uygulamıştır:³⁵⁹
[Kâmil]

21 فَاَلْبَحْرُ يَفْذِفُ بِالْأَجَاجِ كَرَاهَةً وَ نَدَاكَ يَفْذِفُ عَسْجَدًا وَ نُضَارًا

21- *Deniz, tuzlu sularını istemeyerek fırlatır. Senin cömertliğİN ise altınlar ve mücevherler savurur durur.*

Örnek olarak verilen beyitte, birinci ve ikinci mısralarda *يَفْذِفُ* fiiline yer verilmesi suretiyle, reddu'l-acûz ale's-sadr sanatını uygulanmıştır.

Şâir, başka bir beyitte de raddu'l-acûz ale's-sadr'ı kullanmıştır:³⁶⁰ [Tavîl]

2 وَ هَلْ جِيزَةٌ بِالْمَنْحَى شَتَّ شَمْلُهُمْ أَمْ الشَّمْلُ جَمُوعٌ بِسَاحَةِ حَاجِرٍ

2- *Acaba o Münhanâ bölgesindeki komşuların birliği mi bozuldu. Yoksa o topluluk Hâcir bölgesinde hala bir arada mıdır?*

³⁵⁹ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s. 191.

³⁶⁰ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s. 195.

İlgili beyitte, her iki mısradaki anlamca aynı olan ve aynı kökten türeyen **شَمَلُهُمْ** ve **الشَّمْلُ** kelimelerinin kullanılması suretiyle, belâgat ilminde reddu'l-acûz ale's-sadr olarak adlandırılan edebî sanatın uygulandığı tespit edilmiştir.

Dîvân genel olarak incelendiğinde, şâirin reddu'l-acûz ale's-sadr adıyla bilinen belâgat sanatına zaman zaman başvurduğu ve bunu büyük ölçüde yerli yerinde kullandığı sonucuna ulaşılmaktadır.

2.3.4.8. Murâ'âtu'n-Nazîr

Nesirde veya şiirde, zıtlık haricinde aralarında anlamsal bir uyum bulunan kelimeleri bir arada zikretmek olarak tarif edilen murâ'âtu'n-nazîr anlama güzellik katan sanatlardan birisidir.³⁶¹ Tenâsüb, münâsebet, tevîk ve îtilâf gibi adlarla da anılmaktadır.³⁶² el-Me'ûlî, söz konusu sanatı şiirlerinde kullanmıştır.

Şâir, sevdiğinden ayrıldıktan sonra sabretmeye çalıştığını ifade ettiği ancak bu sabrın neredeyse imkânsız olduğunu vurguladığı; yeryüzünün genişliğinin, sevilen kişiden ayrı kalındığında adeta dar bir mekâna dönüştüğünü dile getirdiği bir şiirinde ilgili belâgat sanatını kullanmıştır.³⁶³ [Hafîf]

2 كَأَنَّ الْأَسَى وَالْحُزْنَ وَالشُّوقَ وَالْهُوَى تَوَدُّ فُؤَادِي وَ الْعُقَادُ لَهَا قَبْرٌ

2- *Keder, hüznün, özlem ve aşk sanki hepsi kalbimi sevmekte ama kalbim onlar için artık bir mezar olmuştur.*

Örnek olarak verilen beyitte geçen **الهُوَى**, **الشُّوق**, **الحُزْنَ**, **الْأَسَى** kelimeleri, anlam bakımından birbiriyle ilişkili ve aynı anlam alanına ait olmaları sebebiyle, murâ'âtu'n-nazîr olarak adlandırılan sanata örneklik teşkil etmektedir. Bu ifadeler, şiirde yoğun

³⁶¹ Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, 424.

³⁶² et-Teftâzânî, *el-Muṭavvel Şerhu Telhîsi Miftâhi'l-'Ulûm*, 380.

³⁶³ el-Me'ûlî, *Dîvân*, s. 167.

bir duygusallık oluşturmaları bakımından dikkat çekicidir. Şâir, edebî sanatı icra etmiş ve metne anlam bakımından bir incelik katmıştır.

Şâir, kaleme aldığı şiirin iki farklı beytinde, incelenmekte olan edebî sanatı uygulayarak söz konusu sanatın şiir içindeki kullanımını ortaya koymuştur.³⁶⁴ [Hafîf]

5 الإمام السَّمْحُ الجَوَادُ الْمُجِيرُ أَهْمَامُ الْقَرْمُ الْمَلِيكُ الْكَبِيرُ

5- O; hoşgörülü, cömert, himâye eden, cesur, güçlü lider ve büyük hükümdardır.

Yukarıda sunulan beyitte, anlam bakımından kahramanlık teması etrafında benzeşen kelimelerin art arda kullanılması ilgili edebî sanatın şiir içerisinde uygulandığını ortaya koymaktadır. Aynı şiirin bir başka beytinde de şâirin, söz konusu sanatı icra ettiği tespit edilmiştir.³⁶⁵ [Hafîf]

8 مَلِكٌ سَيِّدٌ شَجَاعٌ جَوَادٌ بَطَلٌ قَاصِمٌ الْكَنُودُ الْكُفُورُ

8- O efendi, cesur ve cömert bir hükümdardır. Nankör ve inkârcı düşmanları ezen bir kahramandır.

İlgili beyitte, otoriteyi çağrıştıran ifadeler ile kişisel özelliklere işaret eden unsurların peş peşe kullanılması, incelenen edebî sanatın şiirde başarılı bir şekilde tatbik edildiğini açıkça ortaya koymaktadır.

2.3.4.9. Taşrî‘

Beytin baş tarafı ve son kısmının birtakım unsurlar açısından aynı olmasıdır. Bu unsurlar; vezin, kâfiye ve irâbtır. Bu tür beyitlere de musarra‘ denilir.³⁶⁶ Bedî‘

³⁶⁴ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s. 185.

³⁶⁵ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s. 185.

³⁶⁶ el-‘Askerî, *Kitâbu ‘ş-Şinâ‘ateyn*, 375; Ebû Muhammed Abdullâh b. Muhammed b. Sa‘îd İbn Sinân el-Hafâcî, *Sirru‘l-Feşâha* (Beyrût: Dâru‘l-Kutubi‘l-‘İlmiyye, 1982), 182; el-‘Kayravânî, *el-‘Umde fî Mehâsini ‘ş-Şi‘ri ve Âdâbihî ve Nakdih*, 2/1/173; Hâlim Öznurhan, “Taşrî‘”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2011), 130-131.

sanatlarından olan taşrî‘, çeşitli türleri de barındırmaktadır. Bunlar çalışmada da değerlendirilen kâmil ve nâkıs taşrî‘lerdir. Kâmil taşrî‘, anlaşılma açısından ilk şatra ihtiyaç duyulmayan türdür. Nâkıs taşrî‘ ise, beytin anlaşılması için ikinci şatra muhtaç olunan türdür.³⁶⁷ Çalışmamızda kâmil ve nâkıs türleriyle alakalı değerlendirilmelerde bulunulmuştur. el-Me‘ûlî’nin şiirleri incelendiğinde 94 şiirinin maṭla‘ında taşrî‘ sanatını kullandığı tespit edilmiştir. Şâirin söz konusu sanatı kullandığı şiirlerin numarası, sadr ve acz bölümleri ile sanatın hangi çeşidinin kullanıldığı aşağıdaki şekilde gösterilmiştir:

Şiir No	Sadr	Acz	Taşrî‘ Çeşidi
1	الجُرْعَاء	الأنواع	Nâkıs
2	حَوَاء	عذراء	Nâkıs
4	العُقلاء	الحُكَمَاء	Nâkıs
7	جَفَائِي	إِحَائِي	Kâmil
8	ثَنَاء	رِيَاء	Kâmil
9	الشَّوْهَاء	العَوَّغَاء	Kâmil
11	الأَطَايِبِ	الرَّغَايِبِ	Kâmil
18	مُصَاحِبِ	صَاحِبِ	Kâmil
19	أَطِيبِ	أَعْذِبِ	Kâmil
21	انْسِكَابِ	اِكْتِنَابِ	Kâmil
22	تَضَطْرِبِ	يَلْتَهِبِ	Kâmil

³⁶⁷ Dereli, *Osmanlı Dönemi Bedî‘iyyât Şairlerinden Âişe el-Bâ‘ûniyye ve Peygamber Methiyeleri*, 107-108.

23	أَطِيبُ	أَعَذِبُ	Kâmil
24	غَالِبٌ	أَيْبٌ	Kâmil
25	اتَّبَاعُهَا	صَاحِبَا	Kâmil
30	رِعَاثُهُ	رَوْعَاتُهُ	Kâmil
31	حَسْرَاتُهُ	عَبْرَاتُهُ	Kâmil
42	مَحَادِدَةٌ	مُتَضَادَّةٌ	Nâkis
44	الرَّقَادَا	السَّهَادَا	Kâmil
45	مَدَادِي	فَوَادِي	Kâmil
46	صُدُودُهُ	خُدُودُهُ	Kâmil
47	بِئْعَدُهُ	بَعْدُهُ	Kâmil
49	الرَّقَادِ	السُّهَادِ	Kâmil
50	الصُّدُ	البَعْدُ	Nâkis
51	شَدِيدَا	فَزِيدَا	Kâmil
52	العِدَى	الرَّذَى	Kâmil
53	يُودُهُ	يُرْدُهُ	Kâmil
55	مُحَمَّدِ	التُّودِ	Nâkis
61	وَالِدِي	تَالِدِي	Kâmil
65	عِيدُهَا	مُعِيدُهَا	Kâmil
68	الغَادِرِ	الطَّاهِرِ	Kâmil

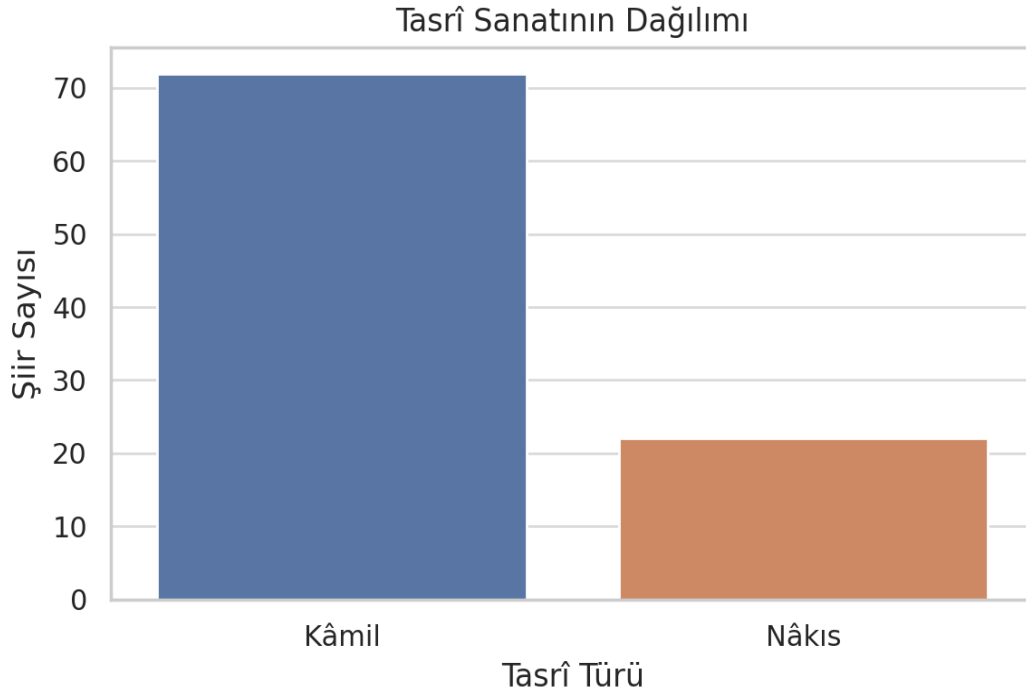
69	غروراً	سرورا	Kâmil
72	عمير	الصغير	Kâmil
79	بعنبر	مُعَصِّفِر	Kâmil
80	الشكر	الغمر	Nâkıs
82	الظفر	القدر	Kâmil
83	مغمور	مغمور	Kâmil
84	السرور	بشير	Kâmil
87	فقير	الفقر	Kâmil
89	الغوائر	غواير	Kâmil
90	صبر	قبر	Nâkıs
92	خاطري	ناظري	Kâmil
93	يتغير	يتكدر	Kâmil
94	بالغدير	القدر	Kâmil
95	فاقبلا	معدلا	Kâmil
104	لامع	مراتع	Kâmil
105	دعماً	رئعاً	Kâmil
106	ربعا	شفعاً	Kâmil
109	يقلع	مولع	Nâkıs
111	الرعايا	سميعاً	Nâkıs

114	مَواقِفُ	لواقِفُ	Kâmil
115	يَلاطِفُ	أَكْفُ	Kâmil
117	السِوالِفُ	خائِفُ	Nâkıs
121	الِوائِقِ	الِخالِقِ	Nâkıs
122	المِشِوقِ	المِغْشِوقِ	Kâmil
123	شارِقُ	فائِقُ	Kâmil
124	تَرَفًا	بَرَفًا	Nâkıs
125	نِواكِ	هَواكِ	Kâmil
126	بِحِيلِ	سَبِيلِ	Kâmil
131	الِوصِلِ	المِطْلِ	Kâmil
132	اشْتَمَلُوا	عَدَلُوا	Nâkıs
133	شِغَلتِني	شاغِلِني	Kâmil
138	الرِجالِ	النِوالِ	Kâmil
139	كَحِيلِ	التَقِيلِ	Kâmil
140	تَعَلُّوا	يَعَلُّوا	Nâkıs
141	المِفضِلِ	الحِوَلِ	Kâmil
142	العِادِلِ	العِادِلِ	Kâmil
145	لِلعِملِ	الكِسلِ	Kâmil
147	خَطِلِ	العِملِ	Kâmil

148	العادلُ	العادلُ	Kâmil
150	الكاملُ	المتكاملُ	Nâkıs
151	الشغيلُ	العليلُ	Kâmil
152	المفضلُ	الأكْمَلُ	Nâkıs
153	عليلاً	نَحِيلاً	Kâmil
154	إنصالاً	الأجْبِالاً	Nâkıs
156	يلائمُ	يلائمُ	Kâmil
159	عظيمُ	جسيمُ	Kâmil
160	السواجمُ	لازمُ	Kâmil
161	الأقوامُ	الحكَّامُ	Nâkıs
162	عليكما	إليكما	Nâkıs
164	الأنامُ	الظلامُ	Kâmil
170	الرسوماُ	الهُمُومَا	Kâmil
176	خيماً	فيهماُ	Nâkıs
184	سلامُ	أكامُ	Kâmil
186	عظيماً	جسيماً	Kâmil
187	الامامُ	الكرامُ	Kâmil
188	زمايُ	أمايُ	Kâmil
191	إخوانُ	الأكفانُ	Kâmil

192	شحنُ	وَطْنُ	Kâmil
195	الهنا	العنا	Kâmil
198	عنوانه	إتيانه	Kâmil
200	معناه	فجواه	Kâmil
201	فياها	ببئها	Nâkıs
204	العافية	راضية	Kâmil
205	الرضى	ولي	Kâmil

Tablodan da anlaşılacağı üzere el-Me‘ûlî, toplam doksan dört şiirinin yetmiş ikisinde kâmil tasrî sanatına yer vermiş; geriye kalan yirmi iki şiirinde ise nâkıs tasrî sanatını tercih etmiştir. Bu verilerin istatistiksel tablosu aşağıda verilmiştir:

Şâir, hiciv türünde kaleme aldığı bir şiirinde taşrî sanatını kullanmıştır:³⁶⁸

[Kâmil]

1 أنا بَحْرٌ هَجَوُّوْ إِن أَرَدْتُ جَفَائِي وَ بُحُورٌ مَدَحٍ إِن أَرَدْتُ إِحَائِي

1- Eğer sen benden yüz çevirirsen; ben, hicivle coşan bir deniz gibiyim. Eğer dostluğumu istersen, övgülerle dolu denizler gibiyim.

Yukarıda verilen örnekte kâmil taşrî sanatı kullanılmıştır. İlk şatırda anlam tamamlanmış ve atıf harfiyleb yeni bir cümle oluşturularak ikinci şatır devam ettirilmiştir. Bir başka taşrî sanatının uygulandığı şiir şu şekildedir:³⁶⁹ [Tavîl]

1 سَلَامٌ وَ تَسْلِيمٌ بَدَا وَ ثَنَاءٌ وَ إِخْلَاصٌ وَدِّ لَمْ يَشْبَهَ رِيَاءٌ

1- Bir selamet, teslimiyet, övgü ve içinde en ufak riyakârlığın karışmadığı dupduru bir muhabbet göründü.

Bir medih türünün ma'tla'ı olan bu beyit, her iki şatırında da memdûha duyulan muhabbeti dile getirmektedir. Beytin sadr kısmı anlam bakımından acz kısmına ihtiyaç duymamaktadır. Bu bağlamda kâmil taşrî sanatı uygulanmıştır. Aşağıda yer alan bir diğer medih beytinde de kâmil taşrî sanatının izleri görülmektedir:³⁷⁰ [Kâmil]

1 أ بَلْعَرَبُ الْمَلِكُ الْهُمَامُ الْعَادِلُ أَنْتَ الْفَتَى وَ بِكَ اسْتَقَامَ الْعَادِلُ

1- Ey Ebu'l-'Arab! Ey yiğit, adil hükümdar! Sen daha gepegençsin. Senin varlığıyla adil olan, doğruluk üzere istikamet bulmuştur.

Verilen örnekten de anlaşılacağı üzere memdûhun güzel vasıflarıyla şiire başlanmaktadır. Birinci şatır anlamak için ikinci şatıra ihtiyaç duyulmadığından bu

³⁶⁸ el-Me'ûlî, *Dîvân*, s. 25.

³⁶⁹ el-Me'ûlî, *Dîvân*, s. 26.

³⁷⁰ el-Me'ûlî, *Dîvân*, s. 316.

beyit de söz konusu edebi sanatın güzel örneklerinden biridir. Bir mersiyesinde şair taşrî‘ sanatını şu şekilde kullanmıştır:³⁷¹ [Tavîl]

1 إِلَيْكَ فَعَيْنِي دَمْعُهَا لَيْسَ يُقْلَعُ إِذَا وَ فُؤَادِي بِالكَاتِبَةِ مُوَلَّعُ

1-Gözüm sana yöneldi. Gözümün yaşları hiç dinmek bilmez. Kalbim, sadece gam ve kedere dîvânedir.

Söz konusu beyitte taşrî‘ sanatı uygulanmıştır. Birinci şatır anlam bütünlüğü açısından ikinci şatra ihtiyaç duymaz.

el-Me‘ûlî’nin şiirlerinde kullandığı nâkıs taşrî‘ sanatına ise aşağıdaki beyit örnek olarak verilebilir:³⁷² [Kâmil]

1 أُوصِيكُمُ يَا أَيُّهَا الْعُقَلَاءُ بِوَصِيَّةٍ تَعْنُو لَهَا الْحُكَمَاءُ

1- Ey akıl sahipleri! Size bir öğütte bulunuyorum ki, bu öğüt karşısında hikmet ehli dahi boyun eğer.

Örnek olarak verilen beyit, şâirin ziraatla uğraşan kimseler için yazdığı şiirin matla‘ beytidir. İncelendiğinde beytin sadrında anlam tamamlanmamış ve acz bölümüne ihtiyaç duyulmuştur. Bir başka şiirin matla‘ında da aynı şekilde nâkıs taşrî‘ sanatı icra edilmiştir:³⁷³ [Tavîl]

1 لَكَ الْفَضْلُ يَا مَوْلَايَ وَالْحَمْدُ وَالشُّكْرُ بِحَيْثُ الْفَنَاءُ الرَّحْبُ وَالنَّائِلُ الْعَمْرُ

1- Ey efendim! Fazilet senindir; hamd ve şükür sana yaraşır. Öyle bir lütufla kuşattın ki beni, mekân geniş, ihsanın ise engin bir deniz gibi sınırsızdır.

³⁷¹ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s. 248.

³⁷² el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s. 13.

³⁷³ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s. 172.

Örnek olarak verilen beyit dönemin yöneticilerinden birisi için kaleme alınan medih türündeki şiirin maṭla‘ıdır. Şâir, bu örnekte de söz konusu edebi sanata müracaat etmiştir.

Sonuç itibariyle el-Me‘ûlî, şiirlerinin neredeyse yarısına taşrî‘ sanatı kullanmak suretiyle maṭla‘ beyitleriyle başlamıştır. Şâir, kâmil taşrî‘ sanatını yaygın olarak kullanmakla birlikte nâkıs taşrî‘ sanatını da kullanmıştır. Söz konusu sanata ilişkin daha net sayısal veriler grafik marifetiyle de işlenmiştir. el-Me‘ûlî, daha çok uzun ve geleneksel yapılarla yazılmış olan şiirlerinde kâmil taşrî‘ sanatını kullanmıştır. Kısa ve anlık durumlar karşısında söylenen (istek, şiirsel yazışma gibi) şiirlerinde kâmil taşrî‘ sanatını kullanmayı tercih etmediği gözlemlenmektedir. Bu değerlendirmelerin yanı sıra şâirin bazı şiirlerine başlarken taşrî‘ sanatına başvurmadığı da ifade edilmelidir.

2.3.4.10. Mubâlağa

Anlamı pekiştirmek amacıyla bir özelliğin hakiki derecesinden daha ileri bir seviyede ifade edilmesi veya aklen mümkün olmayan bir konuma getirilerek dile getirilmesi şeklinde tanımlanan mübâlağa, manevi güzelliklerden kabul edilmektedir.³⁷⁴ Şâir, sevdiğinin güzelliklerini ifade ederken, memdûhun takdire şayan hasletlerini aktarırken, bir şeyin özelliklerini ortaya koyarken bu sanatı kullanmıştır. Örneğin şâir, gâzel türünde kaleme aldığı şiirinin bir beytinde, anlatımı kuvvetlendirmek adına mübâlağa sanatına başvurmuş ve böylece duygusal hislerini edebi bir üslupla derinleştirmiştir:³⁷⁵ [Tavîl]

7 بَجَلِّي فَحَلَّتْ الشَّمْسُ تَحْتَ سَمَائِهِ وَ وُلِّي فَحَلَّتْ الْبَدْرُ تَحْتَ بُرُودِهِ

³⁷⁴ el-‘Askerî, *Kitâbu’s-Şinâ‘ateyn*, 365; el-Bağdâdî, *Nakdu’s-Şi‘r*, 146; İsmail Durmuş, “Mübâlağa”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2020), 424-426; Tasa, *İbnu’s-Semmân ve Şiirleri*, 160.

³⁷⁵ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s. 110.

7- *Ortaya çıktığında, sanki güneş onun göğü altında kaybolmuş sandım. Uzaklaştığında ise, ay onun gölgesine gizlenmiş zannettim.*

Yukarıda yer alan örnekte şâir, memdûhunun güzelliğini tasvir ederken mübalağa sanatına başvurarak, onun yüzündeki parıltının güneşi dahi gölgede bıraktığını, ayrılığının ise ayın varlığını bile sönük kıldığını ifade etmektedir.

el-Me‘ûlî, dönemin ileri gelen yöneticilerinden Sultân b. Yûsuf için kaleme aldığı medih türündeki şiirinde, söz konusu belâgat sanatını uygulamıştır. Bu beytin zikrinden önce, şiirin genel içeriğine temas etmek yerinde olacaktır. Şâir, şiirine memdûhu zaferinden ötürü tebrik ederek başlamakta; onun düşman karşısındaki yiğitliğini, ordusunun cesaretini ve savaş alanındaki kudretini kahramanlık tasvirleriyle yüceltmektedir. Ayrıca memdûhu, adaletli, dirayetli, ileri görüşlü, cömert, zeki, akıllı ve dindar bir lider olarak takdim etmektedir. el-Me‘ûlî, bu yöneticiden gençliğinden itibaren gördüğü lütuf ve ihsanı inkâr edemeyeceğini, ona duyduğu sarsılmaz sadakat ve bağlılığını da vurgulamaktadır. Memdûhun sarayını cennet bahçelerine benzeten şâir, şiirini ona uzun ömür, sağlık, mutluluk ve yüce makamının devamı yönünde dualar ederek sonlandırmıştır.³⁷⁶ [Basît]

45 فَفَكِّرُوا وَ اذْكُرُوا آلَاءَ سَيِّدِكُمْ فَهَوَ الْاِمَامُ الْكَرِيمُ الْبَاسِلُ النَّيْمُ
46 وَ مَنْ اَتَى الذَّنْبَ مِنْكُمْ فَهَوَ يَعْفِرُهُ وَ كُلُّ ذَنْبٍ سِوَى الْاِشْرَاكِ مُعْتَفَرُ

45- *Düşünün ve efendinizin nimetlerini hatırlayın. Cömert, yiğit ve acımasızdır.*

46- *Sizden kim bir günah işlerse, o (devlet adamı) onu bağışlar. Ortak koşma dışında her günah affedilir.*

Yukarıda verilen beyitte yer alan ifadeler, Kur‘ân-ı Kerîm’de Cenâb-ı Hakk’a nispet edilen anlamlarla kullanılmasına rağmen, şâir bu anlamları memdûha atfetmiştir. Bu çerçevede şair, dili işlevsel bir biçimde dönüştürerek söz konusu edebî

³⁷⁶ el-Me‘ûlî, *Dîvân*, s. 180.

sanatı ölçülü ve yerinde bir şekilde uygulamıştır. Şâir yine aynı şiirin bir başka beytinde de söz konusu belâgat sanatını uygulamıştır. Beyit şu şekildedir:³⁷⁷ [Basît]

59 وَ اللَّهُ لَوْ أَضْمَرْتُ نَفْسِي مَخَالِفَةً لَكُم تَبَرَّأْتُ مِنْهَا كَالَّذِي عَبَّرُوا

59- Allah şahidim olsun ki; eğer nefsim size karşı bir muhalefet gizlemiş olsaydı, onu geçmişte yaşayanlardan biri gibi terk eder, reddederdim. (nefsimden vazgeçerdim.)

Örnek olarak verilen beyitte şâir, memdûha duyduğu sadakati ifade etmek amacıyla, kendi nefsinden dahi vazgeçebileceğini ve onu tümüyle reddedebileceğini dile getirmiştir. Kişinin kendisinden vazgeçememesine rağmen, böyle bir bağlılık ifadesinin kullanılması, hem aklen hem de adeten mümkün olanı sunarak mübalağa sanatının uygulandığını göstermektedir. Aynı şiirin son beytinde şâir, bahse konu olan edebi sanatı kullanmaktadır.³⁷⁸ [Basît]

74 أَنْتَ الْخَلْقُ وَالْدُّنْيَا وَ بَهَجْتُمَا لَوْلَاكَ مَا كَانَتِ الدُّنْيَا وَ لَا الْبَشَرُ

74- Sen mahlûkâtın ve dünyanın bizzat kendisi ve onun neşesisin. Eğer sen olmasaydın, ne dünya olurdu ne de insanlar var olurdu.

Yukarıda zikredilen beyitte, şâir memdûhun metheden nezdindeki değerini yüceltmek amacıyla mübalağa sanatına başvurmuştur. Nitekim herhangi bir kulun varlığının tüm kâinatın varlık sebebi olamayacağı malumdur. Ancak bu ifade, Hz. Peygamber için kullanılmıştır. Her ne kadar bu sözün hadis olarak meşruiyeti hadis âlimleri nezdinde tartışmalı olup çoğunlukla mevzu olarak değerlendirilse de, ifadenin Hz. Peygamber'e yönelik olduğu genel kabul görmektedir. Şâir burada, benzer bir söylemi memdûh için kullanmıştır. Bu, hem aklen hem de adeten mümkün olmayan, mübâlaganın türlerinden olan guluvva örnektir.

³⁷⁷ el-Me'ûlî, *Dîvân*, s. 181.

³⁷⁸ el-Me'ûlî, *Dîvân*, s. 182.

el-Me'ûlî, kaleme aldığı medih türündeki şiirinde, "nesîb" bölümünde terk edilmiş mekânlara duyulan özlemi, geçmiş hatıraları ve gözyaşıyla yoğrulmuş derin bir aşk tasvirini işler. Bu kısımda, sevgiliye dair methiyelere de yer verir ve onunla hayalî bir buluşmayı tasvir eder. Şiirin devamında methiye temasına geçerek Sultan b. Seyf'e yönelik övgüsünü dile getirir. Memdûhun cömertliği, liderlik vasfı, adaleti ve savaşlardaki kahramanlığı gibi özellikleri vurgulanır. Şâir, memdûhun kendisine sunduğu ihsanlar sayesinde herhangi bir zorlukla karşılaşmadığını belirtir. Mezkûr şiirde, memdûhun yüceltilmesine yönelik ifadelerle mübâlağa sanatını kullanmıştır.³⁷⁹

[Tavîl]

8 وَ رِيْقَةٌ تَعْرِ كَالسُّلَافَةِ طَعْمُهَا أَوْ الشَّهْدِ بَلِّ مِنْ دُونِهَا الشَّهْدُ وَالْحَمْرُ

8- O'nun dudaklarının tükürüğü, tadıyla adeta saf bir şaraba ya da bala benzer. Hatta bal ve şarap bile onun yanında değersiz kalır.

İlgili beyitte, sıradan bir insan için kullanılması mümkün olmayan vasıflar, memdûhu yüceltmek amacıyla bilinçli bir biçimde tercih edilmiş; böylece mübalağa için kullanılan ifadeler aracılığıyla söz konusu belâgat sanatı başarılı bir şekilde uygulanmıştır.

Dîvânın genel içeriği dikkate alındığında, şairin mübalağa sanat kullanımı büyük ölçüde bağlama uygun, yerli yerinde ve ölçülü bir biçimdedir.

³⁷⁹ el-Me'ûlî, *Dîvân*, s. 192.

SONUÇ

Osmanlı döneminde farklı pek çok coğrafyada Arap edebiyatı canlılığını sürdürmüştür. Bu bölgelerden biri de Umman'dır. Hayatının tamamını Umman'da geçirmiş olan Muhammed el-Me'ûlî, şiiirleri ile dönemin edebi gücünü yansıtan şairlerden biridir.

Şiirlerin ve şairlerin edebi dünyasını anlamlandırmak adına biyografisinden yararlanmak gerekse de Muhammed el-Me'ûlî örneğinde bu durumun tam tersi yaşanmaktadır. Kaynaklarda şairin yaşamına dair detaylı bilgiler mevcut olmadığı için onun hakkındaki bilgilere şiiirlerinden çıkarım yapılarak ulaşılabilmektedir. Bu durum, bir şairi tanımanın ve hayatına dair bilgi elde etme yollarından birinin de ona ait şiiirleri anlamaktan geçtiği fikrini destekler mahiyettedir. Şairin doğum tarihi ve yeriyle alakalı da kaynaklarda bilgi olmamakla birlikte şiiirlerinden çıkarım yapılarak muhtemel değerlendirmeler yapılmıştır. Zira şiiirlerinde kendi yaşıyla alakalı birtakım bilgiler yer almaktadır.

Şairin divanı dışında günümüze ulaşan herhangi bir eseri bulunmamakla birlikte şiiirlerindeki muhteva ve üslup özellikleri onun dönemin önemli şairlerinden biri olduğunu gösterir mahiyettedir. Edebi yönüyle birlikte arif kişiliğiyle de dikkat çeken şair, dönemindeki insanlara rehberlik etmiş ve bu durum şiiirlerinde tespit edilmiştir. İlmî ve edebî şahsiyetiyle yaşadığı çevrede şöhret bulan şair herhangi bir resmi görevde bulunmamıştır. Resmi görevinin olmamasına rağmen dönemin yöneticilerine yakınlığı ile dikkat çekmektedir.

el-Me'ûlî'nin divanı incelendiğinde toplam şiiir sayısının 207, beyit sayısının ise 4056 olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu divan, şairin kendi yaşamını, toplumsal durumu ve yöneticilerin özelliklerini ortaya koyan tarihi vesika niteliğindedir.

Şair, genellikle klasik kaside biçimine uygun olarak kasidelerini bir plan dahilinde nazmeder. Matla', mukaddime, tehallu ve hâtime gibi bölüm ve uygulamalara bağlıdır. Bununla birlikte doğrudan konuya giriş yaptığı şiiirleri de vardır.

Muhammed el-Me‘ûlî’nin divanı değerlendirildiğinde hemen çok çeşitli konularda şiir kaleme aldığı görülmüştür. En meşhur tema, hem şiir sayısı hem beyit sayısı açısından medihdir. Toplam beyit sayısının yarısından fazlasını söz konusu tema oluşturmaktadır. Medih temalı şiirler çoğunlukla Ya‘rubî hükümdarlar için kaleme alınmıştır. Zira şairler, saraylara ve yöneticilere sundukları övgü dolu kasideler karşılığında yüklü ödüller, altınlar ve birtakım hediyeler almaktaydılar. Araştırmaya konu olan şairin de hükümdarların himayesi altında rahat bir hayat geçirdiği şiirlerinden tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra az da olsa Ya‘rubî hükümdarları haricinde vali olarak görev yapmış devlet adamları, arkadaşları ve bazı kabileler için de medih türü şiirler kaleme almıştır. Söz konusu temada kaleme alınan şiirlerinin bir kısmında doğrudan medih bölümüyle başlamıştır. Bir kısmında da mukaddimeden sonra geçiş yaparak yazmıştır. Bu tür şiirlerini yazarken, benzetmeler yapmış ve mübalağadan kaçınmamıştır.

el-Me‘ûlî’nin, medih türünün ardından en fazla kaleme aldığı şiir türü dini şiir ve hikmet teması olmuştur. Bu temanın kullanılması şairin hem dini hem toplumsal yönünün güçlü olduğunu göstermektedir. Dini şiirlerin dikkat çekici derecede kaleme alınması şairin hayatında manevi olgunluk dönemi yaşadığını da ortaya koymaktadır. Hikmet temasına da sıklıkla müracaat etmesi şairin sadece edebiyatçı değil aynı zamanda halka birtakım öğretiler sunmak gayreti içerisinde olan bir kişiliğe sahip olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Söz konusu temada kaleme aldığı şiirlerin beyit sayıları azdır. Okuyucunun aklında daha kalıcı olması için böyle bir üslup geliştirdiği düşünülebilir. Hikmet temalı şiirlerinde genellikle “iki şey vardır.” “üç şey vardır.” gibi ifadelerle sıklıkla müracaat etmektedir. Bu durum şairin eğitimci yönünü de ortaya koymaktadır.

el-Me‘ûlî’nin başvurduğu temalardan bir diğeri de ihvaniyyâttır. Bayram tebriği, geçmiş olsun dileği, özlem, muhabbet ve özür gibi gayelerle kaleme aldığı ihvaniyyât türü şiirlerinde şair, gelen mektupları sadece bir kağıt parçası olarak görmez ve duygularını coşkulu şekilde ortaya çıkarır.

Şair, başta oğlu olmak üzere sultanlara ve devletin çeşitli kademelerinde görev yapan kişilere azımsanmayacak kadar mersiye türünde şiirler kaleme almıştır. Bu

temadaki şiirlerini herhangi bir ihsanda bulunmadan kaleme almıştır. Çünkü ölmüş birisinden ihsan beklemek makul değildir.

Şiirlerin temalarından biri de hicivdir. Şair, arkadaşları için hiciv türünde şiirler kaleme aldığı gibi toplumda gördüğü birtakım sıkıntıları ifade etmek için de hicve müracaat etmiştir. Hicvettiği kişilerle alakalı isim zikretmeden sadece gördüğü yanlışları ifade etmiştir. Bu da şairin insanları rencide etmekten imtina ettiğini ortaya koyar.

el-Me‘ûlî’nin kaleme aldığı konulardan bir diğeri de gâzeldir. Gâzelleri çoğunlukla şiirlerinin ana konusu oluşturmaktadır. Bununla birlikte mukaddimededen sonra gâzel türüne geçiş yaptığı örnekler de mevcuttur. Gâzelin türlerinden olan hissî ve affî gâzel türünde şiirler yazmıştır. Hissî gâzelerde makul tasvirlerde bulunmuş, abartıdan uzak durmuştur. Özellikle içki ve şarap gibi temalara şiirlerinde fazla yer vermemiştir.

Hemen her temada şiirler kaleme alınması şairin dile vakıf olduğunu, edebi yönünün güçlü olduğunu, sosyal ve siyasi hayatla iç içe bir yaşam sürdüğünü, gençlik ve yaşlılık dönemlerinde hayata bakış açısının yerli yerinde olduğunu gösterir.

Divana şekil ve üslup açısından bakıldığında ise el-Me‘ûlî’nin şiir tekniği açısından Arap şiirinin yerleşik kurallarını büyük ölçüde benimsediği gözlemlenir. Kaside yapısını oluşturan matla‘, mukaddime, tehallus ve hâtime unsurları bütün şiirlerinde olmamakla birlikte büyük çoğunluğunda vardır.

Veze konusunda tavîl ve kâmil bahirleri daha fazla olmakla birlikte Arap şiirinde yaygın olan bahirleri tercih etmiştir. Şair, üç harf hariç Arap alfabesindeki bütün harfleri revî olarak kullanmıştır. el-Me‘ûlî nazım türlerinden en fazla kasideyi tercih etmiştir. Muqatta‘a ve Nütfe türlerinden de şiir yazan şair, sadece 1 şiirini yetim türüyle yazmıştır.

Şiirlerinde tercih ettiği kelimeler temanın genel muhtevasıyla uyumludur. Bu durum şairin Klasik Arap şiirine olan vukufiyetini ortaya koyar. Örneğin medih türünde şair, memdûhun cömertliğine, adaletine, asaletine ve kahramanlığına uygun kelimeler seçmiştir. Mersiye türünde, ağlama ve ölüme dair kavramlar kullanmıştır.

Şair, ğazelde hem aşkı hem de sevgilinin güzelliklerini abartı olmayacak Şekilde temaya uygun kelimeler kullanmıştır.

Bey n ilmi konularından olan teşbih, isti re, kin ye, mec z; Bedi' ilmi konularından olan cin s, iktib s, tıbak, tasr  gibi birÇok sanattan faydalanmıŐtır.

KAYNAKÇA

- ‘Abbâs, Fağl Hasan. *el-Belâga Funûnuhâ ve Efnânuhâ: ‘İlmu’l-Me‘ânî*. ‘Ammân: Dâru’l-Furkân, 4. Basım, 1417.
- ‘Abdu’n-Nûr, Cebbûr. *el-Mu‘cemu’l-Edebî*. Beyrût: Dâru’l-‘İlm li’l-Melâyîn, 2. Basım, 1984.
- Ahfeş, Ebû’l-Hasen Sa‘îd b. Mes‘ade. *Kitâbu’l-Ğavâfi*. ed. İzzet Hasan. Dımeşk, 1390.
- Ahmed Muhtar Abdulhamîd Ömer. *Mu‘cemu’l-Lugati’l-‘Arabiyyeti’l-Mu‘âsıra*. 4 Cilt. Âlemu’l-Kutub, 2008.
- ‘Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b Sehl b Sa‘îd b Yahyâ. *Kitâbu’ş-Şinâ‘ateyn*. ed. Ali Muhammed el-Bicâvî- Ebu’l-Fağl İbrâhîm. Beyrût: el-Mektebetu’l-Unsuriyye, 1419.
- ‘Atîğ, ‘Abdulazîz. *‘İlmu’l-Beyân*. Beyrût: Dâru’n-Nahđati’l-‘Arabiyye, 1985.
- ‘Atîğ, ‘Abdulazîz. *‘İlmu’l-‘Arûğ ve’l-Ğâfiye*. Kâhire: Dâru’l-Âfâki’l-‘Arabiyye, 2000.
- Avcı, Câsim. “Ya‘rubîler”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/335-336. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Bağdâdî, Ebû Tâhir Muhammed b Haydar. *Ğânûnu’l-Belâga fî Nağdi’n-Neşri ve’ş-Şi‘r*. ed. Muhsin Gayyâd ‘Uceyl. Beyrût: Muessesetu’r-Risâle, 2. Basım, 1989.
- Bedevî, Ahmed Ahmed. *Ususu’n-Nağdi’l-Edebî ‘inde’l-‘Arab*. Kâhire: Dâru Nehđa, 1996.
- Bekkâr, Yusuf Huseyn. *Binâ’u’l-Ğaşıde fî’n-Nağdi’l-‘Arabiyyi’l-Ğadîm fî Dav’i’n-Nağdi’l-Hadîs*. Beyrût: Dâru’l-Endelus, ts.
- Bilge, Mustafa L. “Bû Sa‘îd Hânedanı”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/335-336. Ankara: TDV Yayınları, 1992.

- Bilge, Mustafa L. “Umân”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/140-144. Ankara: TDV Yayınları, 2012.
- Bilge, Mustafa L. “Umân Tarihi Kaynakları”. *İslâm Tetkikleri Dergisi* 9 (1995), 281-301.
- Bulut, Ali. *Belâgat: Me‘ânî–Beyân–Bedî’*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 7. Basım, 2017.
- el-Bustânî, Buṭrus. *Udebâ’u’l-‘Arab fî’l-Endelus ve ‘Aşri’l-İnbisât*. Dâru Nazîr ‘Abbûd, ts.
- Cârîm, ‘Alî- Emîn, Mustafâ. *el-Belâgatu’l-Vâḍiḥa fî’l-Beyân ve’l-Me‘ânî ve’l-Bedî’*. Beyrût: Dâru Ma‘ârif, ts.
- el-Cevherî, Ebû Naşr İsmail b. Ḥammâd el-Cevherî el-Fârâbî. *Tâcu’l-Luġa ve Şḥâḥu’l-‘Arabiyye*. thk. Aḥmed ‘Abdulġafûr Atṭâr. 6 Cilt. Beyrût: Dâru’l-‘İlmî’l-Melâyîn, 1407/1987.
- el-Curcânî, Ebû Bekr ‘Abdulġâhir b. Abdîrrahman b. Muhammed. *Delâilu’l-İ‘câz fî ‘İlmi’l-Me‘ânî*. thk. Mahmûd Muhammed Şâkir Ebû Faḥr. Kâhire; Cidde: Dâru’l-Medenî, 1413.
- el-Curcânî, Ebû Bekr ‘Abdulġâhir b. Abdîrrahman b. Muhammed. *Esrâru’l-Belâġa fî ‘İlmi’l-Beyân*. thk. ‘Abdulḥamîd Hindâvî. Beyrût: y.y., 1422.
- el-Curcânî, ‘Alî b. Muhammed b. ‘Alî eş-Şerîf. *Kitâbu’t-Ta‘rifât*. ed. Heyet. Beyrût: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1403.
- Çetin, Nihad M. “Beyit”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/66. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Çiçekler, Mustafa. “Na‘t”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/435. Ankara: TDV Yayınları, 2006.

- Çokyürür, Mehmet Zahid. *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden el-Habsî el-'Umânî ve Şiirleri*. Ankara: Eğitim Yayınevi, 2021.
- Dehhân, Sâmî. *el-Gazel munzu Neş'etihâ hattâ Şadri'd-Devleti'l-'Abbâsiyye*. Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, 3. Basım, ts.
- Dereli, Muhammet Vehbi. *Osmanlı Dönemi Bedî'îyyât Şairlerinden Âişe el-Bâ'ûniyye ve Peygamber Methiyeleri*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2023.
- Dîneverî, Ebû Muhammed Abdullah b Kûteybe b Muslim. *eş-Şi'ru ve 'ş-Şu'arâ*. ed. Ahmed Muhammed Şâkir. Kâhire: Dâru'l-Ĥadîs, 1423.
- Dönmez, İbrahim Kâfi. "Beyân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/23-25. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Durmuş, İsmail. "Hiciv". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/447-449. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Durmuş, İsmail. "Husn-i Ta'lîl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/32-33. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Durmuş, İsmail. "İktibâs". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/52. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Durmuş, İsmail. "İnşâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/334-337. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Durmuş, İsmail. "Kinâye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/34-36. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Durmuş, İsmail. "Mecâz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/217-220. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Durmuş, İsmail. "Methiye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/406-408. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

- Durmuş, İsmail. “Me‘ânî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/204-205.
İstanbul: TDV Yayınları, 2003.
- Durmuş, İsmail. “Mukâbele”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/101-102.
Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Durmuş, İsmail. “Mübâlağa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/424-426.
Ankara: TDV Yayınları , 2020.
- Durmuş, İsmail. “Tehalluş”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/317-319.
İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Durmuş, İsmail. “Teşbih”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/553-556.
İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Durmuş, İsmail. “Tezât”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/58-60.
İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Ebû Rihâb, Hâssân *el-Ğazel ‘Inde’l-‘Arab*. Kâhire: Matba‘atu Mısr, 1. Basım, 1947.
- Elmalı, Hüseyin. “Kaside”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/562-564.
İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Elmalı, Hüseyin. “Tasvîr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/135-136.
İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Ergin, M. Mesut. “Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Peygamber Methiyeleri”. *Marife*
VII/1 (2007), 120.
- Ergin, M. Mesut. “Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Sosyal Unsurlar”. *Nüsha* 21 (2006),
42.
- Fığlalı, Ethem Ruhi. “İbâziyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/256-
261. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

- Fidan, İbrahim. *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden İbnu'n-Nakîb el-Huseynî ve Şiirleri*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2016.
- Fîrûzâbâdî, Mecduddîn Ebû Tâhir Muhammed b. Ya'kûb. *el-Kâmûsu'l-Muḥîṭ*. ed. Muhammed Na'îm el-Arksûsî. Beyrût: Muessetu'r-Risâle, 5. Basım, 2005.
- Ḥabenneke, Abdurrahman b. Hasan el-Meydanî. *el-Belâgatu'l-'Arabiyye*. Beyrût: Dâru İbni Ḥazm, 2. Basım, 1996.
- Hacımüftüoğlu, Nasrullah. "Bedî'". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/320-322. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Halîl b. Aḥmed, Ebû 'Abdurrahmân el-Halîl b. Aḥmed el-Ferâhîdî. *Kitâbu'l-'Ayn*. thk. Mehdî el-Maḥzûmî, İbrâhîm es-Sâmerrâ'î. 8 Cilt. Beyrût: Mektebetü'l-Hilâl, 1988.
- Hâşimî, Ahmed b. İbrâhîm b. Mustafâ. *Cevâhiru'l-Belâga fî'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'*. ed. Yûsuf eş-Şumeylî. Beyrût: el-Mektebetu'l-'Aşriyye, ts.
- Heddâra, Muhammed Mustafâ. *Dirâsât fî'l-Edebi'l-'Arabiyyi'l-Ḥadîs*. Beyrût: Dâru'l-'Ulûmi'l-'Arabiyye, 1. Basım, 1990.
- Ḥuşaybî, Muhammed b. Râşid b. 'Uzeyz. *Şekâ'iku'n-Nu'mân 'alâ Sumûti'l-Cumân fî Esmâ'i Şu'arâ'i 'Umân*, 1427.
- İbn Dureyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Ḥasan b. Dureyd el-Ezdî. *Cemheratu'l-Luğa*. ed. Ramzî Munîr Ba'labekkî. Beyrût: Daru'l-'İlm li'l-Melâyîn, 1. Basım, 1987.
- İbnu'l-Eşîr, Ebu'l-Feth Diyâuddîn Naşrullâh b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî. *el-Meşelu's-Sâir fî Edebi'l-Kâtib ve's-Şâi'r*. thk. Aḥmed el-Ḥavfî, Bedevî Ṭabâne. 4 Cilt. Kâhire: Dâru Nehḍati Mısr, ts.
- İbn Ebî'l-Ḥadîd, 'Abdulḥamîd b. Hibetullâh. *Şerḥu Nehci'l-Belâga*. ed. Muhammed Abdulkerîm en-Nemerî. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1418.

- İbn Manzûr, Ebû'l-Faḍl Muhammed b. Mukerrem b. Alî Cemâluddîn b. Manzûr er-Ruveyfi'î. *Lisânu'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrût: Dâru Şâdir, 1414/1993.
- İbn Razîk, Hımejd b. Muhammed b. Bahît en-Nahlî el-'Umânî. *el-Fethu'l-Mubîn fî Sîreti's-Sâdeti'l-Bû Sa'diyyîn*. ed. Muhammed Habîb Şâlih. Saltanatu 'Umân, Vizâratu't-Turâsi'l-Ḳavmî ve's-Şeḳâfe, 6. Basım, 2016.
- İbn Seyyidinnâs. *Minahu'l-Midâḥ ev Şu'arâ'u's-Şahâbeti mimmen Medeḥa Rasûl ev Rasâhu*. ed. 'Afet Vişâl el-Ḥamze. Dımeşk: Dâru'l-Fikr, 1. Basım, 1987.
- İbn Sinân el-Ḥafâcî, Ebû Muhammed Abdullâh b. Muhammed b. Sa'îd. *Sirru'l-Feşâḥa*. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1982.
- İbnu'l-Mu'tezz, Ebû'l-'Abbâs Abdullâh b. Muhammed el-'Abbâsî. *el-Bedî' fî'l-Bedî'*. Beyrût: Dâru'l-Cîl, 1410.
- İpekten, Haluk. "Ġazel". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/440-442. İstanbul: TDV Yayınları. 1996.
- Ḳâdî, Ebû Ya'lâ 'Abdu'l-Bâkî b. Ebî'l-Huşayn et-Tenûhî. *el-Ḳavâfi*. ed. Avnî Abdurraûf. Mısır: Mektebetu'l-Hancî, 2. Basım, 1978.
- Karataş, Turan. *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Yedi Gece Kitapları, 2001.
- Ḳayravânî, Ebû 'Alî el-Ḥasen b Reşîk. *el-'Umde fî Meḥâsini's-Şi'ri ve Âdâbihî ve Naḳdih*. ed. Muhammed Muḫyiddîn 'Abdülhamîd. Beyrût: Daru'l-Cîl, 1981.
- Ḳazvînî, el-Ḥaḫîb Celâluddîn Muhammed b. 'Abdirrahmân. *el-İzâḥ fî 'Ulûmi'l-Belâġa*. ed. Muhammed 'Abdulmun'im Ḥafâcî. Beyrût: Daru'l-Cîl, 3. Basım, ts.
- Ḳazvînî, el-Ḥaḫîb Celâluddîn Muhammed b. 'Abdirrahmân. *Telḫîsu'l-Miftâḥ*. Karaçi-Pakistan: Mektebetu'l-Büşrâ, 1. Basım, 2010.

Kılıç, Hulusi-Yetiş, Kâzım. “Cinas”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/12-

14. Ankara: TDV Yayınları, 1993.

Ḳudâme b Ca'fer, Ebul-Ferec b. Ḳudâme b. Ziyâd el Bağdâdî. *Naḳdu 'ş-Şi'r*. İstanbul:

Maṭba'atu'l-Cevâib, 1. Basım, ts.

Küçüksarı, Mücahit. *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden İbrâhîm es-Sefercelânî ve*

Şiirleri. Konya: Çizgi Kitabevi, 2017.

Lorimer, C. C. *Delîlu'l-Halîc (el-Ḳısmu't-Târîhî)*. çev. Kısmu't-Terceme bi-Mektebi

Şâhibi's-Sumuvvî Emîri Devleti Ḳaṭar, ts.

Macit, Muhsin. “Münâcât”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/562-564.

Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Maṭlûb, Aḥmed. *Mu'cemu'n-Naḳdi'l-'Arabîyyi'l-Ḳadîm*. Bağdat: Vizâratu's-Sekâfe

ve'l-İ'lâm, Dâru's-Şuûni's-Şekâfiyyeti'l-Âmme, 1989.

Maṭlûb, Aḥmed. *Mu'cemu'l-Muştalâḥâti'l-Belâgiyye ve Taṭavvuruhâ*. Beyrût:

Mektebetu Lubnân Nâşirûn, 2007.

Merâgî, Aḥmed Mustafâ. *'Ulûmu'l-Belâga (el-Beyân ve'l-Me'ânî ve'l-Bedî')*. Beyrût:

Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 4. Basım, 1993.

Mubârek, Zekî. *el-Medâihu'n-Nebeviyye*. b.\,y.: Muessesetu Hindâvî, ts.

Muğîrî, Câ'id b. 'Alî. *Unvânu'l-Aḥbâr fî Târîhi Zencibâr*. ed. Muhammed 'Alî es-

Şâlibî, 1422.

Muhammed el-Me'ûlî. *Dîvân*. Umman: Vizâratu't-Turâşi'l-Kavmiyyi ve's-Sekâfe,

1983.

Mustafa Sâdik er-Rafi'î. *Târihu Âdâbi'l-'Arab*. 2 Cilt, ts.

Nebîl Hâlid, Ebû Alî, “Me'ânî Şi'ri'l-Ġazel Beyne't-Taḳlîd ve't-Tecdîd fî'l-'Aşri'l-

Memlûkî ve'l-'Uşmânî”. *Mecelletu'l-Câmi'ati'l-İslâmiyye* 17/2 (2009).

- Nuveyrî, Şihâbuddîn Ahmed b. ‘Abdilvehhâb b. Muhammed b. ‘Abdiddâim el-Ḳureşî et-Teymî el-Bekrî en-Nuveyrî. *Nihâyetu’l-Ereb fî Funûni’l-Edeb*. 33 Cilt. Kâhire: Dâru’l-Kutub ve’l-Veşâîku’l-Ḳavmiyye, 1423.
- Öznurhan, Halim. “Taşrî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/130-131. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Pala, İskender-Durmuş, İsmail. “İsti’âre”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/315-318. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Râzi, Muhammed b. Ebû Bekir b. ‘Abdülkadir. *Muhtâru’ş-Şihâh*. Beyrût: Mektebetu Lubnan Naşirûn, 1995.
- Sâlim, Muhammed Maḥmûd. *el-Medâihu’n-Nebeviyye hattâ Nihâyeti’l-‘Asri’l-Memlûkî*. Dimeşk: Dâru’l-Fikr, 1. Basım, 1417.
- Sâlimî, İmâm Nûruddîn Abdullâh b. Ḥumeyyid. *Tuhfetu’l-A’yân bi-Sîreti Ehli ‘Umân*. Kâhire: Maḥba‘atu’ş-Şebâb, 2. Basım, 1350.
- Sekkâkî, Ebû Ya‘kûb Yûsuf b. Ebî Bekr b. Muhammed b. ‘Alî es-Sekkâkî el-Ḥarzemî el-Ḥanefî. *Miftâhu’l-‘Ulûm*. Beyrût: y.y., 1407/1987.
- Seyyâbî, Sâlim b. Ḥammûd b. Şâmis b. Ḥamîs el-İbâdî. *‘Umânu ‘Abra’t-Târîh*, 2001.
- Sirâcuddîn, Muhammed. *el-Hicâu fî’ş-Şi’ri’l-‘Arabî*. Beyrût: Dâru’r-Râtibi’l-Câmi‘iyye, ts.
- Subkî, Bahâuddîn Ebû Hâmid Ahmed b. Ali b. Abdulkâfî. *‘Arûsu’l-Efrâh fî Şerhi Telhîsî’l-Miftâh*. Beyrût: Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2001.
- Şâkir, Maḥmûd. *Mevsû‘atu Târîhi’l-Ḥalîci’l-‘Arabî*. ‘Ummân: Dâru Usâme li’n-Neşr ve’t-Tevzî‘, 2003.
- Şevkî, Dayf. *er-Risâ*. Kâhire: Dâru’l-Ma‘ârif, 1980.

- Şevkî, Dayf. *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî: 'Aşru'd-Duvel ve'l-İmârât el-Cezîratu'l-'Arabiyye el-'Irâk Îrân*. Kâhire: Daru'l-Me'ârif, 2. Basım, ts.
- Şevkî, Dayf. *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî: 'Aşru'd-Duvel ve'l-İmârât e's-Şâm*. Kâhire: Daru'l-Me'ârif, 1. Basım, 1960.
- Tala, Murat. "Mecâz Problemi Olarak Alâka: Antâkî'nin el-'Alâka'sı Bağlamında Bir Bakış". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 19/2 (2019), 678.
- Tasa, Muhammet. *İbnu's-Semmân ve Şiirleri*. Konya: Adal Ofset, 1. Basım, 2007.
- Tâ'î, Muhammed b. Abdullâh. *Târîhu 'Umân es-Siyâsî*. Kuveyt: Mektebetu'r-Rabî'ân li'n-Neşri ve't-Tevzî', 1. Basım, 2008.
- Teftâzânî, Sa'duddîn Mes'ûd b. 'Umer. *el-Muṭavvel Şerhu Telhîşi Miiftâhi'l-'Ulûm*. ed. 'Abdulhamîd Hendâvî. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 3. Basım, 1434.
- Tenûhî, Ebû Kays 'İzzuddîn. *Tehzîbu'l-İdâh*. Dimeşk: Maṭba'atu'l-Câmi'ati's-Sûriyye, 1948.
- Toprak, Faruk. "Mersiye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- Vehbe, Mecdî - Muhendis, Kâmil. *Mu'cemu'l-Muştalahâti'l-'Arabiyye fî'l-Luğa ve'l-Âdâb*. Beyrût: Mektebetu Lubnân, 2. Basım, 1984.
- Yalar, Mehmet. "İslami Arap Şiiri ve Hz. Peygamber". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (UÜİF Dergisi)* 18/1 (2009), 61-88.
- Yazıcı, Hüseyin. "XVII. Asır Arap Edebiyatının Kısa Bir Değerlendirilmesi ve Hızır b. Muhammed el-Amasî". *Nüşa* 1/2 (2001).
- Ya'kûb, Emîl Bedî-'Âşî, Mişâl. *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal fî 'İlmi'l-'Arûd ve'l-Kâfiye ve Funûni's-Şi'r*. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1411.

Ya'kûb, Emîl Bedî' - 'Âşî, Mîşâl. *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal fî'l-Luğa ve'l-Edeb*. Beyrût:

Daru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1. Basım, 1987.

Zebîdî, Muhammed b. Muhammed b. 'Abdurrezzâk el-Ḥuseynî. *Tâcu'l-'Arûs min*

Cevâhiri'l-Ḳâmûs. ed. Mecnû'a mine'l-Muḥakkiḳîn. Daru'l-Hidâye, 1.

Basım, ts.

Zeydân, Corcî. *Târîḩu Âdâbi'l-Luğati'l-'Arabiyye*. Kâhire: Dâru'l-Hilâl, ts.

